

KULTURA FIZYCZNA XIII

NR 2

RADA NAUKOWA

Ryszard ASIENKIEWICZ (Uniwersytet Zielonogórski)

Tomáš DOHNAL (Uniwersytet Techniczny w Libercu)

Karol FEČ (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach)

Elena GODINA (Rosyjski Państwowy Uniwersytet Wychowania Fizycznego, Sportu i Turystyki)

Wiktor Władimirowicz GRIGORIEWICZ (Grodzieński Uniwersytet Państwowy im. Janki Kupały)

Michal JIŘÍ (Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy)

Jerzy KOSIEWICZ (Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie)

Wojciech LIPONSKI (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu)

Andrzej MALINOWSKI (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

Eligiusz MAŁOLEPSZY (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie)

Josef OBORNÝ (Uniwersytet Komeńskiego w Bratysławie)

Joanna RODZIEWICZ-GRUHN (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie)

Lidia TEHAKO (Narodowa Akademia Nauk Białorusi)

Barbara WOYNAROWSKA (Uniwersytet Warszawski)

LISTA RECENZENTÓW

dr hab. prof. UZ Ryszard ASIENKIEWICZ; Doc. PaedDr. Marie BLAHUTKOVÁ, PhD.; prof. dr hab. Jan CHMURA; dr hab. prof. UZ Piotr GODLEWSKI; dr hab. prof. AWF Tomasz JUREK; Doc. PaedDr. Janka KANÁSOVÁ, PhD.; dr hab. prof. AWF Marek KAZIMIERCZAK; dr hab. prof. AWF Marek KRUSZEWSKI; prof. zw. dr hab. Józef LANGFORT; dr hab. prof. AWF Maciej ŁUCZAK; dr hab. prof. AJD Eligiusz MAŁOLEPSZY; dr hab. prof. AWF Leonard NOWAK; dr hab. prof. UwB Artur PASKO; dr hab. prof. UZ Józef TATARCZUK; dr hab. prof. US Danuta UMIASTOWSKA; dr hab. prof. nadzw. Jerzy URNIAŻ; prof. dr hab. Stanisław ZABORNIAK; Doc. PaedDr. Klaudia ZUSKOVÁ, PhD.

Nadesłane do redakcji artykuły są oceniane anonimowo przez dwóch Recenzentów

PRACE NAUKOWE
AKADEMII IM. JANA DŁUGOSZA W CZĘSTOCHOWIE

KULTURA FIZYCZNA

TOM XIII

NR 2

Częstochowa 2014

Redaktor Naczelny
Eligiusz MAŁOLEPSZY

Redaktorzy naukowi
Joanna RODZIEWICZ-GRUHN, Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA

Sekretarz redakcji
Arkadiusz PŁOMIŃSKI

Redaktor statystyczny
Paulina UCIEKLAK-JEŻ

Redaktorzy językowi
Dariusz JAWORSKI
Andrzej WĄTROBA

Redaktor Naczelny Wydawnictwa
Andrzej MISZCZAK

Korekta
Dariusz JAWORSKI

Redaktor techniczny
Piotr GOSPODAREK

Projekt okładki
Sławomir SADOWSKI

PISMO RECENZOWANE

Pierwotną wersją periodyku jest publikacja papierowa

Strona internetowa czasopisma
<http://www.wp.ajd.czyst.pl/kultura-fizyczna>

© Copyright by Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie
Częstochowa 2014

ISSN 1895-8680

(poprzedni ISSN dla tytułu „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej
w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 1505-4241)

Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego
Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie
42-200 Częstochowa, ul. Waszyngtona 4/8
tel. (34) 378-43-29, faks (34) 378-43-19
www.ajd.czyst.pl
e-mail: wydawnictwo@ajd.czyst.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
CZĘŚĆ I	
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ W POLSCE I NA ŚWIECIE	
Renata URBAN	
Amazonki – geneza i rozwój jazdy konnej kobiet w Polsce (do 1939 r.)	13
Waldemar NADOLSKI, Robert KRASOWSKI, Iwona PEZDAN-ŚLIŻ, Marta PRZYDZIAŁ	
Sport saneczkowo-bobslejowy w Zakopanem do 1939 roku	31
Waldemar NADOLSKI, Robert KRASOWSKI, Iwona PEZDAN-ŚLIŻ, Marta PRZYDZIAŁ	
Jewish Accommodations of Summer and Winter Tourism in the Interwar Period	45
Tomasz JUREK	
Polonijna turystyka z Niemiec do Polski w okresie międzywojennym XX wieku	55
Jerzy KAPLON	
Sekcja Narciarska „Watra” Oddziału Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego „Beskid Śląski” w Cieszynie w latach 1920(1921)–1950	71
Julian JAROSZEWSKI, Maciej ŁUCZAK	
Kultura fizyczna w programach Łódzkiego Oddziału Związku Młodzieży Chrześcijańskiej (YMCA) w latach 1920–2002	95
Jerzy URNIAŻ, Marzena JURGIELEWICZ-URNIAŻ	
Działacze społeczni, organizacja, szkolenie i efekty sportowe w piłce nożnej w województwie olsztyńskim (1957–1989)	115
Arkadiusz PŁOMIŃSKI, Eligiusz MAŁOLEPSZY	
Przyczynek do dziejów turystyki narciarskiej w województwie sieradzkim w latach 1975–1998	129
CZĘŚĆ II	
UWARUNKOWANIA ZDROWIA, POSTAWY PROZDROWOTNE, WŁAŚCIWOŚCI MORFOLOGICZNO- -FIZJOLOGICZNE ORGANIZMU W RÓŻNYCH OKRESACH ONTOGENEZY	
Erika CHOVANOVÁ	
The Effect of Manipulative, Movement and Preparatory Sports Games on Correction of Behavior Disorders in Integrated Elementary School Students with ADHD	145

Ivan UHER, Anna PILIS, Eva LITAVCOVÁ Functional fitness, Quality of Life and Living in the Moment, Senior Population Study	157
Karol PILIS, Michał ZYCH, Krzysztof STEC, Anna PILIS, Witold JARMOŁOWICZ, Wiesław PILIS, Cezary MICHALSKI, Katarzyna KACZMARZYK Masa ciała a wskaźniki wagowo-wzrostowe otyłych mężczyzn	167
Ryszard ASIENKIEWICZ, Artur WANDYCZ Zróżnicowanie oraz współzależność cech somatycznych i zdolności motorycznych dzieci zamieszkujących środowiska o różnym stopniu zurbanizowania	177
Joanna RODZIEWICZ-GRUHN, Joanna POŁACIK Poziom wybranych cech somatycznych, subiektywnej oceny zdrowia i sprawności fizycznej u studentów Instytutu Kultury Fizycznej i Turystyki Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie	197
CZEŚĆ III	
REKREACJA FIZYCZNA I TURYSTYKA	
Daniel BAKOTA Trasy turystyczno-rekreacyjne i dydaktyczne w obrębie Częstochowy na przełomie XX i XXI wieku	215
CZEŚĆ IV	
BIOGRAMY, DYSKUSJE, POLEMIKI, RECENZJE, PRZEGLĄD WYDAWNICTW, SPRAWOZDANIA	
Piotr RYMARCZYK, Jerzy KOSIEWICZ Filozoficzne i religijne przesłania wychowania fizycznego w starożytnych Indiach ([rec.] Suresh H. Deshpande, <i>Physical Education in Ancient India (From Vedic Period to Early Medieval Period)</i> , Principal Degree College of Physical Education, H.V.P.M., Amravati 2013, ss. 430)	229
Tomasz JUREK [rec.] Stanisław Zaborniak, <i>Z tradycji lekkoatletyki w Polsce w latach 1919–1939</i> (t. 1: <i>Podstawy rozwoju</i> , Rzeszów 2011, ss. 278; t. 2: <i>Powstanie i działalność Polskiego Związku Lekkiej Atletyki</i> , Lublin 2011, ss. 355; t. 3: <i>Zasięg społeczny</i> , Rzeszów 2011, ss. 487; t. 4: <i>Mistrzostwa Polski Mężczyzn w latach 1920–1939</i> , Rzeszów 2012, s. 395; t. 5: <i>Lekkoatletyczne mistrzostwa Polski kobiet w latach 1922–1939</i> , Rzeszów 2012, ss. 256; t. 6: <i>Udział lekkoatletów i lekkoatletek w międzynarodowej rywalizacji sportowej</i> , Rzeszów 2011, ss. 411)	233
Eligiusz MAŁOLEPSZY IV Konferencja Polskiego Towarzystwa Nauk Społecznych o Sporcie	237
Eligiusz MAŁOLEPSZY Daniel BAKOTA, Jubileusz 10-lecia Instytutu Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie (2004–2014)	243

CONTENTS

Introduction	9
PART I	
THE HISTORY OF PHYSICAL CULTURE IN POLAND AND WORLDWIDE	
Renata URBAN	
Amazons – Genesis and Development of Women Horse Riding in Poland (until 1939)	13
Waldemar NADOLSKI, Robert KRASOWSKI, Iwona PEZDAN-ŚLIŻ, Marta PRZYDZIAŁ	
Sledge-Bobsleigh Sport in Zakopane to 1939	31
Waldemar NADOLSKI, Robert KRASOWSKI, Iwona PEZDAN-ŚLIŻ, Marta PRZYDZIAŁ	
Jewish Accommodations of Summer and Winter Tourism in the Interwar Period	45
Tomasz JUREK	
Tourism of Polish Minority from Germany to Poland during the Interwar Period of the 20 th Century	55
Jerzy KAPLON	
„Watra” Ski Section of the Branch of the Polish Tatra Association “Beskid Śląski” in Cieszyn during the 1920(1921)–1950	71
Julian JAROSZEWSKI, Maciej ŁUCZAK	
Physical Culture in Lodz Division of Young Men’ Christian Association in 1920–2002	95
Jerzy URNIAŻ, Marzena JURGIELEWICZ-URNIAŻ	
Social Activists, Organization, Training and Sport Effects of Football in the Province of Olsztyn (1957–1989)	115
Arkadiusz PŁOMIŃSKI, Eligiusz MAŁOLEPSZY	
Contribution to the History of Ski Tourism in the Province of Sieradzkie in the Years 1975–1998	129
PART II	
DETERMINANTS OF HEALTH, PRO-HEALTH ATTITUDES, MORPHOLOGICAL AND PHYSIOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE ORGANISM AT DIFFERENT PERIODS OF ONTOGENY	
Erika CHOVANOVÁ	
The Effect of Manipulative, Movement and Preparatory Sports Games on Correction of Behavior Disorders in Integrated Elementary School Students with ADHD	145

Ivan UHER, Anna PILIS, Eva LITAVCOVÁ Functional Fitness, Quality of Life and Living in the Moment, Senior Population Study	157
Karol PILIS, Michał ZYCH, Krzysztof STEC, Anna PILIS, Witold JARMOŁOWICZ, Wiesław PILIS, Cezary MICHALSKI, Katarzyna KACZMARZYK Body Mass and Mass-Height Indexes in Obese Men	167
Ryszard ASIENKIEWICZ, Artur WANDYCZ Diversity and Interdependence of Somatic and Motor Skills of Children Living in the Areas of Various Degrees of Urbanization	177
Joanna RODZIEWICZ-GRUHN, Joanna POŁACIK Level of Selected Somatic, Subjective Assessment of Health and Physical Fitness of Students of the Institute of Physical Culture and Tourism of JDU Czestochowa	197
PART III	
PHYSICAL RECREATION AND TOURISM	
Daniel BAKOTA Tourist, Recreation and Educational Routes within Częstochowa at the Turn of the 20th and 21st Centuries	215
PART IV	
BIOGRAPHIES, DISCUSSIONS, POLEMICS, REVIEWS, OVERVIEW OF PUBLICATIONS, REPORTS	
Piotr RYMARCZYK, Jerzy KOSIEWICZ [rev.] Suresh H. Deshpande, <i>Physical Education in Ancient India (From Vedic Period to Early Medieval Period)</i> , Principal Degree College of Physical Education, H.V.P.M., Amravati 2013, pp. 430	229
Tomasz JUREK [rev.] Stanisław Zaborniak, <i>Z tradycji lekkoatletyki w Polsce w latach 1919–1939</i> (t. 1: <i>Podstawy rozwoju</i> , Rzeszów 2011, pp. 278; t. 2: <i>Powstanie i działalność Polskiego Związku Lekkiej Atletyki</i> , Lublin 2011, pp. 355; t. 3: <i>Zasięg społeczny</i> , Rzeszów 2011, pp. 487; t. 4: <i>Mistrzostwa Polski Mężczyzn w latach 1920–1939</i> , Rzeszów 2012, pp. 395; t. 5: <i>Lekkoatletyczne mistrzostwa Polski kobiet w latach 1922–1939</i> , Rzeszów 2012, pp. 256; t. 6: <i>Udział lekkoatletów i lekkoatletek w międzynarodowej rywalizacji sportowej</i> , Rzeszów 2011, pp. 411	233
Eligiusz MAŁOLEPSZY IV National Conference of Polish Social Sciences about Sport	237
Eligiusz MAŁOLEPSZY, Daniel BAKOTA 10 th Anniversary of the Institute of Physical Education, Tourism and Physiotherapy of Jan Długosz University in Czestochowa	243

WSTĘP

XIII tom czasopisma „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” ukazuje się w drugim roku edycji periodyku jako półrocznika. W drugim numerze zostały zaprezentowane prace Autorów z różnych ośrodków naukowych krajowych i zagranicznych.

Część I pracy – *Dzieje kultury fizycznej w Polsce i na świecie* – odnosi się do następującej problematyki:

- geneza i rozwój jazdy konnej kobiet w Polsce do 1939 r.;
- sport saneczkowo-bobslejowy w Zakopanem do 1939 r.;
- żydowskie obiekty noclegowe turystyki letniej i zimowej w dwudziestoleciu międzywojennym;
- polonijna turystyka z Niemiec do Polski w okresie międzywojennym XX wieku;
- działalność sekcji narciarskiej „Watra” Oddziału Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego „Beskid Śląski” w Cieszynie w latach 1920(1921)–1950;
- kultura fizyczna w programach Łódzkiego Oddziału Związku Młodzieży Chrześcijańskiej w latach 1920–2002;
- działacze społeczni, organizacja, szkolenie i efekty sportowe piłki nożnej w województwie olsztyńskim (1957–1989);
- dzieje turystyki narciarskiej w województwie sieradzkim w latach 1975–1998.

W II części – *Uwarunkowania zdrowia, postawy prozdrowotne, właściwości morfologiczno-fizjologiczne organizmu w różnych okresach ontogenezy* – zostały ukazane następujące aspekty:

- wpływ manipulacyjnych, ruchowych i przygotowawczych gier sportowych na poprawę zachowania uczniów integracyjnej szkoły podstawowej cierpiących na ADHD;
- sprawność funkcjonalna i jakość życia w badaniu populacji osób starszych;
- masa ciała a wskaźniki wagowo-wzrostowe otyłych mężczyzn;
- zróżnicowanie oraz współzależność cech somatycznych i zdolności motorycznych dzieci zamieszkujących środowiska o różnym stopniu zurbanizowania;

— poziom wybranych cech somatycznych, subiektywnej oceny zdrowia i sprawności fizycznej u studentów Instytutu Kultury Fizycznej i Turystyki Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie.

Część III czasopisma – *Rekreacja fizyczna i turystyka* – zawiera artykuł dotyczący tras turystyczno-rekreacyjnych w obrębie miasta Częstochowy.

W końcowej części – pt. *Biogramy, dyskusje, polemiki, recenzje, przegląd wydawnictw, sprawozdania* – zostały ukazane opinie i informacje o wydawnictwach z zakresu dziejów wychowania fizycznego i sportu w Polsce i na świecie, sprawozdanie z przeprowadzonej we wrześniu 2014 r. w Krakowie IV Ogólnopolskiej Konferencji Polskiego Towarzystwa Nauk Społecznych o Sporcie oraz informacje odnoszące się do Jubileuszu 10-lecia działalności Instytutu Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie.

Pragnę złożyć serdeczne podziękowania Recenzentom za cenne, życzliwe uwagi, sugestie i spostrzeżenia podnoszące wartość niniejszego periodyku. Dziękuję za współpracę Autorom publikacji zamieszczonych w czasopiśmie naukowym. Jednocześnie wyrażam nadzieję, że liczba osób zainteresowanych publikowaniem własnych osiągnięć naukowych w kolejnych wydaniach czasopisma „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” się poszerzy.

Eligiusz Małolepszy

CZĘŚĆ I
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ W POLSCE
I NA ŚWIECIE

Renata URBAN*

Amazonki – geneza i rozwój jazdy konnej kobiet w Polsce (do 1939 r.)

Streszczenie

Zainteresowanie kobiet jazdą konną sięgało najdawniejszych czasów, kiedy spełniała ona wyłącznie funkcję utylitarną. Dość szybko jednak dostrzeżono i wykorzystano także jej walory hedonistyczne – w starożytnych Chinach kobiety grały w konne polo, w Grecji były właścicielkami zwycięskich rydwanów, w średniowieczu i kolejnych epokach uczestniczyły w polowaniach oraz zabawach konnych – karuzelach i kadrylach, a w czasach nowożytnych włączyły się do rywalizacji sportowej.

W Polsce z zamiłowania do jazdy konnej słynęły królowe, żony i córki arystokratów. Prekursorką sportowej jazdy konnej na przełomie XIX i XX w. była Maria Wodzińska i jej córka Maria Zandbang. W okresie dwudziestolecia międzywojennego w cywilnych klubach jeździeckich liczba młodych kobiet jeżdżących konno była zdecydowanie większa niż mężczyzn. Na wzrost zainteresowania jeździectwem niewątpliwie wpływ miały także osiągnięcia polskich jeźdźców na arenie międzynarodowej.

Mimo że do końca tego okresu amazonki nie mogły uczestniczyć w oficjalnych zawodach międzynarodowych (Puchar Narodów, igrzyska olimpijskie), jednak na stałe znalazły swoje miejsce w rywalizacji krajowej. Ewolucji uległo także określenie *amazonka*.

Słowa kluczowe: jazda konna, amazonka, siodło damskie, strój jeździecki, konkursy hippiczne.

Jazda konna przez wiele setek lat miała charakter utylitarny, związany z koniecznością przemieszczania się na dalekie odległości, a także hedonistyczny, ponieważ towarzyszyła codziennemu życiu człowieka i zajmowała jego czas. W związku z tym dotyczyła zarówno mężczyzn, jak i niewiast. Kobiety jeździły konno od najdawniejszych czasów. W starożytnych Chinach grały w polo konne, w średniowieczu ruszały na łowy z sokołem, w okresie wojen – pod nieobecność mężów – stawały na czele oddziałów zbrojnych, gotowe bronić swego domu przed najazdem nieprzyjaciół, ale także bawiły się, występując w konnych

* Dr hab., Zamiejscowy Wydział Kultury Fizycznej w Gorzowie Wielkopolskim, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu.

karuzelach i kadrylach, aż wreszcie pod koniec XIX w. włączyły się do rywalizacji sportowej, uczestnicząc w konkursach hippicznych. Określenie *amazonka*, jakim współcześnie nazywa się kobiety jeżdżące konno, miało jednak w historii kilka znaczeń.

Mitologiczne Amazonki należały do wojowniczego plemienia kobiet, zamieszkujących wybrzeże Morza Czarnego, które utrzymywały się z grabieży i rozbojów. Tworzyły społeczność wyłącznie żeńską, uważając mężczyzn za gorszych. Wprawdzie utrzymywały z nimi kontakty, ale jedynie dla zachowania ciągłości plemienia, a ze swego potomstwa wychowywały tylko córki, przygotowując je do życia obozowego i kształcąc w sztuce wojennej, natomiast synów najczęściej zabijały, okaleczały (oślepiały bądź okulawiały) lub oddawały na wychowanie ojcom. Bardzo dobrze jeździły konno, były niezwykle waleczne, doskonale rzucały dzidą i strzelały z łuku. Tę perfekcję osiągnęły podobno dzięki usunięciu prawej piersi, która przeszkadzała im w odpowiednim napięciu cięciwy łuku. Z tego zwyczaju wywodziła się nazwa plemienia – *Amazones*, czyli (z łac.) *Bezpiersne*. Opisy ich dokonań jeździeckich i łuczniczych, walk Hippolity, królowej Amazonek, z Heraklesem odnajdujemy na kartach dziejów mitologicznych Grecji¹.

Historycznie udokumentowane świadectwa zainteresowania kobiet jeździectwem pochodziły z okresu późniejszego, np. z antycznej Grecji. Mimo że ćwiczenia fizyczne kobiet, w tym także jazda konna, były domeną Spartanek, a wzór kobiety wysportowanej, wyemancypowanej i bojowej był dla jońskich Greków (wg Eurypidesa) „nie do zniesienia”, jednak w Atenach kobiety zyskały prawo do udziału w ćwiczeniach cielesnych. Platon (427–347 p.n.e.), jako jeden z pierwszych, pisał, „[...] że całkiem tak samo ćwiczyć się powinny i kobiety. Ja bym się nie bał i powiedział to słowo, że nie można ani jazdy konnej, ani gimnastyki uważać za rzecz stosowną dla mężczyzn, a dla kobiet jakoby za niestosowną”². Zwrócenie uwagi filozofa akurat na jazdę konną wskazywało na dużą popularność tej formy aktywności fizycznej. Brak jednak bardziej szczegółowych informacji na temat sposobów uprawiania jeździectwa przez kobiety, choć z pewnością na wzrost zainteresowania jazdą konną u obu płci miał wpływ traktat Ksenofonta (430–355 p.n.e.) pt. *Hippika (Sztuka jeździecka)* oraz *Hipparch (Dowódca jazdy)*. Zwolenników równouprawnienia w tym zakresie w świecie klasycznym i hellenistycznym było raczej niewielu, a imiona kobiet wśród zwycięzców starożytnych igrzysk olimpijskich pojawiały się niezwykle rzadko i wyłącznie jako właścicielek rydwanów biorących udział we współzawodnictwie³.

¹ Z. Kubiak, *Mitologia Greków i Rzymian*, Warszawa 1997, s. 308; J. Parandowski, *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, Poznań 1989, s. 128.

² B.J. Kunicki, *Kultura fizyczna kobiet w antycznej Grecji*, [w:] T. Jurek (red.), *Studia z dziejów kultury fizycznej*, Gorzów Wlkp. 2002, s. 604–605.

³ W. Domański, *Historia jeździectwa, cz. I*, „Koń Polski” 1989, nr 2, s. 24.

W kolejnych stuleciach kobiety jeździły wprawdzie konno, ale raczej nie uczestniczyły w żadnej formie rywalizacji jeździeckiej. W średniowiecznej Europie rycerze brali udział w bardzo popularnych wówczas turniejach rycerskich i różnego rodzaju gonitwach, niedostępnych jednak dla niewiast, bo wymagających dużej siły fizycznej i zręczności. Ponadto pozycja społeczna, jaką zajmowała kobieta, nie pozwalała na tego rodzaju działania. Św. Tomasz z Akwinu (ok. 1225–1274), wielki filozof i teolog średniowiecza, jeden z doktorów Kościoła, twierdził, że – dla dobra społeczeństwa i rodziny – jedni powinni podlegać władzy drugich, mądrzejszych niż oni sami. Stąd kobieta, będąc słabszą w „[...] wigorze duszy, jak i krzepkości ciała”, została już „[...] przez samą naturę podporządkowana mężczyźnie, w którym przeważa rozsądek”⁴.

Jednak w okresie średniowiecza, choćby ze względu na długość jego trwania, zarówno postrzeganie kobiet jeżdżących konno, jak i technika jazdy konnej kobiet zmieniały się. Wzorem innych państw europejskich, w Polsce kobiety jeździły konno na dwa sposoby – w dosiadzie męskim (tak jak współcześnie), w męskim siodle i w męskim stroju – co zdarzało się niezwykle rzadko i tylko w sytuacjach nieoficjalnych – lub w spódnicy z rozcięciami oraz w długich skórzanych butach. Częściej jednak, z przyczyn obyczajowych i praktycznych (brak odpowiedniego ubioru), kobiety jeździły konno w siodle bocznym typu fotelowego, zwanym też książęcym. Siedziały w nim całkowicie bokiem do kierunku jazdy, a stopy opierały na specjalnej deseczce, umieszczonej z lewej strony poniżej siodła. Ze względu na budowę siodła, które dzięki szczególnej konstrukcji było stosunkowo wygodne i miękkie (wyściełane poduszkami), ale bardzo ciężkie – taki sposób jazdy był preferowany zwłaszcza w czasie podróży. Jazda w tego typu siodle nie wymagała także specjalnego stroju. Nie mogła jednak sprawić zbyt dużej przyjemności prawdziwej miłośniczce jazdy konnej, ponieważ usadowienie bokiem do kierunku jazdy ograniczało pole widzenia, a przede wszystkim praktycznie wykluczało sprawne kierowanie koniem. Pierwsze takiego rodzaju siodło prawdopodobnie zostało wykonane dla Anny Czeskiej (1366–1394), małżonki króla Anglii – Ryszarda II⁵.

W XVI w. skonstruowano nowy typ siodła damskiego z rogami, tzw. kulami, które umożliwiało dosiad boczny, ale w taki sposób, że kobieta siedząca na koniu miała tułów ustawiony zgodnie z kierunkiem jazdy. Ten rodzaj siodła przygotowano dla Katarzyny Medycejskiej (1519–1589), żony króla Francji – Henryka II⁶. W siodle damskim prawa noga, zgięta w kolanie, zawieszona była na drugiej (środkowej) kuli, a jej ruch od góry ograniczony był przez pierwszą kulę (prawą, boczną), natomiast stopa lewej nogi początkowo znajdowała opar-

⁴ A. Stempin, *Krzyżowcy i pasy cnoty (których nie było)*, „Gazeta Wyborcza”. Dodatek: „Ale historia” 2014, nr 5 z dn. 3.02., s. 5.

⁵ A. Uryga, *W damskim siodle*, „Konie i Rumaki” 2004, nr 24 z dn. 16.12., s. 34; H. Polańska, *Dama w siodle*, Warszawa 2003, s. 21, 59.

⁶ J. Hérítier, *Katarzyna Medycejska*, Warszawa 1981, s. 44–45.

cie wyłącznie w strzemieniu. W 1828 r., po modyfikacji i udoskonaleniu tego rodzaju siodła przez francuskiego nauczyciela jazdy konnej A. Pelliera, wprowadzona została trzecia, dokręcana kula (z lewej strony siodła), która unieruchamiała od góry lewą nogę powyżej kolana. Tak zbudowane siodło pozwoliło na swobodne kierowanie koniem, a trzecią kulę określano błogosławieństwem dla dam, ponieważ umożliwiała ona, nawet przy gwałtownym i niespodziewanym ruchu konia, zachowanie pewności w dosiadzie i swobody w ruchach⁷.

Fot. 1. Amazonki w stroju do konnej jazdy, poniżej – siodło damskie

Źródło: „Bluszcz” 1882, ze zbiorów MSiT Warszawa.

⁷ H. Polańska, *Dama w siodle...*, s. 59–60.

Mimo wielu udogodnień siodło damskie nadal pozostawało duże i bardzo ciężkie, co z punktu widzenia obciążenia konia było wyjątkowo niekorzystne, gdyż do wagi siodła należało jeszcze dodać wagę amazonki, a przede wszystkim jej sukni. Praktycznie do końca XIX w. trwały prace nad udoskonaleniem siodła damskiego i w latach dziewięćdziesiątych osiągnięto stan zadowalający. Zniesiono skrajną, prawą kulę (pierwszą), jako całkowicie zbyteczną, a skrajną lewą (trzecią) wykonano jako ruchomą i przenośną, wkręcaną w razie potrzeby wynikającej ze szkolenia w tzw. wyższej szkole jazdy. Wszystkie te zabiegi spowodowały, że pod koniec XIX w. siodła damskie były zdecydowanie mniejsze i lżejsze niż wcześniej, nie obciążały tak koni, a dzięki temu jazda stała się o wiele bardziej przyjemna, zarówno dla amazonki, jak i wierzchowca⁸.

W XVII w. pojawiły się pierwsze, jeszcze nie bardzo udane, próby dostosowania niewieściego stroju do potrzeb jazdy konnej. Początkowo dotyczyły one zwłaszcza kroju górnej części garderoby, a później także dolnej – zgodnie z zasadą – góra męska, dół damski. Pod koniec XVII stulecia ubiór kobiet do jazdy konnej zaczęto nazywać *amazonką*. Ze względu na szczególne zainteresowanie w tym czasie historią starożytną, można przypuszczać, że nazwa ta nawiązywała do mitologicznego plemienia Amazonek. Amazonka, jako strój, zwykle składała się z kurtki lub fraczka, szerokiej spódnicy, męskiej koszuli i spodni oraz obowiązkowo nakrycia głowy – początkowo kapelusza, później cylindra. W Polsce często używano także określenia *kawalerka* lub *myśliczka*. Mimo swojsko brzmiących nazw, w kroju sukni dominowała moda angielska, co wynikało z faktu, że większość dam pobierała lekcje jazdy konnej w ujeżdżalni założonej w Warszawie przez Arenta, koniuszego posła angielskiego Whiteworta. Od czasów Stanisława Augusta Poniatowskiego (1732–1798) amazonka wykorzystywana była nie tylko do jazdy konnej, ale również do porannych spacerów oraz jako wygodny ubiór do podróży, a przez niektóre, bardziej ekscentryczne kobiety jako ciepły strój domowy. W późniejszym okresie ubiór ten zarezerwowany był prawie wyłącznie do jazdy konnej i do polowań, ale zdarzały się inne motywy wykorzystania amazonki, np. polityczne – w czasie konfederacji barskiej (1768–1772), jako przejaw pewnego rodzaju buntu narodowego, wiele kobiet używało kostiumu amazonki jako stroju codziennego⁹.

Naród polski od wieków swoje życie związał z końmi i jeździectwem. W najważniejszych wydarzeniach, w życiu publicznym i prywatnym, w czasie wojen i pokoju, na elekcjach królów, w podróżach i polowaniach Polacy zawsze stawali konno. Ze względów obyczajowych, początkowo, nie dotyczyło to jednak niewiast. Z czasem poglądy na temat jazdy konnej dam zmieniły się. Niewątpliwie znaczący wpływ na zwiększenie popularności jeździectwa wśród pań

⁸ A. Uryga, *W damskim siodle...*, s. 34; M. Wodzińska, *Amazonka. Podręcznik jazdy konnej dla dam*, Warszawa 1893, s. 24.

⁹ E. i A. Banach, *Słownik mody*, Warszawa 1962, s. 14–16; J. Lipka, *Od sukni do... fartucha*, „Koń Polski” 2006, nr 3, s. 20–21.

miała postawa i zainteresowania kobiet wywodzących się ze sfery możnowładców, zwłaszcza panujących.

Z zamiłowania do jazdy konnej słynęła m.in. królowa Bona Sforza (1494–1557, królowa Polski od 1518 r.), żona Zygmunta Starego, która nie tylko sama bardzo dobrze jeździła konno i z upodobaniem polowała, najpierw we Włoszech, a potem także w Polsce, ale zachęcała do tego również swoje damy dworu, a dworzani wysyłała do szkół ekwitacyjnych w Italii na naukę do mistrzów włoskich lub sprowadzała nauczycieli do Polski. Mimo że niewątpliwie przyczyniła się do rozwoju i upowszechnienia jazdy konnej wśród dam, sama zapłaciła za to bardzo wysoką cenę. W 1527 r., w wyniku upadku z konia podczas polowania w Niepołomicach, królowa przedwcześnie urodziła swojego drugiego syna Wojciecha Olbrachta, który zmarł w dniu narodzin. Ten nieszczęśliwy wypadek nie wpłynął jednak na zmianę upodobań królowej, która po krótkiej rekonwalescencji wróciła do jazdy konnej¹⁰.

Ze względu na swoje zainteresowania jeździeckie, sympatię Polaków, mimo początkowej rezerwy, a nawet niechęci, zyskała Cecylia Renata Habsburg (1611–1644, królowa Polski od 1637 r.), żona Władysława IV Wazy. Jeszcze jako panna doskonale opanowała sztukę jazdy konnej, potrafiła celnie strzelać z broni palnej, a jej ulubioną rozrywką były polowania. Swoim zamiłowaniom oddawała się, będąc już królową Polski, znajdując w królu wiernego sojusznika i towarzysza wypraw konnych. Zachęcała do tego również swoje damy dworu¹¹. Nie pozostało to oczywiście bez wpływu na wzrost popularności jazdy konnej wśród poddanych, o którą zabiegały także kolejne monarchinie, m.in. Maria Kazimiera, żona Jana III Sobieskiego. Jej zainteresowania zostały uwiecznione na obrazach przedstawiających królową na koniu, w stroju jeździeckim¹². O wzrastającym zamiłowaniu dam do jazdy konnej świadczyła swoista moda w malarstwie do prezentowania ich jako amazonki. Swoje portrety konne miały zarówno królowe, jak i żony arystokratów, np. Emarcjanna z Warszzyckich Pocięjowa (1717/1718), Maria Zofia z Sieniawskich Denhoffowa Czartoryska (ok. 1730 r.), a w późniejszym okresie także Elżbieta i Helena z Radziwiłłów Potockie (ok. 1875 r. i 1909 r.) oraz Maria Zandbangowa (1913 r.)¹³.

Znaną amazonką była Helena Ogińska (1700–1790), córka wojewody wileńskiego Kazimierza Ogińskiego, a później żona kasztelana wileńskiego Ignacego Ogińskiego. Odznaczała się doskonałą umiejętnością jazdy konnej, niezwykłą siłą i znakomitym władaniem bronią. W 1718 r., jako osiemnastoletnia panna, uczestniczyła w Dreźnie w wielkim karuzelu¹⁴ dla pań, zorganizowanym z oka-

¹⁰ M. Kosman, *Królowa Bona*, Warszawa 1971, s. 101–102; W. Pruski, *Amazonki polskie dawnych i nowszych czasów*, „Koń Polski” 1978, nr 3, s. 47.

¹¹ S. Ochmann-Staniszevska, *Dynastia Wazów w Polsce*, Warszawa 2006, s. 138.

¹² Z. Wójcik, *Jan Sobieski 1629–1696*, Warszawa 1994, s. 249.

¹³ H. Polańska, *Dama w siodle...*, s. 22–23, 106, 111, 115; S. Krzysztofowicz-Kozakowska, *Kosakowie*, Wrocław 2005, s. 68.

¹⁴ *Karuzel* – pochodząca z Francji, publiczna zabawa rycerska, popisy sztuki rycerskiej i władania bronią; pojawiła się w XVII w. na wszystkich europejskich dworach jako nawiązanie do trady-

zji zaślubin królewicza Augusta Fryderyka, późniejszego króla Polski, z Marią Józefą. Swymi zdolnościami wzbudziła wówczas duże zainteresowanie, ale i zdziwienie. Zwyciężyła we wszystkich konkurencjach, pokonując damy z całej Europy, i otrzymała pierwszą nagrodę. O jej wyjątkowej sile fizycznej opowiadano nieprawdopodobne historie. Kiedy była już w podeszłym wieku „[...] talerze srebrne w trąbkę zwiјаła i rozwijała oraz talary i grosze w palcach łamała”¹⁵.

Bardzo dobrym jeźdźcem była także hrabianka Emilia Broel-Plater (1806–1831). Pochodziła ze znanego rodu, osiadłego w Kurlandii oraz w Inflantach. Otrzymała staranne wykształcenie. Pisała poezję, śpiewała, pięknie rysowała, ale z zamiłowaniem uprawiała także jazdę konną, fechtunek i polowała. Wychowana w duchu patriotycznym, przyjmując za wzór Joannę d’Arc, utworzyła zastęp konnych, z którym stanęła do powstania listopadowego. Jeżdżąc „po męsku”, w męskim stroju, z obciętym długim warkoczem, walczyła w oddziale konnym ze swym stryjem Cezarym na Żmudzi. Po zdławieniu powstania, z wojskiem gen. Dezyderego Chłapowskiego przedostała się do Prus, a następnie, przedzierając się do Warszawy, zmarła z wycieńczenia 23 grudnia 1831 r.¹⁶

Te nieprzeciętne kobiety przyczyniły się do upowszechnienia jazdy konnej wśród pań. Dowiodły, że przedstawicielka „płci pięknej” może sztukę tę opanować w równej mierze, co mężczyzna, a czasem nawet go przewyższyć. Jednak dotychczas swoje umiejętności panie wykorzystywały głównie dla przyjemności lub w celach użytecznych dla potrzeb gospodarskich. Dopiero pod koniec XIX stulecia, kiedy w Warszawie zaczęto organizować pierwsze konkursy hippiczne (1880 r.), a jazda konna zyskała większą popularność, amazonki włączyły się do rywalizacji sportowej. Początki były trudne, gdyż niewiasta na koniu, startująca w zawodach obok mężczyzn, budziła jeszcze przez kilkadziesiąt lat zdziwienie, a nawet zgorzienie¹⁷.

Niewątpliwie duży wpływ na zmianę stosunku ówczesnego społeczeństwa do kobiet uprawiających sportowo jazdę konną miało powstanie Oddziałów Konnych TG „Sokół”, w których aktywnie ćwiczyły młode panny, oraz utworzenie kilku tattersali¹⁸ – przedsiębiorstw zajmujących się handlem końmi, organizujących wystawy i pokazy jeździeckie, a przede wszystkim naukę jazdy konnej zarówno dla mężczyzn, jak i dla kobiet, oczywiście w damskim siodle. Istot-

cji turniejów rycerskich; w Polsce pierwszy karuzel zorganizowano w 1788 r. na cześć 105. rocznicy zwycięstwa pod Wiedniem; znane były karuzele kobiece – w czasie jazdy faetonami lub saniami niewiasty starały się trafić lekkimi lancami w ustawione figury lub też chwytać zawieszony nad trasą pierścienie. *Wielka encyklopedia powszechna PWN*, Warszawa 1965, s. 499.

¹⁵ Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska*, Warszawa 1958, s. 235–236.

¹⁶ W. Pruski, *Amazonki polskie dawnych...*, s. 47.

¹⁷ W. Pruski, *Dzieje konkursów hipicznych w Polsce*, Warszawa 1982, s. 10.

¹⁸ *Tattersal* – przedsiębiorstwo trudniące się organizacją aukcji koni i pojazdów, wynajmowaniem koni do spacerów i polowań oraz nauczaniem jazdy konnej; nazwa pochodzi od nazwiska Richarda Tattersalla (1724–1795), Anglika, który w drugiej połowie XVIII w. założył w Londynie pierwsze tego rodzaju przedsiębiorstwo. *Wielka encyklopedia powszechna PWN*, s. 412.

ne znaczenie miały kontakty polskiej arystokracji z arystokracją zachodnioeuropejską, liczne podróże młodych Polaków po Europie, a także ogólne tendencje emancypacyjne i moda docierająca do Polski z Zachodu, zwłaszcza z Anglii i Francji, jak również dynamiczny rozwój innych dyscyplin sportowych, w których rywalizowały panie, m.in. takich, jak golf, kolarstwo, tenis. Do popularyzacji jeździectwa wśród kobiet przyczyniły się także same amazonki, wskazując na zalety tej dyscypliny, zachęcając do jej uprawiania oraz podejmując próby publicystyczne o tej problematyce¹⁹.

Jedną z prekursorok jeździectwa była Maria z Kostrzewskich Wodzińska. Urodziła się w 1868 r. w Warszawie. Jako młoda panna uzyskała zgodę rodziców na pobieranie lekcji jazdy konnej i szybko uzyskała wysoki stopień umiejętności jeździeckich. Po wyjściu za mąż za Konrada Wodzińskiego, ucznia europejskich szkół jeździeckich, właściciela tattersalu, razem z mężem prowadziła przedsiębiorstwo²⁰.

Maria Wodzińska okazała się osobą bardzo pracowitą i przedsiębiorczą. Całkowicie poświęciła się jeździectwu. Nie tylko prowadziła lekcje, ale gruntownie poznała naturę konia, studiując weterynarię i sztukę kowalską, a także szczegóły stajenne i gospodarskie. Pod koniec XIX w. tego rodzaju działalność była niezwykle rzadkim zjawiskiem, nie tylko na ziemiach polskich, ale także w Europie. Wodzińska propagowała sport konny, organizowała kostiumowe zabawy konne – karuzele i kadryle²¹, i potrafiła ujeżdżać najtrudniejsze nawet konie. Jak sama mawiała:

Nie było konia, któremu nie dałabym rady, a nigdy nie miałam żadnego wypadku, gdyż zawsze byłam w kontakcie z koniem. Konia należy czuć i rozumieć, a do tego dochodzi się jedynie wytrwałą nauką. Bo jazda konna to sztuka, której trzeba się uczyć²².

Mimo wzrastającej popularności jazdy konnej wśród pań, Wodzińska pisała z żalem:

W Anglii, Francji i prawie wszędzie za granicą, kobiety dochodzą do prawdziwej doskonałości pod tym względem – u nas rzadziej to się zdarza. Prawda, że w owych krajach jazda damska jest nie tylko rozrywką, przyjemnością, lecz niejako nawykniem, codzienną potrzebą; tam małe dziewczynki rozpoczynają już naukę jazdy konnej. U nas, do

¹⁹ K. Świdorski, *Kobieta pisze o jeździe konnej*, „Jeździec i Hodowca” 1933, nr 21, s. 435; R. Urban, *Prekursorki sportu jeździeckiego w Polsce*, [w:] Z. Wyżnikiewicz-Kopp (red.), *Kobieta na przełomie wieku*, Gdańsk 2000, s. 265.

²⁰ W. Pruski, *Amazonki polskie dawnych...*, s. 49.

²¹ *Kadryl* – pochodzący z Francji, zespołowy pokaz konny, wzorowany na figurowym tańcu salonowym z XIX w.; tańczony był w grupach złożonych z kilku par tworzących kwadrat; muzyka składała się z kontrastujących tempem i charakterem fragmentów, a finałem był zazwyczaj galop. *Wielka encyklopedia powszechna PWN*, s. 364; *Mala encyklopedia sportu*, Warszawa 1984, s. 247.

²² *Wywiady – Maria Wodzińska*, „Jeździec i Hodowca” 1934, nr 12, s. 287; M. Kruszewska, *Maria Wodzińska – wzorowa amazonka*, „Koń Polski” 2000, nr 3, s. 38.

niedawna jeszcze, uważana była za ekscentryczność: niemal palcami wskazywano panie jeżdżące konno. Od lat kilkunastu dopiero wchodzi coraz bardziej w użycie²³.

Fot. 2. Maria Wodzińska (ok. 1890 r.) – prekursorka sportu jeździeckiego kobiet w Polsce

Źródło: „Jeździec i Hodowca” 1934, ze zbiorów MSiT.

Od 1890 r. Maria Wodzińska zaczęła jeździć „po męsku”. Wykazała się przy tym odwagą, gdyż jazda kobiet w męskim siodle była wówczas nowością, często wywoływała zgorzelenie, a przez wielu mężczyzn uważana była za ekstrawagancję niegodną niewiasty. Jednak taki sposób jazdy traktowała ona jako uzupełnienie swych umiejętności i nowe doświadczenie, do końca życia bowiem pozostała amazonką. W wielu czasopismach publikowała pełne wdzięku, żywe, a przy tym fachowe artykuły dotyczące jazdy konnej. W 1893 r. ukazał się pierwszy i jedyny w owych czasach w Polsce podręcznik jazdy konnej dla kobiet pt. *Amazonka*. Autorka we wstępie do swojej książki napisała:

Podręczników jazdy konnej jest sporo, wątpię jednak, czy znajdzie się dzieło pisane przez kobietę specjalistkę. Długie studia i kilkuletnia praktyka w zawodzie nauczycielki jazdy konnej ośmielają mnie do skreślenia zbioru praktycznych wskazówek dla dam – amazonek²⁴.

²³ M. Wodzińska, *Amazonka...*, s. 3–4; R. Rogowski, *Maria Zandbangowa*, „Kościński” 1973, nr 1, s. 49.

²⁴ W. Pruski, *Amazonki polskie dawnych...*, s. 47; M. Wodzińska, *Amazonka...*, s. 1–2.

Fot. 3. Amazonka w stroju z 1840 r.

Źródło: ze zbiorów MSiT.

Fot. 4. Strój do jazdy konnej z 1870 r.

Źródło: ze zbiorów MSiT.

Wiele uwagi poświęciła opisowi stroju, najodpowiedniejszego ze względów praktycznych, estetycznych, ale też wygody, w jaki amazonka powinna się zaopatrzyć. Moda damska w tym zakresie ulegała ewolucji. W latach dwudzie-

stych XIX w. amazonki miały formę sukni-płaszczka z podwyższonym stanem oraz znacznie wydłużoną z prawej strony spódnicą, która dzięki temu ładnie układała się, kiedy dama siedziała w siodle. W następnej dekadzie modna amazonka miała romantyczne, bufiaste rękawy, podkreślające smukłość talii, oraz spódnicę z fałdami i długim trenem, uderzającym konia po nogach, co często wywoływało płoszenie i ponoszenie bardziej wrażliwych wierzchowców. W kolejnych latach amazonka była bardziej naturalna – zwężeniu uległy szerokie wcześniej rękawy, a w kroju wyróżniono wąską talię, modelowaną gorsetem, oraz dzwonowatą spódnicę. W późniejszym okresie pojawiły się m.in. spodnie przypinane do gorsetu, ukryte pod spódnicą. W latach siedemdziesiątych XIX w. dotarła do Europy moda angielska. Kobiety zakładały do jazdy konnej suknie, których dół miał szerokość około 3,5 m i obszyty był specjalną listwą. W równych odstępach wszywano w nią ołowiane blaszki lub wsypywano śrut, aby suknia w czasie jazdy nie unosiła się, ale pod ciężarem spływała ku dołowi²⁵.

W tym okresie (ok. 1895 r.) pojawił się tzw. bezpieczny strój do jazdy konnej, czyli *safety habit*. Był to wynalazek chroniony patentem. Spódnicą, w postaci wąskiego i stosunkowo krótkiego fartucha (sięgał zaledwie do kostki), była z tyłu rozcięta i zapinana na zatrzaski, tworząc rodzaj koperty. Siadając w siodle, dama rozpiniała zatrzaski fartucha, powodując, że dokładnie przykrywał on nogi, dzięki czemu nie wzbudzała społecznego zgorszenia. Góra stroju generalnie była dopasowana do figury. Na początku XX w., wzorem mody męskiej, w stroju pań pojawiły się specjalne spodnie, tzw. bryczesy, ukryte naturalnie pod nadal obowiązującą spódnicą. Bryczesy zostały rozpowszechnione przez Anglików i dzięki swojej funkcjonalności zyskały powszechne uznanie wśród amatorów jazdy konnej, zarówno mężczyzn, jak i kobiet, które po pierwszej wojnie światowej odrzuciły spódnicę i przesiadły się w siodła męskie²⁶.

Zmieniały się także dodatki uzupełniające strój amazonki. Mimo coraz bardziej sportowego charakteru jazdy konnej i dowodów na szkodliwe działanie gorsetu na zdrowie, amazonki (podobnie zresztą jak cyklistki) nie zrezygnowały z jego zakładania. Kompromisowo skróciły jedynie długość gorsetu od dołu o ok. 10 cm, co zmniejszyło ucisk na narządy jamy brzusznej i umożliwiło wykonanie skłonu do przodu. Przez lata ewoluował także rodzaj nakrycia głowy, od bogato zdobionych kapeluszy z wielkimi piórami do skromnej, aksamitnej czapeczki dżokejskiej, cylindra lub melonika i zgrabnego filcowego kapelusika. Stosowano dwa rodzaje obuwia – pantofle, do których zakładano kamasze z paskiem przebiegającym pod podeszwą stopy i zapinane na zewnętrznej ich długości (jak współczesne czapsy), lub buty z długimi cholewami. Istotnym elementem ubioru amazonki były skórzane rękawiczki, których krój także ulegał tendencjom w obowiązującej modzie. dopełnieniem stroju była szpicruta (współ-

²⁵ H. Polańska, *Dama w siodle...*, s. 25, 27.

²⁶ Tamże, s. 28, 31.

czesny palcat), niezbędna ze względu na funkcję, którą pełniła. Trzymana przez amazonkę zawsze w prawej dłoni, służyła do kierowania koniem, zastępując prawą nogę²⁷.

Zmieniające się tendencje w modzie jeździeckiej docierały także na ziemię polskie, a każda z dam jeżdzących konno starała się być z nimi na bieżąco. Możliwość nie tylko do zaprezentowania modnego kostiumu amazonki, ale przede wszystkim do wzięcia udziału w rywalizacji sportowej stworzyło warszawskie Towarzystwo Wyścigów Konnych. W 1900 r. wybudowano w parku Sobińskiego obok Łazienek stadion do konkursów hippicznych i zaczęto w nim organizować zawody. Sport jeździecki szybko rozpowszechnił się zarówno w Warszawie, jak i na prowincji, a dzięki imprezom organizowanym w tattersalach sezon konkursowy trwał prawie przez cały rok. Oczywiście konkursy w niezbyt dużej krytej ujeżdżalni miały o wiele mniejsze znaczenie niż te na rozległym stadionie w Agrykoli. Pełniły raczej funkcję kulturalnej rozrywki dla miłośników jazdy konnej. Istotny był jednak fakt, że cieszyły się one dużą popularnością, zarówno wśród jeźdźców, jak i amazelek, a na życzenie uczestników właściciele tych przedsiębiorstw, których w samej tylko Warszawie było kilka, przeprowadzali je nawet kilkanaście razy w sezonie zimowym²⁸.

Najlepsza polska amazonka przełomu XIX i XX w. i właścicielka jednego z tatersali, Maria Wodzińska, nie tylko organizowała konkursy, ale także sama brała w nich udział, odnosząc liczne sukcesy. Podczas Krajowej Wystawy Rolniczo-Przemysłowej w Częstochowie w 1909 r. urządzono również konkursy hipiczne. W konkursie konia wierzchowego, wśród kilkunastu rywalizujących sportsmenów, zwyciężyła Maria Wodzińska, jadąca wówczas „po męsku”²⁹.

Do znanych, nie tylko na ziemiach polskich, ale także w Europie, amazelek należały siostry Elżbieta (1861–1950) i Helena (1874–1958) Radziwiłłówny, które wyszły za mąż za dwóch braci – pierwsza za Romana Potockiego z Łańcuta, druga za Józefa Potockiego z Antonin na Wołyniu. Zarówno w Antoninach, jak i w Łańcucie (Albigowej) funkcjonowały bardzo duże stajnie pałacowe; urządzano tam polowania konne z psami *par force*, w których z pasją uczestniczyły obie panie Potockie. Dosiadając koni w siodłach damskich, wykazały się doskonałą wręcz umiejętnością jazdy, pokonując liczne naturalne przeszkody, jak rowy, płoty, strumienie – bez najmniejszych trudności. Mimo upadku z konia, w wyniku którego Helena Potocka doznała poważnego urazu i do końca życia utykała, podpierając się laseczką, nie zrezygnowała z jazdy konnej i polowań. Oprócz wymienionych, opinią bardzo dobrych amazelek cieszyły się także Maria Ośmiałowska z Chocimowa w Sandomierskiem, Helena Janaszowa, córka znanego basa operowego Edwarda Reszke, a także Elżbieta Romerowa z Chy-

²⁷ M. Wodzińska, *Amazonka...*, s. 41–61; S. Breza, *O sztuce jazdy konnej i o koniu w służbie sportsmena*, Poznań 1926, s. 111–113.

²⁸ W. Pruski, *Amazonki polskie dawnych...*, s. 47; W. Pruski, *Dzieje konkursów hipicznych...*, s. 16–17.

²⁹ W. Pruski, *Dzieje konkursów hipicznych...*, s. 26.

żowa w Małopolsce, która w wieku 67 lat (w 1927 r.), założyła Podkarpackie Koło Jazdy Myśliwskiej i z zapałem organizowała polowania *par force*³⁰.

Pod koniec pierwszego dziesięciolecia XX w. do najpopularniejszych polskich amazońek należała Maria Aniela Zandbangowa, córka Marii i Konrada Wodzińskich. Wychowywana od najmłodszych lat przy koniach, kontynuowała pracę rodziców. Zaczęła jeździć konno, kiedy miała 4 lata, i szybko opanowała tę sztukę, jeżdżąc najpierw w siodle męskim, a po ukończeniu 12 roku życia – w damskim, „w którym każda kobieta, gdy zechce być szczerą, lepiej się czuje niż «po męsku»»³¹. Początkowo uczestniczyła tylko w zabawach konnych i konkursach urządzanych przez rodziców, w warszawskim tattersalu. Po wyjściu za mąż za Henryka Zandbanga, człowieka związanego z końmi równie mocno jak ona, brała udział w konkursach publicznych. Po raz pierwszy wystąpiła w 1911 r. w zawodach zorganizowanych przez nowo powstałe Równieńskie Towarzystwo Wyścigów Konnych. Spośród trzech startujących amazońek wygrała Maria Zandbangowa na klaczy Alouette. To osiągnięcie zachęciło młodą adeptkę sportu do rywalizacji i od tej pory występowała bardzo często na zawodach nie tylko w kraju, ale także za granicą, odnosząc liczne sukcesy i zdobywając wiele nagród. Brała udział w konkursach we Lwowie, Równem, Warszawie, Berlinie, Sopocie i Wiedniu³².

Fot. 5. Maria Zandbang na koniu Zeppelin podczas „Konkursu dla Pań” w Wiedniu w 1913 r.

Źródło: ze zbiorów MSiT.

³⁰ H. Polańska, *Dama w siodle...*, s. 117; W. Pruski, *Amazonki polskie dawnych...*, s. 48.

³¹ R. Rogowski, *Maria Zandbangowa*, „Koń Polski” 1973, nr 1, s. 49.

³² W. Pruski, *Amazonki polskie dawnych...*, s. 48.

Największym osiągnięciem w karierze sportowej Marii Zandbangowej było zwycięstwo w międzynarodowym konkursie z 12 przeszkodami w Wiedniu w 1913 r., w którym uczestniczyło około 40 pań z kilku krajów. Kobiety jeździły wówczas w osobnych konkurencjach w siodłach damskich i męskich. Maria Zandbang, jeżdżąca „po damsku”, zdobyła I nagrodę na koniu pełnej krwi Zepelin, należącym do Tadeusza Dachowskiego, oraz V m. na koniu Black and White, będącym własnością jej męża.

Bardzo było zabawnie wyjechać po te dwie nagrody, siedząc na jednym koniu, a prowadząc drugiego w rękę, co się rzadko zdarzało, czasem najlepszym jeźdźcom³³.

Do wybuchu pierwszej wojny światowej zyskała, nie tylko w Polsce, ale również w Europie, sławę znakomitej amazonki. Miała bardzo dobrą sylwetkę na koniu, jeździła odważnie i z brawurą, przy tym zwracała wiele uwagi na strój. Dawniej ubiór jeźdźca, dobór rynsztunku i toalety konia nie absorbował tak uwagi sportsmena. Państwo Maria i Henryk Zandbangowie byli prekursorami we wprowadzeniu tych, zdawałoby się, mało istotnych szczegółów, które nadały nienaganną i wytworną sylwetkę jeźdźca na koniu. Przy tym Maria Zandbang była wyjątkowo piękną kobietą, którą portretowali znani ówcześni malarze, m.in. Wojciech Kossak, Jan Rosen, Waław Pawliszak i in.³⁴

Po zakończeniu pierwszej wojny światowej Maria Zandbang brała udział w zawodach konnych urządzanych na terenie Warszawskiego Koła Sportowego. W 1926 r. w czasie konkursu zorganizowanego na krytej ujeżdżalni pułku szwoleżerów, jadąc w damskim siodle, ustanowiła rekord skoku, pokonując przeszkodę na wysokości 160 cm. Było to wówczas dużym osiągnięciem, a Maria Zandbang została uznana ostatnią mistrzynią jazdy „po damsku” w okresie międzywojennym³⁵. W 1930 r. została fundatorką głównej nagrody w jednym z konkursów dla pań, organizowanych na nowym stadionie hippicznym w warszawskich Łazienkach. Od tego roku Konkurs Pożegnania nosił imię Marii Zandbangowej. Za zasługi dla rozwoju i upowszechnienia sportu jeździeckiego oraz za reprezentowanie polskiego jeździectwa na arenie międzynarodowej jeszcze przed odzyskaniem niepodległości, Polski Związek Jeździecki przyznał jej w 1936 r., jako jedynej amazonce w Polsce w okresie międzywojennym, Honorową Odznakę Jeździecką³⁶.

Maria z Kostrzewskich Wodzińska i jej córka Maria z Wodzińskich Zandbangowa niewątpliwie były prekursorkami sportu jeździeckiego kobiet w Polsce i przyczyniły się do jego rozwoju i upowszechnienia. W opinii Marii Zandbang, wygłoszonej już po drugiej wojnie światowej w czasie jednego ze spotkań na Służewcu:

³³ R. Rogowski, *Maria Zandbangowa...*, s. 49.

³⁴ K. Załęski, K. Stachurski (red.), *Konie i jeźdźcy. Katalog wystawy*, Warszawa 1999, s. 84–85.

³⁵ W. Pruski, *Amazonki polskie dawnych...*, s. 48.

³⁶ A. Wyżnikiewicz-Nawracała, *Polish women's achievements in horseback riding*, [w:] Z. Wyżnikiewicz-Kopp (red.), *Women and Sport*, Gdańsk 1997, s. 63, 71.

Większe zasługi dla sportu konnego miała moja matka, Maria Wodzińska, ucząc przez szereg lat panie i panny estetycznie rozumianej jazdy konnej, a posiadając wycucie artystyczne, wyróżniała elegancki wygląd kobiety na koniu bez niepotrzebnych popisów, jakie często przysparzały tyle niewątpliwych wypadków paniom zbyt chętno dorównać mężczyznom na koniu³⁷.

Maria Zandbang natomiast, zdobywając wiele nagród na zawodach konnych w Europie i w kraju, zyskała sławę doskonałej amazonki, którą z dumą naśladowało wiele kobiet w Polsce międzywojennej.

W latach 1918–1939 sport jeździecki osiągnął ogromną popularność wśród przedstawicielek płci pięknej, które w strukturach Stowarzyszenia „Rodzina Wojskowa”, w ramach Wydziału Wychowania Fizycznego, zakładały w różnych miastach sekcje jeździeckie. W 1928 r. Wydział usamodzielniał się, tworząc Klub Sportowy „Rodziny Wojskowej”, w którym funkcjonowały 23 sekcje jeździeckie w całym kraju. Reprezentantki poszczególnych sekcji z zaangażowaniem rywalizowały w zawodach jeździeckich. Z szacunkowych obliczeń dokonanych przez prof. Witolda Pruskiego wynikało, że w tym okresie w cywilnych konkursach hippicznych, propagowanych przez Polski Związek Jeździecki i urządzanych najczęściej na hipodromie w warszawskich Łazienkach, uczestniczyły 124 panie oraz 69 panów, i z pewnością nie była to liczba kompletna. Organizowano wówczas kilka konkursów przeznaczonych wyłącznie dla pań lub dla pań i jeźdźców cywilnych, z wyłączeniem jeźdźców wojskowych (kawalerzystów i artylerzystów konnych), których poziom umiejętności jeździeckich był zdecydowanie wyższy. Były to m.in.: Konkurs Łazienek, Konkurs Pań o Nagrodę Korpusu Dyplomatycznego, Konkurs o Nagrodę Związku Ziemian, Konkurs Rzeki Wisły, Konkurs św. Jerzego. We wszystkich tych konkursach kobiety uczestniczyły już wyłącznie w siodłach normalnych, wymagających męskiego dosiada i męskiego stroju³⁸.

Epoka prawdziwych amazoń zakończyła się wraz z odejściem ze sportu jeździeckiego Marii Zandbangowej. Młode pokolenie amazoń okresu międzywojennego, bardziej wyemancypowane, preferowało już jazdę „po męsku” i męski strój. Kobiety jeżdżące konno zrezygnowały z siodła damskiego i długiej spódnicy – jako mniej wygodnych i nienowoczesnych. Ponadto, przyjmując jako autorytety sportowe wybitnych polskich kawalerzystów, medalistów olimpijskich, próbowały osiągnąć jak najwyższy poziom umiejętności jeździeckich, co było trudne, pozostając wiernymi dawnej tradycji. Określenie *amazonka* straciło swoje pierwotne znaczenie, definiując współcześnie kobietę jeżdżącą konno.

³⁷ R. Rogowski, *Maria Zandbangowa...*, s. 49.

³⁸ W. Pruski, *Amazonki polskie dawnych...*, s. 49; H. Polańska, *Dama w siodle...*, s. 81–82, 88–90.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła drukowane

Załęski K., Stachurski K. (red.), *Konie i jeźdźcy. Katalog wystawy*, Warszawa 1999.

II. Prasa

„Bluszcz” 1882

„Gazeta Wyborcza”. Dodatek „Ale historia” 2014

„Jeździec i Hodowca” 1933, 1934

„Konie i Rumaki” 2004

„Koń Polski” 1973, 1978, 2000, 2006

B. Literatura

I. Artykuły naukowe

Kunicki B.J., *Kultura fizyczna kobiet w antycznej Grecji*, [w:] T. Jurek (red.), *Studia z dziejów kultury fizycznej*, Gorzów Wlkp. 2002, s. 595–606.

Urban R., *Prekursorki sportu jeździeckiego w Polsce*, [w:] Z. Wyżnikiewicz-Kopp (red.), *Kobieta na przełomie wieku*, Gdańsk 2000, s. 264–271.

Wyżnikiewicz-Nawracała A., *Polish women's achievements in horseback riding*, [w:] Z. Wyżnikiewicz-Kopp (red.), *Women and Sport*, Gdańsk 1997, s. 63–74.

II. Pozycje zwarte (wybrane)

Banach E. i A., *Słownik mody*, Warszawa 1962.

Breza S., *O sztuce jazdy konnej i o koniu w służbie sportsmenów*, Poznań 1926.

Gloger Z., *Encyklopedia staropolska*, Warszawa 1958.

Krzysztofowicz-Kozakowska S., *Kossakowie*, Wrocław 2005.

Kubiak Z., *Mitologia Greków i Rzymian*, Warszawa 1997.

Parandowski J., *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, Poznań 1989.

Polańska H., *Dama w siodle*, Warszawa 2003.

Pruski W., *Dzieje konkursów hipicznych w Polsce*, Warszawa 1982.

Wodzińska M., *Amazonka. Podręcznik jazdy konnej dla dam*, Warszawa 1893.

Abstract

Amazons – Genesis and Development of Women Horse Riding in Poland (until 1939)

The interest of women in horse riding reached the earliest times, when it only fulfilled utilitarian function. Its hedonistic values were pretty soon recognized and implemented. In the ancient China, women were playing polo and in Greece they owned of the victorious chariots. In the middle ages and the following periods, women participated in hunting and horse pastimes – carousels and quadrilles. Finally in modern times they joined the competitive sports.

In Poland, the queens, wives and daughters of aristocrats were famous with a passion for horse riding. In the late nineteenth and early twentieth century Maria Wodzińska and her daughter Maria Zandbang were the precursors of sports horse riding. In the Interwar period the number of young women in civilian equestrian clubs was significantly higher than man. The increase of interest in equestrian was undoubtedly influenced by the international achievements of Polish horse riders.

Although till the end of this period the Amazons could not participate in the official international competitions (Cup of Nations, the Olympic Games); they found their permanent place in the national competition. Term Amazon has evolved as well.

Keywords: riding, amazon, women's saddle, riding apparel, equestrian competitions.

Waldemar NADOLSKI*, Robert KRASOWSKI**,
Iwona PEZDAN-ŚLIŻ***, Marta PRZYDZIAŁ***

Sport saneczkowo-bobslejowy w Zakopanem do 1939 roku

Streszczenie

Początki saneczkarstwa w Zakopanem, a właściwie w całej Galicji, sięgały 1900 r. i były związane z działalnością Eugeniusza Piaseckiego na łamach czasopisma „Przegląd Zakopiański”. Opublikował w nim szereg artykułów o sportach zimowych, w tym saneczkarstwie w Zakopanem. Jego poglądy podchwyciła ówczesna elita zakopiańska, która doprowadziła do założenia „Towarzystwa Sportowego w Zakopanem”. Przed I wojną światową tor w Kuźnicach był, oprócz torów lwowskich, jedynym długim obiektem umożliwiającym organizowanie zawodów saneczkarsko-bobslejowych. Dzięki temu od początku XX w. na długie lata stał się areną zmagania sportowców z całej Polski.

Tematyka sportu saneczkowo-bobslejowego w Zakopanem, a w szczególności kwestie związane z budową, zagospodarowaniem i działalnością torów saneczkowych były do tej pory poruszane dosyć sporadycznie. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie sportu saneczkowo-bobslejowego w Zakopanem, ze szczególnym uwzględnieniem rywalizacji na torze w Kuźnicach do 1939 roku.

Słowa kluczowe: sport, saneczkarstwo, bobsleje, Zakopane.

Początki saneczkarstwa w Zakopanem, a właściwie w całej Galicji, sięgały 1900 r. i były związane z propagandową działalnością dra Eugeniusza Piaseckiego na łamach czasopisma „Przegląd Zakopiański”, w którym publikował szereg artykułów o znaczeniu sportów zimowych, w tym i saneczkarstwa. Eugeniusz Piasecki jako prowadzący zakład ortopedyczny doskonale rozumiał znaczenie i rolę sportu uzdrowiskowego na początku XX w. Jego hasła podchwyciła ówczesna elita zakopiańska, która w listopadzie 1901 r. doprowadziła do zało-

* Dr, Niepubliczne Centrum Edukacji, Limanowa.

** Dr, Wydział Nauk Społecznych i Technicznych, Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim.

*** Dr, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Wychowania Fizycznego.

żenia „Towarzystwa Sportowego w Zakopanem”. Rok później Towarzystwo uprawiało już saneczkarstwo w Modrzejowie, a w 1903 r. odkryto walory drogi z Kuźnic i tam praktykowano zjazdy sankami¹.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie sportu saneczkowo-bobslejowego w Zakopanem, ze szczególnym uwzględnieniem rywalizacji na torze w Kuźnicach do 1939 r. Tematyka sportu saneczkowo-bobslejowego na terenie objętym badaniem, a w szczególności kwestie związane z budową, zagospodarowaniem i działalnością torów saneczkowych były do tej pory poruszane dosyć sporadycznie. Informacje o największym znaczeniu poznawczym można odnaleźć przede wszystkim w regionalnej prasie i czasopismach, z całą pewnością można zatem stwierdzić, że zagadnienia sportu saneczkowo-bobslejowego w Zakopanem do 1939 r. nie doczekały się syntetycznego opracowania.

W pracy podstawową metodą badawczą była krytyczna analiza źródeł historycznych. Ponadto posłużono się metodą indukcyjną, dedukcyjną oraz metodą syntezy. W opracowaniu postawiono następujące problemy badawcze:

1. W jakim stopniu społeczność zakopiańska uczestniczyła w zawodach saneczkowo-bobslejowych?
2. Jaki kształt przybierała działalność sportowa na torach saneczkowo-bobslejowych w Zakopanem, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii związanych z ich budową i zagospodarowaniem?
3. W jaki sposób Zakopane pozyskiwało środki finansowe na budowę oraz modernizację istniejących torów saneczkowo-bobslejowych?

Nowy rozdział w rozwoju saneczkarstwa w Zakopanem należy utożsamiać z działalnością Mariusza Zaruskiego, który od 1908 r. podejmował starania o wybudowanie w Zakopanem toru saneczkowo-bobslejowego². W Zakopanem uprawiano jazdę na bobslejach od ok. 1910 r. Jako tor bobslejowy i saneczkowy służyła droga jezdną z Kuźnic lub nawet Kalatówek, ale zdarzały się tu wypadki, nawet śmiertelne, gdyż droga ta była użytkowana w zimie także przez sanie konne. Jazda bobslejami i saneczkami na tej drodze została więc zakazana. Inicjatorem zbudowania w Zakopanem specjalnego toru bobslejowego (z Kuźnic do pomnika Chałubińskiego) był Wincenty Szymborski w październiku 1910 r. Sprawą tą zajęła się następnie Sekcja Narciarska Towarzystwa Tatrzańskiego. Z jej inicjatywy pierwszy projekt toru (z Kalatówek do „Księżówki”, dawniej „Adasiówki”) sporządził Alojzy Jost w lutym 1911 r. Jednakże tor został zbudowany dopiero dwa lata później, w 1913 r., przez zarząd dóbr Władysława hr. Zamoyskiego (właściciela terenu), wg projektu Alojzego Josta i Józefa Ramsa³.

¹ „Przegląd Zakopiański” 1900, nr 50, s. 463; „Przegląd Zakopiański” 1901, nr 4, s. 28; „Przegląd Zakopiański” 1901, nr 5, s. 37; „Nowa Reforma” 1903, nr 34, s. 1.

² K. Szujewski, *Początki sportów zimowych*, [w:] www.sportowahistoria.pl/index.php/10-artykuly/sport/108-poczatki-sportow-zimowych [stan z 25.08.2013].

³ www.zamoyski.pl/index.php/szlak-zamoyskiego/przewodnikow-tatrzańskich?showall=&start=2 [stan z 15.10.2013].

Zaczynał się przy drodze z Kuźnic na Kalatówki, nieco powyżej obecnej dolnej stacji kolei linowej na Kasprowy Wierch. Biegł on w dół zboczami Krokwi kilkoma serpentynami (za budynkiem stacji kolejki), a potem już prawie prosto wzdłuż drogi jezdnej, kończąc się nieco powyżej Murowanicy⁴. Długość toru wynosiła 1740 m. Pierwsza rywalizacja bobslejowa na torze w Kuźnicach miała miejsce 6 stycznia 1914 r., w czterech kategoriach: bobsleje dwu-, trzy-, cztero- i sześciuosobowe⁵. Sekcja Narciarska Towarzystwa Tatrzańskiego⁶ przeprowadziła kolejne zawody saneczkarsko-bobslejowe 2 lutego 1914 r.⁷ Lutowe zawody odbywały się w połączeniu z rywalizacją narciarską, zgromadziły łącznie ponad 150 sportowców, którym przypatrywało się około 3 tys. widzów. Atrakcją sportową był wyścig bobslejowy, który relacjonował korespondent krakowski „Ilustrowanego Kurjera Codziennego”:

z zawrotną szybkością pędzą po torze kuźnickim olbrzymie boby, coraz to w innej znajdując się pozycji, już to pędzą po ścianie, na krzywiznach, prostopadłej, już to bob leży na pasażerach⁸.

Fot. 1. Drugie zawody saneczkarsko-bobslejowe na torze w Kuźnicach 2 lutego 1914 r.

Źródło: „Nowości Ilustrowane” 1914, nr 6.

⁴ *Bobslejowy sport*, [w:] www.z-ne.pl/t,haslo,384,bobslejowy_sport.html [stan z 25.08.2013].

⁵ www.zamoyski.pl/index.php/szlak-zamoyskiego/przewodnikow-tatrzańskich?showall=&start=2 [stan z 15.10.2013].

⁶ Zob. W. Krygowski, *Polskie Towarzystwo Tatrzańskie a rozwój narciarstwa w Polsce*, „Wierchy” 1948, nr 18; A. Liberak: *80 lat SNPTT*, „Podtatrze” 1987, nr 30.

⁷ „Nowości Ilustrowane” 1914, nr 6, s. 8; „Nowości Ilustrowane” 1914 nr 8, s. 16.

⁸ „Ilustrowany Kurjer Codzienny” 1914, nr 29, s. 3.

Wybuch I wojny światowej zahamował działalność toru w Kuźnicach, dopiero w styczniu 1920 r. planowano ponownie go uruchomić i udostępnić rzeszom sportowców. Pod koniec lutego 1920 r. noszono się z zamiarem zorganizowania, przy okazji pierwszych polskich państwowych zawodów narciarskich, wyścigów bobslejowych i saneczkowych⁹. O realizacji tych planów nic nie wiadomo, ale pod koniec 1921 r., w drugim dniu Świąt Bożego Narodzenia, tor w Kuźnicach cieszył się już dużym powodzeniem. Niestety, już wówczas odnotowano, na szczęście niegroźne, wypadki¹⁰.

„Przegląd Sportowy” uważał jednak, że tor bobslejowy w Zakopanem nie cieszył się zbyt dużą popularnością

powodem tego są dwa momenty: bezwarunkowo za wysokie ceny oraz brak fachowego kierownika, który by umiał tor utrzymać w należytym stanie. Wiraże, szczególnie na dole, gdzie bob ma szaloną szybkość, są stanowczo za małe, bo nie przekraczają pół metra wysokości¹¹.

Tygodnik sportowy sugerował przekazanie kierownictwa toru w ręce np. Huberta lub Knapczyka, znanych zakopiańskich sportowców¹².

Fot. 2. Zawody z 15 stycznia 1922 r., zwycięska osada Huberta z Zakopanego

Źródło: „Nowości Ilustrowane” 1922, nr 9.

⁹ „Nowości Ilustrowane” 1920, nr 3, s. 10.

¹⁰ „Ilustrowany Kuryer Codzienny” 1921, nr 354, s. 7.

¹¹ „Przegląd Sportowy” 1922, nr 3, s. 10.

¹² Tamże.

15 stycznia 1922 r. na zakopiańskim torze odbyły się zawody saneczkowo-bobslejowe, w których brali udział przeważnie zawodnicy startujący wcześniej w konkurencjach narciarskich. W rywalizacji 8 załóg sześciuosobowych pierwsze miejsce zajęła ekipa Huberta z Zakopanego, przed załogami Romana Łuszczyńskiego i Zygmunta Łuszczyńskiego ze Lwowa. W konkurencji ekip czteroosobowych brało udział 12 załóg. Pierwsze miejsce zajął Lange z Warszawy, przed Pruszczańskim i Kowalskim z Zakopanego. W konkurencji trzyosobowej na starcie stanęło 10 załóg. Zwyciężył Hawranek z Zakopanego, przed Zygmuntem Łuszczyńskim i Koźmińskim. Warunki atmosferyczne podczas zawodów były fatalne, wiatr halny i odwilż bardzo utrudniała rywalizację, po upadku załoga węgierska nie dotarła do mety, a Czesi w ogóle nie wzięli udziału w zawodach¹³.

Gorszy wynik braci Łuszczyńskich skomentowała prasa lwowska, pisząc:

porażka braci Romana, Stefana i Zygmunta Łuszczyńskich, występujących poprzednio często pod pseudonimem „Bambusów” i rekordzistów na tym torze dla bobów sześciuosobowych była istną sensacją. Winien tu wiatr halny i losowanie, bo wylosowali ostatnie miejsca, więc musieli jechać na rozbitym zupełnie torze i o zupełnym zmierzchu, a nadto i okoliczność, iż bob pana Hersego, na którym rokrocznie startowali, uległ pęknięciu linewki przy wolancie, musieli więc użyć innego, na którym poprzednio nie jeździli. I tak czas ich różni się od pierwszego o 1,6 s.¹⁴

Kolejne zmagania saneczkowo-bobslejowe miały miejsce 22 stycznia 1922 r. Tym razem przy pięknej pogodzie startowały 22 osady. W grupie bobów sześciuosobowych pierwsze miejsce zajął ponownie Hubert, który pokonał dystans prawie 1800 m w czasie 2.16 min przed Kowalskim. W konkurencji bobów drewnianych czteroosobowych zwyciężył Choroszczakowski w czasie 2.32 min, przed Hawrankiem w czasie 2.56 min. W rywalizacji osad trzyosobowych wygrał Zgliszczewski w czasie 2.32 min. Konkurs biegu saneczkowego dwuosobowego zakończył się sukcesem Łasia, który dotarł do mety w czasie 3 min¹⁵.

29 stycznia 1922 r. odbyły się w Kuźnicach kolejne zawody, w których brali udział wyłącznie juniorzy. W konkurencji bobów sześciuosobowych pierwsze miejsce zajął Januszkowski (Kresy Wschodnie), który pokonał dystans w czasie 2.10 min. Drugie miejsce zajął Alfons Lorek (Zakopane) w czasie gorszym o 7 sekund od zwycięzcy. W konkurencji bobslejów czteroosobowych zwyciężył Lorek (Zakopane), drugie miejsce zdobył Szymański (Wolsztyn, Wielkopolska). Z kolei wyścig saneczkarzy zakończył się sukcesem Zygmunta Leinsteina (Zakopane), który przybył do mety w czasie 2.20 min. Drugie miejsce przypadło Suleji (Zakopane) w czasie 2.55 min. Ponadto 12 lutego tego roku planowano rozegrać zawody o mistrzostwo Zakopanego, a 20 lutego międzynarodowe za-

¹³ „Nowości Illustrowane” 1922, nr 9, s. 4.

¹⁴ „Wiek Nowy” 1922, nr 6226, s. 5.

¹⁵ „Przegląd Sportowy” 1922, nr 3, s. 10.

wody bobslejowe. Być może te konkursy nie doszły do skutku, bo ówczesna prasa nic o nich nie wspominała¹⁶.

Kolejne zawody saneczkowo-bobslejowe w Kuźnicach, o których wspomniano w prasie, odbyły się dopiero w 1925 r. Nie podano jednak żadnych rezultatów¹⁷.

Fot. 3. Zawody saneczkowo-bobslejowe w Zakopanem w 1925 r.

Źródło: „Nowości Ilustrowane” 1925, nr 9.

Tor w Kuźnicach coraz rzadziej pojawiał się w sprawozdaniach prasowych jako arena zmagania sportowych. Było to spowodowane jego złym stanem technicznym. Problem dostrzegali działacze sportowi Wydziału Wychowania Fizycznego Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego, którzy w 1928 r., w wyniku dyskusji i narad postulowali budowę toru bobslejowego w Zakopanem. Na inwestycję planowano przeznaczyć 50 tys. zł¹⁸.

Z pewnością wykonano jednak tylko modernizację toru w Kuźnicach, ponieważ w styczniu 1929 r. odbyły się tam zawody saneczkowo-bobslejowe. Prasa podkreślała, że pierwsze od szeregu lat zawody zorganizował zakopiański klub RKS „Giewont”. W biegu saneczek jedynek pierwsze miejsce zajął Hazranek, a drugie Olszewski. Wyścig saneczek dwuosobowych zakończył się sukce-

¹⁶ „Przegląd Sportowy” 1922, nr 6, s. 6–7.

¹⁷ „Nowości Ilustrowane” 1925, nr 9, s. 4.

¹⁸ „Wiek Nowy” 1928, nr 7960, s. 12.

sem Hazranka przed Henochem. Konkurs saneczek trzyosobowych przyniósł zwycięstwo Koprowskiemu („Giewont”) przed Manglelem („Hakoah”). Rywalizacja czteroosobowych załóg bobslejowych zakończyła się zwycięstwem Szyszłowicza, który pokonał Spada i Śmiechowskiego. W konkurencji ponad czteroosobowych załóg bobslejowych zwycięstwo odniósł Darowski przed Bardzińskim¹⁹.

Fot. 4. Zawody saneczkowo-bobslejowe w Zakopanem w dniu 2 lutego 1929 r.

Źródło: „Przegląd Sportowy” 1929, nr 8.

Kolejne zawody saneczkowo-bobslejowe odbyły się 2 lutego 1929 r. przed międzynarodowymi zawodami FIS²⁰. Mimo że zapowiadany był występ zawodników zagranicznych, w zawodach brała udział tylko grupa najlepszych zawodników z Polski. W biegu saneczek jedynek i dwójek zwyciężył Koprowski z czasem 2.24 min i 2.42,5 min, zawody saneczek trzyosobowych przyniosły sukces Gałkowi, który zwyciężył z czasem 2.20 min. W rywalizacji bobów trzy-, cztero- i pięcioosobowych triumfował Szyszłowicz z czasem 2.01, 2.03 i 2.07 min. Zmagania bobów sześćoosobowych zakończyły się sukcesem Darowskiego, który wygrał z czasem 2.02 min. W ogólnej klasyfikacji zawodów pierwsze miejsce zajął Szyszłowicz²¹.

Jeszcze w 1929 r. Komitet Imprez Sportowych w Zakopanem podjął decyzję o wydzierżawieniu toru saneczkowo-bobslejowego od fundacji kórnickiej na

¹⁹ „Ilustrowany Kuryer Codzienny” 1929, nr 20, s. 12; „Stadjon” 1929, nr 4, s. 2.

²⁰ Zob. www.fis-ski.com [stan z 15.09.2013].

²¹ „Przegląd Sportowy” 1929, nr 8, s. 4; „Ilustrowany Kuryer Codzienny” 1929, nr 42, s. 4; „Stadjon” 1929, nr 7, s. 15.

okres 10 lat²². Od tego czasu tor przeszedł kolejną modernizację, w zależności od potrzeb skracano lub wydłużano długość toru, od 1500 m do 1860 m. Nowy rozdział w historii toru w Kuźnicach był związany z powstaniem pierwszego w Polsce Klubu Saneczkowego (KS) „Tatry”. Klub rozpoczął działalność 4 lutego 1932 r., już tydzień później Komitet Imprez Sportowych powierzył mu organizację międzynarodowych zawodów saneczkowych. Najlepszymi zawodnikami „Tatr” byli: Choroszczakowski, Filipowski, Meztler, Zahorski, Giselt, Spiro, Halicz i Salnikow²³.

Wspomniane pierwsze międzynarodowe zawody saneczkowo-bobslejowe w Zakopanem odbyły się przy udziale ponad 40 zawodników. Największa rywalizacja toczyła się w biegu jedynek – 25 osób, zwyciężył reprezentant Czech Preisler (HDW) z czasem 1.51,6 min, przed Posseltem (HDW) z czasem 1.57,9 min i Scheinflugiem (Austria) z czasem 2.00,6 min. Najlepszym z Polaków był Rączkiewicz (KTH Krynica), który zajął 7 miejsce. W wyścigu dwójek na startcie stanęło 10 ekip. Zwyciężyli reprezentanci Czech: Posselt – Kopal (HDW) z czasem 1.53,2 min, przed Preisnerem i Tauberem (HDW) z czasem 1.54,2 min. Trzecie i czwarte miejsce zajęli Austriacy: Scheinflug – Preiner i Guslinger – Losert. Piąte miejsce zajęła para Żarlikowski – Wiśniewski z Krynicy. W biegu skeletonów brało udział 4 zawodników. Zwyciężył Koprowski z Zakopanego z czasem 2.04,2 min. Bieg jedynek kobiet zakończył się triumfem Felicji Hensch z Austrii, która pokonała Helenę Witkowską z Krynicy. Jedyny na startcie bob, prowadzony przez Salnikowa, uzyskał czas 1.47 min (rekord trasy 1500 m)²⁴.

Jesienią 1932 r. przedstawiciele „Makkabi”²⁵, w obliczu zbliżającej się w Zakopanem „Makkabiady”, przeprowadzili wizytację toru w Kuźnicach. Tor miał być areną zmagani saneczkarskich sportowców żydowskich z całego świata²⁶. W przeglądzie infrastruktury brał udział Roman Loteczko, najwybitniejszy znawca saneczkarsstwa w Polsce, oraz prezes Klubu Saneczkarskiego „Tatry” pan Cichocki. Ustalono zakres prac, jaki należy wykonać, aby tor mógł funkcjonować na dobrym poziomie²⁷.

Odnowiony tor służył sportowcom żydowskim podczas I Zimowych Igrzysk Związku „Makkabi”, które odbywały się w dniach 2–5 lutego 1933 r. w Zakopanem. Wcześniej, 28 stycznia tego roku, odbyła się próba generalna obiektu. Spotkały się dwa kluby „Makkabi” i „Tatry”²⁸. W biegu jedynek startowało 11 za-

²² „Nowy Dziennik” 1929, nr 278, s. 11.

²³ „Ilustrowany Kuryer Codzienny” 1932, nr 38, s. 9.

²⁴ „Sport Zimowy” 1932, nr 3, s. 60; „Słowo Polskie” 1932, nr 51, s. 9.

²⁵ Zob. J. Rokicki, P. Godlewski, *Zarys rozwoju sportu żydowskiego na ziemiach polskich*, [w:] T. Jurek (red.), *Z dziejów kultury fizycznej mniejszości narodowych w Polsce w XX wieku*, Gorzów Wlkp. 2007.

²⁶ Zob. D. Jakubowicz D. (red.), *Księga pamiątkowa byłych gmin żydowskich Wadowic, Andrychowa, Kalwarii i Myślenic*, Izrael 1968 (dostęp MHE).

²⁷ „Nowy Dziennik” 1929, nr 287, s. 8.

²⁸ M. Rympel, *Słowo o Żydach krakowskich w okresie międzywojennym (1918–1939)*, [w:] J. Gintel (red.), *Kopiec wspomnień. Kraków 1890–1939*, Kraków 1964, s. 583–590.

wodników. Zwyciężył Maks Enker („Makkabi” Krynica) z czasem 1.57,9 min przed Zahorskim („Tatry”) z czasem 2.02 min i Manglelem (Makkabi” Zakopane) z czasem 2.09 min. W biegu dwójek triumfowali Mangel i Still („Makkabi” Zakopane) z czasem 1.58,5 min przed Koprowskim i Koroną („Tatry”) z czasem 2.05 min²⁹.

W dniu 4 marca 1933 r. odbyły się wewnątrzklubowe zawody saneczkowo-bobslejowe klubu „Tatry”, które jednak przeprowadzono w trudnych warunkach pogodowych, ze względu na panującą wówczas odwilż. W biegu saneczek jedynek zwyciężył Choroszczakowski z czasem 2.13,5 min, który pokonał Salnikowa z czasem 2.15,5 min, Zahorskiego z czasem 2.18,4 min, Filipowskiego z czasem 2.26 min i Koprowskiego z czasem 2.26 min. W konkurencji młodzików zwyciężył Józef Mędyk, który pokonał dystans z czasem 2.37 min. Bieg saneczek podwójnych zakończył się sukcesem Choroszczakowskiego z partnerem, którzy pokonali dystans z czasem 2.28 min. Drugie miejsce zajęła para Koprowski – Korona z czasem 2.35,5 min. W dwójkach mieszanych pierwsi na mecie zameldowali się Filipowski i Ochotnicka z czasem 2.29 min pokonując Sobelta i Minkiewiczową. Po południu rozegrano drugą część zawodów – biegi bobslejowe. W konkurencji dwójek zwyciężyła osada Łuszczka, uzyskując czas 2.46 min. Drugie miejsce zajął Wrześniak z czasem 3.47 min. W bobslejach trzyosobowych zwyciężyła osada Łasia z czasem 2.50 min pokonując załogę Salnikowa z czasem 3.55 min. Zawody bobslejowe stanowiły ciekawą atrakcję dla publiczności, w specjalnym biegu zawodnicy zapraszali widzów do udziału w zjeździe³⁰.

Kolejne międzyklubowe zawody odbyły się 2 lutego 1934 r. Organizatorem był KS „Tatry”, w rywalizacji brały jeszcze udział kluby krynickie: KTH i „Związek Strzelecki”. W zjeździe saneczkowych jedynek pierwsze miejsce wywalczył Witkowski (KTH) z czasem 1.51,5 min, przed Dzięczko (KTH) z czasem 1.52,6 min, i Rączkiewiczem (KTH) z czasem 1.52,8 min. Czwarte miejsce zajął Koprowski („Tatry”), piąty był Ciszewski („Związek Strzelecki”), szósty Janota („Związek Strzelecki”). Para Witkowski – Rączkiewicz (KTH) odniosła zwycięstwo w rywalizacji saneczkowych dwójek, uzyskując czas 1.46,1 min, przed parą Koprowski – Korona („Tatry”) z czasem 1.48 min, i Dzięczko – Witkowska (KTH) z czasem 1.50,1 min. Wyścig skeletonów zakończył się triumfem Witkowskiego (KTH) z czasem 1.50,1 min przed Leszem („Tatry”) z czasem 1.50,6 min i Dzięczko (KTH) z czasem 1.53,6 min. W zawodach brało udział 50 sportowców³¹.

Tor saneczkowo-bobslejowy w Kuźnicach przeszedł kolejną przebudowę przed sezonem zimowym 1934/35 r. Gmina uzdrowiska Zakopane była zmuszona dokonać modernizacji ze względu na powódź z lipca 1934 r., która wyrządzi-

²⁹ „Nowiny Codzienne” 1933, nr 33, s. 2.

³⁰ „Ilustrowany Kuryer Codzienny” 1933, nr 65, s. 15–16.

³¹ „Ilustrowany Kuryer Codzienny” 1934, nr 40, s. 9; „Nowiny Codzienne” 1934, nr 40, s. 2; „Przegląd Sportowy” 1934, nr 13, s. 8.

ła znaczne szkody w konstrukcji toru. Podczas nawałnicy koryto utworzonego potoku zniszczyło całkowicie łożysko toru. Podczas prac naprawczych w niektórych miejscach pogłębiono tor oraz zrekonstruowano wiraże tak, aby można było użytkować większe prędkości. Skrócono długość toru do 1450 m i ogrodzono teren³².

Dopiero 1 marca 1935 r. prasa informowała o kolejnych zawodach na torze w Kuźnicach. Miejscowy KS „Tatry” zorganizował zawody saneczkowe, w których wzięło udział 18 zawodników. W biegu jedynek zwyciężył Józef Łaś z czasem 3.53 min, przed Piwowarskim i Wrześniakiem, wszyscy reprezentowali KS „Strzelec” Zakopane. Poza konkursem zorganizowano wyścig bobów dwuosobowych. Pierwsze miejsce zajęła osada Wrześniaka i Hoły z czasem 2.42 min³³.

Coraz rzadziej odbywały się zawody w Kuźnicach, albo prasa nie poświęcała im już tyle miejsca. W każdym razie dopiero 21 lutego 1936 r. z okazji „Śnieżnych Zapustów” zorganizowano zawody saneczkowe dla gości. Wzięło w nich udział 45 zawodników. W kategorii skeletonów zwyciężył Edward Szczupalski z czasem 1.41 min. W konkursie saneczek jedynek wygrała Halina Gajewiczówna z czasem 1.54 min, przed Holschauer z czasem 2.25 min i Jarzębiak z czasem 2.31 min. W jeździe podwójnej pierwsze miejsce zajęła para Kisielewski – Ritterschild z czasem 2.18 min. Kolejne miejsca zajęli: Holschauer z czasem 2.30 min, Jarzębiak i Szczupalski z czasem 2.43 min. W roli sędziów i starterów wystąpili zawodnicy KS „Tatry”³⁴.

Dalszy ciąg zawodów saneczkowo-bobslejowych odbył się dwa dni później. W konkurencji skeletonów pierwsze miejsce zajął Mieczysław Szpiro z Łodzi, z czasem 2.24,8 min. Drugie miejsce zajął Wojciech Bursa z Zakopanego, z czasem 3.25 min. W biegu saneczek jedynek zwycięstwo odniósł Jan Staszal z czasem 2.42 min. W jeździe podwójnej pierwsze miejsce zajęli Jan Staszal i Mieczysław Szpiro z czasem 2.15,8 min. Kolejną konkurencją był wyścig dzieci w saneczkach trzyosobowych, zakończony triumfem Jerzego Wojciechowskiego, Stanisława Łojasa i Kazimierza Pacho z czasem 3.24,1 min. W zjeździe bobów dwuosobowych pierwsze miejsce zajęli Stanisław Wrześniak i Władysław Roj z czasem 2.17 min. Kolejne miejsce zajęli: Rudolf Michalec i Tadeusz Gawron z czasem 2.30 min. Rywalizacja bobslejów trzyosobowych zakończyła się sukcesem osady w składzie: Roman Gigas, Bolesław Noszkielewicz i Józef Daniel, z czasem 1.58,8 min³⁵.

Były to prawdopodobnie ostatnie udokumentowane zawody saneczkarsko-bobslejowe na torze w Kuźnicach przed wybuchem II wojny światowej. 3 lipca 1936 r. doszło do katastrofального oberwania chmury nad Jaworzynką. W następstwie kataklizmu ogromne masy wody zeszły do Kunic, zagrażając nawet pobl-

³² „Ilustrowany Kuryer Codzienny” 1935, nr 6, s. 19.

³³ „Ilustrowany Kuryer Codzienny” 1935, nr 62, s. 19.

³⁴ „Ilustrowany Kuryer Codzienny” 1936, nr 57, s. 26.

³⁵ „Ilustrowany Kuryer Codzienny” 1936, nr 58, s. 18.

skiej elektrowni. Aby ratować ważny obiekt, skierowano wodę w koryto toru saneczkowo-bobslejowego, który został całkowicie zniszczony³⁶.

Oceniając początki sportu saneczkowo-bobslejowego w Zakopanem, należy stwierdzić, że tor w Kuźnicach praktycznie od początku XX w. na długie lata stał się areną zmagania sportowców, początkowo z Galicji, później z całej Polski. Przed I wojną światową był to, oprócz torów lwowskich, jedyny tak długi obiekt, wynoszący około 2000 m, na którym można było organizować zawody saneczkarsko-bobslejowe. Z kolei po odzyskaniu niepodległości Kuźnice były do 1930 r. jedynym w Polsce miejscem, w którym uprawiano ten sport. Obiekty lwowskie w tym czasie były mocno zaniedbane, a nawet zamykane dla zawodników. Zyskał na tym tor w Zakopanem, jednak ciągle powodzie skutecznie dewastowały koryto toru. Wielokrotnie podejmowano próby jego odbudowy i unowocześnienia, zmieniały się jednak także ogólnoeuropejskie standardy budowania torów saneczkowo-bobslejowych.

Nową jakość w rozporządzaniu torem i organizacji sportu saneczkowego w Zakopanem zaferowali sportowcy pierwszego w Polsce Klubu Saneczkowego „Tatry”, który działając od 1932 r., dzierżawił tor od fundacji kórnikowej i w krótkim czasie przeprowadził szereg zawodów międzyklubowych oraz konkurs międzynarodowy.

Kolejny już kataklizm pogodowy w lipcu 1936 r. doprowadził do całkowitego zniszczenia toru, którego nie odbudowano przed wybuchem II wojny światowej. Drugim powodem, dla którego nie podjęto tego trudu, było funkcjonowanie w Krynicy od 1930 r. jednego z najnowocześniejszych torów w Europie³⁷. Posiadanie dwóch tego typu obiektów w Polsce nie było zatem konieczne, a dodać należy, że saneczkarstwo zdecydowanie ustępowało w popularności wszystkim konkurencjom narciarskim, hokejowi na lodzie czy łyżwiarstwu.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła drukowane

Jakubowicz D. (red.), *Księga pamiątkowa byłych gmin żydowskich Wadowic, Andrychowa, Kalwarii i Myślenic*, Izrael 1968 (dostęp MHE).

II. Prasa i czasopisma

„Gazeta Wągrowiecka” 1936

„Ilustrowany Kuryer Codzienny” 1914–1936

„Nowa Reforma” 1903

³⁶ „Gazeta Wągrowiecka” 1936, nr 155, s. 2.

³⁷ www.krynica.pl/Tor-saneczkowy-c66.html [stan z 12.07.2013].

„Nowiny Codzienne” 1933–1934
„Nowości Illustrowane” 1914–1922
„Nowy Dziennik” 1929
„Podtatrze” 1987
„Przegląd Sportowy” 1922–1934
„Przegląd Zakopiański” 1900–1901
„Słowo Polskie” 1932
„Sport Zimowy” 1932
„Stadjon” 1929
„Wiek Nowy” 1922–1928
„Wierchy” 1948

III. Źródła internetowe

www.fis-ski.com
www.krynica.pl
www.sportowahistoria.pl
www.z-ne.pl
www.zamoyski.pl

B. Literatura

Fischer L., Kapeniak J., Matzenauer M., *Kronika śnieżnych tras*, Warszawa 1977.
Kapeniak J., *Tatrzańskie diabły*, Warszawa 1971.
Młodzikowski G., Ziemilski J.A. (red.), *Narciarstwo. Zarys encyklopedyczny*, Warszawa 1957.
Pręgowski Z., *Dzieje narciarstwa polskiego do 1924 roku*, Warszawa 1994.
Pręgowski Z., *Złota księga narciarstwa polskiego, Karpaty Wschodnie*, Warszawa 1992.
Rak L., Małolepszy E., *Narciarstwo polskie 1888–2008*, Jasło 2009.
Rokicki J., Godlewski P., *Zarys rozwoju sportu żydowskiego na ziemiach polskich*, [w:] Jurek T. (red.), *Z dziejów kultury fizycznej mniejszości narodowych w Polsce w XX wieku*, Gorzów Wlkp. 2007.
Rympel M., *Słowo o Żydach krakowskich w okresie międzywojennym (1918–1939)*, [w:] Gintel J. (red.), *Kopiec wspomnień. Kraków 1890–1939*, Kraków 1964, s. 583–590.
Szatkowski W., *Od Marusarza do Małysza*, Zakopane 2004.

Abstract

Sledge-Bobsleigh Sport in Zakopane to 1939

The origins of sledging in Zakopane, and actually in the whole of Galicia reached 1900 and were related to the activities of Eugeniusz Piasecki in the journal "Przegląd Zakopiański". He has published a series of articles about winter sports, including sledging in Zakopane. His views picked up the present elite of Zakopane, which led to the founding "Sports Association in Zakopane". Before World War I was Kuźnice track, in addition to the tracks of Lviv, the only long object that allows organization of competitions sledge-bobsleigh. As a result of beginning of XX century for many years to become an arena of struggle athletes from across the Poland.

The subject of sledge-bobsleigh sport in Zakopane, in particular issues related to the construction, accessing and activities of sledge tracks have so far been discussed quite sporadically. The aim of this article is to present the sledge-bobsleigh sport in Zakopane, with particular emphasis on competition on the track in Kuźnice until 1939.

Keywords: sport, sledging, bobsleigh, Zakopane.

Waldemar NADOLSKI*, Robert KRASOWSKI**,
Iwona PEZDAN-ŚLIŻ***, Marta PRZYDZIAŁ***

Jewish Accommodations of Summer and Winter Tourism in the Interwar Period

Summary

Jewish community before World War I practiced summer and winter tourism, participating in the activities of Polish tourist and sports associations. Numerous Jewish tourist and touring societies and sports clubs, which sought to develop their own infrastructure for accommodation in mountains or spa and recreational centers were established in the interwar period. The efforts of the Jewish community to obtain accommodations in the mountains were based on their own resources and contributions from their members. Jewish organizations did not express interest in state subsidies for most developed hostels, tourist stations or dormitories for the Jewish community.

Keywords: tourism, accommodations, Jewish organizations, in the interwar period.

Before World War I, Jewish community practiced summer and winter tourism, participating in the activities of Polish tourist and sports associations. Numerous Jewish tourist and touring societies and sports clubs, which sought to develop their own infrastructure for accommodation in mountains or spa and recreational centers were established in the interwar period.

The purpose of this article is to present the material base of tourism, with particular emphasis on accommodation facilities for tourism in Jewish communities in the interwar period. The area covered by study is the subject of tourism in the Jewish community, and in particular issues related to the material base of tourism have so far been discussed quite sporadically.

Information about the most significant cognitive issues can be found mainly in the regional newspapers and magazines. It certainly can be said that the issue

* Dr, Nonpublic Centre of Education, Limanowa.

** Dr, Faculty of Social and Technical Sciences, College of Business and Entrepreneurship in Ostrowiec Świętokrzyski.

*** Dr, Faculty of Physical Education, University of Rzeszów.

of the material base for the Jewish community tourism area covered by the survey has never been published as a synthetic paper.

In this article, the basic research method was a critical analysis of historical sources. In addition, the inductive method was used, and the method of deductive synthesis. The objective of the study is to develop the following research problems:

1. To what extent did the Jewish community participate in tourism?
2. What shape did tourist infrastructure assume (material base of tourism), with special emphasis on summer and winter forms of tourism?
3. How did the Jewish community raise financial resources dedicated for the construction of new and the restructuring of existing facilities for summer and winter tourism?

The first Jewish organization that undertook to build their own shelters were Jewish Gymnastic and Sport Association (ŻTGS) "Makkabi" in Bielsko¹. They continued the pre-war activities of Bielitz-Bialer Israelitischer Turnverein. "Makkabi", who acceded to build their own mountain retreat in about 1925².

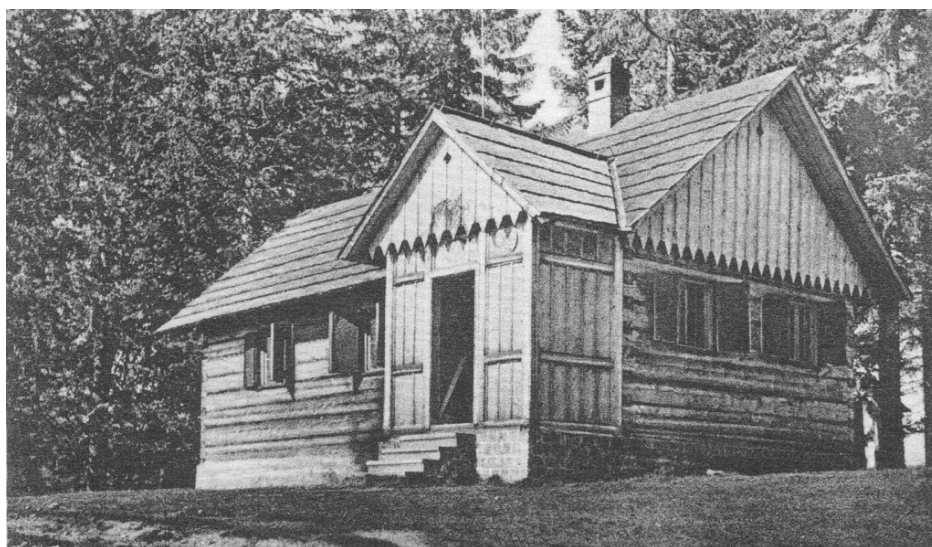

Fig. 1. The first shelter on Hala Boracza ŻTGS „Makkabi” in Bielsko in 1929

The building was built on the Hala Boracza in Beskid Żywiecki at the altitude of 854 m above sea level and was the first tourist ski-shelter of a Jewish community in Poland and abroad. "Przegląd Sportowy" reported that only at the

¹ W. Jaworski, *Ruch syjonistyczny w Bielsku*, [in:] *Żydzi w Bielsku, Białej i okolicy*, Bielsko-Biała 1996, p. 126–127.

² [http://www.jhi.pl/psj/Zydowskie_Towarzystwo_Krajoznawcze_w_Polsce_\(ZTK\)](http://www.jhi.pl/psj/Zydowskie_Towarzystwo_Krajoznawcze_w_Polsce_(ZTK)) [date 5.07.2013].

end of January 1927, "Makkabi" hallowed official opening the newly built hostel³. The facility was available to all Jewish tourists and skiers⁴ on request⁵. Initially, it was open on Sundays and on public holidays. Then, until 1932, the shelter was managed by Rudolf Antoni⁶.

In addition, at the discretion of the Jewish Ski Tourist Association (ŻTTN) "Makkabi" Bielsko, formed in ŻTGS "Makkabi" Bielsko stations were located in the regional places of interest, such as: Milówka, Rajcza, Zwardoń, Węgierska Górka, Jeleśnia and Krzyżowa, where tourists and skiers were able to stay overnight⁷.

The shelter on Hala Boracza did not survive long. In the spring of 1932 a fire broke out in it. In the summer of the same year it was reconstructed, and a completely new facility was created that could accommodate 150 people, including 60 beds (52 beds and 8 pallets). ŻTGS "Makkabi" Bielsko waived their rights to land and infrastructure. The management of the whole was transferred to ŻTTN "Makkabi" Bielsko. The new shelter was 22,65 m long and 8,10 m wide. The dimensions of the terrace were 15 × 12 m. The building had, among others, 8 collective rooms, two, four and six persons. The hostel was opened on December 18, 1932 and bore the name of Max Nordau⁸. The host of the property was Walter Zeitingerz Bielsko. The popularity of the shelter was testified by the guest list sent to the press: "on every Sunday or public holiday skiers flock here from nearby neighborhoods. Shelter is teeming with life to the fullest and breathes the atmosphere of Jewish smooth even visits..."⁹. After the war, the hostel was taken over by the Polish Tatra Society (PTT), and later Polish Tourist and Sightseeing Association (PTTK).

"Makkabi" Kraków benefited from a shelter on Hala Boracza for several years, but the number of members of the Section and in particular of the ski centers increased and intensive development of the branch made it necessary to build their own facility. During the ski camp of "Makkabi" Kraków in 1929, the idea of building their own mountain retreat on one of the most frequented tourist routes was put forward for the first time¹⁰. The concepts of activists concerning the location of the hostel building kept changing. In 1931, the Cracow club planned to build their own mountain retreat in the range of Babia Góra near

³ „Przegląd Sportowy” 1927, no. 5, p. 5.

⁴ Conf. A. Dworakowski, *Przewodnik po polskich skoczniach narciarskich*, Warszawa 2013.

⁵ <http://www.olszowka.most.org.pl/klmakabi.htm> [date 7.08.2013]; E. Moskała, *Schroniska górskie PTTK w województwie bielskim*, Warszawa – Kraków 1983, p. 144; <http://www.boracza.pl/index.php?show=historia> [date 7.08.2013].

⁶ Ibid.

⁷ <http://www.olszowka.most.org.pl/klmakabi.htm> [date 30.09.2013].

⁸ „Nowy Dziennik” 1932, no. 206, p. 11; no. 342, p. 6; <http://www.boracza.pl/index.php?show=historia> [date 7.08.2013]; *Informacyjny kalendarz narciarski na sezon 1938–39*, Kraków 1938, p. 338.

⁹ „Nowy Dziennik” 1937, no. 18, p. 8.

¹⁰ „Nowy Dziennik” 1929, no. 8, p. 6; „Ilustrowany Kurjer Codzienny” 1929, no. 63, p. III.

Jałowiec. Specific preparation was in progress in agreement with PTT¹¹. After several years of efforts, the idea of building their own shelters reached the next phase of implementation. In 1932, as a result of the efforts of “Makkabi” and I Bursa Crafts, the Shelter Building Committee was established under the Kowaniec in Nowy Targ. It was given the name of Dr. Edmund Schenker¹². Initially, the amount of money paid by the members were modest and actually provided only for the purchase of land for the future shelter¹³. The Cracow Club organized a number of ski courses in Cracow, in Wola Justowska, where in February 1933 the board of the municipal park “Las Wolski” decided to allocate two rooms located there, “Domek Myśliwski” for the needs of skiers. Athletes could go and purchase hot meals at favorable prices¹⁴. In 1936, “Makkabi” announced the campaign of collecting resources to build their own shelters and reiterated its call for further financial support: “let us build our own shelter for Jewish skiers and tourists”¹⁵. In the same year, SN “Makkabi” Kraków has provided its members with discount accommodations and tourist stations supply: Milówka in Goldberger and Kalfus, in Zakopane “Wierchy”, in Rajcza, in Schächter, in Zawoja, in Fischer. In addition, all hostels Beskidenverein honored the Jewish SN's card 50% discount for skiers. However, Cracow “Makkabi” failed to build its own shelters until the outbreak of the war¹⁶.

Fig. 2. ZTK Tourist House in Zakopane (Jaszczurówka) in 1930

¹¹ „Nowy Dziennik” 1932, no. 181, p. 10.

¹² „Nowy Dziennik” 1932, no. 293, p. 4.

¹³ „Nowy Dziennik” 1933, no. 1, p. 6.

¹⁴ „Nowy Dziennik” 1933, no. 58, p. 15.

¹⁵ „Nowy Dziennik” 1936, no. 355, p. 15.

¹⁶ „Nowy Dziennik” 1936, no. 11, p. 13.

Starting from 30 December 1930, Jewish Tourist Society in Warsaw (ZTK) of used the Dom Wycieczkowy in Zakopane¹⁷, which was leased from the owners of the "Hotel Warszawski". Moreover, the accommodation was used, inter alia, by Łódź branch of ZTK, Jewish Academic Circle of Tourism Lovers (ŻAKMK). ZTK also expressed a desire to have their own accommodation in the mountains¹⁸.

In 1933, activists ZTK Main Board on the pages of its own magazine "Wiadomości ZTK" issued an appeal to all members for engagement, especially financial, to build their own shelter

Our society, although it is a social institution, not only for its members, but for the broad spheres of society, has not yet turned for the material aid to the population. Let us continue the "miracle"! Let's build through our own efforts and thanks to the generosity of all of us a shelter, our House of Excursions!¹⁹.

In 1934, the Warsaw branch of ZTK launched in Miłosna and Łomianki Residential Cruise for hiking and skiing²⁰.

An attempt to obtain a land lot to build its own shelters was made by Nowy Sącz ZTK branch in 1936. A shelter was especially necessary for the Ski Section, which organized ski camps in Piwniczna for more than a dozen people. In addition, ski tours were arranged in the Beskid Sądecki, Gorce and Pieniny²¹. Therefore, negotiations were streted with the municipality of Piwniczna about the purchase of land below the Sucha Dolina²².

In 1937, ZTK agencies, including Łódź branch, rented accommodation in Zakopane, not only in Jaszczurówka, but also in the villa "Szczęsna" on Witkiewicz Street to accommodate skiing and tourist camps²³.

About 1932, "Makkabi" Ski Section made efforts to build a rustic shelter in the vicinity of Kocierz in near Andrychów. The main founder and builder of this investment was Max Hammer, head of SN. Considerable assistance in implementing the project was provided by his deputy, Dawid Jakubowicz. The shelter survived the war and was later taken over by the PTT Wadowice Tourist Station. In the 60s of the twentieth century it was demolished and the mine of "Miechowice" was built on the site²⁴.

¹⁷ W. Skowron, *Organizacje krajoznawczo-turystyczne żydowskiej mniejszości narodowej w Polsce w okresie XX-lecia międzywojennego*, [in:] http://khit.pttk.pl/index.php?co=tx_orgzyd [date 7.04.2013].

¹⁸ „Wiadomości ŻTK” 1931, no. 1, p. 6.

¹⁹ „Wiadomości ŻTK” 1933, no. 7, p. 8.

²⁰ „Krajoznawstwo. Wiadomości ŻTK” 1937, no. 1, p. 26.

²¹ „Nowy Dziennik” 1934, no. 62, p. 12.

²² „Krajoznawstwo. Wiadomości ŻTK” 1936, no. 1, p. 14.

²³ „Krajoznawstwo. Wiadomości ŻTK” 1937, no. 3, p. 9.

²⁴ Interview with Edward Wincenty Szlagor, the owner of the Museum of History and Ethnography in Andrychów from 28.09.2013; R. Truś, *Beskid Mały. Przewodnik*, Białystok 2008, p. 138.

Fig. 3. Shelter “Makkabi” Kocierz Andrychów post-war years from 1945 to 1946, source: collection of MHE in Andrychów

Kocierz, situated at an altitude of 879 m above sea level, is a peak in the Beskid Andrychowski in the eastern part of the Beskid Mały. Andrychów on Jewish weekends skiers went in the winter carts to the top of Kocierz and there they spent all day practicing skiing. In the summer, excursions were organized along the mountain range of Beskidy Małe. Kocierz ski instructors were Lola Rauchberger, Daniel Gros, Chaskel Goldberg, Jetka Silberman and Adolf Stamberger²⁵.

The origins of the attempts to create Jewish skiing in Borysław, by building a next Jewish tourist hostel in the resort, took place in 1933. Then, Izio Wegner, living in Borysław, returned from a ski camp in Sianki Makkabi and set to promulgating the sport in his environment. On Sundays and on public holidays during the winter the athletes of different sections of the Jewish Sports Club (ZKS) “Kadimah” took part in excursions in the vicinity of the most beautiful ski areas, such as: Schodnicki Dział, Chuchowy Dział and Orów. The excursion were attended by both beginners and experienced skiers, not necessarily members of the club²⁶.

²⁵ *Księga pamiątkowa byłych gmin żydowskich Wadowic, Andrychowa, Kalwarii i Myślenic*, edited and translated from the Hebrew by dr Dawid Jakubowicz, Izrael 1968, p. 158, (access MHE).

²⁶ „Nowy Dziennik” 1934, no. 20, p. 12; *Od pola Schor do Kadimah Stadium*, translated by Inga Karliner; <http://www.jewishgen.org/yizkor/Borislav/bor054.html#n9> [date 5.10.2013].

In 1934, “Kadimah” in Borysław made two shelters for ski tourism available to its members. One of the shelters was situated in a forester’s house on Buchowe, the other was adapted from the building “Gazy Ziemne” next to the casino of Folk School Society (TSL). The shelter on Buchowe, named after engineer Binder of Schodnica was inaugurated in February 1934. During the opening ceremony it hosted about 200 skiers. During the opening ceremony of the Department Schodnicki organizers offered a game, “chasing the fox”. Among them were i.a.: Mordechaj Weiss, Zenek Sobel, Gecek Friedland, Herbert Lantner and Izio Wegner²⁷.

Sports Clubs and Tourist Associations of the Jewish community did not have to try hard to build their own infrastructure of accommodation in Polish resorts, because the offer of accommodation in both Zakopane and Krynica was very abundant. Many Jewish owners of guesthouses and villas eagerly circulated their lodgings for tourists, skiers and lugers. In Krynica, the guest house “Odaliska”, which was owned by the Enker family enjoyed considerable popularity. It was managed by Enker Abraham, a former board member of the Kahal in Krynica, Max’s parents, Leo and Regina Enker, were fine lugers of the local Jewish “Makkabi”. The pension widely advertised in the Jewish press, offering accommodation “with full comfort and exquisite cuisine”. In addition, the facility could rent skis, sleds and above all, help to take advantage of the winter sports²⁸.

Fig. 4. Pension “Odaliska” in Krynica in 1929, source: “Światowid” 1929, no. 4

²⁷ Ibid.

²⁸ „Nowy Dziennik” 1936, no. 36, p. 1.

Mikuliczyn, situated at an altitude of 600 m above the sea level was the largest town with over 5 thousand residents, in the valley of the Hutsul Prut. Administratively, it belonged to the province of Stanisławów and was located approximately 200 km away from Lviv. Due to its location in a valley, the town, surrounded by very high mountains, had excellent skiing conditions and wide skiing base. There were numerous Hutsul houses, villas and cottages, including a shelter for school trips. There was a large concentration of Jews in that area²⁹.

On December 20th, 1937, there was a Dom Wycieczkowy opened for skiers in Mikuliczyn, which served, from December 25, 1931 until April 1, 1938, as a shelter for the Union "Makkabi". The house was built with the support of the Jewish community and was the basis for winter sports camps propagating the ski and movement exercises, which took place from December 27, 1937 until January 6, 1938 and from January 10, until January 20, 1938. The course of motion exercises was attended by 60 people. Head of the course for assistant ski instructors was a PZN instructor Israel Besner from Lviv³⁰. Participants of the course were skiers from Warsaw, Kraków, Bochnia, Nowy Sącz, Lviv and Vilnius. The fee for the course of 10 days, (minimum 6 days stay) was 40 PLN along with instruction and care provided by the instructors. The shelter was available to all skiers and the cost of accommodation for members amounted to 1 Polish zloty, for non-members 1,5 Polish zloty³¹.

In the pre-war statements PZN³² informed that the Jews had a skiing shelter even in Zwardoń. Actually, it was a skiing station and a branch of Tourist ZTK Będzin, located in the home of John Brush and a shelter in Orów, located at an altitude of 765 m above the sea level in the Eastern Bieszczady, boasted by ŻTGS "Betar" in Drohobycz³³. The "Betar" shelter provided accommodation for 10 people³⁴.

Accommodation for Jewish societies and clubs in the interwar period was quite modest. In fact, apart from the ŻTTN "Makkabi" Hala Boracza shelter and less "Makkabi" Kocierz Andrychów shelter, there was no accommodation on in this part of the Carpathian Mountains which could be defined as a mountain retreat. There were numerous tourist stations in the Beskid Żywiecki, but their purpose was a short stay and they did not satisfy the Jewish skiers wishing to attend courses or camps. Lack of its own shelters was most acutely felt by Cracow

²⁹ I. Czaykowski, *Beskid Wschodni szlaki turystyczne w dorzeczu Prutu i Czarnej Bystrzycy*, Stanisławów – Jaremcze, 1934, pp. 25–26.

³⁰ „Nowy Głos” 1937, no. 4, p. 6; no. 7, p. 8; „Nowy Dziennik” 1937, no. 344, wydanie poranne, p. 15.

³¹ „Nowy Głos” 1938, no. 3, p. 6; no. 10, p. 6; „Nowy Dziennik” 1938, no. 10, p. 7.

³² Conf. R. Kołodziej, *90 lat na śniegu – Historia Polskiego Związku Narciarskiego 1919–2009*, Kraków 2009, p. 45–48.

³³ „Turystyka Polska” 1939, no. 4, p. 76.

³⁴ *Informacyjny kalendarz narciarski na sezon 1938–39*, Kraków 1938, p. 237, 248.

“Makkabi”. One of the biggest Jewish clubs in Poland was unable, despite years of efforts to build a shelter in the mountains. Therefore, they had to use the Hala Boracza and hire accommodation, lodgings and guest houses in mountain resorts (Krynica, Zakopane). Apart from ZTK branches, other mainstream tourism and ski clubs and associations did not show any interest in obtaining accommodation facilities to take advantage from the proximity of mountain resorts (e.g. Zakopane, Nowy Targ, Krynica). Relatively late, but steadily, ski tourist infrastructure in the eastern part of Carpathian Mountains was developed. The already known ski centers of Jewish Lviv joined Borysław, Drohobycz, Krzemieniec, Mikuliczynie or Sianki in the most developed hostels, tourist stations and dormitories for the Jewish community in the area. It should be added that the efforts of the Jewish community about obtaining accommodation facilities in the mountains were based on their own resources and membership fees. Jewish organizations expressed no interest in being subsidized by the state.

Bibliography

A. Sources

I. Printed sources

Informacyjny kalendarz narciarski na sezon 1938–39, Kraków 1938.
Jakubowicz D. (ed.), *Księga Pamiątkowa byłych gmin żydowskich Wadowic, Andrychowa, Kalwarii i Myślenic*, Izrael 1968 (access MHE).

II. Press and magazines

„Ilustrowany Kuryer Codzienny” 1929
„Krajoznawstwo. Wiadomości ŻTK” 1936–1937
„Nowy Dziennik” 1929–1938
„Nowy Głos” 1937–1938
„Przegląd Sportowy” 1927
„Turizm Polski” 1939
„Wiadomości ŻTK” 1931–1933

III. Relations

Interview with Edward Wincenty Szlagor, the owner of the Museum of History and Ethnography in Andrychów.

IV. Internet sources

www.boracza.pl
www.jewishgen.org
www.jhi.pl
www.olszowka.most.org.pl

B. Literature

- Czaykowski I., *Beskid Wschodni szlaki turystyczne w dorzeczu Prutu i Czarnej Bystrzycy*, Stanisławów – Jaremcze 1934.
- Dworakowski A., *Przewodnik po polskich skoczniach narciarskich*, Warszawa 2013.
- Fischer L., Kapeniak J., Matzenauer M., *Kronika śnieżnych tras*, Warszawa 1977.
- Jaworski W., *Ruch syjonistyczny w Bielsku*, [in:] *Żydzi w Bielsku, Białej i okolicy*, Bielsko-Biała 1996.
- Kapeniak J., *Tatrzańskie diabły*, Warszawa 1971.
- Kołodziej R., *90 lat na śniegu – Historia Polskiego Związku Narciarskiego 1919–2009*, Kraków 2009.
- Młodzikowski G., Ziemiński J.A. (ed.), *Narciarstwo. Zarys encyklopedyczny*, Warszawa 1957.
- Moskała E., *Schroniska górskie PTTK w województwie bielskim*, Warszawa – Kraków 1983.
- Mrocza L. (ed.), *Maków Podhalański*, Kraków 1978.
- Pręgowski Z., *Dzieje narciarstwa polskiego do 1924 roku*, Warszawa 1994.
- Pręgowski Z., *Złota księga narciarstwa polskiego, Karpaty Wschodnie*, Warszawa 1992.
- Rak L., Małolepszy E., *Narciarstwo polskie 1888–2008*, Jasło 2009.
- Rokicki J., Godlewski P., *Zarys rozwoju sportu żydowskiego na ziemiach polskich*, [in:] T. Jurek (ed.), *Z dziejów kultury fizycznej mniejszości narodowych w Polsce w XX wieku*, Gorzów Wlkp. 2007.
- Szatkowski W., *Od Marusarza do Małysza*, Zakopane 2004.
- Truś R., *Beskid Mały, Przewodnik*, Białystok 2008.

Streszczenie

Żydowskie obiekty noclegowe turystyki letniej i zimowej w dwudziestoleciu międzywojennym

Spółeczność żydowska jeszcze przed I wojną światową uprawiała turystykę letnią i zimową, uczestnicząc w działalności polskich stowarzyszeń turystycznych i sportowych. W okresie międzywojennym powstały liczne żydowskie towarzystwa turystyczno-krajoznawcze i kluby sportowe, które starały się o rozwój własnej infrastruktury noclegowej w górach lub ośrodkach uzdrowiskowo-wypoczynkowych. Starania wspólnoty żydowskiej o pozyskanie obiektów noclegowych w górach oparte były na własnych środkach i składkach członkowskich. Organizacje żydowskie nie wyrażały bowiem zainteresowania subwencjami państwowymi. W większości powstały schroniska, stacje turystyczne lub domy wycieczkowe służące społeczności żydowskiej.

Słowa kluczowe: turystyka, obiekty noclegowe, organizacje żydowskie, dwudziestolecie międzywojenne.

Tomasz JUREK*

Polonijna turystyka z Niemiec do Polski w okresie międzywojennym XX wieku

Streszczenie

W artykule ukazano zarys rozwoju ruchu turystycznego ludności polskiej z Niemiec do Polski w okresie międzywojennym XX wieku. W latach 1918–1939 rozwinęła się specyficzna forma polonijnej turystyki sportowej oraz kolonijnej dzieci i młodzieży polskiej z Niemiec do II Rzeczypospolitej. Największe rozmiary przybrała ona w I połowie lat trzydziestych. Obok turystyki sportowej i kolonijnej istniał również ruch pielgrzymkowy, zwłaszcza do miejsc kultu maryjnego w Polsce. Szczególną rolę odegrały także Polonijne Igrzyska Sportowe, które odbyły się w Warszawie w 1934 roku i stanowiły oryginalną formę powiązań turystyki i sportu, łączyły bowiem przyjazd i zwiedzanie „starej ojczyzny” z czynnym udziałem w pierwszych igrzyskach polonijnych oraz innych zawodach, którym nadano bardzo wysoka rangę. Polonijny ruch turystyczny odegrał w okresie międzywojennym ważną rolę w utrzymaniu tożsamości narodowej i integracji liczącej 1,5 mln osób mniejszości polskiej w Republice Weimarskiej i III Rzeszy.

Słowa kluczowe: polonijna kultura fizyczna, mniejszość polska w Niemczech, turystyka polonijna, polonijne igrzyska sportowe.

Wprowadzenie

W okresie międzywojennym XX wieku w Niemczech znajdowała się liczna grupa Polaków, którzy przybyli tam w wyniku emigracji politycznej w XIX wieku oraz emigracji zarobkowej na przełomie XIX i XX wieku, w Republice Weimarskiej i w III Rzeszy zamieszkiwało około 1,5 mln Polaków, skupionych głównie na dawnym Pograniczu, w Berlinie i środkowych Niemczech, na Warmii i Mazurach oraz w Nadrenii-Westfalii. Ludność polska kultywowała język ojczysty, tradycje i obyczaje, aby ograniczyć wpływ germanizacji i postępującej

* Dr hab. prof. AWF, Zamiejscowy Wydział Kultury Fizycznej w Gorzowie Wielkopolskim, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu.

asymilacji. Wśród wielu płaszczyzn działalności społeczno-kulturowej znajdował się także obszar kultury fizycznej, w tym ruchu sokolego, wychowania fizycznego w polskim szkolnictwie, sportu w klubach i organizacjach młodzieżowych oraz turystyki i rekreacji. O ile ruch sokoli, sportowy oraz wychowanie fizyczne i sport doczekały się interesujących opracowań, o tyle zagadnienia związane z rozwojem turystyki i rekreacji nie znalazły dotąd pełnego odzwierciedlenia w literaturze fachowej¹. W związku z tym autor podjął próbę ukazania zarysu rozwoju polonijnego ruchu turystycznego z Niemiec do Macierzy w okresie do 1939 roku. W oparciu o dostępne metody historyczne zebrano i opracowano materiały źródłowe, zdeponowane w niemieckich i polskich archiwach, które wcześniej nie doczekały się pełnej naukowej eksploracji. Należały do nich głównie źródła przechowywane w Archiwum Federalnym w Berlinie, Archiwum Akt Nowych w Warszawie oraz Archiwum Państwowym w Poznaniu, Olsztynie i Opolu. Pozwoliło to ukazać zarys działalności ludności polskiej w Niemczech w zakresie turystyki przyjazdowej do Polski w okresie międzywojennym XX wieku.

Ludność polska w Niemczech a mniejszość niemiecka w Polsce

W okresie międzywojennym Niemcy zamieszkiwało 1,5 mln ludności polskiej, natomiast w Polsce ludność niemiecka liczyła niespełna 1 mln (wg własnych szacunków ok. 1,5 mln, a według polskich spisów statystycznych 0,74 mln). Pomędzy liderami mniejszości polskiej a niemieckimi władzami toczył się spór o liczbę Polaków, którą Niemcy zaniżali, aby ograniczyć znaczenie tej grupy narodowej w Niemczech. Podobnie postępowały władze innych państw wielonarodowych, w tym również Polska, w celu zminimalizowania potencjału danej mniejszości narodowej i pomniejszenia jej wpływów w państwie osiedlenia².

Ludność polska w Niemczech aktywnie działała na polu społeczno-politycznym, kulturalnym, oświatowym i gospodarczym. Obawiała się bowiem postępującej germanizacji i asymilacji w obcym państwie. Wśród wielu Polaków w Niemczech żyła nadzieja powrotu do kraju ojczystego, po poprawie sytuacji gospodarczej w II Rzeczypospolitej i możliwości uzyskania pracy porównywalnej do tej na emigracji. Naczelną organizacją, wokół której skupiła się Polonia niemiecka, był założony w 1922 roku Związek Polaków w Niemczech³.

¹ Wyjątek stanowią opracowania: B. Woltmann, *Polska kultura fizyczna na wschodnim pograniczu niemieckim (1919–1939)*, Poznań 1980; T. Jurek, *Polonijna kultura fizyczna w Niemczech (1918–1939)*, Warszawa 2013.

² Zob. szerzej: T. Jurek, *Kultura fizyczna mniejszości niemieckiej w Polsce w latach 1918–1939*, Gorzów Wlkp. – Poznań 2002.

³ Organizacją początkowo kierował ziemianin Stanisław Sierakowski (1922–1933), a następnie prezesem ZPwN został ks. Bolesław Domański (1933–1939). Biuro Związku, które mieściło się w Berlinie, prowadził sekretarz tej organizacji dr Jan Kaczmarek (1922–1939). ZPwN dokonał strukturalne-

Tabela 1. Liczba Polaków w Niemczech w latach 1910–1933

Rok	Polacy wg niemieckich spisów ludności	Polskie obliczenia szacunkowe (dla Niemiec w granicach z 1922 r.)
1910	1 525 556	1 525 556
1914	—	1 612 797
1925	930 841	1 380 824
1933	440 168*	1 552 084

* Dane tylko z terenów przygranicznych. Nie podano wyników spisu z 1939 roku, który odbył się w atmosferze terroru i w celach propagandowych drastycznie zaniżył liczbę Polaków w Niemczech.

Źródło: *Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich*, 1921–1922, s. 15, 1937, s. 19; *Statistisches Jahrbuch für den Freistaat Preussen*, 1928, s. 22–23, 1929, s. 22–23.

Tabela 2. Liczba ludności polskiej w Niemczech w okresie międzywojennym XX wieku (według polskich obliczeń szacunkowych)

Region Niemiec	Szacunek minimalny	Szacunek maksymalny
Śląsk Górny	600 000	800 000
Mazury	350 000	500 000
Niemcy Środkowe	120 000	150 000
Niemcy Zachodnie	95 000	120 000
Śląsk Dolny	60 000	60 000
Warmia	20 000	40 000
Złotowskie	12 000	12 000
Powisie	10 000	20 000
Babimojszczyzna	6 000	8 000
Kaszuby	4 500	7 000
Szczecin (miasto)	2 000	2 000
Razem	1 280 500	1 719 000

Źródło: T. Jurek, *Polonijna kultura fizyczna w Niemczech (1918–1939)*, Warszawa 2013, s. 23.

Polonijny ruch turystyczny z Niemiec do Polski

W okresie międzywojennym rozwinął się ruch przyjazdowy ludności polskiej z Niemiec do II Rzeczypospolitej. Obejmował on popularne formy zwie-

go podziału obszaru Niemiec na cztery dzielnice: Dzielnicę I – Górny Śląsk (z siedzibą w Opolu); Dzielnicę II – aglomeracja berlińska i Niemcy środkowe (z siedzibą w Berlinie); Dzielnicę III – Westfalia i Nadrenia (z siedzibą w Bochum); Dzielnicę IV – Warmia, Mazury i Powisie (z siedzibą w Olsztynie). Dnia 6 października 1923 roku z Dzielnicę II wydzielono Kaszuby, Złotowszczyznę, Babimojszczyznę, powołując Dzielnicę V – pogranicze (z siedzibą w Złotowie). ZPwN w szczytowym okresie skupiał w swoich szeregach niemal 50 tys. członków, a jego oddziaływanie obejmowało około 700 tys. Polaków. Wnikliwą analizę działalności ZPwN do 1939 roku zawiera praca zbiorowa: J. Marczewski (red.), *Związek Polaków w Niemczech w latach 1922–1982*, Warszawa 1987.

dzania miejsc zabytkowych i związanych z chlubną przeszłością narodu polskiego, a także typowe pielgrzymki, szczególnie do Częstochowy, oraz przyjazdy na zawody sportowe, połączone ze zwiedzaniem wybranych miejsc. Najpopularniejszą formą turystyki przyjazdowej okazały się wycieczki, które swoimi tradycjami sięgają okresu przed 1914 rokiem. W okresie zaborów wycieczki z kraju osiedlania, czyli Niemiec, do dawnej ojczyzny posiadały charakter rodzinny i prywatny. Nie organizowano natomiast wycieczek zbiorowych, za wyjątkiem wyjazdów do trzech najpopularniejszych miejsc na ziemiach polskich: Częstochowy, Krakowa i Warszawy. Były to wycieczki zagraniczne w granice Rosji i Austro-Węgier, w przeciwieństwie do wyjazdów na ziemie dawnego zaboru pruskiego, które były wyjazdami w granicach tego samego państwa i oznaczały mniejsze formalności graniczne⁴.

Tabela 3. Wykaz kursów sportowo-turystycznych zorganizowanych przez Światpol w latach 1935–1938⁵

Lp.	Nazwa kursu	Miejsce	Termin	Liczba uczestników
1.	kurs wodno-turystyczny	Wrocław	1935/1936	41
2.	kurs wyrobu kajaków	Warszawa	27.04–5.06.1936	14
3.	kurs przodowników narciarskich	Bukowina	10.01–31.01.1936	33
4.	kurs domowego wyrobu nart	Bukowina	10.01–31.01.1936	12
5.	kurs szybowcowy	Warszawa	23.12.1935	7
6.	kurs narciarski dla stypendystów CIWF	Zakopane	6.01.1936	50
7.	kurs wodny	Wrocław	15.07.1936	16
8.	kurs narciarski dla stypendystów CIWF	Zakopane	22.11.1937	100
9.	kurs sportów wodnych	Troki	25.07–12.08.1938	17
10.	kurs piłki nożnej dla juniorów	Sieraków	8.08–21.08.1938	13

Źródło: AAN, Światowy Związek Polaków, nr 356, k. 1–4.

Po odzyskaniu niepodległości ruch turystyczny zaczął zbierać, lecz początkowo ważnym problemem w organizacji wyjazdów do Polski była kwestia przebiegu granicy polsko-niemieckiej, która do 1922 roku nie była rozstrzygnięta⁶. W 1925 roku Niemcy wprowadziły nowy system przekraczania granicy dla

⁴ Zob. T. Jurek, *Polonijna...*, s. 183.

⁵ AAN, ŚZP, nr 356, k. 1–4.

⁶ Na mocy porozumienia z dnia 26.05.1918 r. przekraczania granicy polsko-niemieckiej dokonywano na podstawie dokumentów paszportowych wystawianych przez państwa sprzymierzone (Francję, Japonię, USA, Wielką Brytanię, Włochy). Od 1.04.1920 r. uproszczono istniejące zasady i ruch na terenach przygranicznych regulowały przepustki wydawane przez lokalne władze (starostów – po stronie polskiej, oraz landratów – po stronie niemieckiej). Dz. U. RP 1920, nr 30, poz. 176; „Gazeta Olsztyńska” 1919, nr 104; 1920, nr 17.

mieszkańców terenów przygranicznych, bazujący na dowodach osobistych⁷. Istotne zmiany w zakresie ruchu granicznego pomiędzy Polską a Niemcami wniosła umowa berlińska wdrożona 27 marca 1927 roku, regulująca ruch graniczny do końca okresu międzywojennego. Pewne zmiany przepisów paszportowych wprowadziły władze III Rzeszy, które z dniem 3 kwietnia 1933 roku uprościły formalności związane z przekraczaniem granicy. Ruch przygraniczny, głównie na terenach dawnego pogranicza, regulowały inne przepisy, dotyczące tzw. małego ruchu granicznego, zgodnie z rozporządzeniem władz polskich z 1 czerwca 1929 roku. W następnym okresie (1931–1937) obowiązywała nowa umowa polsko-niemiecka, upraszczająca mały ruch graniczny, co spowodowało jego ożywienie, niestety od 16 lutego 1938 roku zaczął obowiązywać zakaz przekraczania granicy, co zastopowało ruch przygraniczny⁸.

Aby ułatwić wyjazdy Polaków z Niemiec do Polski, polskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych zobligowało polskie konsulaty w Niemczech do ułatwiania Polakom wydawania przepustek wyjazdowych. Wynikało to z faktu, iż władze II Rzeczypospolitej dążyły do jak najszerzej akcji przyjazdowej Polaków z Niemiec do ojczyzny. Wycieczki i indywidualne wyjazdy do Polski miały na celu pobudzenie patriotyzmu i zapoznanie polonusów z Niemiec z dokonaniem niepodległego państwa polskiego⁹. Istotną rolę w promocji kontaktów przygranicznych odegrał Związek Obrony Kresów Zachodnich (ZOKZ), inspirujący i koordynujący ruch przygraniczny w Prusach Wschodnich i na Śląsku Opolskim, w mniejszym stopniu w Wielkopolsce. ZOKZ był organizatorem i koordynatorem wycieczek polonijnych z Niemiec do Polski, a głównymi odwiedzanymi miejscami były: Częstochowa, Kraków, Poznań, Warszawa, Wieliczka, Zakopane, w późniejszym okresie Gdynia¹⁰. Ruch przygraniczny służył zwłaszcza rozdzielonym rodzinom, które znajdowały się po obu stronach granicy. Dzięki niemu rozdzieleni Polacy mogli częściej spotykać się po polskiej lub niemieckiej stronie¹¹. Pierwsze zorganizowane wycieczki odbyły się podczas plebiscytu na Mazurach¹².

⁷ W 1924 roku w wyniku porozumienia polsko-niemieckiego zmalały opłaty wizowe za jednorazowe przekroczenie granicy do 8 marek lub 10 złotych, a za wielokrotne – 16 marek lub 20 złotych. AAN Warszawa, MSZ, nr 12225, s. 3; „Gazeta Polska” 1920, nr 34; „Mazur” 1920, nr 21, 22; „Mazurski Przyjaciel Ludu” 1924, nr 31; 1925, nr 4, 16, 47; „Gazeta Olsztyńska” 1924, nr 249; „Strażnica Zachodnia” 1923, nr 79.

⁸ AAN Warszawa, Ambasada RP w Berlinie, nr 1239, s. 18–28; nr 2794, s. 127; AP Opole, Rejencja Opolska, nr 1935, s. 211–213; „Polak w Niemczech” 1938, nr 6, s. 15; „Gazeta Olsztyńska” 1932, nr 277; 1938, nr 175.

⁹ AAN Warszawa, Ambasada RP w Berlinie, nr 1239, s. 40; Konsulat RP w Kwidzynie, nr 42, s. 5.

¹⁰ AP Poznań, Polski Związek Zachodni, nr 105, s. 139.

¹¹ Np. przez punkt graniczny w Działdowie w maju 1928 roku przeszło ogółem 1555 osób. AP Poznań, Polski Związek Zachodni, nr 105, s. 4; „Gazeta Mazurska” 1929,

¹² Jako ciekawostkę można podać, że w ramach Komitetu Mazurskiego w Warszawie funkcjonował Wydział IV Turystyczny, organizujący wyjazdy Mazurów do Polski.

Ruch wycieczkowy z Niemiec do Polski wzrastał w latach 1926–1929, co wiązało się z ożywieniem gospodarczym oraz polityką władz polskich wobec Polonii, tylko w 1928 roku podróże do Polski odbyło 4900 osób. Szczytowy okres wycieczek nastąpił w 1929 roku, a wywołał go I Zjazd Polaków z Zagranicy w Warszawie oraz Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu¹³. Sprzyjała mu także sytuacja w relacjach bilateralnych, będąca wynikiem polsko-niemieckiego porozumienia obowiązującego w latach 1934–1938. Ponowny wzrost ruchu wycieczkowego z Niemiec przypada na rok 1934, w którym odbył się II Zjazd Polaków z Zagranicy, I Złot Młodzieży i I Igrzyska Polonijne. Polonię niemiecką reprezentowała 1788-osobowa ekipa. Jako ciekawostkę można podać, że przyjazdy nadzorował Główny Komitet Przyjęcia Wycieczek, działający przy Komitecie Organizacyjnym II Zjazdu¹⁴.

Aby ożywić ruch turystyczny, w tym wycieczkowy, w 1935 roku powołano Komisję Turystyki przy Światowym Związku Polaków z Zagranicy oraz wydano przewodnik turystyczny po Polsce pt. *Co wiedzieć o Polsce*¹⁵. W krótkim czasie ruch wycieczkowy wyraźnie zwiększył się, a bogatym w wycieczki okazał się 1935 rok, gdy w sierpniu odbył się II Złot Młodzieży z Zagranicy w Warszawie, na który przybyli także młodzi Polacy z Niemiec, reprezentujący wszystkie dzielnice ZPwN¹⁶. Przyczyniła się do tego działalność Komisji Turystyki, która wydawała informator turystyczny. Polskie Radio emitowało audycje promocyjne, a Ministerstwo Komunikacji wprowadziło dla Polaków z zagranicy bilety ulgowe 50% na przejazdy kolejowe. Dzięki temu ruch przyjazdowy stale wzrastał, osiągając apogeum w 1936 roku. Obok już podanych przyczyn pozytywny wpływ miała na to atmosfera olimpijska, związana z organizacją przez Niemcy zimowych i letnich igrzysk olimpijskich w tym roku. III Rzesza starała się

¹³ Na Zjazd w Warszawie zgłoszono 24 grupy Polaków z Niemiec, a powszechną wystawę krajową w Poznaniu wizytowało 27 grup wycieczkowych, głównie z pogranicza poznańsko-pomorskiego. AAN Warszawa, Ambasada RP w Berlinie, nr 3088, s. 168; Konsulat RP w Kwidzynie, nr 43, s. 163; AP Poznań, Polski Związek Zachodni, nr 231, s. 1–3; „Życie Młodzieży” 1929, nr 12, s. 89, 94; „Gazeta Mazurska” 1929, nr 14, s. 207; AAN Warszawa, MSZ, nr 10301, s. 8; Konsulat RP w Berlinie, nr 160, s. 3; „Strażnica Zachodnia” 1929, nr 3.

¹⁴ Ruch wycieczkowy uległ zahamowaniu w latach 1931–1933, co wynikało z kryzysu gospodarczego oraz wiązało się z sytuacją wyborczą w Niemczech i dojściem nazistów do władzy. AAN Warszawa, Konsulat RP w Kwidzynie, nr 35, s. 196, 205–207. Dużą pomoc przybyłym z Niemiec okazywały wszystkie działające w tym kraju polskie związki, towarzystwa i redakcje gazet oraz polskie służby konsularne, w tym Polski Komitet Imprez Sportowych, działający przy Poselstwie RP w Berlinie. AAN Warszawa, MSZ, nr 9094, s. 74; nr 10294, s. 45; Światowy Związek Polaków, nr 22, s. 49; nr 221, s. 6–12, 61, 83, 102; nr 222, s. 34, 38; nr 224, s. 6, 69; „Gazeta Olsztyńska” 1934, nr 116.

¹⁵ W spotkaniu, na którym powołano Komisję Turystyki, uczestniczyli: przedstawiciele MSZ, SZPZ, PBP „Orbis”, Touringklubu, prasy i radia. AAN Warszawa, MSZ, nr 9025, s. 290; „Polacy Zagranicą” 1935, nr 10, s. 10–14, 25; nr 12, s. 34.

¹⁶ Np. tylko z jednego powiatu złotowskiego do Warszawy przybyło 160 osób. AAN Warszawa, Konsulat RP w Szczecinie, nr 71, s. 78, 93, 130.

wspierać wszelkie działania o charakterze turystycznym, aby zyskać jak najlepszą opinię międzynarodową. Igrzyska olimpijskie pobudziły też atmosferę sportową wśród Polaków w Niemczech¹⁷.

Ważną rolę odgrywały pielgrzymki, w których na ogół uczestniczyli parafianie wraz ze swoim duszpasterzem. Jedną z najbardziej znanych zbiorowych pielgrzymek do Polski, pod nazwą „Droga do Rzymu”, odbyła się w listopadzie 1933 roku z udziałem 111 osób z Niemiec zachodnich, środkowych i pogranicza. Pielgrzymkę prowadził ks. Bolesław Domański – znany działacz Związku Polaków w Niemczech. Organizatorem największej pielgrzymki, liczącej tysiąc pątników, był ks. Józef Styp-Rekowski z Zakrzewa. Pielgrzymi w całej grupie dotarli 26 czerwca 1936 roku do Częstochowy, wzbudzając podziw wzorową organizacją i panującym wśród nich porządkiem¹⁸.

W Polsce organizowano kursy szkoleniowe dla polskich aktywistów młodzieżowych z Niemiec. W omawianym okresie wytworzyła się także nowa odmiana turystyki, którą można określić jako sportową, wywoływały ją bowiem imprezy sportowe pomiędzy ekipami z Polski i Niemiec, na które podążali polonijni kibice. Dotyczyło to zwłaszcza Polaków z terenów przygranicznych, którzy mogli łatwo przekroczyć granicę i dotrzeć na wybrane zawody sportowe. Z zachowanych źródeł wynika, że już w 1927 roku polscy kibice z Niemiec przybyli do Ostrowa Wlkp. na mecz piłki nożnej miejscowej „Ostrovii” z niemieckim klubem „Sportfreunde” Opole, a w następnym roku dotarli do Grudziądza na mecz piłkarski reprezentacji Grudziądza z niemiecką reprezentacją Powiśla. Polscy kibice, w liczbie 2 tys., z wielkim zainteresowaniem śledzili pierwszy mecz międzypaństwowy Polska – Niemcy, rozegrany 3 grudnia 1933 roku w Berlinie (1:0 dla Niemiec). Wielkim zainteresowaniem cieszyły się mecze międzypaństwowe Polska – Niemcy, które odbyły się w Warszawie 9 września 1934 roku (5:2 dla Niemiec) oraz 13 września 1936 roku (1:1). Na warszawskie pojedynki uruchomiono nawet dodatkowe pociągi, a mecze oglądało po kilka tysięcy kibiców z pogranicza. Duże zainteresowanie Polaków z Opolszczyzny wzbudził mecz bokserski Polska – Niemcy, rozegrany w Katowicach 6 stycznia 1930 roku (10:6 dla Niemiec)¹⁹.

¹⁷ Do największych wycieczek należały: 250-osobowa z pogranicza do Poznania (15.02.1936 r.), 188-osobowa z V Dzielnicy ZPwN do Poznania, Krakowa i Częstochowy (29.05–3.06.1936), 80-osobowa wycieczka z IV Dzielnicy ZPwN do Częstochowy i Poznania. Bundesarchiv Berlin, Deutsche Stiftung, nr 998, s. 25; AAN Warszawa, Konsulat RP w Kwidzynie, nr 85; AP Poznań, Polski Związek Zachodni, nr 442, s. 20, 22–23, 39–44; AP Wrocław, Rejencja Opole, nr 1863, s. 439; nr 2100, s. 1419; AP Opole, Nadprezydium Opole, nr 216, s. 128; „Dziennik Poznański” 1936, nr 37, 40; „Nowy Kurier” 1936, nr 37, 40; „Kurier Codzienny” 1936, nr 48.

¹⁸ S. Kubiak, *Wspomnienia. Pół wieku pracy społecznej wśród Polonii westfalskiej*, Essen 1980, s. 107–108.

¹⁹ AAN Warszawa, MSZ, nr 4832: Pismo konsula kwidzyńskiego do Ambasady RP w Berlinie z 15.09.1936 roku; nr 11753, s. 4; Konsulat w Kwidzynie, nr 85, s. 104; „Gazeta Olsztyńska” 1936, nr 126; „Dziennik Berliński” 1927, nr 129.

W drugiej połowie lat dwudziestych rozwinęła się turystyka rowerowa zarówno indywidualna, jak i zbiorowa, dzięki coraz powszechniejszemu dostępowi do tego środka lokomocji. Polacy z terenów przygranicznych Niemiec zaczęli odwiedzać w zorganizowanych grupach Polskę. Dnia 11 lipca 1928 roku trzydziestoosobowa grupa polskich rowerzystów z powiatu sztumskiego udała się do Grudziądza na uroczystości grunwaldzkie (powracający cykliści zostali aresztowani przez policję, natomiast kierownika wycieczki skazano na pięć lat więzienia)²⁰. Szerokim echem odbiła się w Polsce wyprawa rowerowa czterech harcerzy ze Śląska, którzy w czerwcu i lipcu 1930 roku pokonali trasę: Bytom, Katowice, Kraków, Jarosław, Lwów, Zdobunów, Ostróg, Sarny, Baranowicze, Lida, Wilno, Grodno, Suwałki, Białystok, Warszawa, Płock, Toruń, Gdańsk, Gdynia, Puck, Hel, Bydgoszcz, Poznań, Wrocław, Opole. Podobny rajd dookoła Polski wykonali we wrześniu 1934 roku kolarze z Powiśla: F. Wiczorek z Miran i Roman Gawroński z Postolina. W następnym roku grupa z Powiśla (F. Wiczorek, R. Gawroński, J. Lewicki, A. Potowski, K. Press, P. Trzeciński, M. Dorsz) powtórzyła ten wyczyn. Wyjazdy turystyczne łączono z zawodami sportowymi, np. drużyna piłki nożnej ze Starej Wiśniewki przemierzyła na rowerach trasę do Poznania i z powrotem na mecz z II Drużyną HCP Poznań²¹.

Na wycieczki do Polski wiele osób wyruszało indywidualnie. W 1921 roku podróżowała po Polsce Maria Ziętarówna. W 1933 roku mieszkanki Olsztyna – Barbara Sarnowska i Helena Barcz – dokonały śmiałego wyczynu, udając się motocyklem na Krajową Wystawę w Poznaniu, wzbudzając nie lada sensację. Podobnie uczynił Augustyn Steffen z Sząbruka na Warmii, który trasę do Poznania pokonał pieszo w ciągu pięciu dni (19–23.06.1929 roku). W Poznaniu złożył nawet meldunek dyrektorowi Wystawy Krajowej i przekazał pozdrowienia od Polaków z Prus Wschodnich²². Podróże odbywały się także w drugą stronę²³.

²⁰ W odwecie władze polskie zastrzyły restrykcje wobec niemieckich organizacji sportowych w Polsce, nie udzielając zgody na organizację imprez sportowych. Doszło także do aresztowania działaczy klubowych. Zob. T. Jurek, *Kultura fizyczna...*, s. 166–168.

²¹ AAN Warszawa, MSZ, nr 9095, s. 132–136; Światowy Związek Polaków, nr 222, s. 216; Ambasada w Berlinie, nr 2486, s. 136–137; Konsulat w Kwidzynie, nr 80, s. 16, 30–31, 41–46; nr 85, s. 14; AP Wrocław, Rejencja Opole, nr 1860, s. 1141, 1461; CAW Warszawa, PUWFiPW, nr 24: Pismo dyrekcji okręgu małopolskiego ZOKZ w Krakowie z 4.03.1933 r. do Zarządu Okręgowego PUWFiPW w Krakowie.

²² „Życie Młodzieży” 1929, nr 12, 13; „Młody Polak w Niemczech” 1933, nr 12, s. 26; M. Ziętara-Malewska, *Śladami twardej drogi*, Warszawa 1966, s. 142–151.

²³ W wyniku apelu ZPwN do polskich pisarzy, by zainteresowali się losem Polaków za kordonek, pisarka Zofia Kossak odbyła kilka wypraw na Śląsk Opolski w latach 1930–1931, wynikiem których był cykl artykułów na łamach „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”. Śladem Zofii Kossak podążyli Jan Wiktor i Stanisław Wasylewski, którzy także odwiedzili Opolszczyznę. Wyjazd Z. Kossak do Opola odbył się pod fałszywym nazwiskiem (Szatkowska). W podróży po Opolszczyźnie towarzyszyli jej Arka Bożek i Jan Wawrzynek. Nad jej przebiegiem czuwał wojewoda śląski Michał Grażyński i konsul RP w Opolu Leon Malhomme. Zob. M. Masnyk, *Zofii Kossak kulisy podróży po Śląsku Opolskim*, [w:] A. Czubiński, P. Okulewicz, T. Schramm

Polonijny ruch wycieczkowy z Niemiec odbywał się płynnie do 1937 roku, następnie zaczął stopniowo gasnąć. Dobór uczestników na ogół nie był przypadkowy i zwykle pochodził z klucza zawodowego (np. rzemieślnicy, nauczyciele), lokalnego (parafia, miejscowość), aktywności narodowej (działacze polonijni, przedstawiciele stowarzyszeń sportowych). Dla przykładu można podać, że w 1937 roku Polskę odwiedziła wycieczka nauczycieli polskich szkół z pogranicza, którzy gościli w Poznaniu, Warszawie, Częstochowie, Białowieży i w Pińsku, lecz jak wspomina Maria Zientara-Malewska:

Oczywiście nauczycieli goszczono wszędzie serdecznie, ale równocześnie podpatrywały ich judaszowskie elementy, gęsto już wtedy rozsianej po Polsce hitlerowskiej piątej kolumny. Od razu znalazły się nazwiska tych nauczycieli na specjalnych listach²⁴.

Niemcy mnożyli trudności poprzez zwiększenie opłat paszportowych i zamknięcie części przejść granicznych. Postępowała dyskretna obserwacja aktywności turystycznej i sportowej. Pogarszające się relacje dwustronne oraz atmosfera wojenna w 1939 roku doprowadziła do anulowania „Miesiąca Młodzieży” w dniach 6 lipca – 6 sierpnia 1939 roku, podczas którego zaplanowano II Polonijne Igrzyska Sportowe i Złot Młodzieży, a także III Zjazd Polaków z Zagranicy. Wiosną 1939 roku władze III Rzeszy wydały absolutny zakaz organizowania wycieczek i innych wyjazdów Polaków z Niemiec do Polski²⁵.

Turystyka dzieci i młodzieży – kolnie letnie w Polsce

Interesującą formą turystyki przyjazdowej do Polski, adresowaną do polonijnych dzieci i młodzieży, stały się stacjonarne kolonie w atrakcyjnych zakątkach Polski. Wynikało to z faktu, że działacze polonijni w Niemczech, skupieni w Związku Polaków w Niemczech, dostrzegali potrzebę choćby czasowego pobytu młodych Polaków w „starej ojczyźnie”, gdzie mogli doskonalić znajomość języka polskiego oraz poznawać polskie obyczaje i tradycje. Podstawą prawną kolonii stały się porozumienia polsko-niemieckie o wymianie dzieci w okresach

(red.), *Problemy narodowościowe Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku*, Poznań 2002, s. 301–307.

²⁴ M. Zientara-Malewska, *Złotowszczyzna*, Łódź 1971, s. 115.

²⁵ Pismo „Polacy Zagranicą” słowami jednego z redaktorów trafnie interpretowało znaczenie turystyki dla rozwoju życia narodowego na obczyźnie: „Jeśli ktoś zapyta mnie dziś, jaki środek służy najlepiej do przeciwstawienia się fali wynaradawiania – odpowiem: w rządzie pierwszych, najważniejszych, zasadniczych pozostaje – poznanie własnego kraju, jego zdobyczy materialnych i kulturalnych, dlatego najważniejsze jest bezpośrednie zetknięcie z krajem. Przy najmniej raz w Polsce wydaje mi się jednym z najważniejszych przykazań Polaka za granicą”. AAN Warszawa, MSZ, nr 10303, s. 61–63; nr 10317, s. 115; nr 11191, s. 3–20; nr 11204, s. 32; AAN, Konsulat RP w Szczecinie, nr 72, s. 213, 218; „Gazeta Olsztyńska” 1939, nr 3, 4, 95, 111, 112.

wakacyjnych. Jej początki sięgają 1923 roku, a więc okresu sprzed powołania polskich szkół. Początkowo inicjatywę organizacyjną oraz wsparcie finansowe w tym zakresie okazało Ministerstwo Spraw Zagranicznych oraz Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej. Akcja pomocy kolonijnej dla polskich dzieci z Niemiec budziła też bardzo dużą życzliwość w społeczeństwie²⁶.

W późniejszym okresie koordynatorem wszystkich kolonii letnich polskich dzieci z Niemiec na terenie Polski był Związek Obrony Kresów Zachodnich (ZOKZ) oraz ZPTS_wN. W centrali tego Związku utworzono nawet specjalistyczną jednostkę organizacyjną – Centralny Komitet Kolonii Letnich dla dzieci polskich z Niemiec, Gdańska i Górnego Śląska, który przekształcił się w 1927 roku w Towarzystwo Pomocy Dzieciom i Młodzieży Polskiej w Niemczech (TPDMPN). Wyjazdy kolonijne do Polski traktowano jako formę nagrody za naukę języka polskiego²⁷. Program kolonijny dla dzieci z Niemiec budził zainteresowanie Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz Prezydenta RP. Z jego strony patronat nad koloniami letnimi objęła żona Michalina Mościcka, która osobiście interesowała się przebiegiem akcji kolonijnej i nadzorowała pomoc państwa dla wypoczywających dzieci z Niemiec²⁸.

Sprawami organizacyjnymi w Niemczech na zlecenie ZP_wN zajmował się Związek Polskich Towarzystw Szkolnych w Niemczech, który prowadził akcję werbunkową. Dużą pomoc okazywały polskie konsulaty, które aktywnie włączyły się w załatwianie wszelkich formalności. W efekcie już w 1924 roku do Polski przybyło pół tysiąca polskich dzieci z całych Niemiec. Ważnym impulsem było powołanie polskich szkół prywatnych w Niemczech, które dzięki włączeniu się nauczycieli w dużym stopniu przejęły rolę rekrutacyjną. Na efekty nie trzeba było długo czekać, gdyż w latach 1930–1937 każdego roku przybywało do Polski na kolonie letnie około 1,5 tys. polskich dzieci z Niemiec, z tego połowa wywodziła się z terenów byłego wschodniego pogranicza niemieckiego²⁹.

Obok licznej grupy dzieci z pogranicza wielu kolonistów rekrutowało się spośród Polonii berlińskiej, szczecińskiej, wrocławskiej oraz z Nadrenii-

²⁶ AAN Warszawa, Ambasada RP w Berlinie, nr 2208, s. 210–217; nr 2220, s. 11–12.

²⁷ Zdaniem ZOKZ kolonie letnie w Polsce były: „[...] najlepszym i najsukcesowniejszym przeciwdziałaniem systematycznie planowanej akcji wynaradawiania żywołu polskiego. Kolonie miały przekonać dzieci, że wszyscy Polacy na świecie bez względu na miejsce zamieszkania stanowią jedną, wielką rodzinę”. „Strażnica Zachodnia” 1928, nr 1, s. 126.

²⁸ AAN Warszawa, MSZ, nr 10489, s. 36; nr 11204, s. 13; Ambasada RP w Berlinie, nr 2209, s. 33, 138; Konsulat RP w Kwidzynie, nr 26, s. 2; „Polacy Zagranicą” 1931, nr 5/6, s. 144.

²⁹ Akcję kolonijną wspierało Towarzystwo Wymiany z Zagranicą Młodzieży Szkolnej (TWZMS), działające od 1929 roku przy Radzie Organizacyjnej Polaków z Zagranicy. TWZMS organizowało wakacyjną wymianę młodzieży z krajami, gdzie istniały polskie placówki dyplomatyczno-konsularne. Udaną akcją obozowo-kolonijną Towarzystwo przeprowadziło w 1935 roku, gdy w Polsce gościło 350 młodych Polaków z Niemiec oraz kilku innych państw osiedlenia (Austrii, Belgii, Litwy, Łotwy, Kanady, Stanów Zjednoczonych). Zob. B. Woltmann, *Polska kultura fizyczna...*, s. 354–357.

Westfalii. Największy problem z werbunkiem kandydatów na kolonie w Polsce występował na Mazurach, gdyż miejscowe władze niemieckie twierdziły, iż w tej części Prus Wschodnich nie ma polskich dzieci. Na tym tle korzystnie wyglądała sytuacja na Śląsku Opolskim, z którego wywodziło się aż 70% ogółu polskich dzieci z pogranicza przybywających na kolonie w starym kraju. Wysoki odsetek dzieci (7,8% ogółu z pogranicza) wywodził się ze Złotowszczyzny. Dzieci bardzo chętnie przyjeżdżały do Polski, a wyjazd był traktowany przez kolonistów i ich rodziców jako wyróżnienie i zachęta do dalszego kultywowania polskości. Wynikało to z faktu, że kolonie nie tylko odbywały się w korzystnych warunkach klimatycznych, ale obejmowały szeroki program kulturalny, doskonalenie języka polskiego, kontakty z polskimi rówieśnikami³⁰. Na podstawie zachowanych danych można stwierdzić, że najwięcej dzieci z Niemiec przybyło do Polski w 1936 roku. W tym szczytowym okresie akcji obozowo-kolonijnej ważną rolę odegrała centrala harcerska poprzez Dział Zagraniczny Naczelnictwa ZHP. Do Polski latem 1936 roku przybyło 3175 dzieci, w tym 1517 z Nadrenii-Westfalii³¹.

Kolonie odbywały się w atrakcyjnych miejscowościach, gdzie istniała odpowiednia baza noclegowa. Najczęściej kolonie organizowano w Bydgoszczy, Czyżowie, Działdowie, Fordonie, Grzybowcu, Janowcu, Kamieniu Pomorskim, Karczówce, Lubieniu, Pleszewie, Płońsku, Rabce, Rogoźnie Wlkp., Sromowicach, Starogardzie Gdańskim, Wejherowie, Zakopanem oraz innych miejscowościach. Koloniści z Niemiec odpoczywali zazwyczaj wraz z polską młodzieżą, najczęściej z Górnego Śląska, Pomorza i Wielkopolski. Pozwalało to na większy kontakt z językiem polskim podczas wspólnych wycieczek, gdy zwiedzano okolice miejsc pobytu. W koloniach regularnie uczestniczyli także uczniowie Polskiego Gimnazjum w Bytomiu, biorący udział w obozowiskach stacjonarnych i wędrownych³².

Każdego roku dla dzieci i młodzieży z Niemiec przygotowywano szeroki program zajęć kolonijnych, obejmujący wiele elementów sportowych, turystycznych i harcerskich, nasycony licznymi marszami, elementami atletyki terenowej i wycieczkami, które dzieci i młodzież odbywały z dużą przyjemnością. Taki program gwarantował wiele przyjemnych wrażeń i był potem chętnie wspominany przez uczestników kolonii³³. Pomimo starań ZPTSN oraz

³⁰ Nauka języka polskiego była o tyle ważna, że w wielu środowiskach, zarówno na pograniczu, ale także w głębi Niemiec, w polskich rodzinach porozumiewano się gwarą i dzieci nie znały języka polskiego „ogólnopolskiego”.

³¹ H. Kapiszewski, *Związek Harcerstwa Polskiego w Niemczech*, Warszawa 1969, s. 133.

³² AP Katowice, Polskie Gimnazjum w Bytomiu, nr 298, s. 1–70; AP Poznań, Polski Związek Zachodni, nr 531, s. 10–11; nr 532, s. 2; „Strażnica Zachodnia” 1928, nr 1, s. 126–128.

³³ We wspólnym dla wielu kolonii *Regulaminie kolonijnym* czytamy: „Należy budzić ambicje sportowe dzieci oraz zamięłowanie tężyzny fizycznej i wytrzymałości” (paragraf 22), „Dzieci powinny odbywać musztrę harcerską, prowadzoną przez wykwalifikowanego instruktora” (paragraf 24), „Rano i wieczór dzieci powinny brać udział w zajęciach z zakresu gimnastyki” (pa-

TPDMPN i atrakcyjnego programu kolonie nie zawsze posiadały pełną frekwencję. Nie wykorzystywano całej puli miejsc. Przyczyną tego faktu był początkowo brak tradycji w tym zakresie, a na terenach wiejskich, zwłaszcza na pograniczu, dzieci uczestniczyły latem w pracach gospodarczych. Ponadto władze niemieckie wywierały presję ekonomiczną, a nawet stosowały drobne szykany wobec Polaków pragnących wysłać dzieci na kolonie do Polski. Stopniowy zanik akcji kolonijnej nastąpił w latach 1938–1939³⁴.

Polonijne igrzyska sportowe jako specyficzna forma turystyki

Polonijne igrzyska sportowe okazały się urzeczywistnieniem idei rywalizacji Polaków żyjących w diasporze i łączyły zainteresowania sportowe z możliwością poznania kraju przodków. Wcześniej nie miały one istniejących wzorców, za wyjątkiem Złotu Grunwaldzkiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Krakowie w 1910 roku. Igrzyska odbyły się tylko raz, w 1934 roku, i odbyły się szerokim echem wśród Polaków na obczyźnie, także w Niemczech. Posiadały bogaty, nasycony patriotycznymi treściami, ceremoniał i łączyły współzawodnictwo sportowe ze zwiedzaniem kraju. Zasłużenie posiadają obszernie piśmiennictwo, więc poza poniższym zestawieniem tabelarycznym nie będą szerzej omawiane w tym opracowaniu³⁵.

Tabela 4. Końcowa klasyfikacja Igrzysk i punktacja według dyscyplin

Lp.	Reprezentacje Polonii Zagranicznej	Lekkoatletyka	Piłka nożna	Kolarstwo	Boks	Koszykówka	Siatkówka	Pływanie	Razem pkt	Lokata
1.	Polonia francuska	5	—	10	10	10	—	—	35	I
2.	Polonia z W.M. Gdańska	3	—	5	7	7	6	6	34	II
3.	Polonia czechosłowacka	7	10	—	—	—	10	—	27	III
4.	Polonia niemiecka	2	7	3	5	—	3	1	21	IV
5.	Polonia amerykańska	10	—	—	—	—	—	10	20	V

ragraf 25). AAN Warszawa, Ambasada RP w Berlinie, nr 2209, s. 60–61; „Strażnica Zachodnia” 1928, nr 1, s. 129–147.

³⁴ AAN Warszawa, MSZ, nr 11205, s. 35, 43; Ambasada RP w Berlinie, nr 2051, s. 22, 113; nr 2221, s. 2–4; Konsulat RP w Opolu, nr 110, s. 10; Konsulat RP w Olsztynie, nr 166, s. 3; Konsulat RP w Kwidzynie, nr 48, s. 206–224.

³⁵ *Pierwsze Igrzyska Sportowe Polaków z Zagranicy*, Warszawa 1934, s. 28–29; AAN Warszawa, ŚZP, nr 446, k. 15–36, 141–146; tamże, nr 450, k. 10–27; AP Wrocław, Rejencja Opole, nr 1862, k. 997–999; „Sport i Wychowanie Fizyczne” 1934, nr 9–10, s. 21–51.

Tabela 4. Końcowa klasyfikacja Igrzysk... (cd.)

Lp.	Reprezentacje Polonii Zagranicznej	Lekkoatletyka	Pilka nożna	Kolarstwo	Boks	Koszykówka	Siatkówka	Pływanie	Razem pkt	Lokata
6.	Polonia rumuńska	—	4	—	2	5	—	6	17	VI
7.	Polonia belgijska	—	4	7	—	—	—	—	11	VII
8.	Polonia łotewska	1	—	—	3	—	6	—	10	VII
9.	Polonia kanadyjska	—	—	—	—	—	—	3	3	IX
10.	Polonia austriacka	—	—	—	—	—	—	2	2	X
11.	Polonia brazylijska	bez punktów								
12.	Polonia holenderska									
13.	Polonia z Mandżurii									

Źródło: T. Jurek, *Polonijna kultura fizyczna w Niemczech (1918–1939)*, Warszawa 2013, s. 180.

Podsumowanie

Polonijny ruch turystyczny rozwinął się w kilku formach i służył podtrzymaniu tożsamości narodowej Polaków, zagrożonych napierającą germanizacją, szczególnie w nazistowskich Niemczech po 1933 roku. W konkluzji można stwierdzić, że turystyka polonijna z Niemiec do Polski była ściśle powiązana ze sportem i rekreacją. Dotyczyło to zwłaszcza wyjazdów na zawody i czynnego udziału w nich w roli zawodników, a także wyjazdów na zawody w roli kibiców polskich drużyn rywalizujących z zespołami niemieckimi w Polsce. Ponadto działacze sportowi i młodzi sportowcy brali udział w kursach sportowo-turystycznych w Polsce, organizowanych przez Światpol dla polonijnej kadry instruktorskiej z Niemiec. Szczególnym połączeniem turystyki, sportu i rekreacji stała się unikatowa polonijna impreza – I Igrzyska Sportowe Polaków z Zagranicy i Wolnego Miasta Gdańska, które zgromadziły na starcie reprezentację Polonii niemieckiej, łączącej udział w zawodach ze zwiedzaniem Warszawy. Istotną rolę w polonijnym ruchu turystycznym odegrały również kolonie letnie polskich dzieci z Niemiec, które obok polskiej szkoły i rodziny stanowiły antidotum wobec postępującego procesu zniemczenia i asymilacji. Kluczowy wkład organizacyjny w rozwój polonijnej turystyki wniósł Związek Polaków w Niemczech oraz Światowy Związek Polaków z Zagranicy³⁶.

³⁶ Porównanie procesu rozwoju turystyki wśród ludności polskiej w Niemczech i niemieckiej w Polsce prowadzi do ciekawego spostrzeżenia, że polski ruch turystyczny do ojczyzny był powszechniejszy i występował częściej niż analogiczna aktywność ludności niemieckiej w za-

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Berlinie

Konsulat Rzeczypospolitej Polskiej w Opolu

Konsulat Rzeczypospolitej Polskiej w Kwidzynie

Konsulat Rzeczypospolitej Polskiej w Szczecinie

Ministerstwo Spraw Zagranicznych w Warszawie

Światowy Związek Polaków z Zagranicy

Archiwum Państwowe w Katowicach

Polskie Gimnazjum w Bytomiu

Archiwum Państwowe w Opolu

Nadprezydium w Opolu

Rejencja w Opolu

Archiwum Państwowe w Poznaniu

Polski Związek Zachodni

Archiwum Państwowe we Wrocławiu

Rejencja w Opolu

Bundesarchiv Berlin

Deutsche Stiftung

II. Prasa

„Dziennik Berliński” 1927

„Dziennik Poznański” 1936

„Gazeta Mazurska” 1929

„Gazeta Olsztyńska” 1919, 1924, 1932, 1934, 1936, 1938, 1939

„Gazeta Polska” 1920

„Kurier Codzienny” 1936

„Mazur” 1920

„Mazurski Przyjaciel Ludu” 1924

„Młody Polak w Niemczech” 1933

„Nowy Kurier” 1936

„Polacy Zagranicą” 1931, 1935

kresie turystyki. Ewenementem na skalę światową stały się I Polonijne Igrzyska Sportowe, które nie miały odpowiednika w innych krajach, w tym również w Niemczech dla mniejszości niemieckiej z Polski. Pewną przeciwwagę stanowiły Niemieckie Święta Sportu zorganizowane w 1933 roku w Stuttgarcie oraz w 1938 roku we Wrocławiu. Szczególny wymiar propagandowy miała ta druga impreza z udziałem około 500-osobowej grupy niemieckich sportowców z Polski, którzy współuczestniczyli w tej pokazowej nazistowskiej imprezie – największej obok igrzysk olimpijskich w 1936 roku.

„Polak w Niemczech” 1938
„Sport i Wychowanie Fizyczne” 1937
„Strażnica Zachodnia” 1923, 1928, 1929
„Życie Młodzieży” 1929

B. Literatura

- Jurek T., *Polonijna kultura fizyczna w Niemczech (1918–1939)*, Warszawa 2013.
Jurek T., *Kultura fizyczna mniejszości niemieckiej w Polsce w latach 1918–1939*, Gorzów Wlkp. – Poznań 2002.
H. Kapiszewski, *Związek Harcerstwa Polskiego w Niemczech*, Warszawa 1969.
Kubiak S., *Wspomnienia. Pół wieku pracy społecznej wśród Polonii westfalskiej*, Essen 1980.
Marczewski J. (red.), *Związek Polaków w Niemczech w latach 1922–1982*, Warszawa 1987.
Masnyk M., *Zofii Kossak kulisy podróży po Śląsku Opolskim*, [w:] A. Czubiński, P. Okulewicz, T. Schramm (red.), *Problemy narodowościowe Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku*, Poznań 2002.
Woltmann B., *Polska kultura fizyczna na wschodnim pograniczu niemieckim (1919–1939)*, „Monografie AWF w Poznaniu”, nr 125, Poznań 1980.
Wrzeński W., *Polski ruch narodowy w Niemczech w latach 1922–1939*, Toruń 2005.
Zientara-Malewska M., *Śladami twardej drogi*, Warszawa 1966.
Zientara-Malewska M., *Złotowszczyzna*, Łódź 1971.

Abstract

Tourism of Polish Minority from Germany to Poland during the Interwar Period of the 20th Century

This article depicts the development of tourism movement among the Polish minority living in Germany in the interwar period of the 20th century. Between 1918 and 1939 the specific forms of sport tourism and summer camps in the Second Republic of Poland became very popular among the Polish youth and children living in Germany, especially in the early thirties. Besides sport tourism and youth summer camps also pilgrimages were very popular, mainly to the sanctuaries of Holy Mary. An important part played the Olympic Games of Polish minority living abroad, that took place in Warsaw in 1934 and connected tourism with sport – the participants could not only visit their homeland but also took part in the sport contest that was very prestigious. The Polish tourism movement played a key role in the integration of almost 1,5 million of Polish people living at that time in Germany.

Keywords: physical culture, Polish minority in Germany, tourism of Polish minority, Olympic Games of Polish minority.

Jerzy KAPŁON*

Sekcja Narciarska „Watra” Oddziału Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego „Beskid Śląski” w Cieszynie w latach 1920(1921)–1950

Streszczenie

Powstałe w 1873 roku Galicyjskie TT, w kilka miesięcy po powstaniu przemianowane na Towarzystwo Tatrzańskie, a po uzyskaniu przez Polskę niepodległości – na Polskie Towarzystwo Tatrzańskie, już na początku XX wieku w sposób zorganizowany zajęło się propagowaniem narciarstwa, tworząc w 1907 roku Zakopiański Oddział Narciarzy, który w 1911 roku stał się Sekcją Narciarską Towarzystwa Tatrzańskiego. W niedługim czasie zaczęły powstawać sekcje narciarskie przy lokalnych oddziałach Towarzystwa. W roku 1920 zarząd jednego z nich – Oddziału „Beskid Śląski” z siedzibą w Cieszynie – powołał do życia swoją Sekcję Narciarską, nadając jej nazwę „Watra”. Sekcja działała w ramach tego oddziału do 1950 roku, a następnie kontynuowała swoją działalność w strukturach Oddziału PTTK „Beskid Śląski” w Cieszynie. W czasie funkcjonowania w strukturach Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego działacze Sekcji przeprowadzili niezliczoną ilość kursów, szkoleń i wycieczek, dzięki czemu SN „Watra” stała się jedną z najważniejszych sekcji w tym Towarzystwie. Zajmowała się nie tylko propagowaniem turystyki narciarskiej w górach, podejmowała także działania zmierzające do rozwoju narciarstwa sportowego. Szkolenie kolejnych pokoleń narciarzy, uczestnictwo i organizacja licznych zawodów narciarskich oraz budowa skoczni narciarskich i jednej z pierwszych narciarskich tras zjazdowych (z Czantorii w Beskidzie Śląskim) stanowią trwałe dorobek polskiego narciarstwa. Wśród zawodników SN największe sukcesy osiągnął Leopold Tajner, olimpijczyk, wielokrotny mistrz Polski w różnych kategoriach wiekowych w biegach i skokach narciarskich.

Słowa kluczowe: historia narciarstwa, Polskie Towarzystwo Tatrzańskie, Polski Związek Narciarski, Gustaw Koźdoń, Leopold Tajner.

W 2007 roku ukazała się książka zatytułowana *100 lat narciarstwa w Polsce – historia SN PTT 1907 w Zakopanem*¹. Studiując ją, można odnieść wrażenie,

* Mgr, Polskie Towarzystwo Turystyczno Krajoznawcze, Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej.

¹ P. Dudzik., W. Szatkowski (red.), *100 lat narciarstwa w Polsce – historia SN PTT 1907 w Zakopanem*, Zakopane 2007.

że rozwój narciarstwa w Polsce (poza lakoniczną wzmianką o Karpackim Towarzystwie Narciarzy ze Lwowa – KTN), to zasługa głównie działalności Sekcji Narciarskiej Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego (SN PTT), tej bardzo zasłużonej, ale oczywiście nie jedynej organizacji związanej z narciarstwem, wpraw na ziemiach polskich, później w Polsce. Prócz wspomnianego lwowskiego KTN i SN PTT działało bowiem wiele innych stowarzyszeń narciarskich zrzeszonych od 1919 roku w Polskim Związku Narciarskim (PZN), a także w PTT (często jednocześnie w obu tych stowarzyszeniach – w latach trzydziestych minionego stulecia ta jednoczesność została sformalizowana). Działalność zimowa Towarzystwa Tatrzańskiego (TT) i PTT poza SN PTT nie spotkała się dotąd z obszerniejszym opracowaniem, przedstawiana była jedynie fragmentarycznie². Nawet w fundamentalnym dla dziejów PTT opracowaniu zatytułowanym *Dzieje Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego* Władysław Krygowski, wieloletni działacz i pracownik PTT i PTTK, nie poświęcił tej działalności zbyt wiele miejsca³. Nieco więcej informacji na ten temat pojawia się w jubileuszowym roczniku „Wierchów” wydanym w 1948 roku w Krakowie⁴, czy w wydawanych przed wojną w latach 1925, 1927 i 1929 pod redakcją S. Fächera rocznikach PZN „Narciarstwo Polskie”. Niewielką ich ilość zawierają opracowania historii poszczególnych oddziałów PTTK ujmujące historię ich poprzedników, oddziałów Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego⁵. Tymczasem działalność sekcji narciarskich oddziałów PTT to nie tylko wspaniała karta w historii polskiej turystyki górskiej, nie tylko opisy początków polskiego narciarstwa, to także początki budowy jego sportowej, jakże wysokiej dzisiaj, pozycji. Niestety, rola tych organizacji, działających generalnie w oparciu o społeczną aktywność swoich działaczy, ulega dzisiaj zapomnieniu. Warto jest również podkreślenie, w jaki sposób rolę tych instytucji w okresie międzywojennym pojmowało państwo polskie. To

² G. Młodzikowski, J.A. Ziemilski (red.), *Narciarstwo. Zarys encyklopedyczny*, Sport i Turystyka, Warszawa 1957; Z. Kulczycki, *Zarys historii turystyki w Polsce*, Sport i Turystyka, Warszawa 1997; W. Krygowski, *Zarys dziejów polskiej turystyki górskiej*, Sport i Turystyka, Warszawa 1973.

³ W. Krygowski, *Dzieje Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego*, Wydawnictwo PTTK Kraj, Warszawa – Kraków 1988.

⁴ Tenże, *Polskie Towarzystwo Tatrzańskie a rozwój narciarstwa w Polsce*, „Wierchy” 1948, R. XVIII, s. 117–132.

⁵ L. Migrała, *Od Towarzystwa Turystycznego „Beskid” do Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego „Beskid” w Nowym Sączu 1906–2006*, Nowy Sącz 2009; J. Kapłon, *Zarys historii Oddziału PTT w Sanoku. Osiedziesiąt lat zorganizowanej turystyki w Sanoku*, [w:] *Od PTT do PTTK*, Sanok 2009, s. 11–30; L. Migrała, *PTT i PTTK w Krynicy w latach 1924–2009*, Krynica Zdrój 2009; J. Kapłon, *Z kart historii 1910–1950. 100 lat Oddziału PTT – PTTK „Beskid Śląski” w Cieszynie 1910–2010*, Cieszyn 2010; tegoż, *Oddział Babiogórski Towarzystwa Tatrzańskiego i Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego 1905–1950 – zarys dziejów (1)*, „Rocznik Babiogórski” 2011–2012, t. 13, s. 25–52; tegoż, *Oddział Babiogórski Towarzystwa Tatrzańskiego i Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego 1905–1950 – zarys dziejów (2)*, „Rocznik Babiogórski” 2013, t. 14, s. 31–51.

właśnie partnerskie podejście do organizacji społecznych, nieco skażone konfliktem na linii PZN – PTT w latach trzydziestych ubiegłego wieku, przyczyniło się do rozwoju turystyki narciarskiej i narciarstwa sportowego. Taki przykład wspieranej przez państwo działalności obywatelskiej godny jest i zapamiętania, i powielania.

Fot. 1. Stempel SN „Watra”

Źródło: COTG PTTK Kraków.

Celem pracy było zbadanie i opisanie działalności jednej z najbardziej aktywnych spośród sekcji narciarskich oddziałów PTT – Sekcji Narciarskiej „Watra” Oddziału PTT „Beskid Śląski” w Cieszynie. W pracy wykorzystano zasoby archiwalne z Archiwum Muzeum Tatrzańskiego i Biblioteki Centralnego Ośrodka Turystyki Górskiej PTTK w Krakowie oraz prywatne zbiory Bogdana Śmigieckiego i Ryszarda Mazura. Materiały archiwalne uzupełniono źródłami drukowanymi i rękopiśmiennymi, głównie rocznikami Oddziału Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego „Beskid Śląski” w Cieszynie. Wykorzystano również dane zawarte w czasopismach i prasie codziennej⁶ oraz opisaną wyżej literaturę przedmiotu.

Przedstawiciele inteligencji polskiej mieszkający na Śląsku Cieszyńskim, a także przyjeżdżający w te okolice turyści, już pod koniec XIX wieku doszli do wniosku, że starania o zachowania polskości tych ziem, zwiększenie poziomu świadomości przynależności do narodu polskiego wśród górali powinny być

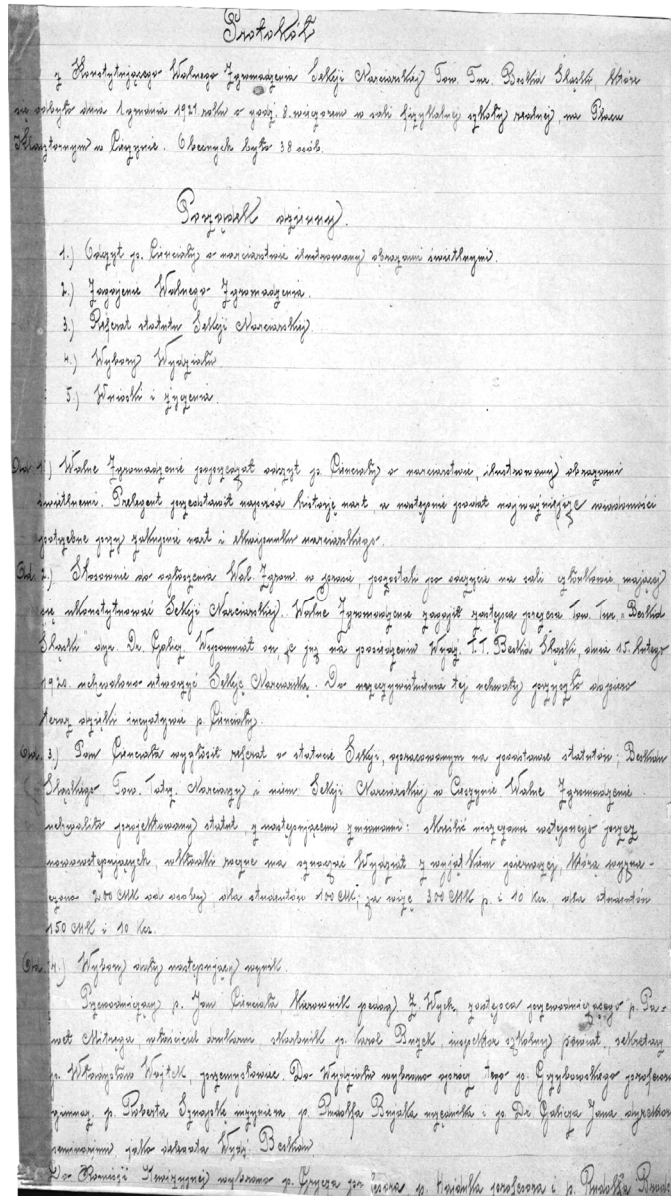
⁶ „Ilustrowany Kurier Codzienny”, „Przegląd Turystyczny”, „Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego”, „Rocznik Babiogórski”, „Wierchy”.

czynione i w obszarze zorganizowanej działalności turystycznej. Uważano także, że rozwój turystyki jest szansą gospodarczego rozwoju regionu. W pierwszej kolejności rozważono stworzenie, wzorem pobliskiego oddziału babiogórskiego w Żywcu, oddziału Towarzystwa Tatrzańskiego (TT). Nie sprzyjały temu jednakże rozwiązania zawarte w statucie TT. Dopuszczane w nim formuły pracy poza Wydziałem (czyli Zarządem Głównym) nie zadowalały aktywnych członków Towarzystwa. Rezultatem działalności komisji powołanej w celu przygotowania reformy statutowej była uchwała o zmianie statutu, podjęta na Walnym Zgromadzeniu 19 czerwca 1911 roku. Być może w wyniku zamieszania spowodowanego toczącą się dyskusją na temat roli i samodzielności oddziałów TT, podjęte w 1909 roku przez Cyryla Ratajskiego starania o stworzenie samodzielnego oddziału TT w Cieszynie nie spotkały się z entuzjazmem Wydziału. I choć w sprawozdaniu z czynności TT za czas od 13 lutego 1909 roku do dnia 7 lutego 1910 roku pojawia się informacja: „oddziały nasze rozwijają się normalnie i jest w toku utworzenie Oddziału śląskiego w Cieszynie”⁷, to jednak, wobec trudności z uzgodnieniem zasad i sposobu powołania oddziału, działacze w Cieszynie postanowili o stworzeniu samodzielnego stowarzyszenia. Walne zgromadzenie konstytuujące Polskie Towarzystwo Turystyczne „Beskid” odbyło się 6 marca 1910 roku w Cieszynie. Statut stowarzyszenia przewidywał, że ma ono swoją siedzibę w Cieszynie, a działalność prowadzi na terenie Beskidów Zachodnich położonych na terenie Księstwa Cieszyńskiego. Cele były zbieżne (a nawet odwzorowane) z zadaniami zawartymi w statucie Towarzystwa Tatrzańskiego⁸. Stowarzyszenie rozpoczęło wkrótce działalność. Jak podaje w swoim sprawozdaniu za lata 1919–1920 Tatrzańskie Towarzystwo Narciarzy, prawdopodobnie w styczniu 1920 roku, pragnąc rozwinąć turystykę narciarską w Beskidzie Śląskim, urządzono pod przewodnictwem porucznika Jana Cienciwały wycieczkę narciarską z Ustronia na Czantorię ze zjazdem do Wisły. Uczestnicy zwiedzili Cieszyn i spotkali się z przedstawicielami Towarzystwa Turystycznego „Beskid”. W czasie spotkania dyskutowano na tematy związane z turystyką narciarską – wspomniano o możliwości budowy skoczni narciarskiej w okolicy nowego schroniska na Stożku⁹. 5 lutego 1921 roku Polskie Towarzystwo Turystyczne „Beskid” w Cieszynie na swoim walnym zgromadzeniu postanowiło o przystąpieniu do PTT. Stało się ono Oddziałem PTT z nazwą Oddział Cieszyński Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego „Beskid Śląski” z siedzibą w Cieszynie.

⁷ *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Tatrzańskiego za czas od 13 lutego 1909 roku do dnia 7 lutego 1910 roku*, „Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego” 1910, t. 31, s. VI.

⁸ Archiwum Muzeum Tatrzańskiego, AR NO 233, k. 37, 38.

⁹ A. Bobkowski, *Ze sportu. Wycieczka narciarska do Wisły*, „Ilustrowany Kurier Codzienny” 1920, nr 18, s. 7.

Fot. 2. Protokół z pierwszego zebrania Sekcji Narciarskiej Towarzystwa Turystycznego „Beskid Śląski”

Źródło: Księga Pamiątkowa SN „Watra”.

Początek XX wieku to również okres działań mających na celu powstanie stowarzyszeń narciarskich. 29 stycznia 1907 roku powstało Karpackie Towarzystwo Narciarzy we Lwowie, 5 kwietnia 1907 roku powstało Zakopiańskie Towarzystwo Łyżwistów, które nie istniało długo, bowiem w wyniku uchwały podję-

tej 4 maja 1907 roku na Walnym Zgromadzeniu TT jego działalność przejął ustanowiony wówczas Zakopiański Oddział Narciarzy Towarzystwa Tatrzańskiego (ZON TT). Tenże Oddział w wyniku przemian statutowych 19 czerwca 1911 roku stał się Sekcją Narciarską Towarzystwa Tatrzańskiego (SN TT). Na posiedzeniu Wydziału Wykonawczego Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego (PTT) w dniu 14 stycznia 1925 roku uchwalono, na wniosek prezesa, wstawić do statutu akapit, który dawałby podstawę do tworzenia sekcji narciarskich przy oddziałach Towarzystwa. 30 listopada 1930 roku w Krakowie odbyła się konferencja, na której zjawili się na zaproszenie ZG PTT przedstawiciele Zarządu Głównego, oddziałów, kół oraz sekcji i kół narciarskich z całego kraju. Konferencję otworzyło wystąpienie Romana Kordysa. Prelegent przedstawił stan organizacyjny i perspektywy rozwoju narciarstwa w Polsce. Uznał, że należy propagować oba kierunki rozwoju narciarstwa – turystycznego i sportowego. Pomoc w rozwoju turystyki zimowej powinna także polegać na wydawaniu zimowych przewodników narciarskich, map, z oznaczeniem szlaków narciarskich, a także przeprowadzenie specjalnego oznakowania zimowych szlaków turystycznych. W kolejnym referacie Emil Stolfa przedstawił konieczność ujęcia organizacji turystyki narciarskiej w statucie. Ustalono, że niezbędne jest tworzenie sekcji narciarskich przy oddziałach i kołach Towarzystwa i nadanie im nazw: Sekcja Narciarska Oddziału lub Koła PTT.

Prowadzenie działalności mającej na celu popularyzację narciarstwa stało się też celem działaczy Oddziału Cieszyńskiego PTT „Beskid Śląski”. 1 grudnia 1921 roku, w obecności 38 członków założycieli, w pomieszczeniach Szkoły Realnej przy placu Klasztornym w Cieszynie, odbyło się walne zgromadzenie konstituujące Sekcję Narciarską. W trakcie spotkania referat ilustrowany obrazami świetlnymi (przeźrocami) na temat narciarstwa wygłosił Jan Cienciąła. W przemówieniu otwierającym spotkanie wiceprezes zarządu oddziału dr Galicz wspominał o podjętej przez Wydział TT „Beskid Śląski” decyzji o powstaniu Sekcji Narciarskiej 15 lutego 1920 roku, jednocześnie dziękując J. Cienciąle za podjęcie trudu jej organizacji. Na tymże zebraniu uchwalono statut, a także wybrano pierwsze władze. Pierwszym przewodniczącym został Jan Cienciąła, zastępcą przewodniczącego – Paweł Mitreğa, skarbnikiem – Karol Buzek, sekretarzem – Władysław Wojtek, do zarządu wybrano także Józefa Grzybowskiego, Roberta Sznapkę, Rudolfa Bujaka i Jana Galicza. Do komisji rewizyjnej wybrano Karola Grycza, Hajduka i Rudolfa Brodę. Walne zgromadzenie uchwaliło także decyzję o przystąpieniu do Polskiego Związku Narciarskiego¹⁰. Ostatecznie SN „Watra” została przyjęta do PZN 10 maja 1922 roku¹¹. 7 grudnia 1921 roku odbyło się posiedzenie wydziału (zarządu) Sekcji Narciarskiej. Na tym ze-

¹⁰ Archiwum Oddziału PTTK Beskid Śląski w Cieszynie, Księga pamiątkowa SN PTT „Watra” (AOPTTK, Księga Pamiątkowa), *Protokół z Konstituującego Walnego Zgromadzenia Sekcji Narciarskiej Towarzystwa Turystycznego Beskid Śląski z 1 grudnia 1921 roku*.

¹¹ AOPTTK, Księga Pamiątkowa, *Informacja o przyjęciu SN Watra do PZN*.

braniu Wydział ukonstytuował się ostatecznie: prezesem (nazewnictwo zgodne ze statutem) pozostał J. Cienciąła, skarbnikiem K. Buzek, sekretarzem W. Wojtek, zastępcą sekretarza R. Bujak, bibliotekarzem J. Grzybowski, a członkami Wydziału pozostali R. Sznapka i delegat Wydziału Oddziału Beskid – J. Galicz. Co ciekawe, uchwalono także, na wniosek J. Cienciąły, wykonanie odznaki klubowej. Wykonanie tego zadania powierzono R. Sznapce. Uzgodniono także, że w dniach 27–31 stycznia 1922 roku w Wiśle zostanie urządzony kurs narciarski¹². Już 12 stycznia 1922 roku Rudolf Bujak wziął udział w zawodach narciarskich w Mostach, zorganizowanych przez Wintersport z Cieszyna, i zajął tam II miejsce; 22 stycznia tegoż roku Kroker wziął udział w zawodach na Magórcie zorganizowanych przez Wintersport z Bielska Białej, a w dniach 19–22 lutego Rudolf Bujak i Franciszek Bujak wzięli udział w mistrzostwach Polski w Zakopanem¹³. W roku 1922 zorganizowano wycieczkę narciarską w Tatry i Fatrę z udziałem Józefa Bergera, Rudolfa Bujaka, Ludwika Kohutka i Wincentego Zajonca. W dniach 22–24 grudnia 1922 roku na Stożku zorganizowano kurs narciarski, w którym wzięli udział także reprezentanci Polskiego Towarzystwa Turystycznego Beskid Śląski z Orłowej¹⁴.

W sezonie 1922/1923 Wydział SN „Watra” pracował w następującym składzie: Jan Cienciąła – prezes, Franciszek Bujak – wiceprezes, Karol Buzek – skarbnik, Rudolf Bujak – sekretarz, Żakiewicz – zastępca sekretarza, Józef Hutta – gospodarz, Józef Grzybowski – członek, Józef Rucki – członek, Paweł Mitrega – członek i Jan Galicz – delegat Oddziału¹⁵. Ten skład uległ zmianie w sezonie 1923/1924. Prezesem został J. Grzybowski, skarbnikiem K. Buzek, sekretarzem R. Bujak, gospodarzem J. Hutta, a członkami zostali: Jan Tomanek, Józef Berger, Stanisław Hławiczka i Józef Rucki¹⁶. W sezonie 1924/1925 skład zarządu przedstawiał się następująco: prezes J. Grzybowski, wiceprezes J. Berger, skarbnik K. Buzek, sekretarz Wincenty Zajonc, zastępca sekretarza Ludwik Kohutek, przodownik R. Bujak, i członkowie: Józef Holeksa, Jan Kisza, Pietruszewicz, J. Rucki¹⁷. Zmiany w składzie zarządu zaszły także w sezonie 1925/1926. Prezesem został Wincenty Zajonc, pełniąc funkcję skarbnika, wiceprezesem Adam Sabela, sekretarzem Aurelia Fierłówna, przodownikiem Karol Szczepański, bibliotekarzem J. Rucki, gospodarzem Brunon Piechaczek, a członkiem Stefan Tarach¹⁸. W sezonie 1926/1927 skład zarządu przedstawiał się następująco: prezes

¹² AOPTTK, Księga Pamiątkowa, *Protokół z posiedzenia Wydziału Sekcji Narciarskiej Tow. Tur. Beskid Śląski, które odbyło się 7 grudnia 1921 roku.*

¹³ AOPTTK, Księga Pamiątkowa, *Informacja o udziale w zawodach zawodników SN Watra w roku 1922.*

¹⁴ AOPTTK, Księga Pamiątkowa, *Informacja o działalności SN Watra w latach 1923–1924.*

¹⁵ Tamże, *Informacja o działalności SN Watra w latach 1922–1923.*

¹⁶ Tamże, *Informacja o działalności SN Watra w latach 1923–1924.*

¹⁷ Tamże, *Informacja o działalności SN Watra w latach 1924–1925.*

¹⁸ Tamże, *Informacja o działalności SN Watra w latach 1925–1926.*

W. Zajonc, wiceprezes J. Berger, skarbnik A. Fierłówna, sekretarza A. Sabela, przewodnik Adam Hławiczka, bibliotekarz Jan Adamczyk i gospodarz B. Piechniczek.

W 1927 roku Sekcja Narciarska prowadziła ożywioną działalność. 16 stycznia zorganizowała zawody klubowe na Stożku, 2 lutego odbyły się zawody międzyklubowe o nagrodę przechodnią miasta Cieszyna. W zawodach wzięło udział 6 stowarzyszeń, które przysłały 15 sztafet. Trasa o długości 24 km prowadziła z Czantorii do Cieszyna. Najlepszy czas uzyskała sztafeta 3 p. s. p. – 2 godziny 11 min i 22 sekundy. Organizację zawodów wsparł starosta dr Kisiała, a pomocy w organizacji udzielił 4 Pułk Strzelców Podhalańskich oraz działacze Beskidverein. 19 lutego 1927 roku pierwszy raz zorganizowano zawody dla młodzieży o nagrodę przechodnią byłego prezesa Sekcji – dyr. Grzybowskiego. Członkowie Sekcji A. Hławiczka i Jan Adamczyk brali udział w zawodach o mistrzostwo ZN we Lwowie, gdzie pierwszy z nich uzyskał drugie miejsce w skokach, a drugi – czwarte w biegu¹⁹. 10 listopada 1927 roku odbyło się walne zgromadzenie Sekcji Narciarskiej „Watra”.

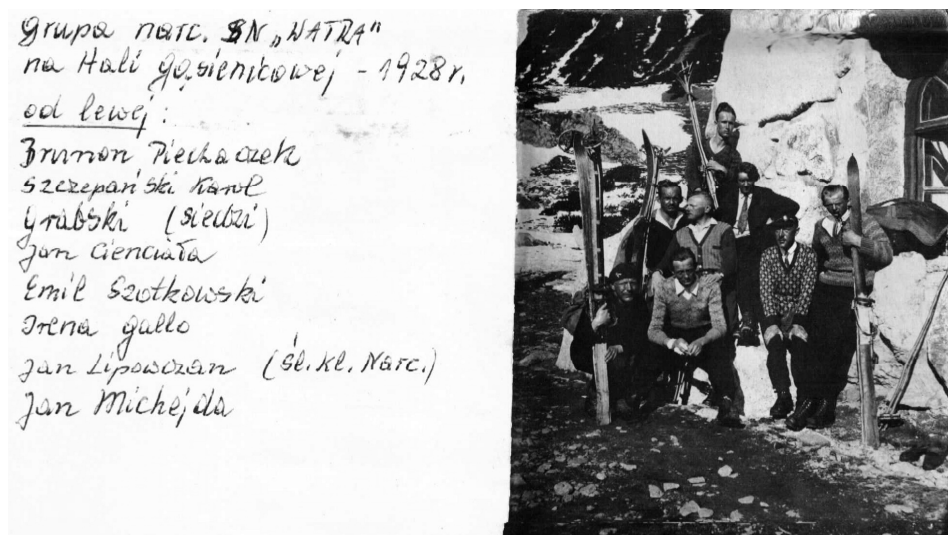
W sezonie narciarskim 1927/1928, ze względu na warunki śniegowe, nie zorganizowano zawodów o puchar miasta Cieszyna. Główną formą działania był udział członków Sekcji Narciarskiej w organizowanych przez inne kluby i towarzystwa zawodach oraz uczestniczenie z spotkaniach klubowych w hotelu „Pod Jeleniem”²⁰. Zawodnicy startowali w zawodach o mistrzostwo Śląska na Klimczoku zorganizowanych przez Wintersportklub z Bielska, a także (Adamczyk) w zawodach o mistrzostwo Polski w Zakopanem. W sprawozdaniu z działalności Sekcji Narciarskiej za okres od 17 listopada 1927 roku do 10 listopada 1928 roku poznajemy ówczesny skład zarządu Sekcji. Prezesem był Wincenty Zajonc, wiceprezesem – Józef Berger, sekretarzem – Adam Sabela, skarbnikiem – Stefan Tarach, bibliotekarzem – Jan Michejda, gospodarzem – Jan Adamczyk, kapitanem sportowym – Karol Szczepański, a delegatem wojskowym – mjr Józef Kopecki. Sekcja liczyła 27 członków. W dniach 25 grudnia do 30 grudnia 1927 roku zorganizowano rajd narciarski na trasie Cieszyn – Zakopane. Trasę tę przeszli J. Adamczyk, W. Zajonc i J. Michejda²¹. Na walnym zebraniu Sekcji właśnie 10 listopada 1928 roku uchwalono nazwę – „Watra”, wg pomysłu S. Taracha. Jedną z ważniejszych podjętych spraw była budowa skoczni narciarskiej w Cieszynie. Za najlepsze miejsce, dodatkowo potwierdzone przez specjalnie w tym celu przybyłego do Cieszyna mjr. Ziętkiewicza, uznano teren w okolicy pływalni miejskiej, w okolicy drogi bogucickiej z Cieszyna do Puńcówki. Natychmiast wykonano prace ziemne, pod nadzorem inż. Szeligi. Mimo dużego zapалу uznano za stosowne nie doprowadzać budowy do końca z powodu zbyt małej ilości

¹⁹ „Przegląd Turystyczny” 1928, nr 9–10, s. 23.

²⁰ *Sprawozdanie Zarządu Głównego Oddziałów, Kół i Sekcji Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w Krakowie z działalności Towarzystwa za czas od 1 marca 1928 do 28 lutego 1929*, s. XXX–XXXI.

²¹ AOPTTK, Księga Pamiątkowa, *Informacja o działalności SN Watra w latach 1926–1927*.

dni śnieżnych spodziewanych w Cieszynie, co spowodowałyby znikome wykorzystanie obiektu.

Fot. 3. SN „Watra” na Hali Gąsienicowej (1928)

Źródło: Księga Pamiątkowa SN „Watra”.

19 listopada 1929 roku odbyło się doroczne zebranie Sekcji Narciarskiej „Watra” liczącej wówczas 48 członków. Wybrano na nim nowy zarząd na lata 1929–1930, w składzie: W. Zajonc – prezes, A. Fierłówna – sekretarz, A. Sabela – wiceprezes i skarbnik, K. Szczepański – kapitan sportowy, gospodarz S. Tarach, delegat wojskowy J. Kopecki i członek – J. Berger. Sekcja należała do Polskiego Związku Narciarskiego z prawem do 1 głosu na walnym zgromadzeniu.

Seksja Narciarska „Watra” w latach 1932–1933 pod przewodnictwem J. Macury jako prezesa i J. Łamacza jako sekretarza zorganizowała szereg imprez sportowych i turystycznych oraz kursów narciarskich. Zwiększyła się ilość przodowników, co ułatwiało zdobywanie odznak PZN. Działacze Sekcji pracowali zgrupowani w dwóch komisjach: sportowej z A. Sabelą na czele i propagandowej z J. Łamaczem. Wyróżniający się zawodnicy Sekcji – Gustaw Koźdoń i Jan Kurzysz, zdobywali czołowe miejsca na zawodach krajowych. W okresie tym wybudowano skocznię narciarską w Lasku Miejskim w Cieszynie. Budowę wsparli: oddział Strzelca i Wojskowy Klub Sportowy 4 Pułku Strzelców Podhalańskich²². 21 lutego 1932 roku w Cieszynie, z udziałem 70 osób, i 6 marca 1932 roku w Dziegielowie, przy udziale 40 uczestników, zorganizowano zawody narciarskie o odznakę PZN. Prócz tego z udziałem 33 zawodników zorganizowano

²² Sprawozdanie z czynności Zarządu za rok 1933, Rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego „Beskid Śląski” w Cieszynie, s. 75–76.

zawody narciarskie na trasie Stożek – Wisła. Sekcja liczyła 52 członków, a wybijającym się zawodnikiem był Gustaw Koźdoń²³.

Sekcja Narciarska „Watra” w sezonie 1933/34 miała zaplanowany bogaty program prac, częściowo zaburzony przez brak śniegu. 6 stycznia 1934 roku zorganizowano zawody na Stożku, 7 stycznia zawody i konkurs skoków w Golezowie na nowo zbudowanej skoczni. Zwycięzcą obu konkursów został Gustaw Koźdoń. Prócz tego zorganizowano szereg indywidualnych i grupowych wyjazdów. Sekcja liczyła 47 członków. Skład zarządu przedstawiał się następująco: Stanisław Macura – prezes, Adam Sabela – wiceprezes, Gustaw Nierostek – sekretarz, Andrzej Bitko – skarbnik.

Fot. 4. Adam Sabela – wieloletni prezes SN „Watra”

Źródło: Księga Pamiątkowa SN „Watra”.

Nowy zarząd Sekcji Narciarskiej „Watra” ukonstytuował się na zebraniu 18 listopada 1934 roku, w składzie: J. Macura – prezes, A. Sabela – wiceprezes, G. Nierostek – sekretarz, J. Łamacz – zastępca sekretarza, A. Biłko – skarbnik, G. Koźdoń – zastępca skarbnika, L. Molina – gospodarz, W. Szotkowski – kapitan sportowy, A. Szymański – członek zarządu. Urządzono dwie imprezy: 10 lu-

²³ *Sprawozdanie z czynności Zarządu za rok 1931*, Rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego „Beskid Śląski” w Cieszynie, s. 85.

tego 1935 roku w Goleszowie zorganizowano bieg złożony (tzn. skoki i zjazd) oraz 7 marca 1935 roku w Cieszynie zawody o odznakę sprawności PZN z udziałem 56 zawodników. W roku 1935 seksja liczyła 30 członków. Wśród nich było 4 sędziów sportowych, 4 przodowników dla Odznaki Górskiej i 1 pomocnik trenera²⁴.

Zima 1936/1937 była dla seksji bardzo pracowita. Zarząd pracował w składzie: Adam Sabela – prezes, Władysław Szotkowski – wiceprezes i kapitan sportowy, Bolesław Korczyk – sekretarz, Wilhelm Hohman – zastępca sekretarza, Andrzej Biłko – skarbnik, Józef Łamacz – gospodarz, i członkowie zarządu: Jerzy Biernacki, Gustaw Koźdoń. W dniach 28 i 29 lutego 1936 roku zorganizowano I Narciarskie Mistrzostwa Okręgu Śląskiego PZN. Wzięło w nich udział 65 zawodników. Barw Seksji broniło 4 zawodników, z których Gustaw Koźdoń osiągnął najlepszy rezultat, zdobywając 4 miejsce w skokach, a 5 w klasyfikacji ogólnej. Drugą poważną zorganizowaną przez Seksję imprezą były zawody o puchar dyr. Petra Carlssona, rozegrane w konkurencjach norweskich i alpejskich w Goleszowie. W zawodach wzięło udział 12 zawodników z 4 klubów. Prócz tego zawodnicy Seksji brali udział w zawodach: na Baraniej Górze (otwarty konkurs skoków 6 stycznia 1936 roku), w Mistrzostwach Polski w Wiśle 30 i 31 stycznia 1937 roku, gdzie wystartowało 2 zawodników (G. Koźdoń zajął 6 miejsce w konkursie skoków), w zawodach międzyseksyjnych w Worochcie w dniach 13–14 lutego 1937 roku, gdzie G. Koźdoń w biegu złożonym zajął 5 miejsce oraz w Mistrzostwach Śląskiego Okręgu PZN w Szczyrku w dniach 19–21 lutego 1937 roku. W tych ostatnich zawodach startowało 4 zawodników Seksji, najlepsze miejsce uzyskał junior Tajner, który zajął 4 miejsce w skokach. Na początku roku 1937 Seksja obchodziła 15-lecie istnienia. W ramach obchodów, 5 stycznia 1937 roku na Stożku, odbyło się Nadzwyczajne Walne Zgromadzenie, z udziałem przedstawicieli oddziałów PTT. W trakcie zgromadzenia nadano honorowe członkostwo Janowi Cienciale, Józefowi Grzybowskiemu i Stanisławowi Sowie. W dniu 6 stycznia 1937 roku na Stożku odbyły się zawody sportowe. W uroczystościach wzięło udział 60 osób, a rocznicę podkreślono także wydaniem broszury opisującej 15 lat działalności Seksji²⁵.

W roku 1937 Walne Zgromadzenie Seksji Narciarskiej „Watra” odbyło się 18 listopada. Zarząd w 1937 roku pracował w składzie: A. Sabela – prezes, Władysław Szotkowski – wiceprezes i kapitan sportowy, Bolesław Korczyk – sekretarz, Wilhelm Hohman – skarbnik, J. Łamacz – gospodarz oraz ref. prasowy i propagandy, K. Szczepański ref. turystyczny, oraz członkowie zarządu: Jerzy Biernacki i G. Koźdoń. 20 lutego 1938 roku Seksja zorganizowała zawody narciarskie w Goleszowie o puchar Piotra Carlssona w kombinacji biegu zjaz-

²⁴ *Sprawozdanie z czynności Zarządu za rok 1935*, Rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego „Beskid Śląski” w Cieszynie, s. 49–52.

²⁵ *Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w Krakowie za okres od 1 IV 1936 do 31 III 1937 oraz finansowe za rok 1936*, Kraków 1937, s. 42.

dowego i skoków, z udziałem 23 zawodników. 13 marca 1938 roku odbyły się w Koniakowie w konkurencjach klasycznych i alpejskich zawody z udziałem 32 zawodników. Zawodnicy Sekcji brali udział w zawodach na terenie całego kraju, w tym na mistrzostwach Polski w dniach 2–6 lutego 1938 roku w Zakopanem (2 zawodników). Sekcja nabyła 10 par nart zwykłych, które wypożyczano niezamierzonym członkom, 4 pary nart rozdano jako nagrody w zawodach. Ponadto zakupiono 3 pary nart do skoków i 2 komplety ubrań dla zawodników²⁶.

W sezonie 1938/1939 Sekcja liczyła 110 członków. Zarząd udzielił jej wsparcia na działalność turystyczną w wysokości 500 zł. Skład zarządu przedstawiał się następująco: A. Sabela – prezes, K. Szczepański – wiceprezes, W. Szotkowski – kapitan sportowy, Bolesław Korczyk – sekretarz, Józef Kubalok – skarbnik, S. Smugała – zastępca sekretarza, Sylwester Strajner i Kurt Sikora – gospodarz, J. Żukowski – referent turystyki, Jan Rudzki – referent prasowy oraz członkowie zarządu: Renata Schindler i Wilhelm Hohman. Sekcja w tym sezonie nie urządzała własnych imprez – jej zawodnicy wzięli udział w organizowanych przez inne instytucje. I tak 6 zawodników wzięło udział w zawodach zorganizowanych przez Sekcję Narciarską Klubu Sportowego Zaolzie, w dniu 5 lutego 1939 roku, w Dolnej Lisznej, 8 w dniach 11 i 12 marca 1939 roku startowało w Mistrzostwach Okręgu Śląskiego PZN na Baraniej Górze w kombinacji norweskiej, oraz w dniach 25 i 26 marca w kombinacji alpejskiej na Ostrym i Kozubowej, a 19 marca, 12 zawodników brało udział w zawodach narciarskich w Nydku. 5 zawodników wysłała Sekcja na zawody FIS do Zakopanego jako obserwatorów. W zawodach wyróżniali się zawodnicy Retka i Tajner, a z młodszych – Sładeczek i Broda w skokach oraz Kurt Sikora w zjeździe. Prócz udziału w zawodach Sekcja prowadziła szeroką akcję popularyzatorską, zakupiono także dla zawodników 3 pary nart zjazdowych i 3 pary nart biegowych²⁷.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność turystyczną Oddziału Cieszyńskiego PTT. Majątek Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego stał się łupem wojennym.

Jeszcze trwały działania wojenne, gdy Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego podjął działania mające na celu odbudowę Towarzystwa. 9 maja 1945 roku, wiedząc o powrocie do Cieszyna znanego działacza powojennego Karola Kalety, skierowano do niego pismo z propozycją reaktywowania działalności Oddziału PTT w Cieszynie. Posiadany przed wojną lokal (ale nie jako własność) w rynku został w czasie wojny przeznaczony przez Niemców na siedzibę placówki Volkswohlfahrt. Przy obejmowaniu przez Niemców pomieszczenia zniszczono wszystkie akta i archiwalia oddziału. 30 czerwca 1945 roku w lokalu „Pod Wołem” odbyło się zebranie działaczy turystycznych w Cieszy-

²⁶ *Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w Krakowie za okres od 1 IV 1937 do 31 XII 1938*, Kraków 1938, s. 48.

²⁷ *Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w Krakowie za okres od 1 I 1938 do 31 XII 1938*, Kraków 1939, s. 48–49.

nie. Wybrano na nim Komitet Organizacyjny Oddziału PTT w Cieszynie, w składzie: Karol Kaleta – zwołujący, oraz członkowie: Adam Sabela, Jerzy Bogucki, Jan Rudzki, Jan Cienciała, Józef Łamacz i Erwin Szewczyk. Na spotkaniu postanowiono reaktywować działalność Oddziału. Pierwsze po wojnie Walne Zgromadzenie Oddziału, z obecnością 44 zainteresowanych osób, odbyło się 27 lipca 1945 roku w sali Prezydium Miejskiej Rady Narodowej. Jeszcze w sezonie letnim 1945 roku Oddział zorganizował 6 wycieczek w góry. Od 5 stycznia 1946 roku do Zarządu Oddziału w miejsce Jana Cienciały wszedł Klemens Koźbiał. Na koniec 1945 roku Oddział liczył 91 członków.

Na spotkaniu zarządu oddziału 5 stycznia 1946 roku prócz zmiany w zarządzie postanowiono reaktywować Sekcję Narciarską „Watra”. Na członków Komitetu Organizacyjnego powołano Jana Cienciałę i Klemensa Koźbiała. Jeszcze w sezonie zimowym 1946 Sekcja urządziła 8 wycieczek oraz zorganizowała, 2 marca 1946 roku, pierwsze po wojnie zawody sportowe w Beskidzie Śląskim. Był to konkurs skoków narciarskich o Puchar Prezesa Oddziału PTT w Cieszynie. W zawodach uczestniczyło 6 skoczków, a wygrał je późniejszy olimpijczyk Leopold Tajner. Pierwszym prezesem Sekcji po wojnie został Kazimierz Koźbiał. 29 kwietnia 1947 roku. W sprawozdaniu skierowanym do PZN Sekcja „Watra” informował o podjęciu trudu budowy skoczni narciarskich w Cieszynie i Golezowie, kierował jednocześnie prośbę o wsparcie tej działalności poprzez zwolnienie z uiszczenia składki członkowskiej za okres 1946/1947²⁸. Działalność turystyczna prowadzona przez Sekcję w sezonie 1946/47 była znacząca. Zorganizowano 14 wycieczek, w których wzięły udział 203 osoby²⁹. W sezonie tym Sekcja posiadała 33 zawodników, w tym 10 juniorów i jedną zawodniczkę. Wśród nich wyróżniał się Leopold Tajner, który na Mistrzostwach Okręgu w dniach 8 i 9 lutego 1947 zajął pierwsze miejsca w biegu na 18 km, kombinacji klasycznej i konkursie skoków, a 12 miejsce w biegu zjazdowym i 8. w kombinacji alpejskiej³⁰. Prócz niego na Mistrzostwach Polski Lazar zajął 11 miejsce w kombinacji norweskiej, a Jan Czudek 8 miejsce w slalomie i 11 w kombinacji alpejskiej. Sekcja sportowa prowadziła również intensywną działalność inwestycyjną. 9 września 1946 roku rozpoczęto budowę skoczni narciarskiej w Golezowie (o możliwości oddawania skoków do 35 m długości), a 12 grudnia w Cieszynie. Obydwie skocznie zostały oddane do użytku w sezonie 1946/47 (skocznia w Cieszynie 2 lutego 1947 roku). Co ciekawe – wsparcia udzielił nie tylko Wojewódzki Urząd Wychowania Fizycznego w Katowicach (27 000 zł), ale i Golezowska Fabryka Cementu, która oddelegowała do prac 4 pracowników³¹.

²⁸ Archiwum Prywatne Bogdana Śmigielskiego (ABS), *Sprawozdanie z działalności Sekcji w sezonie 1946/47 – pismo nr 47 SN Watra do Polskiego Związku Narciarskiego z dnia 29 kwietnia 1947 roku*, Akta SN Watra 1947–1950.

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże.

Planowano również budowę skoczni w Malince, zaniechaną z powodu wcześniejszego oddania do użytku przez Śląski Klub Narciarski skoczni w Łabajowie³². W dniach 30 listopada i 1 grudnia 1946 roku SN „Watra” uroczyście obchodziła 25-lecie istnienia. W dniach 1 grudnia 1946 do 12 stycznia 1947 w Muzeum Miejskim w Cieszynie zorganizowano wystawę pt. „Dorobek 25 lat na polu narciarstwa”.

Fot. 5. Legitymacja członkowska SN „Watra”

Źródło: Księga Pamiątkowa SN „Watra”.

23 lipca 1947 roku w imieniu SN „Watra” Klemens Koźbiał jako prezes i Gustaw Koźdoń jako kapitan sportowy zwrócili się do dyrekcji Golezowskiej Fabryki Cementu o udzielenie urlopu Janowi Czudkowi na okres 6 tygodni w celu wzięcia udziału w obozie kadry narciarzy polskich przygotowującej się do Igrzysk Olimpijskich w Sankt Moritz. Niewątpliwie udział zawodników Watry (oprócz wspomnianego J. Czudka w obozie tym mieli uczestniczyć Wolfgang Lazar i Leopold Tajner) w grupie przygotowujących się do igrzysk świad-

³² Tamże.

czył o wysokim poziomie sportowym zawodników Sekcji³³. Ostatecznie J. Czudek nie uczestniczył w obozie z powodu egzaminów szkolnych, a W. Lazar z powodu trudności finansowych. Jednakże wszyscy trzej zostali zaproszeni do złożenia ślubowania olimpijskiego. Już od początku 1947 roku działacze SN „Watra”, widząc konieczność zbudowania profesjonalnej narciarskiej trasy zjazdowej wraz z wyciągiem narciarskim, prowadzili intensywne działania w tym kierunku. Uważali to za podstawę rozwoju narciarstwa sportowego w Beskidzie Śląskim. Za dogodne miejsce dla takiego obiektu uznano Czantorię. 25 lipca 1947 roku zwołano na dzień 2 sierpnia spotkanie w Hotelu Równica w Ustroniu, na którym w obecności przedstawicieli władz lokalnych i wojewódzkich oraz nadleśnictwa powołano komitet mający opracować projekt budowy wspomnianych obiektów³⁴. Wśród nich byli: prof. Stefan Kisielewski – dyrektor Wojewódzkiego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego z Katowic, przedstawiciel Polskiej Partii Robotniczej – sekretarz powiatowy Słupik, przedstawiciele SN „Watra”: Klemens Koźbiał, Gustaw Koźdoń, Otton Świstuń, Paweł Molin, Walter Sprezel, Oddział PTT w Cieszynie reprezentował Adam Sabela. Przybyli także: przedstawiciel gminy Ustron Doleżałek – wiceburmistrz, i przedstawiciele Fabrycznego Klubu Sportowego z Ustronia: Rudolf Turon i Małysz. W trakcie spotkania ogłoszono kilka prelekcji, w tym O. Świstuń dotyczącą przewidywanych kosztów budowy określonych na 10 000 000 zł (w tym 2 600 000 zł wykup terenów, 2 500 000 zł lina, 2 000 000 zł słupy i fundamenty betonowe) oraz G. Koźdoń, w której sprecyzował przebieg planowanego wyciągu. Określono także zasady finansowania i powołania spółdzielni mającej zająć się budową i eksploatacją wyciągu. Powołano także komitet budowy oraz komitet tymczasowy z udziałem m.in. Władysława Wolskiego – ministra i prezesa PTT. 27 sierpnia przedstawiciele Sekcji Narciarskiej „Watra” i Sekcji Narciarskiej Fabrycznego Klubu Sportowego Czantoria z Ustronia zwrócili się do Zarządu Głównego PZN z prośbą o wsparcie działań mających na celu budowę ośrodka narciarskiego w Ustroniu Polanie na zboczu Czantorii³⁵. 13 września 1947 roku przedstawiciele komitetu organizacyjnego zwrócili się do Dyrekcji Lasów Państwowych w Krakowie z prośbą o zgodę na budowę narciarskiej trasy zjazdowej z Czantorii do Ustronia Polany, pokrywającej się w znacznej części przebiegu z istniejącym letnim szlakiem pieszym³⁶. Co ciekawe, już 22 września 1947 roku w piśmie SN „Watra” do Wydziału Powiatowego Starostwa w Cieszynie rozpoczęto starania o umieszczenie w planach inwestycyjnych

³³ Tamże.

³⁴ ABŚ, *Pismo wg rozdzielnika SN Watra w sprawie konferencji w sprawie budowy trasy narciarskiej i wyciągu na Czantorii z dnia 25 lipca 1947*, Akta SN Watra 1947–1950.

³⁵ ABŚ, *Pisma SN Watra do ZG PZN z dnia 27 sierpnia 1947 roku w sprawie wsparcia budowy trasy narciarskiej i wyciągu na Czantorii*, Akta SN Watra 1947–1950.

³⁶ ABŚ, *Wystąpienie SN Watra do Dyrekcji Lasów Państwowych z dnia 13 września 1947 w sprawie zezwolenia na budowę trasy zjazdowej z Czantorii*, Akta SN Watra 1947–1950.

koordynowanych, jak wynika z treści pisma, przez Izbę Przemysłowo Handlową w Katowicach zarówno budowy wyciągu narciarskiego, jak i schroniska turystycznego na szczycie Czantorii. Sprawa toczyła się szybko, a działacze zainteresowanych instytucji nie dawali za wygraną. 6 października 1947 roku skierowali do Wojewódzkiego Urzędu Wychowania Fizycznego plany i profile narciarskich tras zjazdowych na Czantorii. Trasy te były uzgodnione z nadleśnictwem w Ustroniu. Już 11 listopada 1947 roku złożono zapytanie o ofertę do firmy szwajcarskiej Sameli Huber o dostawę wyciągu. 15 października 1947 roku SN zwróciła się do Komendy Wojsk Ochrony Pogranicza w Ustroniu z prośbą o uzgodnienie przebiegu i wyrażenie zgody na budowę trasy zjazdowonarciarskiej z Czantorii do Ustronia Polany.

W sezonie zimowym 1947 Leopold Tajner zdobył 3 miejsce w biegu złożonym o Mistrzostwo Polski na zawodach w Zakopanem – nagrodę firmy Boguchwała odebrał 7 września w Krakowie podczas Walnego Zjazdu PZN w Sali Rady Miasta³⁷. 4 września 1947 „Watra” zgłosiła dwie imprezy do kalendarza PZN: zawody narciarskie w konkurencji klasycznej o Puchar Przechodni Rady Narodowej Cieszyzna i zawody narciarskie w konkurencji klasycznej o Puchar Przechodni Prezesa Oddziału PTT w Cieszynie. PZN niezbyt przychylnie spoglądał na inwestycyjną działalność Watry, lub po prostu nie miał pieniędzy, bowiem nie uwzględnił prośby o zwolnienie za składki członkowskiej z powodu obciążenia inwestycyjnego oraz pozbawił sekcję głosu na Nadzwyczajnym Walnym Zgromadzeniu zwołanym w sprawie zmiany statutu 6 września i Walnym Zgromadzeniu PZN 7 września 1947 roku³⁸. Decyzja ta została przez Watrę oprotestowana pismem z dnia 5 września, a dodatkowo poinformowano w nim PZN, że budowę skoczni popierały finansowo osoby prywatne – członkowie zarządu sekcji, którzy dodatkowo gwarantowali zobowiązania zaciągnięte na ten projekt³⁹. Jednocześnie na obydwu WZD delegowano Gustawa Koźdonia. 2 października 1947 roku do SN wpłynęło zaproszenie na Konferencję Programową urządzaną przez Zarząd Główny PZN w Karpaczu 19 października tegoż roku.

Ciekawe pismo otrzymano od Śląskiego Okręgu PZN w Katowicach. W piśmie tym, z 16 października 1947 roku, wzywano Sekcję do przekazania olimpijczykom z tej Sekcji informacji o rozpoczynającym się w Zakopanem (15 bieżącego miesiąca) obozie treningowym, na który muszą niezawodnie przybyć, zabierając ze sobą: przybory toaletowe, poduszkę z poszewką lub jasiek, nóż, łyżkę, łyżeczkę deserową i widelec. Z trzech olimpijczyków tylko jeden mógł w obozie wziąć udział (Jan Czudek ze względu na naukę, a Wiesław Lazar ze

³⁷ ABŚ, *Pismo Polskiego Związku Narciarskiego nr 2574 z dnia 3 września 1947 do SN PTT Watra*, Akta SN Watra 1947–1950.

³⁸ ABŚ, *Spis towarzystw związkowych z ilością członków oraz ilością głosów na XIX Wlany Zjazd Delegatów PZN*, Akta SN Watra 1947–1950.

³⁹ ABŚ, *Pismo SN Watra nr 4 z dnia 5 września 1947 roku do ZG PZN w sprawie głosów na Walnym Zjeździe*, Akta SN Watra 1947–1950.

względów finansowych – nie stawili się na zgrupowaniu), Sekcję reprezentował tylko najlepszy z nich – Leopold Tajner⁴⁰.

29 października 1947 roku Zarząd SN „Watra” zwrócił się do Wojewódzkiego Urzędu Wychowania Fizycznego w Katowicach z prośbą o udzielenie subwencji na budowę trasy zjazdowej narciarskiej z Czantorii. Wyceniono wówczas koszt prac na 40 000 zł, w tym 15 000 zł na rzecz Dyrekcji Lasów Państwowych tytułem odszkodowania za przedwczesny wyrąb lasu⁴¹. 16 listopada 1947 roku, 44 Komenda Wojsk Ochrony Pogranicza wydała pozytywną decyzję w sprawie lokalizacji skoczni i zezwoliła na jej budowę. SN „Watra” wykazywała dużą aktywność organizacyjną i starała się nadawać ton wydarzeniom w sporcie narciarskim w Cieszynie. 8 grudnia 1947 roku zwołano zebranie przedstawicieli klubów narciarskich z tego regionu w celu uzgodnienia podstawowych kierunków działalności. Na spotkaniu postanowiono, że kluby będą uzgadniać terminy imprez narciarskich, tak aby nie kolidowały i chętni do uczestniczenia w zawodach mogli brać w nich udział, uzgodniono także plany rozbudowy urządzeń dla uprawiania narciarstwa, w tym skoczni i tras zjazdowych, a także terminy kursów sędziowskich⁴².

Z obozu kadry narodowej przed igrzyskami olimpijskimi dochodziły do Cieszyna dziwne relacje. W liście z dnia 9 grudnia Leopold Tajner donosił, że kadra nie otrzymała butów narciarskich ani do biegania, ani do skoków, w związku z czym trenuje w swoim starym wojskowym obuwiu, a do Zakopanego dopiero trafiła skóra, z której obuwiu ma być szyte. Jednocześnie poprosił o przesłanie nart do skoków, bowiem i tego sprzętu brakowało⁴³. 10 grudnia 1947 roku SN otrzymała odmowną odpowiedź na swoją prośbę skierowaną do Wojewódzkiego Urzędu WFiPW w sprawie wsparcia finansowego budowy trasy zjazdowej. 29 grudnia 1947 roku SN zwróciła się do Zarządu VI Okręgu Śląskiego PZN z informacją na temat postępu prac związanych z tworzeniem nartostrady z Czantorii. Informowano, że tam, gdzie należało porozumieć się z prywatnymi właścicielami lasów, został on już wycięty, częściowo przez działaczy narciarskich. Pozostał do wycięcia las bukowy na obszarze 160 × 10 m na terenie będącym w zarządzie nadleśnictwa. Mimo wystąpienia z pismem do Ministerstwa Leśnictwa – do tego czasu nie uzyskano w tej sprawie decyzji. Pismo kończyło się prośbą o wsparcie poczynąń Sekcji oraz informacją o rezygnacji Klemensa

⁴⁰ ABŚ, *Pismo Śląskiego Okręgu Polskiego Związku Narciarskiego w Katowicach L.dz. W8/47 z dnia 16.10.1947 w sprawie obozu przedolimpijskiego w Zakopanem*, Akta SN Watra 1947–1950.

⁴¹ ABŚ, *Pismo SN Watra do Wojewódzkiego Urzędu Wychowania Fizycznego z dnia 29 października 1947 roku w sprawie subwencji*, Akta SN Watra 1947–1950.

⁴² ABŚ, *Zaproszenie SN Watra przedstawicieli klubów narciarskich wg rozdzielnika z dnia 4 grudnia 1947 roku*, Akta SN Watra 1947–1950.

⁴³ ABŚ, *Pismo Leopolda Tajnera z dnia 9 grudnia 1947 do Gustawa Koźdonia*, Akta SN Watra 1947–1950.

Koźbiała z funkcji prezesa z powodu wyjazdu z Cieszyna⁴⁴. Funkcję prezesa Sekcji Narciarskiej z dniem 1 stycznia 1948 roku powierzono Stanisławowi Belonowi.

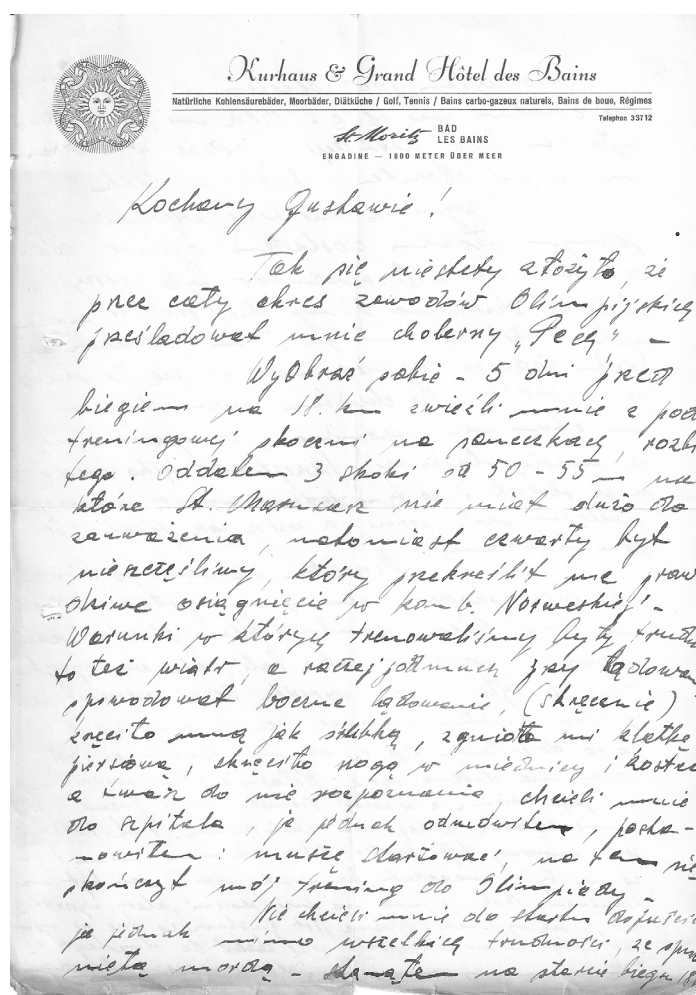

Fig. 6. List Leopolda Tajnera z Igrzysk Olimpijskich w Sankt Moritz (1948)

Źródło: Akta SN „Watra” 1947–1950 z zasobów Bogdana Śmigielskiego.

1 stycznia 1948 roku Leopold Tajner pisze list do Gustawa Koźdonia z przedolimpijskiego obozu kadry. Opisuje nie tylko fatalne warunki socjalne (brak mydła czy odzieży), ale złą jakość sprzętu, brak opieki medycznej oraz ogólnie nie najlepszą organizację. List z 3 stycznia jest już bardziej optymi-

⁴⁴ ABŚ, List SN Watra z 29 grudnia 1947 roku do Zarządu VI Okręgu Śląskiego PZN z informacją na temat postępu prac związanych z tworzeniem narciarskiej z Ciantorii, Akta SN Watra 1947–1950.

styczny. Zawiadamia w nim, że otrzymał nominację olimpijską⁴⁵. Następna korespondencja, z datą 2 stycznia 1948 roku, jest już pełna entuzjazmu – list pisany z hotelu w St. Moritz był pełen radości wynikającej z udziału w tak znaczącej imprezie.

Następny list – już po starcie na 18 km, a jeszcze przed otwartym konkursem skoków – był mniej optymistyczny. Otóż, w wyniku kontuzji podczas treningowego skoku, bieg narciarski (do którego Tajner został mimo kontuzji dopuszczony) zakończył się niekorzystnie dla niego, jak pisze zawodnik – „było jeszcze 10 gorszych ode mnie”⁴⁶.

28 stycznia 1948 roku Zarząd Sekcji zwrócił się do Powiatowej Rady Wychowania Fizycznego z prośbą o wsparcie budowy skoczni narciarskiej w Wiśle Malince, którą rozpoczęła SKN Wisła. Co ciekawe – przedstawiono też zaawansowanie prac. Otóż za kwotę 11 000 zł zakupiono materiał drewniany, przeprowadzono prace budowlane na zeskoku, nadbudowano garb o długości 20 m, za co zapłacono 48 000 zł. Jak podano w piśmie, koszty te pokryli członkowie zarządu SKN Wisła. Uznano, że przy oczekiwanym wsparciu finansowym prace nad realizacją skoczni mogą zostać ukończone do lutego 1948 roku. Sekcja rozwijała się bardzo intensywnie. 4 lutego 1948 roku do Mistrzostw Narciarskich Okręgu Śląskiego zgłoszono: do biegu otwartego na 15 km 4 zawodników, do skoków – 5, do kombinacji klasycznej – 3, do biegu zjazdowego – 9 zawodników i jedną zawodniczkę, podobnie w kombinacji alpejskiej, oraz 6 zawodników do slalomu⁴⁷. W sprawozdaniu Sekcji za rok 1947, złożonym 9 lutego 1948 roku, do Zarządu Głównego PTT podano, że w okresie 15 września 1947 roku do końca grudnia tegoż roku prowadzono co tydzień w Cieszynie i Goleszowie zajęcia gimnastyczne przygotowujące do sezonu narciarskiego, w których przeciętnie uczestniczyło 15 osób. W okresie sprawozdawczym urządzono kurs narciarski dla początkujących, w którym uczestniczyło 8 osób, a przedstawiciele Sekcji wzięli udział w kursach sędziowskich, w wyniku czego 2 osoby uzyskały uprawnienia pomocników instruktorów, 3 osoby – instruktorów, a 3 – sędziów. Urządzono także 3 rajdy, w których uczestniczyło łącznie 17 osób, oraz 10 wycieczek z łącznym uczestnictwem 150 osób. Sekcja zorganizowała zawody narciarskie w Cieszynie w kombinacji klasycznej o Puchar Miasta z 32 startującymi oraz w Goleszowie o Puchar Prezesa Oddziału Cieszyńskiego PTT, w których uczestniczyło 13 zawodników. Zawodnicy Sekcji startowali w 11 zawodach, uzyskując w Mistrzostwach Śląska wicemistrzostwo w zjeździe oraz 3 i 4 miej-

⁴⁵ ABŚ, *Pismo Leopolda Tajnera z dnia 3 stycznia 1948 do Gustawa Koźdonia*, Akta SN Watra 1947–1950.

⁴⁶ ABŚ, *Pismo Leopolda Tajnera [brak daty] z olimpiady w Sankt Moritz do Gustawa Koźdonia*, Akta SN Watra 1947–1950.

⁴⁷ ABŚ, *Pismo SN Watra do Wojewódzkiego Urzędu Wychowania Fizycznego w Katowicach z dnia 4 lutego 1948 r. ze zgłoszeniem zawodników do Mistrzostw Narciarskich Okręgu Śląskiego*, Akta SN Watra 1947–1950.

sce w kombinacji alpejskiej oraz 3 miejsce w Mistrzostwach Polski zarówno w kombinacji klasycznej, jak i w biegu na 18 kilometrów⁴⁸. Sumując działania organizacyjne, z dumą podkreślono uwieńczone powodzeniem starania o budowę skoczni narciarskich w Cieszynie i Goleiszowie oraz rozpoczęcie budowy narciarskiej trasy zjazdowej z Czantorii, której budowę planowano zakończyć w 1948 roku. W ramach propagowania sportów zimowych przeprowadzono 5 pokazów przeźroczy wraz z odczytami⁴⁹. 6 i 7 marca 1948 roku w Wiśle Malince odbyły się zawody narciarskie połączone z otwarciem skoczni narciarskiej. 7 marca odbył się otwarty konkurs skoków, a na zawody zapraszał Śląski Klub Narciarski – Oddział w Wiśle⁵⁰. W 1948 roku Oddział wznowił akcję zdobywania GOT, GON i KOT. 25 kwietnia 1948 roku SN „Watra” złożyła sprawozdanie o działalności w sezonie 1947/1948, tj. od 1 maja 1947 do 30 kwietnia 1948. W okresie sprawozdawczym głównym celem, jaki realizowali działacze Sekcji, była budowa nartostrady z Czantorii, w tym uzgodnienia, starania o środki finansowe oraz starania o budowę wyciągu. O ile budowa nartostrady rozpoczęta w 1947 roku miała szansę na ukończenie, o tyle budowę wyciągu związaną z kosztownymi dostawami ze strefy dewizowej odłożono na lata odległe. Dużo starań poświęcono na koordynację poczynań klubów narciarskich na Śląsku. Wśród osiągnięć sportowców SN „Watra” na przełomie 1947 i 1948 roku należy wyróżnić udział Leopolda Tajnera w Igrzyskach Olimpijskich w St. Moritz, gdzie w biegu na 18 km był 76, w skokach do kombinacji klasycznej – 20, a w kombinacji – 34. Na Mistrzostwach Polski rozgrywanych 18–23 lutego 1948 roku w Karpaczu Tajner był 8 w biegu na 18 km, w tymże biegu Wiesław Lazar był 40, w skokach do kombinacji Tajner był 16, a w kombinacji 7, w otwartym konkursie skoków Tajner zajął 7 miejsce, w biegu zjazdowym Jan Czudek był 25, Otan Paluch 29, a Józef Gembala 39. Lepsze miejsca zawodnicy ci zajęli w slalomie – Czudek 7, a Gembala 25. Znacznie lepiej zawodnicy SN PTT wypadli na Mistrzostwach Okręgu rozgrywanych między 28 lutego a 1 marca 1948 roku w Szczyrku. Tajner wygrał konkurs skoków, bieg na 18 km i kombinację klasyczną, Władysław Broda był 2. W biegu zjazdowym Paluch był 2, Czudek 3, a Tajner 4. Jan Czudek wygrał także kombinację alpejską i slalom specjalny. Na Śląsku zawodnicy SN PTT byli najlepsi. Dobre miejsca zajęli także juniorzy⁵¹.

Z inicjatywy Śląskiego Okręgu Narciarskiego w Katowicach Sekcja Narciarska „Watra” była w dniach 22–23 stycznia 1949 roku organizatorem zawodów

⁴⁸ ABŚ, *Sprawozdanie SN Watra z działalności za 1947 rok – pismo SN Watra do ZG PTT z dnia 9 lutego 1948 r.*, Akta SN Watra 1947–1950.

⁴⁹ ABŚ, *Sprawozdanie SN Watra z działalności za 1947 rok – pismo SN Watra do ZG PTT z dnia 9 lutego 1948 r.*, Akta SN Watra 1947–1950.

⁵⁰ ABŚ, *Zaproszenie skierowane przez Śląski Klub Narciarski na zawody w dniu 6 i 7 marca 1948 r.*, Akta SN Watra 1947–1950.

⁵¹ ABŚ, *Sprawozdanie SN Watra z działalności kapitana sportowego SN Watra w Cieszynie za sezon 1947/1948 z dnia 27 kwietnia 1948 r.*, Akta SN Watra 1947–1950.

narciarskich w Wiśle, a 30 stycznia w Istebnej. 30 stycznia 1949 roku w Zakopanem odbyły się Mistrzostwa Polski Młodzieży. W zjeździe w grupie A chłopców 10 miejsce zajął Władysław Tajner, w grupie C – 31 miejsce zajął Roman Roszko, a 37 Tadeusz Podkanowicz. Lepsze wyniki osiągnięto w biegach na 12 kilometrów. Tu Roman Heczko był 4, a Tadeusz Podkanowicz 22. Jeszcze lepiej wystartował Władysław Tajner w skokach w grupie wiekowej A – zajął 3 miejsce⁵². 2 lutego 1949 roku rozpoczęły się w Szczyrku Mistrzostwa Polski. Tu również odnotowano sukcesy. W slalomie męskim 10 był Otton Paluch, a 11 Jan Czudek, Leopold Tajner zajął 2 miejsce w otwartym konkursie skoków, a w biegu na 18 km był 5, zajmując 3 miejsce w kombinacji klasycznej. Dobre miejsca zajęli reprezentanci Watry w kombinacji alpejskiej – Otton Paluch 11, a Jan Czudek 12, a także Antoni Czepczer 7 w biegu na 30 km⁵³. 20 lutego 1949 roku rozegrano w Ustroniu Mistrzostwa Śląska w konkurencjach alpejskich. W kategorii seniorów w zjeździe Jan Czudek był 6, Otton Paluch 8, Eugeniusz Helak 11, a Jan Ciengiel 12, w kategorii juniorów – Roman Heczko był 3. W zjeździe w kategorii juniorów Roman Heczko był 6, a w kategorii seniorów Jan Czudek 9, Jan Ciengiel 10, Jan Koenig 17 i Eugeniusz Michalczyk 18. W 1949 roku odnotowano także aktywną działalność Sekcji Narciarskiej przy oddziale PTT w Cieszynie. Działalność sekcji została oceniona bardzo wysoko, zarówno w zakresie propagandy narciarstwa, jak i organizacji imprez. Sekcja w latach 1948 i 1949 zbudowała trasy zjazdowe z Czantorii i ze Stożka. Zawodnik Sekcji (który 15 października 1949 roku opuścił SN i zasilił wraz z takimi zawodnikami, jak: Jan Czudek, Beatryca Tajnerówna i Władysław Górniak, Sekcję Narciarską Klubu Budowlani Goleiszów przy Fabryce Cementu w Goleiszowie) – Leopold Tajner, osiągał znaczące sukcesy sportowe⁵⁴.

W lutym 1950 roku Stanisław Belon zrezygnował z funkcji prezesa „Watry”, uchwałą zarządu oddziału z dnia 9 marca 1950 roku prezesem SN został Gustaw Koźdoń. W latach 1948–1950 przygotowano i przeprowadzono w Polsce reorganizację narciarstwa sportowego. W jej wyniku oddzielono turystykę narciarską od sportu. Sport powierzono Sekcji Narciarskiej Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Sportu, turystykę narciarską zaczęła prowadzić Komisja Turystyki Narciarskiej ZG PTTK. Polski Związek Narciarski został rozwiązany w maju 1950 roku. W 1950 roku zawodnicy narciarze przeszli do zrzeszenia sportowego Ogniwo-Piast w Cieszynie. Uchwałą walnego zgromadzenia Sekcji Narciarskiej „Watra” z dnia 3 października 1950 roku głównym kierunkiem działania Sekcji stało się narciarstwo turystyczne. 12 października 1950 roku Nadzwyczajne

⁵² ABŚ, *Sprawozdanie SN Watra z działalności rok 1948 z dnia 15 marca 1949 r.*, Akta SN Watra 1947–1950.

⁵³ ABŚ, *Sprawozdanie SN Watra z działalności rok 1948 z dnia 15 marca 1949 r.*, Akta SN Watra 1947–1950.

⁵⁴ Centralna Biblioteka Górská, *Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego za rok 1949*, sygn. 1787, s. 19, 21.

Walne Zgromadzenie Oddziału postanowiło nie rozwiązywać SN „Watra”, a jedynie zaprzestać działalności sportowo-wyczynowej. Na tymże walnym zgromadzeniu podjęto uchwałę następującej treści: „Zjednoczyć ruch Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego i Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego przez stworzenie jednego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego”. Delegatami na Zjazd Zjednoczeniowy wybrano: Karola Kaletę, Wojciecha Buriana, Gustawa Koźdonia i Stanisława Sikorę⁵⁵.

W Sprawozdaniu z działalności PTT za okres od 3 IV 1933 do 31 III 1934 przedstawiono ideologię działalności Sekcji:

„Sprawę krzewienia narciarstwa traktuje Sekcja nasza nie jako zagadnienie czysto sportowe tylko widzi w niej jeszcze dziedzinę bardzo poważnej pracy społeczno-państwowej. Zespalając bowiem zainteresowania członków naszych około piękna gór, budzimy wśród sporego odłamu społeczeństwa szczerze umiłowanie własnego kraju i jego ludu, a przez to własnego Państwa. Rozwój zaś samego narciarstwa traktujemy jako poważny problem wychowania i usprawnienia fizycznego społeczeństwa⁵⁶.”

Dzisiaj, kiedy możemy podsumować działalność SN „Watra”, z pełnym przekonaniem możemy stwierdzić, że jej oddani działacze wypełnili tak zakreśloną misję.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Muzeum Tatrzańskiego
Archiwum Oddziału PTTK Beskid Śląski w Cieszynie
Archiwum Prywatne Bogdana Śmigielskiego
Archiwum Prywatne Ryszarda Mazura

II. Źródła drukowane

Centralna Biblioteka Górską, *Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego za rok 1949*, sygn. 1787.
Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w Krakowie za okres od 1 IV 1936 do 31 III 1937 oraz finansowe za rok 1936, Kraków 1937.
Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w Krakowie za okres od 1 IV 1937 do 31 XII 1938, Kraków 1938.

⁵⁵ Archiwum Prywatne Ryszarda Mazura, *Rękopis K. Kalety, Zarys historii Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego Oddział Beskid Śląski w Cieszynie*.

⁵⁶ *Sprawozdanie Sekcji Narciarskiej „Watra” przy Oddziale PTT w Cieszynie*, [w:] *Sprawozdanie z działalności Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w Krakowie za okres od 3 IV 1933 do 31 III 1934*, Kraków 1934, s. 40.

Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w Krakowie za okres od 1 I 1938 do 31 XII 1938, Kraków 1939.

Sprawozdanie z czynności Zarządu za rok 1931, Rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego „Beskid Śląski” w Cieszynie.

Sprawozdanie z czynności Zarządu za rok 1933, Rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego „Beskid Śląski” w Cieszynie.

Sprawozdanie z czynności Zarządu za rok 1935, Rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego „Beskid Śląski” w Cieszynie.

Sprawozdanie z działalności Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w Krakowie za okres od 3 IV 1933 do 31 III 1934, Kraków 1934.

Sprawozdanie Zarządu Głównego Oddziałów, Kół i Sekcji Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w Krakowie z działalności Towarzystwa za czas od 1 marca 1928 do 28 lutego 1929, Cieszyn 1929.

III. Prasa

„Ilustrowany Kurier Codzienny” 1920

„Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego” 1910

„Przegląd Turystyczny” 1928

„Rocznik Babiogórski” 2011–2012, 2013

„Wierchy” 1948

B. Literatura

Dudzik W., Szatkowski W. (red.), *100 lat narciarstwa w Polsce – historia SN PTT 1907 w Zakopanem*, Zakopane 2007.

Kapłon J., *Z kart historii 1910–1950. 100 lat Oddziału PTT-PTTK „Beskid Śląski” w Cieszynie 1910–2010*, Cieszyn 2010.

Kapłon J., *Zarys historii Oddziału PTT w Sanoku. Osiemdziesiąt lat zorganizowanej turystyki w Sanoku*, [w:] *Od PTT do PTTK*, Sanok 2009.

Krygowski W., *Dzieje Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego*, Wydawnictwo PTTK Kraj, Warszawa – Kraków 1988.

Krygowski W., *Zarys dziejów polskiej turystyki górskiej*, Sport i Turystyka, Warszawa 1973;

Kulczycki Z., *Zarys historii turystyki w Polsce*, Sport i Turystyka, Warszawa 1997.

Migrała L., *Od Towarzystwa Turystycznego „Beskid” do Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego „Beskid” w Nowym Sączu 1906–2006*, Nowy Sącz 2009.

Migrała L., *PTT i PTTK w Krynicy w latach 1924–2009*, Krynica Zdrój 2009.

Młodzikowski G., Ziemiński J.A. (red.), *Narciarstwo. Zarys encyklopedyczny*, Sport i Turystyka, Warszawa 1957.

Abstract

„Watra” Ski Section of the Branch of the Polish Tatra Association “Beskid Śląski” in Cieszyn during the 1920(1921)–1950

Established in 1873 the Galician Tatra Society, a few months later adopted name the Tatra Society, and finally, after the creation of independent Polish state – the Polish Tatra Society, at the beginning of the twentieth century formally organized Polish skiing movement, in 1907 forming the Zakopane Skiing Branch, which in 1911 became the Ski Section of the Tatra Society. In a short time ski sections of local branches of the Tatra Society began to emerge. In 1920, the board of one of them – the “Beskid Śląski” Branch from Cieszyn, brought to life its skiing section called the “Watra”. This section was active within the scope of the “Beskid Śląski” Branch until 1950, and is still active as a part of the Polish Tourist and Sightseeing Society in Cieszyn. Members of the “Watra” conducted countless activities: courses, seminars and excursions, making this ski sections one of the most important between ski sections of the Polish Tatra Society. It was not only promoting ski tourism in the mountains, but also has taken measures to develop competitive skiing. Training successive generations of skiers, participation in and organization of numerous ski competitions and construction of ski jumps and also one of the first downhill ski slopes (Czantoria in the Silesian Beskid) is the lasting achievement of “Watra”. Among its accomplished members is Leopold Tajner, multiple champion in different age categories in cross-country and ski jumping and Winter Olympics participant.

Keywords: history of skiing. Polish Tatra Society, Polish Skiing Association, Gustaw Koźdoń, Leopold Tajner.

Julian JAROSZEWSKI*
Maciej ŁUCZAK**

Kultura fizyczna w programach Łódzkiego Oddziału Związku Młodzieży Chrześcijańskiej (YMCA) w latach 1920–2002

Streszczenie

Idee głoszone przez YMCA w połowie XIX wieku szybko znalazły zwolenników w Europie i Stanach Zjednoczonych. W Polsce pojawiły się dzięki gen. Józefowi Hallerowi. Po wojnie z Rosją Radziecką w 1920 r. organizację tę przekształcono w Związek Młodzieży Chrześcijańskiej „Polska YMCA”.

Związek funkcjonował w niepodległej Polsce do II wojny światowej, następnie w czasie wojny światowej oraz w latach 1945–1952, po wprowadzeniu zmian ustrojowych po 1989 roku reaktywował działalność.

We wszystkich tych okresach programy „Polskiej YMCA” skierowane były na kształtowanie obywatela przez równomierny rozwój cech charakteru, wiedzy i ciała.

Szczególne miejsce w programach zajmowało wychowanie fizyczne, sport i rekreacja. Poprzez szkolenie kadry, prowadzenie zajęć sportowych, użyczenie własnych obiektów sportowych oraz organizowanie wypoczynku tworzone korzystne warunki do poprawy stanu zdrowia mieszkańców miasta Łodzi.

Szczególnie ważnym dla Związku i łódzkiej kultury fizycznej było posiadanie własnych obiektów sportowych. Sale sportowe, basen kryty, łaźnie oraz przychodnia lekarska stały się miejscem chętnie odwiedzanym przez mieszkańców Łodzi.

W salach Łódzkiego Oddziału mieszkańcy Łodzi mieli okazję zetknąć się z nowymi dyscyplinami sportowymi, jak: koszykówka, siatkówka, boks. Osiągnięty poziom sportowy sprzyjał zdobywaniu tytułów mistrzów Polski: w siatkówce mężczyzn (w 1929 roku) i koszykówce mężczyzn (w 1948 roku).

W późniejszych okresach oferty uczestnictwa w życiu sportowo-rekreacyjnym dostosowywano do indywidualnych zainteresowań ludności.

* Dr, Wydział Kultury Fizycznej i Ochrony Zdrowia, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie.

** Dr hab., prof. AWF, Wydział Wychowania Fizycznego, Sportu i Rehabilitacji, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu.

W sezonie wakacyjnym działalność programowa YMCA koncentrowała się na akcji obozowej. We własnych obozowiskach wypoczywający uczestniczyli w zajęciach sportowych, kulturalnych i pracach ręcznych.

Propagowanie aktywnych form spędzania czasu wolnego pod okiem wykwalifikowanej kadry i w dobrych warunkach lokalowych korzystnie wpływało na stan zdrowia mieszkańców Łodzi.

Słowa kluczowe: Polska YMCA, Związek Młodzieży Chrześcijańskiej, kultura fizyczna, II Rzeczpospolita, Łódź.

Wstęp

Chrześcijański Związek Młodych Ludzi (Young Men's Christian Association – YMCA) założony przez Jerzego Wiliama (Londyn, 1844 r.), propagując poprawę warunków życia codziennego, pragnął stworzyć nowe pokolenie ludzi zdolnych, zdrowych i szczęśliwych. W krótkim czasie znalazł zwolenników w Europie i Stanach Zjednoczonych.

Do Polski idee głoszone przez YMCA przybyły w 1919 roku. Po wojnie z bolszewikami organizacja uległa przekształceniu w Związek Młodzieży Chrześcijańskiej (dalej: ZMCh) „Polska YMCA”, działający aż do wybuchu II wojny światowej. Po wojnie YMCA nie mogła realizować swojej przedwojennej działalności, po kilkuletnim funkcjonowaniu, decyzją władz komunistycznych, została zlikwidowana. Dopiero po 40. latach delegalizacji zaistniały warunki do reaktywacji działalności, która trwa nadal.

W poszukiwaniu informacji autorzy dokonali kwerendy archiwaliów w centralnych i regionalnych archiwach państwowych. Najwartościowsze materiały znajdują się w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, w Archiwum Państwowym w Łodzi, w Instytucie Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi oraz w Archiwum Związku Młodzieży Chrześcijańskiej „Polskiej YMCA” w Łodzi. Cennym uzupełnieniem zbiorów archiwalnych były informacje zawarte w łódzkiej prasie – „Dzienniku Łódzkim”, „Expresie Ilustrowanym” – oraz w Muzeum Sportu i Turystyki w Łodzi.

Zgromadzony materiał pozwala podjąć próbę przywrócenia pamięci o działalność Związku Młodzieży Chrześcijańskiej w Łodzi i ukazanie jego roli społecznej w burzliwych latach XX wieku, ze szczególnym uwzględnieniem działalności w zakresie wychowania fizycznego, sportu, rekreacji, turystyki.

Powstanie i rozwój działalności Związku Młodzieży Chrześcijańskiej w Polsce

Do Polski YMCA przybyła w 1919 roku wraz z żołnierzami gen. Józefa Hallera, biorącymi udział w wojnie z Rosją Radziecką¹. Zakończenie wojny spowo-

¹ E. Kałamacka, *Działalność Amerykańskiej Misji Wojskowej YMCA w Polsce w latach 1919–1922*, [w:] B. Woltmann (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 5, Górzów Wlkp. 2002, s. 130.

dowało przekształcenie YMCA w Związek Młodzieży Chrześcijańskiej „Polska YMCA”².

Głównym zadaniem „Polskiej YMCA” było kształcenie charakterów i postaw obywatelskich, dbałość o zdrowie i sprawność fizyczna, dokształcanie zawodowe oraz prace społeczne³.

Okres dwudziestolecia międzywojennego to czas prężnej działalności, wzrostu liczby ognisk, szeregów członków i gromadzenia majątku.

Podstawową formą działalności YMCA było m.in. wychowanie fizyczne, sport i rekreacja⁴. Atrakcyjność prowadzonych zajęć zachęcała do przynależności do organizacji. Nabyte umiejętności umożliwiły rywalizację sportową na najwyższym poziomie. Zawodnicy „Polskiej YMCA” zdobywali tytuły mistrzów Polski: w koszykówce męskiej – YMCA Kraków (1933, 1934), w siatkówce męskiej – YMCA Łódź (1929), w siatkówce męskiej – YMCA Kraków (1936)⁵, oraz reprezentowali barwy narodowe.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność „Polskiej YMCA”. Działacze YMCA czynnie uczestniczyli w kampanii wrześniowej, a wolontariusze pomagali oddziałom wojska polskiego oraz migrującej ludności cywilnej⁶.

Po wojnie YMCA wznowiła prace. W dniu 18 stycznia 1945 roku uruchomiło działalność Ognisko w Krakowie, kolejnymi były: Warszawa, Łódź, Poznań, Gdynia⁷, Gdańsk, Częstochowa, Wrocław, Jelenia Góra, Białystok i Szczecin.

Powojenna sytuacja wymuszała wielokierunkowość pracy Polskiej YMCA. Działalność wznowiły przedwojenne programy pracy z młodzieżą, wprowadzono akcję charytatywną: dożywiania, rozdawanie odzieży i leków⁸.

Uczestnicząc w rozgrywkach sportowych, zawodnicy YMCA zdobyli: mistrzostwo Polski w koszykówce mężczyzn (1948 rok – Łódź); wicemistrzostwo Polski w piłce siatkowej (1948 rok – Łódź); wicemistrzostwo w Drużynowych Mistrzostwach Polski w Pływanii (1948 rok – Łódź); mistrzostwo Polski w tenisie stołowym kobiet (1948 rok – Poznań); wicemistrzostwo Polski w koszykówce mężczyzn (1949 rok – Łódź)⁹.

² Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN) w Warszawie, Polska YMCA (dalej: PY), t. 1, k. 6, *Sprawozdanie z I-szego Walnego Zebrania Polskiej YMCA, Związku Młodzieży Chrześcijańskiej w grudniu 1923 r.*

³ Tamże, t. 2, k. 10–13, *Jak pracuje Polska YMCA- Związek Młodzieży Chrześcijańskiej*; k. 304 *Statut Polskiej Y.M.C.A. Związku Młodzieży Chrześcijańskiej, 1929.*

⁴ A. Wójcicki, *Wychowanie fizyczne w Polskiej YMCA*, Warszawa 1920, s. 1–6.

⁵ E. Kałamačka, *YMCA w Polsce i Polska YMCA (1919–1939)*, [w:] E. Małolepszy, M. Ponczek (red.), *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce i wśród Polaków na obczyźnie w latach 1918–1939*, s. 19, 21–24.

⁶ AAN w Warszawie, PY, t. 92, k. 146, *Sprawozdanie Polskiej YMCA za okres wojny 1939 r. i okupacji.*

⁷ Tamże, t. 3, k. 89, *Sprawozdanie ogólne za okres od 18 stycznia 1945 r. do 31 marca 1945 r.*; t. 13, k. 1, *Cele i zamierzenia Polskiej YMCA w Polsce Odrodzonej.*

⁸ Tamże, t. 3, k. 56, *XVIII Walne Zebranie Delegatów Polskiej YMCA, Związku Młodzieży Chrześcijańskiej, Sprawozdanie za okres od 18 stycznia 1945 r. do 31 marca 1946 r.*

⁹ Tamże, t. 48, k. brak, *Program pracy Wydziału Wych. Fizycznego*; „Expres Ilustrowany” 1949, nr 79, s. 4.

Dążąc do poprawy stanu zdrowia i rozwoju sportu, nawiązano współpracę z Głównym Urzędem Kultury Fizycznej, organizacjami młodzieżowymi, związkami zawodowymi i Powszechną Organizacją „Służba Polsce” (dalej: POSP)¹⁰.

Po 1948 roku władze komunistyczne uznały Związek za organizację wrogą władzy ludowej i przeznaczyły do likwidacji. Nawet przemianowanie w 1949 roku YMCA na Stowarzyszenie „Ognisko” nie uchroniło od likwidacji w 1952 roku¹¹.

Transformacja ustrojowa w Polsce stworzyła warunki do reaktywowania działalności Związku Młodzieży Chrześcijańskiej „Polska YMCA” (w 1990 roku).

„Polska YMCA” była organizacją świecką i apolityczną¹². Dążąc do wszechstronnego rozwoju młodzieży polskiej, współpracowała z różnymi organizacjami centralnymi i lokalnymi w Polsce. Od 1991 roku należy do Aliansu Światowego (World Alliance of YMCA's – WAY), zrzeszającego narodowe YMCA, a od 1992 roku do europejskich struktur (European Alliance of YMCA's – EAY)¹³.

W latach 1991–2002 funkcjonowało 15 ognisk, nieprzerwaną pracę prowadziły ogniska w Warszawie, Krakowie, Gdyni, Olsztynie, Wrocławiu, Lublinie.

Działalność programowa Związku ukierunkowana była na rozwijanie postaw społeczno-obywatelskich, samokształcenia i obywatelstwa. Poprzez programy kulturalne, sportowe i społeczne przeciwdziałano pojawiającym się zagrożeniom. Prowadzona działalność skoncentrowana była głównie w czterech obszarach: szkoleniu wolontariuszy, akcji obozowej, akcji charytatywnej, działalności klubów i sekcji ognisk.

Powstanie i działalność Ogniska Łódzkiego „Polskiej YMCA” w latach 1922–1945

W 1920 roku wraz z żołnierzami gen. J. Hallera do Łodzi przybyły idee głoszone przez YMCA. Wolne chwile żołnierzom wypełniały zajęcia kulturalne oraz sportowe¹⁴. Po wojnie z Rosją Radziecką, w 1922 roku w Łodzi powołano „cywilną” YMCA. Komitetowi Miejskiemu przewodniczył dr Alfred Grohman¹⁵.

¹⁰ AAN w Warszawie, PY, t. 6, k. 46, *Uchwała 2-ga*.

¹¹ AP w Łodzi, PRN w Łodzi, t. 2363, k. 2, *Protokół lustracji Stowarzyszenia „Ognisko” przy ul. Moniuszki 4/6*.

¹² Archiwum Związku Młodzieży Chrześcijańskiej Polska YMCA Ognisko w Łodzi (dalej: AZMChPYOwŁ), t. 89/98, k. *Związek Młodzieży Chrześcijańskiej w Łodzi. Materiały informacyjne*; k. *Postanowienie Sadu Wojewódzkiego w Warszawie Wydział VIII Cywilny. Dnia 5 stycznia 1990 r. (Odpis)*; k. *Statut Związku Młodzieży Chrześcijańskiej „Polska YMCA”*.

¹³ AZMChPYOwŁ, t. 27, k. *Sprawozdanie z działalności „Polskiej YMCA” za 1992 rok*.

¹⁴ „Kurier Łódzki” 1923, nr 158, s. 3; 1923, nr 160, s. 4.

¹⁵ Tamże, 1923, nr 99, s. 6; 1924, nr 259, s. 6. W skład Komitetu weszli: wiceprezes – Stanisław Olczak, sekretarz – Władysław Wścieklica, skarbnik – T. Szulborski oraz K. Geyer, W. Horbacki, C. Bagiński, O. Szofer, Edward Wagner, T. Kozłowski i H. Noniewicz

Działalność początkowo była możliwa dzięki dotacjom, składkom, zbiorcom. Uzyskana w 1925 roku samowystarczalność finansowa trwała tylko 3 lata¹⁶. W latach 1929–1939 nastąpiło pogorszenie sytuacji finansowej¹⁷.

Poważnym ograniczeniem działalności był brak własnych obiektów. Konieczność opuszczenia budynku przy ul. Piotrkowskiej 243 przyśpieszyła decyzję o budowie własnego gmachu, usytuowanego przy ulicy Moniuszki 4¹⁸. Budowę rozpoczętą w 1931 roku¹⁹ częściowo zakończono w dniu 1 września 1935 roku²⁰. Z powodu trudności finansowych do 1939 roku nie ukończono całego budynku. W oddanych pomieszczeniach mieścił się dział wychowania fizycznego (pływalnia, duża i mała sala gimnastyczna wraz z szatniami i natryskami) oraz bufet i kilka sal przeznaczonych na działalność oświatową²¹.

Łódzkie Ognisko YMCA umożliwiała swoim członkom wszechstronny rozwój. Członkowie uzupełniali wiedzę oraz zdobywali nowy zawód (dział oświatowy). Funkcjonujące kluby i koła skupiały członków o podobnych zainteresowaniach (muzyczny, filatelistyczny, fotograficzny, radiotechniczny, żeglarski, wycieczkowy, szachowy, narciarski, tenisowy, kajakowy)²².

Najwyższy poziom sportowy osiągnęli zawodnicy klubu szachowego uczestniczący w rozgrywkach o mistrzostwo klubu, „Polskiej YMCA” i Łódzkiego Okręgowego Związku Szachowego²³.

Za działalność sportową, wychowanie fizyczne oraz letni wypoczynek odpowiedzialny był Wydział Wychowania Fizycznego. Do 1935 roku jego działalność ograniczały brak własnych obiektów sportowych, brak instruktorów i środków finansowych. Zajęcia sportowe, prowadzone od 1922 roku, odbywały się w sali przy ul. Targowej 77. Atrakcyjność proponowanych zajęć z boks, walki

¹⁶ AAN w Warszawie, PY, t. 2, k. 166, *Sprawozdania z IV Walnego Zjazdu Związku Młodzieży Chrześcijańskiej Polska Y.M.C.A. 1926*; k. 523, *VII Walne Zebranie Polskiej YMCA, Sprawozdanie za rok 1928*.

¹⁷ Tamże, t. 2, k.477, *VIII Walne Zebranie Polskiej YMCA, Sprawozdanie za rok 1929*; k. 73, *XVII Walne Zebranie Delegatów Polskiej YMCA Związku Młodzieży Chrześcijańskiej, Sprawozdanie za rok 1938/39*

¹⁸ „Kurier Łódzki” 1931, nr 320, s. 8.

¹⁹ AAN w Warszawie, PY, t. 2, k. 336, *XI Walne Zebranie Delegatów Polskiej YMCA Sprawozdanie za rok 1932*.

²⁰ APL, PYŁ, t. 6, k. 106, 108, *Sprawozdanie roczne Zarządu i Dyrektora Ogniska Łódzkiego Polskiej YMCA za rok 1935/36*.

²¹ AAN w Warszawie, PY, t. 2, k. 22, *Jak pracuje Polska YMCA – Związek Młodzieży Chrześcijańskiej*.

²² APL, PYŁ, t. 6, k. 89–90, *Sprawozdanie Zarządu Ogniska Polskiej YMCA złożone na Walnym Zebraniu Członków Rzeczywistych w dniu 14 maja 1937 roku*; „Kurier Łódzki” 1929, nr 78, s. 5.

²³ APL, PYŁ, t. 85, k. brak *Sprawozdanie z działalności Zarządu Klubu Szachowego Polskiej YMCA za okres od 30 kwietnia 1930 roku do 9 grudnia 1930 roku*; t. 86, *Książka protokołów z Zebrań Zarządu Klubu Szachowego Polskiej Y.M.C.A. w Łodzi 1930/1931*; t. 87, *Książka protokołów z zebrań ogólnych członków Sekcji Szachowej Polskiej YMCA w Łodzi. Rok 1930–1933*; „Kurier Łódzki” 1929, nr 65, s. 8.

wręcz, lekkiej atletyki, koszykówki, siatkówki i baseballu²⁴ przyczyniała się do wzrostu liczby grup²⁵.

Początek lat trzydziestych to okres kłopotów organizacyjnych. W okresie tym praca sportowa YMCA koncentrowała się na propagowaniu siatkówki, koszykówki, gimnastyki, boksu i szermierki²⁶. Reprezentanci sekcji koszykówki i siatkówki uczestniczyli w mistrzostwach Polski YMCA i rozgrywkach okręgowych. Efektem sportowych zmagani zawodników było IV miejsce koszykarzy w nieoficjalnych mistrzostwach Polski (1928 rok)²⁷ oraz tytuł mistrza Polski w siatkówce (1929 rok)²⁸.

W 1930 roku Rada Krajowa (dalej: RK) „Polskiej YMCA” podjęła decyzję zezwalającą na powoływanie klubów sportowych. Komitet Organizacyjny postanowił utworzyć „Klub Sportowy Polskiej YMCA w Łodzi”²⁹. Wybrano tymczasowy zarząd, którym kierował prezes inż. Stanisław Kowalski³⁰, oraz powołano sekcje: gier sportowych, boksu, pływacką, szermierczą, lekkoatletyczną, kolarską, piłki nożnej, szachową, tenisa stołowego i ziemnego.

Najlepsze wyniki osiągnęto w koszykówce i siatkówce. W 1931 roku koszykarze zdobyli mistrzostwo miasta Łodzi w koszykówce³¹, siatkarze w 1933 roku zdobyli mistrzostwo klasy „A”³², a reprezentując Łódź na mistrzostwach Polski, zajęli IV miejsce³³.

Pomimo osiągnięcia dobrych wyników sportowych postanowiono rozwiązać Klub YMCA Łódź³⁴. Ostatecznie uchwałą XV Walnego Zjazdu Delegatów reprezentacyjne zespoły zawodnicze YMCA zostały zlikwidowane³⁵.

²⁴ APL, PYŁ, t. 93, k. brak, *Regulamin obowiązujący ćwiczących chłopców w dziale wychowania fizycznego Polskiej YMCA, sala gimnastyczna Targowa 77*; „Kurier Łódzki”, 5.04.1922, nr 94, s. 8. *Zapisy na ćwiczenia*.

²⁵ AAN w Warszawie, PY, t. 2, k. 568, *Plan rozbudowy i rozwoju Polskiej Y.M.C.A. oraz Sprawozdanie z działalności za rok 1927*; k. 471, *VIII Walne Zebranie Polskiej Y.M.C.A. Sprawozdanie za rok 1929*.

²⁶ „Kurier Łódzki” 1927, nr 274, s. 8.

²⁷ APL, PYŁ, t. 93, k. brak, *Sprawozdanie Działu Wychowanie Fizyczne Polskiej YMCA w Łodzi za rok 1928*.

²⁸ Tamże, t. 98, k. 5, *Odpis Komunikatu Nr 2 Wydziału Gier i Dyscypliny Polskiego Związku Gier Sportowych*; „Kurier Łódzki” 1929, nr 282, s. 6. Skład YMCA Łódź: Paweł Linka, Karol Welnic, Włodzimierz Pęski, Tadeusz Zalasiewicz, Edward Ałaszewski, Stefan Olczak, Wilhelm Krauze, Roman Chłodziński.

²⁹ „Kurier Łódzki” 1930, nr 11, s. 10.

³⁰ APL, PYŁ, t. 97, *Korespondencja Działu Wychowania Fizycznego Polskiej YMCA w Łodzi. Rok 1928–1930*. W skład Zarządu weszli: wiceprzewodniczący prof. J.K. Targowski, sekretarz Aleksy Leśniewicz, skarbnik Tomasz Kozłowski, członkowie: Władysław Kozielski, Hieronim Feja.

³¹ „Kurier Łódzki” 1931, nr 189, s. 6. Skład YMCA Łódź: Ketner, Gabara, Kopczyński, Pilc i Dominiak.

³² APL, Łódzki Okręgowy Związek Sportowy 1925–1939, t. 9, k. 89, *X Posiedzenie Zarządu z dn. 8.06.1933*.

³³ Tamże, t. 3, k. 57 *Sprawozdanie z siatkówki męskiej i żeńskiej oraz hazeny za rok 1933/34*.

³⁴ „Kurier Łódzki” 1938, nr 348, s. 7.

³⁵ AAN w Warszawie, PY, t. 2, k. 680, *XVI-e Zwyczajne Walne Zebranie Delegatów Polskiej YMCA – Związek Młodzieży Chrześcijańskiej, Sprawozdanie Ogólne Rady Krajowej YMCA –*

Oddanie w 1935 roku do użytku części budynku przyczyniło się do rozwoju działalności³⁶. Obiekty sportowe YMCA w Łodzi były miejscem rozgrywania mistrzostw Polski³⁷ i okręgu łódzkiego, turniejów, rozgrywek Łódzkiego Okręgowego Związku Sportowego³⁸, prowadzenia treningów łódzkich klubów sportowych oraz okręgowych związków sportowych³⁹. Budynek YMCA w okresie zimowym był jedynym miejscem propagowania pływania, koszykówki i siatkówki w Łodzi⁴⁰.

Szczególnie wybudowanie basenu przyczyniło się do propagowania nauki pływania⁴¹. Z zajęć na pływalni oprócz członków YMCA korzystały zorganizowane grupy z policji, straży ogniowej, harcerze, Okręgowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przesposobienia Wojskowego, okręgowe związki sportowe, kluby sportowe i szkoły.

Na pływalni odbywały się różnej rangi mistrzostwa i zawody pływackie (między ogniskami YMCA⁴², szkolne⁴³), prowadzono kursy i naukę pływania⁴⁴. W zawodach pływackich w Łodzi uczestniczyli pływacy z Niemiec, Węgier oraz amerykańscy olimpijczycy⁴⁵.

Niestety do 1939 roku w statucie „Polskiej YMCA” funkcjonował zapis, który uniemożliwiał korzystanie z obiektów YMCA ludności wyznania mojżeszowego⁴⁶.

W 1938 roku Rada Krajowa pozytywnie oceniła pracę Wydziału Wychowania Fizycznego. Zarówno warunki, jak i organizację uznano za wzorcową. Szczególnie podkreślono idealną organizację pracy na basenie⁴⁷.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Łódzkiego Ogniska „Polskiej YMCA”. Budynki YMCA w Łodzi zostały zajęte przez Niemców. Działalność konspiracyjną prowadzili działacze Ogniska Łódzkiego YMCA, m.in.: Jan

Związek Młodzieży Chrześcijańskiej za okres od dnia 1 kwietnia 1937 roku do dnia 31 marca 1938 roku.

³⁶ APL, PYŁ, t. 93, k. brak, *Protokół posiedzeń Komitetu Wychowania Fizycznego w dniu 13 września 1937*; t. 6, k. 108–109, *Sprawozdanie Zarządu Ogniska Łódzkiego Polskiej YMCA złożone na Walnym Zebraniu Członków Rzeczywistych w dniu 2 maja 1936*.

³⁷ „Kurier Łódzki” 1938, nr 64, s. 11.

³⁸ Tamże, 1935, nr 351, s. 10.

³⁹ Tamże, 1936, nr 5, s. 15.

⁴⁰ Tamże, 1937, nr 1, s. 8.

⁴¹ APL, PYŁ, t. 21, k. brak, *Protokół posiedzenia Komitetu Wychowania Fizycznego z dnia 16 XI 1936, godzina 19.30; Sprawozdanie z działalności Wydziału Wychowania Fizycznego YMCA w Łodzi za miesiąc – maj 1938*.

⁴² „Kurier Łódzki” 1936, nr 115, s. 6; 1937, nr 39, s. 7; 1937, nr 93, s. 8; 1938, nr 300, s. 7.

⁴³ Tamże, 1935, nr 311, s. 6; 1935, nr 334, s. 5; 1936, nr brak, s. 6; 1936, nr 322, s. 7; 1937, nr 124, s. 5; 1938, nr 331, s. brak.

⁴⁴ Tamże, 1936, nr 110, s. 8; 1937, nr 61, s. 7; 1938, nr 199, s. 8.

⁴⁵ Tamże, 1936, nr 115, s. 6; 1937, nr 100, s. 7; 1936, nr 240, s. 7.

⁴⁶ AAN w Warszawie, PY, t. 2, k. 304, *Statut Polskiej Y.M.C.A. Związku Młodzieży Chrześcijańskiej*.

⁴⁷ APL, PYŁ, t. 93, k. brak, *Do Głównego Biura Polskiej YMCA w Warszawie, wrażenia ze stanu wychowania fizycznego w Ognisku Polskiej YMCA w Łodzi*.

Gadomski, Stanisław Węglewski, Stefan Wiśniewski i Waclaw Weigt⁴⁸. Jej wynikiem było wysłanie ponad 300 tysięcy książek do obozów koncentracyjnych oraz pomoc najbardziej potrzebującym dzieciom z miasta Łodzi⁴⁹.

Działalność Związku Młodzieży Chrześcijańskiej po 1945 roku

Wznowienie działalności przez Ognisko YMCA w Krakowie zapoczątkowało odradzanie się kolejnych ognisk. Łódzkie Ognisko reaktywowało funkcjonowanie w dniu 27 lutego 1945 roku⁵⁰.

Funkcję prezesa zarządu Ogniska „Polskiej YMCA” w Łodzi pełnił inż. Bronisław Michelis (1945; 1946–1947)⁵¹, następnie: Jan Gadomski (1945–1946; 1947–1948)⁵² oraz Jan Kozłowski (1949)⁵³.

W uruchomionym w maju 1945 roku gmachu przy ul. Moniuszki 4⁵⁴ reaktywowano działalność działów: chłopców, mężczyzn, kulturalno-oświatowego, wychowania fizycznego. Dodatkowo prowadzono akcję dożywiania dzieci i rozdawnictwa odzieży⁵⁵. Do 1949 roku funkcjonowały także działy: akcji charytatywnej, kobiet, mieszkalny.

Dział chłopców dążył do stworzenia atrakcyjnych form spędzania wolnego czasu oraz rozwijania zainteresowań. Zajęcia na świetlicy, w czytelnicy, w pracowni robót ręcznych, w kołach zainteresowań (np. szybowcowe, filatelistyczne, krajoznawcze, filmowe, itp.)⁵⁶ i w klubach towarzyskich (w 1946 – 15 klubów,

⁴⁸ AAN w Warszawie, PY, t. 109, k.751, *Protokół Roczno Walnego Zebrania Członków Rzeczywistych Ogniska Łódzkiego Polskiej YMCA, odbytego w dn. 15 grudnia 1945 r. w drugim terminie o godz. 18-tej.*

⁴⁹ „Dziennik Łódzki” 1948, nr 336, s. 4.

⁵⁰ AAN w Warszawie, PY, t. 109, k.751, *Protokół Roczno Walnego...*

⁵¹ APL, PRN w Łodzi, t. 2363, k. 130, *Zestawienie liczbowe z działalności Ogniska Łódzkiego YMCA za czas od 1 X do 31 XII 1945.* Skład Zarządu Ogniska Łódzkiego Polskiej YMCA w Łodzi: wiceprezes – mec. Jan Gadomski, wiceprezes – dyr. Jan Golański, skarbnik – dyr. Stefan Wiśniewski, sekretarz – inż. Waclaw Weigt, sekretarz – Zygmunt Basiński. Członkowie Zarządu: inż. Stanisław Kowalski, inż. Waclaw Kamiński, Eugeniusz Krysiak, dyr. Stanisław Cackowski, dyr. Emil Gołkontt, Stefan Różycki.

⁵² AAN w Warszawie, PY, t. 109, k. 29, *Protokół z dorocznego Walnego Zebrania Członków Rzeczywistych Polskiej YMCA w Łodzi w dniu 1 marca 1947 roku*; k. 54, *Sprawozdanie z działalności Ogniska Łódzkiego Polskiej YMCA za czas od 1 kwietnia do 31 grudnia 1946 roku*; APL, PRN w Łodzi, t. 2363, k. 77, *Sprawozdanie z działalności Polskiej YMCA w Łodzi za okres od 1 XII 1946 r. do 1 XII 1947 r.*; k. 56, *Sprawozdanie z działalności Polskiej YMCA w Łodzi za okres od 1 XII 1947 r. do 1 XII 1948 r.*

⁵³ Tamże, t. 110, k. brak, *Protokół z zebrania konstytucyjnego Zarządu Ogniska Łódzkiego Polskiej YMCA w dniu 7. 3. 1949 r.*

⁵⁴ „Przegląd Sportowy” 1945, nr 4, s. 2.

⁵⁵ AAN w Warszawie, PY, t. 3, k. 68, *XVIII Walne Zebranie Delegatów Polskiej YMCA, Związku Młodzieży Chrześcijańskiej, Sprawozdanie za okres od 18 stycznia 1945 r. do 31 marca 1946 r.*

⁵⁶ „Expres Ilustrowany” 1947, nr 251, s. 5.

1947 – 18 klubów, 1948 – 16 klubów) umożliwiały chłopcom rozwijanie własnych zainteresowań. Pracę działu uzupełniały pogadanki, koncerty, ogniska oraz „gwiazdki”, „choinki”⁵⁷.

Dział mężczyzn umożliwiał spędzanie wolnego czasu, organizując imprezy kulturalne lub zajęcia w klubach. Do 1949 roku nastąpił rozwój działalności klubów i kół. Największym powodzeniem cieszyły się wieczorki taneczne i koncerty⁵⁸.

Wydział Kulturalno-Oświatowy prowadził kursy dokształcające: ogólnokształcące (kursy językowe) oraz dokształcania zawodowego, m.in. kursy: elektrotechniczne, ślusarski, kroju i modelowania, kreśleń budowlanych i wiele innych. Liczba chętnych do uczestnictwa w kursach wzrastała w 1948 roku – w 129 kursach uczestniczyło 3967 osób⁵⁹.

Dodatkowo YMCA prowadziła akcję charytatywną, obejmowała ona dożywanie dzieci oraz młodzieży szkolnej i akademickiej. W sezonie zimowym dzieci otrzymywały tran i produkty witaminowe. Najuboższych obdarowywano paczkami z odzieżą, obuwiem i żywnością⁶⁰.

Prace z zakresu wychowania fizycznego i sportu nadzorował Wydział Wychowania Fizycznego (dalej: WF), kierowany przez: inż. Wacława Weigta (1945–1947)⁶¹, Stefana Różyckiego (1947)⁶², Andrzeja Kuleszę (1947–1948)⁶³, Mieczysława Walczaka (1949)⁶⁴.

Realizując hasła: powszechność, wszechstronność, atrakcyjność, dążono do objęcia jak największej liczby członków ogniska zajęciami na sali i pływalni.

Brak obiektów sportowych w Łodzi oraz zobowiązania Rady Krajowej YMCA powodowały, że sale i pływalnia YMCA były ośrodkiem sportu dla miasta Łodzi. Ograniczało to dostępność obiektu dla członków YMCA. W lutym

⁵⁷ AAN w Warszawie, PY, t. 3, k. 93, *Sprawozdanie z działalności Polskiej YMCA w Łodzi za okres od 1 XII 1945 r. do 1 XII 1946 r.*; k. 72, *Sprawozdanie z działalności Polskiej YMCA w Łodzi za okres od 1 XII 1946 r. do 1 XII 1947 r.*; k. 47, *Sprawozdanie z działalności Polskiej YMCA w Łodzi za okres od 1 XII 1947 r. do 1 XII 1948 r.*; t. 109, k. 100, *Informacja o obozie zimowym Ogniska Łódzkiego w roku 1947/8*; „Dziennik Łódzki” 1945, nr 173, s. 4.

⁵⁸ APL, PRN w Łodzi, t. 2363, k. 127, *Zestawienie liczbowe z działalności Ogniska Łódzkiego YMCA za czas od 1 X do 31 XII 1945*.

⁵⁹ Tamże, k. 47, *Sprawozdanie z działalności Polskiej YMCA w Łodzi za okres od 1 XII 1947 r. do 1 XII 1948 r.*

⁶⁰ APL, PRN w Łodzi, t. 2363, k. 94, *Sprawozdanie z działalności Polskiej YMCA w Łodzi za okres od 1 XII 1945 r. do 1 XII 1946 r.*

⁶¹ AAN w Warszawie, PY, t. 109, k. 25, *Protokół Zebrania Konstytucyjnego Zarządu Polskiej YMCA w Łodzi, odbytego w dniu 1 marca 1947 r.*; k. 69, *Protokół posiedzenia Zarządu Ogniska Łódzkiego Polskiej YMCA, odbytego w dniu 20 grudnia 1945 r.*

⁶² Tamże, k. 1, *Protokół z posiedzenia Zarządu Ogniska Polskiej YMCA w Łodzi w dniu 27 X 47 r.*

⁶³ Tamże, t. 48, k. brak, *Sprawozdanie z Konferencji Programowej Kierowników Działów i Wydziałów Ogniska Łódzkiego Polskiej YMCA, odbytej w obozie „Czapliniec” w dniach 18–22 sierpnia 1948 r.*

⁶⁴ Tamże, t. 110, k. brak, *Protokół z zebrania konstytucyjnego Zarządu Ogniska Łódzkiego Polskiej YMCA w dniu 7.3.1949 r.*

1946 roku z 399 godzin zajęć w sali gimnastycznej tylko 34 godziny przeznaczono dla członków YMCA, pozostałe zarezerwowane były dla klubów i organizacji (213 godzin) oraz szkół (152 godziny)⁶⁵.

Warunkiem korzystania z urządzeń sportowych był dobry stan zdrowia. Od 1945 roku przy Wydziale WF działała Poradnia Sportowo-Lekarska⁶⁶, która średnio miesięcznie badała 350 osób⁶⁷.

Praca Wydziału WF prowadzona była w trzech kierunkach: opieki nad grupami szkolnymi, pracy z własnymi grupami oraz grupami obcymi (kluby i organizacje sportowe).

W godzinach popołudniowych obiekty sportowe użyczane były młodzieży szkolnej. W 1947 roku skorzystały z nich 84 grupy z 3100 uczniami, rok później 184 grupy z 5700 uczniami. Popołudniami z sal i pływalni korzystali ćwiczący spoza Związku. W 1947 roku było to 25 grup z ok. 1000 ćwiczących. W następnych latach udział grup spoza YMCA wynosił ponad 60%.

Grupy YMCA korzystały z obiektu w godz. 16⁰⁰–20⁰⁰. Podstawową formą zajęć była gimnastyka. Poza gimnastyką członkom YMCA proponowano udział w zajęciach z pływania, rytmiki, plastyki i boksu⁶⁸.

Obiekty sportowe łódzkiej YMCA były miejscem rozgrywania zawodów i meczów. Organizatorami ich był Wydział Wychowania Fizycznego YMCA w Łodzi oraz Wojewódzki Urząd Kultury Fizycznej (dalej: WUKF), Okręgowy Komitet Związków Zawodowych w Łodzi oraz okręgowe związki sportowe i kluby.

Łódzka YMCA organizowała Igrzyska Sportowe Polskiej YMCA, zawody, turnieje, zawody sekcji sportowych Łódzkiego Ogniska oraz wieczorki taneczne.

W 1947 roku Ognisko Łódzkie Polskiej YMCA po wygraniu Mistrzostw Sportowych „Polskiej YMCA” w Warszawie⁶⁹ uzyskało prawo organizacji mistrzostw w 1948 roku.

Mistrzostwa rozegrano w dniach 18 i 19 grudnia 1948 roku. Udział w zawodach wzięły ogniska z Częstochowy, Gdańska, Jeleniej Góry, Krakowa, Łodzi, Szczecina, Warszawy i Wrocławia. Łącznie w czterech dyscyplinach: siatkówce,

⁶⁵ „Expres Ilustrowany” 1946, nr 88, s. 5; „Dziennik Łódzki” 1946, nr 322, s. 5.

⁶⁶ AAN w Warszawie, PY, t. 110, k. 63, *Protokół posiedzenia Zarządu Ogniska Łódzkiego Polskiej YMCA w dniu 7/9-48 r.*

⁶⁷ APL, PRN w Łodzi, t. 2363, k. 126, *Zestawienie liczbowe z działalności Ogniska Łódzkiego YMCA za czas od 1 X do 31 XII 1945*; k. 93a–93b, *Sprawozdanie z działalności Polskiej YMCA w Łodzi za okres od 1 XII 1945 r. do 1 XII 1946 r.*; k. 72, *Sprawozdanie z działalności Polskiej YMCA w Łodzi za okres od 1 XII 1946 r. do 1 XII 1947 r.* k. 52, *Sprawozdanie z działalności Polskiej YMCA w Łodzi za okres od 1 XII 1947 r. do 1 XII 1948 r.*

⁶⁸ AAN w Warszawie, PY, t. 48, k. brak, *Program pracy Wydziału Wychowania Fizycznego*; APL, PRN w Łodzi, t. 2363, k. 72, *Sprawozdanie z działalności Polskiej YMCA w Łodzi za okres od 1 XII 1946 r. do 1 XII 1947 r.*; k. 47, *Sprawozdanie z działalności Polskiej YMCA w Łodzi za okres od 1 XII 1947 r. do 1 XII 1948 r.*; „Głos Robotniczy” 1945, nr 43, s. 4.

⁶⁹ „Expres Ilustrowany” 1947, nr 323, s. 5; „Dziennik Łódzki” 1947, s. 323, s. 4.

koszykówce, pływaniu i tenisie stołowym – udział wzięło 101 mężczyzn. Zwycięzcami okazały się ogniska: w siatkówce – Łódź, w koszykówce – Łódź, w pływaniu – Warszawa, w tenisie stołowym – Wrocław. W punktacji ogólnej tytuł Mistrza Sportowego Polskiej YMCA na rok 1948 zdobyło ponownie Ognisko Łódzkie. Podczas zawodów wysoki poziom sportowy potwierdzili mistrzowie Polski w koszykówce, natomiast w pływaniu Lech Nikodemski⁷⁰.

Wojewódzki Urząd Kultury Fizycznej, okręgowe związki sportowe i kluby przeprowadzały mecze międzypaństwowe, turnieje piłki ręcznej, szkolne zawody pływackie, masową naukę pływania, próby sprawności pływackiej, rozgrywki sekcji sportowych o mistrzostwo okręgu i Polski⁷¹, treningi klubów oraz zawody propagandowe.

Po 1945 roku YMCA wznowiła działalność sportową. W Ognisku Łódzkim funkcjonowały sekcje: koszykówki, pływania, tenisa stołowego i bokserska⁷². Największe sukcesy odnosiła drużyna męskiej koszykówki. W 1948 roku zespół trenowany przez Andrzeja Kuleszę zdobył pierwsze w powojennych rozgrywkach mistrzostwo Polski. W skład drużyny wchodził: Ludwik Barszczewski, Jerzy Dowgird, Czesław Kozłowski, Wiktor Liminowicz, Władysław Maleszewski, Jerzy Olejnik, Tadeusz Ulatowski, Władysław Żejmo, Józef Żyliński⁷³. Rok później drużyna YMCA Łódź wywalczyła tytuł wicemistrzowski⁷⁴. Koszykarze YMCA należeli do czołówki w Polsce, reprezentowali barwy Polski i miasta Łodzi podczas meczów międzypaństwowych i międzymiastowych.

Sekcja pływacka zdobywała tytuł mistrza Łodzi (1948), a sekcja tenisa stołowego brała udział w rozgrywkach kl. B⁷⁵.

⁷⁰ AAN w Warszawie, PY, t. 83, k. brak, *Sprawozdanie z II Powojennych Ogólnopolskich Mistrzostw Sportowych Polskiej YMCA*; „Expres Ilustrowany” 1948, nr 352, s. 5.

⁷¹ Wśród organizowanych imprez największą rangę posiadały: Międzynarodowe Zawody Sermierce Polska – Czechosłowacja (1946), Mistrzostwa Polski AZS w pływaniu (1946), mistrzostwa Polski w koszykówce kobiet, zawody o mistrzostwo okręgu w piłce siatkowej i koszykowej (1946), zawody pływackie „Mistrzostwa Harcerzy” (1946), mistrzostwa Polski w siatkówce i koszykówce (1947), Międzynarodowe Zawody Zapaśnicze (Praga – Łódź, 1947), Międzynarodowe Zawody Koszykówki (Sparta – Łódź, 1947), Ogólnopolskie Mistrzostwa Sportowe Polskiej YMCA (1948), Robotnicze Mistrzostwa Polski w Piłce Ręcznej (1948), Mistrzostwa Polski w Pływaniu (1948), Międzynarodowe Zawody w Koszykówce (Praga – Łódź, 1948), Akademickie Mistrzostwa Polski w Sermierce (1948), Mistrzostwa Pływackie Garnizonu Łódź (1948), mistrzostwa okręgu w piłce ręcznej i pływaniu (1948), mecze o Mistrzostwo Polski Ligi Koszykowej (1948), międzynarodowe zawody w pływaniu i gimnastyce (Bratysława – Łódź, 1948), mistrzostwa Polski w piłce siatkowej kobiet (1949), mistrzostwa Polski w szermierce pań (1949).

⁷² APL, PRN w Łodzi, t. 2363, k. 75, *Sprawozdanie z działalności Polskiej YMCA w Łodzi za okres od I XII 1946 r. do I XII 1947 r.*

⁷³ „Expres Ilustrowany” 1948, nr 52, s. 5; 1948, nr 102, s. 5; „Głos Robotniczy” 1948, nr 102, s. 8.

⁷⁴ „Expres Ilustrowany” 1949, nr 79, s. 4.

⁷⁵ APL, PRN w Łodzi, t. 2363, k. 52, *Sprawozdanie z działalności Polskiej YMCA w Łodzi za okres od I XII 1947 r. do I XII 1948 r.*

Od 1948 roku widziano konieczność dostosowania „Polskiej YMCA” do zmian zachodzących w Polsce Ludowej. W dniu 22 października 1949 roku zmieniono nazwę oraz statut. Związek Młodzieży Chrześcijańskiej – Polska YMCA przemianowano na Stowarzyszenie „Ognisko”⁷⁶. Jego pracę ściślej powiązano z działalnością Związku Harcerstwa Polskiego, Związku Młodzieży Polskiej (dalej: ZMP), związkami zawodowymi i innymi organizacjami⁷⁷.

W Łódzkim Ognisku przemiany były wynikiem zaangażowania się Komitetu Łódzkiego ZMP oraz Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Łodzi (kryptonim „Łaźnia”)⁷⁸. Wprowadzenie do stowarzyszenia grupy 120 nowych członków legitymujących się przynależnością do ZMP i Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej umożliwiło przegłosowanie składu Zarządu i przejęcie władzy. Nowym prezesem został wybrany Tadeusz Kubiak⁷⁹.

W nowym statucie Stowarzyszenie „Ognisko” było organizacją społeczną działającą zgodnie z ideologią Polski Ludowej oraz wskazaniami Naczelnej Rady dla Spraw Młodzieży i Kultury Fizycznej. Do dotychczasowych zadań dodano popularyzowanie aktualnych zagadnień Polski współczesnej oraz obowiązków „dobrego obywatela”⁸⁰.

Działalność pod nową nazwą trwała do 5 grudnia 1951 roku, kiedy to decyzją Prezydium Rady Narodowej m. st. Warszawy Stowarzyszenie „Ognisko” zostało zlikwidowane⁸¹. Majątek Łódzkiego Ogniska został przejęty przez Prezydium Rady Narodowej Wydział Oświaty w Łodzi. Od dnia 1 stycznia 1952 roku obiekt byłej YMCA w Łodzi funkcjonował pod nazwą „Młodzieżowy Dom Kultury”⁸².

Reaktywacja działalności po 1990 roku

Po 40 latach delegalizacji, w dniu 5 stycznia 1990 roku reaktywowało działalność Ognisko Łódzkie „Polskiej YMCA”. W dniu 3 kwietnia 1990 roku wybrano zarząd, którego prezesem został Jan Pruski⁸³.

⁷⁶ Instytut Pamięci Narodowej (dalej: IPN) w Łodzi, IPN Ld PF10/725, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych..., k. *Doniesienie agenturalne. Źródło – Górnik*, 29.10.1949.

⁷⁷ Tamże, k. 57, *Doniesienie. Źródło „Górnik”*, 14 X 1949.

⁷⁸ IPN w Łodzi, IPN Ld PF10/725, k. 6, *Do Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Łodzi. Naczelnik Wydziału I*.

⁷⁹ APL, Zarząd Łódzki Związku Młodzieży Polskiej (dalej: ZŁZMP) t. 83, Referaty na walne zebrania, przemówienia okolicznościowe. 1949–1954, k. 4, *Stenogram*; IPN w Łodzi, IPN Ld PF10/725, k. 69, *Doniesienie agenturalne. Źródło – Władek*, 23.11.1949.

⁸⁰ APL, PRN w Łodzi, t. 2363, k. 27, *Statut Stowarzyszenia „Ognisko”*.

⁸¹ AZMChPYOw Ł, t. 89/98 Rada Krajowa Zarząd 96-98, k. *Postanowienie Sądu Wojewódzkiego w Warszawie VII, Wydział Cywilny i Rejestrowy. Dnia 30 lipca 1993 r. (odpis)*.

⁸² Tamże, k. 2, *Protokół lustracji Stowarzyszenia „Ognisko” przy ul. Moniuszki 4/6*.

⁸³ Tamże, t. 33/91, k. *Sprawozdanie z działalności Ogniska Łódzkiego Polskiej YMCA w roku 1990*. Skład Komitetu Miejskiego: Jerzy Dominikowski, Zdzisław Gajewicz, Tadeusz Grusz-

Pierwsze lata działalności to okres dynamicznych zmian, zarówno w składach zarządów, jaki i na stanowisku prezesa Łódzkiego Ogniska. W kwietniu 1996 roku RK po unieważnieniu Walnego Zebrania Członków Ogniska w Łodzi podjęła decyzję o likwidacji Ogniska Łódzkiego „Polskiej YMCA”⁸⁴. Doprowadziło to do rozłamu w środowisku łódzkiej YMCA, powstania konkurencyjnej organizacji „YMCA – Łódzki Związek Młodzieży Chrześcijańskiej”⁸⁵.

Na ponowną reaktywację Ogniska Łódzkie musiało czekać do dnia 17 kwietnia 1999 roku⁸⁶. Prezesem wybrany został Robert Kopacz (1999–2002)⁸⁷.

Reaktywowana w 1990 roku łódzka YMCA skupiła działalność na sprawach organizacyjnych: szkolenie wolontariuszy, organizacja biura i rewindykacja majątku. Wyzwaniem okazały się próby odzyskania nieruchomości. Ostatecznie majątek odzyskano w 1993 roku – Obóz „Pilica” w Kurędzy⁸⁸, i 1994 roku – budynek przy ul. Moniuszki 4a⁸⁹. Po odzyskaniu budynku podjęto pracę nad strukturą Ogniska. Powstały działy: administracji, sportu, kulturalno-impresyjny.

Główną siłą Związku byli ludzie. Do 1998 roku zauważalna była duża rotacja członków. Próbą przeciwdziałania było integrowanie i szkolenie liderów⁹⁰ oraz ciągły nabór nowych wolontariuszy.

Działalność YMCA finansowana była z działalności szkoły języków obcych „YMCA Linqus” i składek członkowskich⁹¹. W następnych latach z dotacji RK, samorządów lokalnych⁹², czynszu z wynajmu sal dla Pałacu Młodzieży, firmy

czyński, Lucjan Jachimowicz, Stefan Kajzer, Edward Król, Zdzisław Michałowicz, Jan Pruski, Stefan Ptycia, Andrzej Wojciechowski, Jerzy Zajgner, Józef Żyliński. Skład pierwszego po reaktywowaniu Zarządu Łódzkiego Polskiej YMCA w Łodzi: Jan Pruski – prezes, Stefan Ptycia – wiceprezes, Andrzej Wojciechowski – sekretarz, Lucjan Jachimowicz – skarbnik, Zdzisław Gajewicz – członek zarządu.

⁸⁴ Tamże, t. 89/98, k. *Uchwała Rady Krajowej nr 17/96 z dnia 13 kwietnia 1996 roku*.

⁸⁵ Tamże, k. *Posiedzenie Rady Krajowej ZMCh Polska YMCA, obozowisko „Pilica”, Kurędz, 14/15.09.96 r.*

⁸⁶ Tamże, t. Statuty, strategia rozwoju, k. *Regulamin Ogniska Polskiej YMCA w Łodzi*, s. 1.

⁸⁷ Tamże, t. Sprawozdanie z działalności Zarządu Ogniska Łódzkiego Polskiej YMCA za okres 10.05.1999–27.02.2000 r.; t. XXXIII Walne Zebranie Delegatów Polskiej YMCA, Materiały sprawozdawczo-programowe. Kraków 27.04.2002. k. *Ognisko w Łodzi. Sprawozdanie z działalności Zarządu ZMCh Polska YMCA Ogniska w Łodzi za okres 23.02.2001–23.03.2002*.

⁸⁸ Tamże, t. XXVI Walne Zebranie Delegatów Polskiej YMCA, Warszawa 16 kwietnia 1994 r., s. 6, Rewindykacje majątkowe.

⁸⁹ Tamże, t. 62/94, k. *Sprawozdanie z działalności programowej Ogniska Łódzkiego Polskiej YMCA w 1994 r.*

⁹⁰ Tamże, t. 27. YMCA Łódź – Rada Krajowa, k. *Sprawozdanie z działalności Ognisk w 1991. Łódź*.

⁹¹ Tamże, t. 24/90-91 Komisja Rewizyjna 1990–1994, k. *Sprawozdanie finansowe Zarządu Polskiej YMCA w Łodzi, ul. Moniuszki 4a, za rok 1991*.

⁹² Archiwum Zakładowego Wojewódzkiego Urzędu w Łodzi, Wydział Kultury Fizycznej i Turystyki, t. 56/30, k. *Pismo Związku Młodzieży Chrześcijańskiej „Polska YMCA” w Łodzi do Urzędu Wojewódzkiego w Łodzi, Wydziału Infrastruktury Społecznej w dniu 26.06.1992 r.*

„Relax”, sekcji koszykówki i siatkówki oraz opłat członkowskich⁹³. Pod koniec XX wieku łódzka YMCA borykała się z kłopotami finansowymi.

Do 1994 roku dużym ograniczeniem w prowadzeniu działalności programowej był niedostateczny dostęp do sal i pływalni. Wynegocjowane pomieszczenia oraz godziny wstępu na sale sportowe i basen nie zaspokajały oczekiwań członków YMCA.

Kluby, koła i sekcje sportowe proponowały swoim członkom zajęcia z tenisa stołowego, krajoznawstwa, szachów, gier świetlicowych, pływania (w tym gimnastykę korekcyjną) i judo⁹⁴.

Tradycyjnie stałym zainteresowaniem w YMCA cieszyły się zajęcia z koszykówki, siatkówki i tenisa stołowego. W 1990 roku reprezentacja męska koszykarzy, prowadzona przez Józefa Żylińskiego, uczestniczyła w VIII Mistrzostwach Europy w Essen (Niemiecka Republika Federalna). Po meczach z narodowymi drużynami YMCA: Finlandii, Szwecji, Grecji, Szwajcarii i Francji – koszykarze z Łodzi zajęli ostatecznie 6 miejsce⁹⁵. W 1992 roku w dwóch zespołach koszykówki ćwiczyło 65 chłopców.

Po reaktywacji powrócono do tradycji organizowania olimpiady. Młodzież zrzeszona w YMCA prowadziła rywalizację w koszykówce, siatkówce oraz wybranych dyscyplinach lekkoatletycznych⁹⁶.

Odzyskanie własnego budynku w centrum Łodzi przyczyniło się do rozszerzenia działalności programowej. Obok zajęć z koszykówki (dziewcząt) i siatkówki (chłopców i dziewcząt)⁹⁷ wprowadzono nowe formy: aerobik, gimnastykę dla pań, zajęcia na pływalni (nauka pływania, pływanie korekcyjne, pływanie rekreacyjne i rodzinne).

Od 1999 roku nastąpiło rozszerzenie działalności i wyjście poza mury budynku z imprezami ogólnodostępnymi. Sale sportowe i pływalnia YMCA w Łodzi ponownie stały się miejscem używanym m.in. do prowadzenia zajęć wychowania fizycznego dla uczniów szkół, studentów łódzkich uczelni oraz treninów Szkolnego Klubu Sportowego i Międzyszkolnego Klubu Sportowego⁹⁸.

⁹³ AZMChPYOw Ł, t. XXVI Walne Zebranie Delegatów Polskiej YMCA. Warszawa 16 kwietnia 1994 r. pkt 2. Sprawy organizacyjne, pkt 4. Rewindykacje majątkowe; t. 42/93, k. *Sprawozdanie z działalności programowej Ogniska YMCA w Łodzi za okres od 1 marca 1993 r. do 28 lutego 1994 r.*, s. 2.

⁹⁴ Tamże, t. 33/91, Walne zebranie 19.02.1991, k. *Zarząd Polskiej YMCA w Łodzi wybrany na pierwszym zebraniu w dniu 19 lutego 1991 r.*

⁹⁵ „Dziennik Łódzki” 1990, nr 160, s. 2.

⁹⁶ Archiwum Zakładowego Wojewódzkiego Urzędu w Łodzi, Wydział Kultury Fizycznej i Turystyki, t. 56/30, k. *Pismo Związku Młodzieży Chrześcijańskiej „Polska YMCA” w Łodzi do Urzędu Wojewódzkiego w Łodzi, Wydziału Infrastruktury Społecznej w dniu 26.06.1992 r.*

⁹⁷ Zbiór własny autora. *Sprawozdanie z działalności programowej Ogniska Łódzkiego Polskiej YMCA w 1994 r.*

⁹⁸ AZMChPYOwŁ, t. Sprawozdanie z działalności Zarządu Ogniska Łódzkiego Polskiej YMCA za okres 10.05.99 r. – 27.02.2000 r.

Działalność programowa obejmowała programy społeczne, cieszące się poparciem i zainteresowaniem społeczności lokalnej. Główne zadania koncentrowały się na integracji młodzieży z najuboższych środowisk (Domów Dziecka), problemach z narkomanią, integracji osób niepełnosprawnych. W ramach działalności prowadzono kursy dla bezrobotnych, organizowano programy teatralne⁹⁹.

Wypoczynek letni – akcja obozowa

We wszystkich okresach częścią pracy programowej YMCA w Łodzi była akcja obozowa. Pierwsze obozowisko Ogniska Łódzkiego znajdowało się w Grotnikach nad rzeką Lindą. Uruchomione w 1927 roku¹⁰⁰ funkcjonowało kilka lat, jednak z powodu dużego „załadnienia miejscową ludnością” odsprzedano zarządowi Niemieckiego Gimnazjum¹⁰¹.

Nowy obóz w Kurędzy nad Pilicą zaczął funkcjonować od 1933 roku¹⁰². W skład obozowiska wchodziły: 10 chatki (dla 115 chłopców), świetlica, dom dyrekcji, ambulatorium i dom gościnny oraz boiska, kąpielisko i przechowalnia dla kajaków¹⁰³.

W odpłatnych obozach uczestniczyła męska młodzież chrześcijańska. Czas obozowy wypełniony był zabawami, rozgrywkami sportowymi, kąpielami, wycieczkami, ogniskami, pogadankami i pracami ręcznymi. W dniach niepogody chłopcy przebywali w świetlicy przy kominku¹⁰⁴. Poprzez przebywanie na świeżym powietrzu, ćwiczenia sportowe i prace obozowe przeciwdziałano skutkom życia w dużej aglomeracji miejskiej. Uczestnicy obozów brali udział w zawodach sportowych, zwyczajem stały się „olimpiady obozowe”¹⁰⁵.

Poza zajęciami ruchowymi uczestnicy wykonywali roboty ręczne, wykonując, np. lampiony, części do kajaków, wieszaki, pokrywki do wiader, itp. Przy ogniskach zapoznawano obozowiczów z historią Polski, regionu łódzkiego i organizacji YMCA¹⁰⁶.

⁹⁹ Tamże, t. 27, k. *Sprawozdanie z działalności Ognisk w 1991. Łódź*; t. 33/91, k. *Sprawozdanie z działalności Ogniska Łódzkiego Polskiej YMCA w roku 1991/1992*.

¹⁰⁰ „Kurier Łódzki” 1927, nr 198, s. 5.

¹⁰¹ J. Oberländer, *Młodość w Łodzi przedwojennej*, [w:] M. Wilk (red.), *Niemcy w Łodzi do 1939 roku*, Łódź 1996, s. 172; „Kurier Łódzki” 1937, nr 146, s. 6.

¹⁰² „Kurier Łódzki” 1935, nr 211, s. 6.

¹⁰³ „Kurier Łódzki” 1937, nr 146, s. 6.

¹⁰⁴ APL, Łodziana, t. 1246/L, *Obóz Ogniska Łódzkiego Polskiej YMCA nad Pilicą im. D-ra Alfreda Grohmana 1935 r.*

¹⁰⁵ APL, PYŁ, t. 93, k. brak, *Sprawozdanie Kierownika Wychowania Fizycznego Obozu Polskiej YMCA n/Pilicą za miesiąc lipiec 1938 r.*

¹⁰⁶ Tamże, t. 93, k. brak, *Sprawozdanie z obozu Ogniska Łódzkiego Polskiej YMCA im. D-ra Alfreda Grohmana n/Pilicą za okres od 18 czerwca do 14 sierpnia 1935 roku.*

Po zakończeniu II wojny światowej, już w 1945 roku wznowiono działalność obozu nad Pilicą¹⁰⁷. W 1946 roku organizowano obozy w Grotnikach nad Lindą oraz we wsi Czaplince koło Bełchatowa. W dwu-, trzytygodniowych obozach brało udział średnio 2 tys. młodzież szkolnej i pracującej¹⁰⁸.

Program obozów letnich obejmował zajęcia sportowe, wychowanie obywatelskie, a od 1948 roku dostosowano go do wymagań Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”, wprowadzając np. badanie stanu sprawności fizycznej chłopców.

Działające na terenie obozów kluby i koła rozwijały zainteresowania: krajoznawcze, fotograficzne, filatelistyczne, kulturalne, przyrodnicze, robót ręcznych i inne¹⁰⁹. Program kulturalno-oświatowy skoncentrowany był na aktualnych zmianach społeczno-politycznych w kraju.

Sport i wychowanie fizyczne stanowiły nadal główną część życia obozowego¹¹⁰, kontynuowano rozgrywanie tzw. Olimpiady YMCA¹¹¹.

Od 1946 roku członkowie Ogniska uczestniczyli także obozach zimowych w Wieńcu Zdroju koło Jeleniej Góry¹¹² i w Bukowinie Tatrzańskiej na Podhalu¹¹³.

Po reaktywacji działalności w 1990 roku powrócono do akcji obozowej. Brak własnego obozowiska utrudniał tę formę działalności. Odzyskany w 1993 roku obóz „Pilica” w Kurędzy był zniszczony, pomimo tego, jeszcze w tym samym roku, zorganizowano wypoczynek dla 454 osób¹¹⁴.

W następnych latach z wypoczynku w Kurędzy (4–5 turnusów) korzystali nie tylko członkowie łódzkiej YMCA, lecz także druhowie z Olsztyna, Krakowa, Warszawy¹¹⁵ oraz z zagranicy. Obóz był także dostępny dla osób spoza

¹⁰⁷ „Dziennik Łódzki” 1945, nr brak, (z dn. 6.07), s. 3; 1946, nr 353, s. 3.

¹⁰⁸ AAN w Warszawie, PY, t. 110, k. 77, Protokół posiedzenia Zarządu Ogniska Łódzkiego Polskiej YMCA w dniu 9/6/48r.; t. 111, k. 174, *Program dnia na obozach polskiej YMCA*; „Dziennik Łódzki” 1947, nr 240, s. 4.

¹⁰⁹ AAN w Warszawie, PY, t. 85, k. 17, *Raport z Inspekcji Punktu Wczasów Pilica, Polskiej YMCA*; k. 30, *Raport z Inspekcji Punktu Wczasów Obóz „Linda” – Grotniki*; „Dziennik Łódzki” 1947, nr 240, s. 4.

¹¹⁰ AAN w Warszawie, PY, t. 110, k. 77, *Protokół posiedzenia Zarządu Ogniska Łódzkiego Polskiej YMCA w dniu 9/6/48r.*; t. 111, k. 174, *Program dnia na obozach polskiej YMCA*.

¹¹¹ „Expres Ilustrowany” 1946, nr 114, s. 5; „Dziennik Łódzki” 1947, nr 240, s. 4.

¹¹² AAN w Warszawie, PY, t. 109, k. 54, *Sprawozdanie z działalności Ogniska Łódzkiego Polskiej YMCA za czas od 1 kwietnia do 31 grudnia 1946 roku*.

¹¹³ APL, PRN w Łodzi, t. 2363, k. 93, *Sprawozdanie z działalności Polskiej YMCA w Łodzi za okres od 1 XII 1945 r. do 1 XII 1946 r.*; k. 47, *Sprawozdanie z działalności Polskiej YMCA w Łodzi za okres od 1 XII 1947 r. do 1 XII 1948 r.*; AAN w Warszawie, PY, t. 109, k. 100, *Informacja o obozie zimowym Ogniska Łódzkiego w roku 1947/8*; „Głos Robotniczy” 1947, nr 341, s. 8.

¹¹⁴ AZMChPYOwŁ, t. XXVI Walne Zebranie Delegatów Polskiej YMCA. Warszawa 16 kwietnia 1994 r. pkt 2. Sprawy organizacyjne, pkt 4. *Rewindykacje majątkowe*; t. 42/93, k. *Sprawozdanie z działalności programowej Ogniska YMCA w Łodzi za okres od 1 marca 1993 r. do 28 lutego 1994 r.*, s. 2.

¹¹⁵ Tamże, k. *Sprawozdanie z działalności Polskiej YMCA w Łodzi w roku 1998*, s. 3.

Związku. Pierwszym rokiem, w którym nie odbyła się akcja letnia w „Pilicy”, był rok 2001¹¹⁶.

Członkowie Łódzkiego Ogniska w ramach akcji obozowej uczestniczyli także w półkoloniach oraz obozach organizowanych przez inne ogniska. Od 1991 roku druhowie z Łodzi mogli zimą uczestniczyć w obozach narciarskich¹¹⁷, latem np. w obozie windsurfingowym¹¹⁸. Częstszą formą spędzania czasu z YMCA w Łodzi były półkolonie organizowane od 1992 roku. W ich programach był czas na zajęcia sportowe¹¹⁹.

Zakończenie

Praca programowa Związku Młodzieży Chrześcijańskiej – YMCA w Łodzi skierowana była na kształtowanie obywatela przez równomierny rozwój cech charakteru, wiedzy i ciała.

Szczególne miejsce w programach YMCA zajmowało wychowanie fizyczne, sport i rekreacja. Działalność łódzkiej YMCA polegała głównie na szkoleniu, prowadzeniu zajęć sportowych, użyczaniu własnych obiektów sportowych oraz organizowaniu wypoczynku letniego i zimowego. Proponując atrakcyjne formy spędzania wolnego czasu, zapoznawała z nowymi dyscyplinami sportowymi: koszykówką, siatkówką, boksem. Wpływała pozytywnie na rozwój kultury fizycznej mieszkańców Łodzi, czasami inicjując karierę sportową.

Atrakcyjne i różnorodne formy dostosowane były w różnych okresach do indywidualnych zainteresowań ludności. Sekcje koszykówki, siatkówki, pływanie, tenisa stołowego były od początku istnienia Ogniska, pozostałe działały w wyniku rozszerzania i dostosowania oferty do oczekiwań członków (aerobik, formy taneczne, kajakarstwo, jeździectwo).

Krótkotrwałe okresy prowadzenia własnych drużyn sportowych umożliwiały rywalizację sportową na najwyższym poziomie. Zawodnicy YMCA Łódź zdobywali tytuły mistrzów Polski: w siatkówce mężczyzn (w 1929 roku) i koszykówce mężczyzn (w 1948 roku).

Szczególne ważne dla łódzkiej kultury fizycznej było wybudowanie przez YMCA własnych obiektów sportowych. Sale sportowe, basen kryty, łaźnie oraz

¹¹⁶ Tamże, t. XXXIV, Walne Zebranie Delegatów Polskiej YMCA. Materiały sprawozdawczo-programowe. Kraków, 27.04.2002, k. Sprawozdanie z działalności Zarządu ZMCH YMCA Ognisko w Łodzi za okres 23.02.2001–23.03.2002.

¹¹⁷ Tamże, t. 27, k. *Sprawozdanie z działalności Ognisk w 1991. Łódź.*

¹¹⁸ Tamże, t. 42/93, k. *Sprawozdanie z działalności programowej Ogniska YMCA w Łodzi za okres od 1 marca 1993 r. do 28 lutego 1994 r.*, s. 2; k. *Sprawozdanie z działalności Polskiej YMCA w Łodzi w roku 1998*, s. 3.

¹¹⁹ Zbiór własny autora. *Sprawozdanie z działalności Zarządu Ogniska Łódzkiego YMCA za okres od 14.11.1992 do 20.03.1993; Sprawozdanie z działalności programowej Ogniska Łódzkiego polskiej YMCA w 1994 r.*

przychodnia lekarska stały się miejscem chętnie odwiedzanym przez mieszkańców Łodzi. Po 1990 roku YMCA wróciła do prowadzenia zajęć sportowych, lecz dopiero odzyskanie budynku umożliwiło nieskrępowaną działalność programową.

Hale sportowe i basen kryty były w latach 1919–1939 jedynym miejscem w Łodzi do prowadzenia rozgrywek z siatkówki, koszykówki i pływania w sezonie zimowym. Po II wojnie światowej obiekty YMCA pełniły funkcję łódzkiego ośrodka sportu, po 1994 roku sale i basen ponownie użyczano szkołom i uczelniom wyższym.

Wszystkie te działania powodowały, że przez cały rok Łódzkie Ognisko YMCA proponowało dla swoich członków atrakcyjne zajęcia sportowe. Propagowane aktywne formy spędzania czasu wolnego, pod okiem wykwalifikowanej kadry i w dobrych warunkach lokalowych, korzystnie wpływały na stan zdrowia mieszkańców Łodzi.

Związek Młodzieży Chrześcijańskiej Polska YMCA w Łodzi posiada wszelkie dane ku temu, by pełnić kluczową rolę zarówno w ramach samego Związku, jak i w regionie. Głównym terenem działalności pozostaje budynek przy ul. Moniuszki 4a. Pozytywnie należy także ocenić próby wyjścia z ofertą poza mury budynku. Funkcjonujące sekcje i kluby wychodzą naprzeciw oczekiwaniom łódzkiej społeczności, umożliwiając rekreację i aktywne spędzanie wolnego czasu.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Polska YMCA – Biuro Główne w Warszawie

Archiwum Państwowe w Łodzi

Łodziana

Łódzki Okręgowy Związek Sportowy 1925–1939

Polska YMCA w Łodzi

Prezydium Rady Narodowej w Łodzi

Zarząd Łódzki Związku Młodzieży Polskiej

Instytut Pamięci Narodowej w Łodzi

IPN Ld PF10/725 Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Łodzi

Archiwum Zakładowe Wojewódzkiego Urzędu w Łodzi

Wydział Kultury Fizycznej i Turystyki

Archiwum Związku Młodzieży Chrześcijańskiej „Polska YMCA” w Łodzi

Archiwum Zakładowe – Sprawozdania Zarządu

II. Prasa

„Dziennik Łódzki” 1945–1948, 1990

„Expres Ilustrowany” 1946, 1947, 1949

„Głos Robotniczy” 1945, 1948
„Kurier Łódzki” 1922–1939
„Przegląd Sportowy” 1945

B. Literatura

- Kałamacka E., *Działalność Amerykańskiej Misji Wojskowej YMCA w Polsce w latach 1919–1922*, [w:] B. Woltmann (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 5, Gorzów Wlkp. 2002.
- Kałamacka E., *YMCA w Polsce i Polska YMCA (1919–1939)*, [w:] E. Małolepszy, M. Ponczek M., (red.), *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce i wśród Polaków na obczyźnie w latach 1918–1939*.
- Rose W.J., *Duch i praca Chrześcijańskiego Związku Młodych Ludzi w Ameryce*, Warszawa 1920.
- Wójcicki A., *Wychowanie fizyczne w Polskiej YMCA*, Warszawa 1920.

Abstract

Physical Culture in Lodz Division of Young Men' Christian Association in 1920–2002

The ideas proclaimed by YMCA in the middle of 19th century found many followers in Europe and the USA. They appeared in Poland thanks to General Józef Haller. After the war with the Bolsheviks the organization was transformed into the Association of Christian Youth “Polish YMCA”.

The association functioned in independent Poland until WWII, then during the war and in the years 1945–1952. After introducing the government changes in 1989 it reactivated its activity.

In all these periods the programmes of “Polish YMCA” were targeted at creating the citizen through equal development of character features, knowledge and body.

A special place in the programmes were kept for physical education, sports and recreation. Positive conditions for the development of the health state of Lodz citizens were created through staff training, sports classes, letting out own sports halls and organizing leisure activities.

A specially important issue for the Association and Lodz physical culture was the fact of possessing own sports halls. Gym halls, an indoor swimming pool, baths and a medical centre were all places willingly visited by the citizens.

In the rooms of Lodz division the citizens had a chance of meeting new sports disciplines, such as basketball, volleyball or boxing. The acquired level led to winning the titles of Champions of Poland in male volleyball (1929) and male basketball (1948).

Later on the offers of participation in sports and recreational activities were individualized according to people's scope of interests.

During summer holidays the programme activities of YMCA were concentrated on camps. The participants relaxed in YMCA's own premises taking part in sports and cultural activities, and also physical work.

Supporting active forms of spending leisure time with qualified staff in good, well-equipped halls had a very good influence on the citizens' health condition.

Keywords: Polish YMCA, Christian Youth Association, physical culture, the Second Republic of Poland, Lodz.

Jerzy URNIAŻ*
Marzena JURGIELEWICZ-URNIAŻ**

Działacze społeczni, organizacja, szkolenie i efekty sportowe w piłce nożnej w województwie olsztyńskim (1957–1989)

Streszczenie

Artykuł zwraca uwagę na działalność społeczną w zarządach sekcji i klubów sportowych w kontekście poziomu sportowego drużyn piłki nożnej w województwie olsztyńskim w latach 1957–1989. Piłkarscy działacze społeczni mieli wówczas istotny wpływ na organizację, szkolenie i poziom sportowy piłki nożnej. Mimo że stanowili największą grupę w środowisku sportowym, nie potrafili wspólnie z wojewódzki władzami sportowymi skutecznie rozwiązać problemów szkoleniowych w tej dyscyplinie sportu, zaś brak pomysłów często zastępowano pozorowanymi działaniami. Swoją nieporadność przez lata najchętniej tłumaczono peryferyjnym położeniem i rolniczym charakterem regionu. Dużą winę za taki stan rzeczy ponosiły wojewódzkie władze sportowe.

Słowa kluczowe: działalność społeczna, organizacja, szkolenie, stan organizacyjny, efekty sportowe, województwo olsztyńskie.

Październik 1956 roku przyniósł ważne zmiany w życiu społecznym kraju, które spowodowały pewne zmiany także w systemie organizacyjnym sportu. W miejsce zrzeszeń i kół sportowych, powrócono do związków i klubów sportowych i przywrócono – jak pisze L. Szymański – znaczenie działalności społecznej¹. W założeniu reformy chodziło o to, żeby państwowe kierownictwo i społeczna aktywność wzajemnie i w miarę skutecznie się uzupełniały². O ile w opinii środowiska sportowego zwrot ku społecznej aktywności uznano za duże zwycięstwo nad dotychczasowym sposobem rozwijania sportu w kraju, na-

* Dr hab., prof. OSW, Olsztyńska Szkoła Wyższa im. Józefa Rusieckiego.

** Dr, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski.

¹ L. Szymański, *Próba syntezy dziejów kultury fizycznej w Polsce Ludowej*, [w:] L. Szymański, Z. Szwarzer (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 2, Wrocław 1996, s. 34.

² J. Gaj, K. Hądzelek, *Dzieje kultury fizycznej w Polsce w XIX i XX wieku*, Poznań 1991, s. 242.

wiążącym w jakimś stopniu do II Rzeczypospolitej, o tyle mniej podnoszono kwestie państwowego zarządzania, a zwłaszcza finansowania sportu (bez względu na poglądy polityczne)³. Można się zatem domyślać, że państwowe finansowanie sportu dla ogółu aktywistów sportowych stanowiło dużą wygodę, nie zmuszało bowiem do rozwiązywania zawsze ważnych i trudnych kwestii finansowych, zwłaszcza po obserwacji dotacji na sport w kraju w latach 1950–1956.

Tak zreformowany system sportu wyróżniał Polskę wśród krajów bloku komunistycznego, jako jedyne wówczas – można nawet uznać – właściwie rozumiejącego sposób rozwijania sportu. Interesujące jest tu zatem pytanie – jaki wpływ miała działalność społeczna na organizację, szkolenie i poziom gry w piłkę nożną w województwie olsztyńskim w latach 1957–1989?

Zmiany w organizacji sportu uruchomiły dużą aktywność społeczną w województwie olsztyńskim. W Olsztynie w 1957 roku powołany został Olsztyński Okręgowy Związek Piłki Nożnej (OOZPN). W skład nowego zarządu weszły osoby z Olsztyna i powiatów, znane i akceptowane przez środowisko piłkarskie. Prezesem wybrany został Stanisław Baranowski. Pracę oparto na nowym statucie OOZPN. Utworzony zarząd za najpilniejszą sprawę uznał podniesienie poziomu sportowego drużyn piłkarskich w województwie, a co za tym idzie – zwiększenie stanu kadry szkoleniowej oraz jej umiejętności⁴.

Jednak już we wrześniu 1957 roku, na posiedzeniu Komisji do spraw Sportu i Turystyki utworzonej przy Komitecie Wojewódzkim Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KW PZPR), przewodniczący Wojewódzkiego Komitetu Kultury Fizycznej (WKKF), Stanisław Regiec, krytycznie ocenił centralne dotacje przeznaczone na sport dla województwa olsztyńskiego, określając je jako „zastraszająco zaniżone i nie pozwalające na działalność w nowych warunkach”. Na uwadze miał m.in. zabranie przez Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej 300 tys. zł bez porozumienia z WKKF z budżetu przeznaczonego na sport⁵. Ponadto na ten rok CRZZ przydzielił na sport w województwie dotacje w wysokości 1,17%, GKKF 0,98% i Ministerstwo Oświaty 1,7%⁶.

Mimo tak drastycznej oceny przewodniczącego WKKF, okazało się, że owe dotacje nie spowodowały większych zaburzeń w dalszej działalności sportowej. Pokrywały zarówno wydatki czołowych nielicznych klubów i sekcji działają-

³ W. Reczek, *Referat wygłoszony na Ogólnopolskiej Naradzie Aktywu Sportowego*, „Kultura Fizyczna” 1957, nr 4, s. 254.

⁴ Archiwum Olsztyńskiego Muzeum Sportu (dalej AOMS),teczka 2. Polski Związek Piłki Nożnej. Okręg Olsztyński, k. 164–175. Statut Olsztyńskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej, 1957 r.

⁵ Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej APO), Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej KW PZPR), sygn. 1141/2143, k. 4. Notatka z posiedzenia Komisji do spraw Sportu i Turystyki z 16 IX 1957 r.

⁶ Zob. APO, KW PZPR, sygn. 1141/2144, k. 23. O sytuacji między sportem wyczynowym a masowym. Kierunki zabezpieczenia rozwoju sportu masowego na terenie województwa olsztyńskiego.

cych głównie w Olsztynie, jak i pozostałych, prezentujących najczęściej niewielkie umiejętności sportowe, do których zaliczały się także drużyny piłkarskie. Pomagały w tym środki finansowe pozyskiwane od coraz liczniej tworzonych zakładów pracy.

W tej sytuacji trudno było mówić o dużych problemach drużyn piłki nożnej – najbardziej widowiskowej i nośnej w odbiorze społecznym dyscypliny sportowej – zwłaszcza że pewną tradycją w województwie stało się od lat faworyzowanie piłkarstwa wobec innych dyscyplin przez miejscowe władze partyjne i administracyjne, które miały zasadniczy wpływ na rozwój gospodarczy „swoich” powiatów i miejscowości. Należy również wspomnieć o „karcie piłkarza”, mającej wspierać rozwój piłki nożnej w województwie, a która – jak się okazało – była często przyczyną nieporozumień i konfliktów⁷. Na jej podstawie bowiem władze klubów (przy akceptacji miejscowych władz) często przekazywały całą dotację klubową piłkarzom, co doprowadzało nawet do likwidacji innych sekcji sportowych. Wywoływało to falę krytyki podczas publicznych dyskusji na temat rozwoju sportu w województwie⁸. Wyróżnianie piłkarstwa w województwie znalazło swój rezonans w cyklu artykułów, jakie ukazały się w styczniu 1959 roku na łamach lokalnego „Głosu Olsztyńskiego”. Gazeta pisała o braku szkoleniowców, zaniedbaniu pracy z młodzieżą, fikcyjnych zatrudnieniach, niesportowym zachowaniu. Były to najczęstsze i powtarzające się zarzuty pod adresem środowiska piłkarskiego⁹.

Stawione zarzuty w dużym stopniu potwierdziła przeprowadzona miesiąc później przez Główny Komitet Kultury Fizycznej (GKKF) kontrola WKKF i wybranych powiatowych komitetów kultury fizycznej oraz okręgowych związków i klubów sportowych. Ogólnie kontrola wypadła negatywnie. Źle oceniono pracę klubów i sekcji. Nagminny był brak dokumentacji, a zwłaszcza brak dokumentacji szkolenia sportowego¹⁰. Wyjaśniało to w dużym stopniu przyczyny słabości sportu w Olsztyńskim. Mimo tak ważnych – jak określiło środowisko sportowe – zmian systemowych w 1957 roku, dwa lata funkcjonowania także OOZPN nie przyniosły istotnych zmian. O skali problemu najlepiej świadczył fakt, że w 1960 roku piłkę nożną uprawiało 5098 zawodników: trampkarzy, młodzików, juniorów i seniorów, zaś w roku następnym już 5700 osób, co liczbowo dawało tej dyscyplinie zdecydowanie pierwsze miejsce w województwie. Kluby reprezentowało 108 drużyn, rywalizujących w różnych klasach, od poziomu powiatowego po międzywojewódzki. Były to: 22 drużyny juniorów, 44 drużyny seniorów w C klasie, 20 – w B klasie, 12 – w A klasie i 10 drużyn

⁷ AOMS, teczka 2. Polski Związek Piłki Nożnej. Okręg Olsztyński, k. 185–186, Karta piłkarza.

⁸ APO, KW PZPR, sygn. 1141/2144, k. 171–175. Informacja o stanie sportu po likwidacji związkowych zrzeszeń sportowych w województwie olsztyńskim w roku 1957 r.

⁹ R. Zalewski, *Gdzie się toczysz piłko nożna*, „Głos Olsztyński” 1959, nr 16–19 z 20–24 I.

¹⁰ APO, KW PZPR, sygn. 1141/2146, k. 69–72. Protokół z kontroli zespołowej WKKF przeprowadzonej w dniach 9–14 II 1959 r. przez GKKF.

w lidze okręgowej. Miały one do dyspozycji jednego trenera II klasy, 26 instruktorów i 25 pomocników instruktora. Zawody prowadziło 76 sędziów, w tym 11 kandydatów i 25 próbnych¹¹. Popularność piłki nożnej – jak widać – nie szła w parze z liczbą szkoleniowców, a ponadto, co należy podkreślić, w większości zatrudnionych w kilku klubach. Jak wykazały kontrole, wielu z nich prezentowało niskie kwalifikacje sportowe i zawodowe¹².

Tymczasem zarówno WKKF, a później od 1960 roku Wojewódzki Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki (WKKFiT), jak i OZPN w powyższych trudnych, a często – jak widać – niejasnych kwestiach, głównie reagowały licznymi uchwałami podejmowanymi na swoich posiedzeniach¹³. Uchwały miały zmienić dotychczasowy stan rzeczy i wpłynąć na poprawę poziomu sportowego w województwie. Jednak żadna z tych struktur nie potrafiła dokonać zmiany własnego stylu pracy, mimo iż stan kadry szkoleniowej w województwie wyraźnie odbiegał od średniej krajowej. Potwierdzały to badania przeprowadzone w Polsce w latach 1957–1960. I tak, o ile w kraju nastąpił wzrost liczby kadry trenersko-instruktorskiej w porównaniu z rokiem 1957 o prawie 200%¹⁴, to w tym czasie w Olsztyńskim nie odnotowano istotnych zmian, co powiększało dystans dzielący województwo od innych regionów.

Zapał, z jakim środowisko piłkarskie zabrało się do działania po reformie kultury fizycznej – jak widać – szybko zgasł. Świadczył o tym wspomniany brak programów szkolenia sportowego młodzieży oraz instruktorów i trenerów piłki nożnej. Włączony w działalność sportową tzw. czynnik społeczny w WKKF/WKKFiT, a przede wszystkim OZPN i licznych sekcjach piłkarskich – jak się okazało – nie miał w tej kwestii ciekawego pomysłu¹⁵. Być może nie było też większego zainteresowania zmianami, mimo ogólnych utyskiwań. Paradoksalnie – jak się wydaje – taki stan rzeczy sprzyjał działalności społecznej, dawał bowiem poczucie niewymagającego trudu działania, zwłaszcza że piłka nożna – jak mało która dyscyplina sportu w województwie – miała duże wsparcie (WKKFiT, OZPN, Totalizator Sportowy, zakłady pracy, rady narodowe, dochody własne, „karta piłkarza”). Natomiast zasiadanie w zarządach sekcji i klubów piłkarskich dodawało nie tylko prestiżu w środowisku, ale dawało też możliwość łatwego zarządzania owymi środkami. Nie było zatem większych pro-

¹¹ D. Jaskółowska, *Działalność Olsztyńskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej w latach 1945–1960*, AWF Gdańsk 1981, s. 40, 44 (praca magisterska).

¹² APO, KW PZPR, sygn. 1141/2146, k. 69–72. Protokół z kontroli..., k. 70.

¹³ Archiwum Akt Nowych, Główny Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki, sygn. 2/126, k. 42. Protokół z Plenum WKKFiT odbytego w dniu 29 I 1961.

¹⁴ Z. Pijewski, *Rozwój organizacji sportowych i wychowania fizycznego w latach 1957–1960. Analiza statystyczna*, GKKFiT, Warszawa 1961, s. 56.

¹⁵ Przykładowo, w latach 1957–1975 w KKS „Warmia”, czołowym klubie piłkarskim w województwie, siedmiokrotnie zmieniano prezesa i zarząd. Zob. W. Linow, *Warunki organizacyjno-szkoleniowe rozwoju piłki nożnej w województwie olsztyńskim*, AWF Warszawa 1973, s. 20–50 (praca magisterska).

blemów z pozyskiwaniem osób do działalności społecznej. Głównie były to osoby pełniące ważne funkcje zawodowe w środowisku, często mocno angażujące się w działalność sportową. Przy tak dużej liczbie drużyn w województwie, piłkarski czynnik społeczny szybko stał się największą i najbardziej roszczeniową grupą.

Ta krótka i być może zbyt ogólna ocena działalności środowiska piłkarskiego w Olsztyńskim w tych pierwszych latach po reformie kultury fizycznej w kraju wymagałaby z pewnością pogłębionego studium, przekraczającego ramy tego artykułu. Jest jednak próbą zwrócenia uwagi na pewne zjawisko widoczne w działalności społecznej i wyjaśnienia braku większego zainteresowania zmianami. Pozorowanie troski o rozwój lokalnego piłkarstwa w systemie pełnego zabezpieczania działalności sportowej przez państwo większość działaczy – jak widać – satysfakcjonowało.

Zadawało to zwłaszcza nielicznych lokalnych instruktorów piłki nożnej, dla których taki sposób „rozwijania” piłkarstwa w województwie stanowił łatwe i intratne źródło zarobkowania. Możliwość ku temu stwarzała duża liczba drużyn, zainteresowanych doraźną poprawą swojej pozycji w sezonie piłkarskim (wiosna, jesień) w ogólnej klasyfikacji rozgrywek. Sezonowe zatrudnienie instruktorów dawało drużynom nadzieję lepszego miejsca w tabeli, natomiast instruktorom – korzyści finansowe bez obowiązku tworzenia jakichkolwiek planów szkoleniowych, gwarantując wygodną i pewną pracę na długie lata. Podsumowując sezon piłkarski w 1960 roku, „Głos Olsztyński” taką pracę instruktorów nazwał sezonowymi „wędrownkami”, które widoczne były nawet w trakcie rozgrywek. Nie tyle służyły poprawie umiejętności piłkarskich, co pielęgnowaniu nieporozumień rywalizujących lokalnych drużyn oraz niskiej jakości piłkarstwa w województwie¹⁶.

Wszystko to razem tworzyło niezdrowy klimat wokół piłki nożnej, który nie przeszkadzał środowisku piłkarskiemu, któremu ponadto „nie przeszkadzały” także zdecydowanie lepsze efekty sportowe osiągnięte w innych dyscyplinach. Przykładowo, żeglarze i bojerowcy plasowali się na wysokich miejscach w rywalizacji krajowej i międzynarodowej, natomiast lekkoatleci rywalizowali w II lidze krajowej o awans do I ligi. Mimo to w klasyfikacji centralnych władz sportowych Olsztyńskie plasowało się na ostatnich miejscach w kraju¹⁷. Decydowała o tym mierność większości dyscyplin sportowych, co w jakimś stopniu usprawiedliwiała brak sukcesów środowiska piłkarskiego.

Jednak w ocenie – praktycznie całego środowiska sportowego – główną przyczyną tej mierności była nie tyle własna słabość organizacyjna, ile niedostateczna wysokość środków kierowanych centralnie na sport w województwie. Z pewnością takim punktem odniesienia były lata 1950–1956, kiedy niemal każda działalność sportowa (nawet mało znacząca) miała zabezpieczenie zadowala-

¹⁶ R. Zalewski, *Młodzież i szkolenie – naczelnym programem Walnego Zgromadzenia OL OZPN*, „Głos Olsztyński” 1961, nr 16 z 19 I.

¹⁷ J. Urniaż, *Sport na Warmii i Mazurach w latach 1945–1975*, Olsztyn 2000, s. 50, 51, 89, 91 i in.

jące środowisko sportowe¹⁸. Wówczas to niezależnie od pryncypiów kultury fizycznej, tj. powszechności i ludowości, z pobudek ideologicznych państwo pokazało społeczeństwu, że wręcz rozdaje pieniądze na sport, na kulturę fizyczną. Z pewnością te lata wytworzyły w środowisku sportowym w województwie przekonanie o dalszym „rozdawnictwie” środków przez państwo, bez względu na jakość pracy sportowej. Najprościej ujmując, środki miały napływać bez względu na efekty, miały stanowić remedium na własny niedowład organizacyjny. Rzecz ciekawa, że – tak naprawdę – środki pozyskiwane w pełni zabezpieczały funkcjonowanie drużyn piłkarskich na każdym szczeblu współzawodnicstwa. Brakowało natomiast środków na „pozyskiwanie” lub też „kupowanie” znanych zawodników i szkoleniowców z innych regionów kraju, którzy mogliby wzmocnić sport w Olsztyńskim. Niemoc w tym zakresie stanowiła główną przyczynę krytyki i utyskiwań środowiska sportowego¹⁹. Panowała natomiast opinia, że winę za taki stan rzeczy ponosi peryferyjne położenie i rolniczy charakter województwa, które nie dawało takich możliwości rozwijania sportu, jakie dawał np. uprzemysłowiony Śląsk²⁰. Z pewnością było w tym dużo prawdy, zwłaszcza że w Olsztyńskim większego przemysłu nie było. Tworzono zatem mit o możliwościach finansowych Śląska (i braku takich możliwości w Olsztyńskim), który funkcjonował, zwłaszcza w piłce nożnej, do końca lat 80. Ta obiegowana opinia, którą chętnie się posługiwano, a przede wszystkim w nią wierzone, wyjaśniała społeczeństwu przyczynę słabości sportowej regionu i niemoc finansową w pozyskiwaniu zawodników i trenerów.

Nie ma wystarczającej podstawy, aby owe kwestie uogólniać, bowiem z pewnością podejmowano ciekawe inicjatywy, służące poprawie istniejącego stanu rzeczy, niemniej sytuacja w olsztyńskim sporcie świadczyła o występującej i ogólnie akceptowanej indolencji organizacyjnej, zwłaszcza w środowisku piłkarskim.

Mimo występujących trudności, władze sportowe poszczycić się mogły też sukcesami. Przykładowo, w 1961 roku w spartakiadach wzięło udział prawie 180 tysięcy uczestników. Jak dalece liczba ta była zawyżona, chociażby z powodu uczestnictwa w zawodach często tych samych sportowców, trudno powiedzieć, niemniej wymieniona liczba zawodników jest imponująca. W omawianym okresie działalność prowadziło 18 okręgowych związków sportowych. Największym z nich był Olsztyński Okręgowy Związek Piłki Nożnej, liczący

¹⁸ Taką opinię prezentowali zarówno pionierzy sportu, jak i ówczesni instruktorzy sportu. Wywiad z Mieczysławem Pożarskim, pracownikiem WKKF i WKKFiT w latach 1951–1989, przeprowadzony 16 VI 2014 (w posiadaniu autora).

¹⁹ Wywiad z Wojciechem Linowem, czołowym piłkarzem KKS „Warmia” w latach 1961–1972, działaczem OOZPN i pracownikiem WKKFiT w latach 1972–1989, przeprowadzony 14 VI 2014 (w posiadaniu autora).

²⁰ Z taką opinią autor spotkał się jako zawodnik, szkoleniowiec i pracownik Wojewódzkiej Federacji Sportu w Olsztynie.

51 sekcji i 5700 zawodników, kolejnym Olsztyński Okręgowy Związek Lekkiej Atletyki (OOZLA), w którym zarejestrowanych było 19 sekcji i 3000 zawodników, trzecim co wielkości związkiem był Olsztyński Okręgowy Związek Żeglarski, liczący 16 sekcji i 1247 członków²¹.

Jak wynika z przytoczonych liczb, trzy okręgowe związki skupiały największą liczbę uzdolnionej sportowo młodzieży. O ile sport żeglarski, z racji swojej specyfiki, nie odbierał jednym i drugim adeptów, o tyle inaczej rzecz się miała z OOZPN i OOZLA. Otóż oba te związki od lat rywalizowały ze sobą o przyciągnięcie do „swojej” dyscypliny sportu najsprawniejszej ruchowo młodzieży.

A w tej rywalizacji zdecydowanie lepiej wypadła lekkoatletyka. Z kilku istotnych powodów. Po pierwsze, dwa czołowe kluby rywalizowały udanie o wejście do I ligi; po drugie, w szkołach zajęcia z wychowania fizycznego w dużej mierze prowadzili absolwenci wyższych szkół wychowania fizycznego specjalizujących się w lekkoatletyce, po trzecie, wysoka pozycja lekkoatletyki w Polsce, jak również fakt uznawania jej od lat za akademicką dyscyplinę sportową, zachęcały zdolną sportowo młodzieży do uzyskania wyższego wykształcenia, które w tym czasie stanowiło ogromną nobilitację społeczną. Wszystko to razem miało także wpływ m.in. nawet na lansowanie opinii przez środowisko lekkoatletyczne o rzekomej wyższości intelektualnej młodzieży uprawiającej lekkoatletykę²². Powyższy pogląd miał zniechęcać młodzież do uprawiania innych dyscyplin sportowych, a zwłaszcza piłki nożnej. Powstaniu takiej opinii sprzyjał ogólnie niski poziom zawodowy i sportowy instruktorów piłkarskich i zawodników, których większość legitymowała się najczęściej ukończeniem szkoły zawodowej, oraz fakt, że piłka nożna głównie rozwijała w przyzakładowych klubach sportowych. Być może to także było przyczyną słabości organizacyjnej i szkoleniowej piłkarstwa w Olsztyńskim.

W sezonie 1963/64 drużyna KKS „Warmia” wywalczyła awans do II ligi. Trenerem zespołu był Eugeniusz Bartochowski, którego wspierał instruktor Henryk Czapezyk. Spadek z ligi w następnym sezonie i ponowny awans w 1966 roku, mimo owej sezonowej gry w II lidze, świadczył o korzystnych zmianach w szkoleniu drużyny. Do wyróżniających się piłkarzy należeli: Wojciech Linow, Wiesław Lendzion, Jerzy Pajewski, Marian Puchalski. W owym czasie także juniorzy klubu, trenowani przez Zbigniewa Lewickiego, absolwenta studiów wychowania fizycznego, zdobyli wicemistrzostwo Polski²³. W zespole wyróżniali się Bogdan Masztaler (przyszły reprezentant Polski, uczestnik mistrzostw świata w Barcelonie – 1982) i Jerzy Wiśniewski (objęty szkoleniem kadry narodowej). Zarówno gra w II lidze, jak i wicemistrzostwo Polski były znaczącymi osiągnięciami. Dawały nadzieję kibicom na dalsze sukcesy i pozwalały zapomnieć

²¹ *Sport w liczbach*, „Głos Olsztyński” 1961, nr 270 z 14 XI.

²² Opinia m.in. Zdzisława Klemensa, trenera lekkoatletyki MKS „Juwenia” w Olsztynie w tych latach i spostrzeżenia własne autora.

²³ Zob. *40 lat KKS „Warmia”*, Biskupiec 1985, s. 26.

o problemach nurtujących środowisko. Wygrana juniorów nie spowodowała jednak większych zmian w działalności okręgowego związku, a także w samym klubie. Chwalono system przygotowań juniorów, jednocześnie podkreślano potrzebę włączania juniorów do gry seniorów rywalizujących w II lidze. Szybko okazało się, że niektórzy zawodnicy, m.in. B. Masztaler, zrezygnowali z dalszego szkolenia w macierzystym klubie, podejmując dalszą działalność piłkarską w innych regionach Polski. Rezygnacja wybijających się zawodników z gry w macierzystych drużynach nie była, co prawda, zjawiskiem nowym, tym niemniej odejście B. Masztalera, z którym wiązano duże nadzieje, z pewnością zmniejszało potencjał sportowy „Warmii”.

Sukces juniorów nie spowodował przełomu w piłkarstwie olsztyńskim, co więcej, już wkrótce drużyna KKS „Warmia” ponownie spadła do ligi międzywojewódzkiej. O wartości sportowej piłki nożnej w tych latach najlepiej świadczy ocena WKKFiT z 1967 roku, który w prowadzonej czterostopniowej punktacji poziomu sportowego wszystkich dyscyplin w województwie olsztyńskim umieścił piłkę nożną w grupie trzeciej, co oznaczało, że w rywalizacji krajowej piłkarze prezentowali niski poziom sportowy²⁴. Również OOZPN nisko ocenił pracę sportową czołowych klubów piłkarskich w sprawozdaniu za lata 1967–1970, pisząc: „grają słabo, bez stabilizacji, a prawie każdego roku drużyna naszego województwa opuszcza szeregi tej ligi”²⁵. W sprawozdaniu zwrócono uwagę na brak zainteresowania sekcji piłkarskich i klubów szkoleniem, proponowanym przez Wydział Szkolenia OOZPN. Jak czytamy w sprawozdaniu, „żaden z klubów nie podjął takiej inicjatywy”²⁶. Na porządku dziennym były kary za bałagan na zawodach, brak kart zdrowia i zgłoszeń, niestawienie się na zawodach oraz awantury. Zawodnikom udzielano napomnień, nagan i dyskwalifikacji. Dość powiedzieć, że w sezonach 1968/69 i 1970/71 w pierwszej rundzie rozgrywek ukarano kluby łącznie 362 razy (w tym jednym zamknięciem boiska), natomiast zawodników – 950 razy²⁷.

Czytając sprawozdanie, nie sposób oprzeć się refleksji dotyczącej wspomnianego faworyzowania przez lata piłkarstwa, co skutkowało m.in. niefrasobliwym podejściem wielu sekcji piłkarskich do spraw organizacyjnych, a także statutowych. Można też odnieść wrażenie, że protokół jest krytyką własnej słabości związku. Zwłaszcza nakładane kary na kluby i zawodników miały tu symboliczne znaczenie, gdyż jeśli je nawet regulowano ze środków własnych, to w gruncie rzeczy i tak w konsekwencji z subwencji państwowych. Zwłaszcza drużyny klasy B i C karano za brak porządku na zawodach, brak kart zgłoszeń

²⁴ APO, KW PZPR, sygn. 1141/2160, k. 56. Problematyka sportu kwalifikowanego w województwie olsztyńskim, przedstawiona przez przewodniczącego WKKFiT, K. Holicza w roku 1967.

²⁵ AOMS, skoroszyt OOZPN 2, k. 38. Sprawozdanie z działalności Zarządu OOZPN za okres 1967–1970.

²⁶ Tamże, k. 50.

²⁷ Tamże, k. 42–43.

i zdrowia, nieuprawnioną grą zawodników, niestawienie się na zawodach. Z kolei godne postawy drużyn, ich działacze i kibiców nagradzano w akcji „fair play”²⁸.

Niewiele czyniły w tym zakresie wojewódzkie władze sportowe, które od lat przyjęły postawę biernego, rozumiejącego problemy zwierzchnika, zwłaszcza w osobie przewodniczącego WKKFiT Kazimierza Holicza (podobne rzecz miała się w innych dyscyplinach sportu), wspierającego sport i mało wymagającego. Na taką postawę wpływała zapewne obawa przed siłą aktywu społecznego, który swoim niezadowoleniem mógł nawet wymusić zmianę na stanowisku przewodniczącego WKKFiT, co – jak się wydaje – w przypadku środowiska piłkarskiego było poważnie brane pod uwagę. Dlatego też w wielu klubach, zwłaszcza w terenie – mimo słabych wyników – sekcje piłkarskie pretendowały nawet do sekcji wiodących z racji dużego zainteresowania młodzieży piłką nożną, a przede wszystkim dzięki regularnie napływającym subwencjom. Świadczył o tym rozwój organizacyjny związku. O ile w sezonie 1967/68 w Olsztyńskim zarejestrowane były 334 drużyny, startujące we wszystkich grupach wiekowych, o tyle w sezonie 1970/71 tych drużyn było już 437²⁹.

W praktyce wszystkie powiaty mogły się pochwalić własnymi drużynami piłkarskimi. Z reguły prym wiodły drużyny grające w lidze okręgowej (III klasa), która stanowiła najczęściej szczyt możliwości piłkarskich. Rywalizacja w lidze okręgowej dawała zwycięzcy możliwość startów w lidze międzywojewódzkiej, co dla każdej z drużyn i miejscowości oznaczało ogromny sukces. Przykładem lokalnej działalności może być sezon 1971/72, podobny do wielu innych sezonów. Czołowa wówczas drużyna piłkarska KS „Gwardia” z Olsztyna reprezentowała bez powodzenia region w lidze międzywojewódzkiej. Natomiast o prawo do gry w tej lidze współzawodniczyły drużyny walczące o pierwsze miejsce w lidze okręgowej. Kolejność drużyn w tej lidze przedstawiała się wówczas następująco: 1. OKS OZOS; 2. KS „Victoria” Bartoszyce; 3. KS „Sokół” Ostróda; 4. KKS „Warmia” Olsztyn; 5. KS „Śniardwy” Orzysz; 6. KS „Tęcza” Biskupiec; 7. SKS „Podchorążak” Szczytno; 8. KS „Stal” Giżycko; 9. KS „Jurand” Bemowo; 10. KS „Mazur” Pisz; 11. SKS „Huragan” Morąg; 12. KS „Polonia” Pasłęk; 13. LKS „Zjednoczenie” Kętrzyn; 14. LKS „Łyna” Sępólno³⁰.

Zwycięska drużyna OKS OZOS została uznana przez sportowe władze wojewódzkie za drużynę wiodącą w regionie. Zadecydowała o tym już nie rywalizacja w lidze międzywojewódzkiej, ale w II lidze (dzięki kolejnej reorganizacji piłkarstwa polskiego), ponadto przynosząca efekty praca z młodzieżą, a przede wszystkim patronat największego w województwie, nowo utworzonego dużego zakładu przemysłowego, jakim był Olsztyński Zakład Opon Samochodowych (OZOS) „Stomil”. Oznaczało to dodatkowe wsparcie finansowe piłkarzy klubu,

²⁸ Tamże.

²⁹ J. Urniaż, *Sport...*, s. 114.

³⁰ OKS OZOS mistrzem, *Łyna, Zjednoczenie, Polonia za burtą ligi okręgowej*, „Gazeta Olsztyńska” 1972, nr 144 z 19 VI.

związane głównie z fikcyjnym (atrakcyjnym finansowo) zatrudnieniem w OZOS³¹. Jednak objęcie patronatem OKS „Stomil” (OKS OZOS) przez fabrykę nie miało większego wpływu na poprawę poziomu sportowego piłkarzy. Mimo gry w pierwszej drużynie juniorów objętych szkoleniem kadry narodowej – Janusza Kupcewicza i Zbigniewa Kubelskiego, drużyna nie była przygotowana do rywalizacji na tym szczeblu. W rezultacie zajęła 12 miejsce, co spowodowało jej wyeliminowanie z II ligi.

Znacznie lepiej w klubie przedstawiała się praca z młodzieżą, która zaowocowała zdobyciem mistrza Polski juniorów w Warszawie w 1974 roku³². Był to efekt kilkuletniej pracy olsztynianina Jerzego Maształera, trenera II klasy, absolwenta WSWF. W zespole wyróżniali się późniejsi reprezentanci kraju, Jarosław Bako i Adam Zajer. W odbiorze społecznym oraz władz partyjnych i sportowych był to wielki sportowy sukces, fetowany zwłaszcza w klubie i środowisku piłkarskim. Złożyły się na niego głównie praca szkoleniowa trenera Maształera, ponadto wsparcie klubu, OZPN, a przede wszystkim fabryki opon. Nie bez znaczenia były tu także zmiany ekonomiczne w województwie, będące następstwem zmian w kraju, które owocowały widocznym wzrostem nakładów na sport w Olsztynie. W owym czasie Polska także w rywalizacji międzynarodowej uplasowała się bardzo wysoko, m.in. w piłce nożnej (złoty medal olimpijski – Monachium 1972, srebrny medal mistrzostw świata – Monachium 1974), co stanowiło znakomitą reklamę. Generalnie okres ten jawił się w województwie jako szczególnie dobry i sprzyjający rozwojowi sportu, a szczególnie piłkarstwu. Olsztyńskie w 1975 roku mogło się pochwalić rywalizacją drużyny OKS „Stomil” w II lidze oraz grą 14 drużyn w lidze okręgowej; w A klasie współzawodniczyło 40 drużyn; w B klasie 180, w C klasie 306. Zespoły miały wsparcie 52 drużyn juniorów i 50 drużyn trampkarzy. Ogólnie w rywalizacji wojewódzkiej uczestniczyły 643 zespoły, w których grało 8170 zawodników³³. Rok później szkoleniem zajmowało się 2 trenerów I klasy, 4 trenerów II klasy i 38 instruktorów³⁴.

Taki stan organizacyjny napawał dumą władze i cieszył kibiców lokalnych środowisk. Przesłaniał też ogólnie mierne umiejętności piłkarzy, jak i niewielką liczbę drużyn juniorów i trampkarzy, którzy mieli stanowić fundament piłkarstwa wojewódzkiego. Przykładem takim mogły być olsztyńskie kluby, których stan organizacyjny w 1973 roku przedstawiał się następująco: OKS „Stomil” prowadził szkolenie z udziałem 40 seniorów, 30 juniorów i 30 trampkarzy; KKS „Warmia” szkolił 30 seniorów, 20 juniorów i 30 trampkarzy, natomiast KS

³¹ Wywiad udzielony przez Jerzego Maształera, trenera II klasy drużyny juniorów, która w 1974 r. zdobyła Mistrzostwo Polski Juniorów, przeprowadzony 25 VI 1997 (w zbiorach autora).

³² Mecz zakończył się zwycięstwem 2:1 z KS „Ruch” Chorzów. Zob. S. Grzegorzczak, J. Lechowski, M. Szymkowiak, *Piłka nożna 1919–1989. Ludzie, drużyny, mecze*, Warszawa 1991, s. 228.

³³ J. Urniaż, *Sport...*, s. 112.

³⁴ Tamże, s. 111.

„Gwardia” liczył 56 seniorów, 18 juniorów i 20 trampkarzy³⁵. Ów stan liczbowy najmłodszych piłkarzy w czołowych klubach województwa pozwala przypuszczać, że w pozostałych klubach było podobnie, albo i gorzej.

Ową panującą od lat niemoc w tym zakresie starała się przełamać utworzona w 1973 roku nowa struktura sportowa, mianowicie Wojewódzka Federacja Sportu (WFS), będąca agendą Polskiej Federacji Sportu. Jej głównym zadaniem był rozwój sportu kwalifikowanego i przygotowanie sportowców do najważniejszych imprez sportowych nie tylko w kraju, ale i na świecie³⁶. W ślad za utworzeniem WFS, Olsztyńskie otrzymało zwiększone środki finansowe z centrali na rozwój sportu wyczynowego, które miały także zabezpieczać szkolenie młodzieży w klubach. Wydawać się powinno, że nowa instytucja z racji tak ważnych zadań w sporcie, a zwłaszcza zwiększonych możliwości finansowych, winna była uzyskać w środowisku sportowym aprobatę. Okazało się jednak, że od samego początku Wojewódzka Federacja Sportu borykała się z różnymi problemami, m.in. lokalowymi oraz brakiem odpowiednio przygotowanych do pracy w sporcie osób. Nie bez znaczenia był tu także brak życzliwej współpracy z WKKFiT, który traktował federację jako rywala, mogącego zaszkodzić sportowym władzom wojewódzkim. Obniżało to prestiż instytucji w środowisku sportowym. Ponadto utworzenie sekcji sportowych w WFS dla większości aktywu społecznego było równoznaczne z utratą samodzielności i powodem rezygnacji z dalszej działalności społecznej. Z wypowiedzi prezesa WFS na łamach miejscowej prasy wynikało, że do nowo powołanych sekcji weszła połowa nowych działaczy, głównie młodych osób³⁷. Owa utrata samodzielności tak naprawdę wiązała się głównie z kwestiami finansowymi, które od tej pory miały być w gestii WFS; która ponadto narzuciła wszystkim klubom zainteresowanym współpracą z tą instytucją obowiązek opracowania szczegółowych planów szkolenia sportowego dla wszystkich grup wiekowych.

Sekcje mające zawodników na poziomie krajowym w różnych dyscyplinach sportu szybko zaakceptowały powyższe warunki. Inaczej rzecz się miała z sekcjami piłkarskimi, które miały niewielu wybitnych zawodników. Dochodziły do tego obowiązek posiadania planów szkoleniowych drużyn w różnych grupach wiekowych oraz kontrola wydatków. W praktyce tylko nieliczne sekcje piłki nożnej spełniały wspomniane wymagania i wyraziły chęć współpracy z WFS. Były to głównie sekcje liczących się sportowo klubów w Olsztyńsku. Odnosić można było też przypadki odmowy środków dla sfederowanych klubów piłkarskich niespełniających wymogów szkoleniowych. W takich sytuacjach braki finansowe rekompensował WKKFiT oraz przedsiębiorstwa wspierające

³⁵ W. Linow, *Warunki...*, s. 69.

³⁶ Archiwum Wojewódzkiej Federacji Sportu,teczka, symb. PZ-000, k. 17. Protokół z zebrania organizacyjnego Wojewódzkiej Federacji Sportu w Olsztynie z 14 IX 1973 r.

³⁷ R. Zalewski, *Powołano do życia sekcje sportowe*, „Gazeta Olsztyńska” 1973, nr 252, z 23 X.

drużyny³⁸. Postawa WKKFiT w powyższej kwestii, poza tym, że budziła niezadowolone przedstawicieli innych dyscyplin sportowych, pokazywała także możliwość obejścia wymogów stawianych przez WFS.

Ową ogólną słabość organizacyjną władz sportowych szybko ujawnił sezon piłkarski 1975/76. Okazało się, że w rywalizacji juniorów o prymat okręgu mistrzowie Polski osiągnęli łatwe i wysokie zwycięstwa w rywalizacji z lokalnymi drużynami juniorów. Łatwa wygrana nie sprzyjała doskonaleniu umiejętności piłkarskich, zachęcała raczej do lekkiego traktowania dalszego szkolenia. Również seniorzy macierzystego klubu bez entuzjazmu współpracowali ze „złotymi” juniorami. Zdawali bowiem sobie sprawę z ich dużych umiejętności, które mogłyby zagrażać własnej pozycji w drużynie, co powodowało konflikty w klubie³⁹. Tak więc pojawił się nieoczekiwany problem, z którym nie potrafiono sobie poradzić. W rezultacie zdecydowana większość juniorów w roku następnym zrezygnowała ze szkolenia w OKS „Stomil”, znajdując „zatrudnienie” w pierwszoligowych drużynach w kraju. Podobnie uczynił J. Masztaler. Pozbawiło to na dłuższe lata OKS „Stomil” dopływu wyszkolonej młodzieży, natomiast w jakimś stopniu rozwiązało kłopot władz sportowych. Zaistniała sytuacja uzmysłowiła także, że Olsztyn, mimo ogromnych aspiracji środowiska piłkarskiego oraz władz sportowych i partyjnych, w rzeczywistości nie był przygotowany do takiego sukcesu w piłce nożnej. Ambicje środowiska i władz skupione na grze w II lidze stanowiły apogeum lokalnych możliwości, zwłaszcza że łączono je głównie ze wspomnianą możliwością „kupowania” zarówno zawodników, jak i szkoleniowców. Własnych zdolnych juniorów nie wzięto pod uwagę.

W 1975 roku reforma administracyjna kraju spowodowała przejście kilku powiatów do nowo utworzonych województw. Nie miało to jednak większego znaczenia z uwagi na fakt, że w praktyce czołowe drużyny piłki nożnej znajdowały się w Olsztynie. Były to OKS „Stomil”, KKS „Warmia” oraz KS „Gwardia” i to głównie z nimi władze sportowe, partyjne i administracyjne wiązały nadzieje na rywalizację w coraz wyższej lidze krajowej. Mimo wsparcia zawodnikami i szkoleniowcami z klubów spoza województwa, grały one z reguły sezonowo w II lidze.

Zmiany personalne we władzach sekcji i klubów piłkarskich, podobnie jak i we władzach sportu wojewódzkiego, nie wniosły nic ożywczego. Ustabilizowana w tych latach struktura organizacyjna środowiska piłkarskiego przesądziła o stylu pracy w kolejnych latach. Dlatego w latach 80. nie doszło do istotnych zmian w piłkarstwie olsztyńskim.

Kończąc nasze rozważania, nieodparcie nasuwa się konkluzja, że o powodzeniu piłki nożnej w województwie olsztyńskim w dużym stopniu decydowali ludzie podejmujący społeczną działalność w zarządach sekcji i klubów sporto-

³⁸ Jako pracownik działu szkolenia WFS w latach 1974/75 autor artykułu był uczestnikiem spotkań działaczy piłki nożnej z przewodniczącym WKKFiT, K. Holiczem.

³⁹ Wywiad z J. Masztalerem...

wych, w OOZPN i władzach sportowych. Dzięki państwowemu zabezpieczeniu finansowemu tej dyscypliny sportu mieli oni istotny wpływ nie tylko na jej organizacyjny rozwój, ale także na szkolenie i jakość poziomu sportowego. Jednak owe centralne zabezpieczenie sprzyjało w dużym stopniu faworyzowaniu piłki nożnej. Środki finansowe dawały bowiem poczucie źle rozumianej wartości dyscypliny i łatwość społecznej działalności. Przez lata działacze nie potrafili wypracować jasnej koncepcji rozwoju piłki nożnej, natomiast brak pomysłu dość często zastępowały pozorowane działania mające doraźnie rozwiązać istniejące problemy. Zamiast zachęcać lokalnych szkoleniowców do podwyższania własnych umiejętności, bardziej interesowano się „kupowaniem” zawodników i szkoleniowców z innych województw. Wszystko to razem miało wpływ na niski poziom sportowy drużyn. Z racji dużej liczby drużyn piłkarskich, bardzo szybko działacze społeczni stali się najbardziej liczną i roszczeniową grupą w środowisku sportowym, wymuszającą wsparcie finansowe. Swoją nieporadność najchętniej przez lata tłumaczono peryferyjnym położeniem i rolniczym charakterem regionu, a nie brakiem dobrze zorganizowanej struktury organizacyjno-szkoleniowej. Nie bez winy były tu wojewódzkie władze sportowe i partyjne, które tolerowały taki stan rzeczy i nie potrafiły wspólnie ze środowiskiem wypracować polityki mającej na celu jakościowy rozwój piłki nożnej w województwie.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych

Główny Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki

Archiwum Państwowe w Olsztynie

Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej

Archiwum Olsztyńskiego Muzeum Sportu

Archiwum Wojewódzkiej Federacji Sportu

II. Źródła rękopiśmienne i maszynopisy

Jaskółwska D., *Działalność Olsztyńskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej w latach 1945–1960*, AWF Gdańsk 1981 (praca magisterska).

Linow W., *Warunki organizacyjno-szkoleniowe rozwoju piłki nożnej w województwie olsztyńskim*, AWF Warszawa 1973 (praca magisterska).

III. Źródła drukowane

Druki normatywne i urzędowe:

Statut Olsztyńskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej, 1957.

Prasa codzienna i czasopisma:

- „Głos Olsztyński”, 1959–1961.
- „Gazeta Olsztyńska”, 1972–1972.
- „Kultura Fizyczna” 1957.

IV. Źródła wspomnieniowe

Relacje ustne i wywiady:

- Linow Wojciech (14 VI 2014).
- Masztaler Jerzy (25 VI 1997).
- Pożarski Mieczysław (16 VI 2014).

Uwagi autora pracy.

B. Piśmiennictwo

I. Publikacje

- Gaj J., Hądzelek K., *Dzieje kultury fizycznej w Polsce w XIX i XX wieku*, Poznań 1991.
- Grzegorzczak S., Lechowski J., Szymkowiak M., *Piłka nożna 1919–1989. Ludzie, drużyny, mecze*, Warszawa 1991.
- Pijewski Z., *Rozwój organizacji sportowych i wychowania fizycznego w latach 1957–1960. Analiza statystyczna*, Warszawa 1961.
- Szymański L., *Próba syntezy dziejów kultury fizycznej w Polsce Ludowej*, [w:] L. Szymański, Z. Szwarzer (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 2, Wrocław 1996, s. 34.
- Urniaż J., *Sport na Warmii i Mazurach w latach 1945–1975*, Olsztyn 2000.
- 40 lat KKS „Warmia”, Biskupiec 1985.

Abstract

Social Activists, Organization, Training and Sport Effects of Football in the Province of Olsztyn (1957–1989)

Article highlights the social activity in sections and sports clubs management boards in the context of sport level of soccer teams in Olsztyn province in the years 1957–1989. Football social activists had a significant impact on the organization, training and sport level of football. Although they were the biggest group in sport environment, they could not effectively solve the problems of training in the sport together with the provincial sports authorities, while the lack of ideas was often replaced by sham operations. Their helplessness over the years, preferably was explained by the peripherally and agricultural character of the region. Provincial sports authorities were to be blamed as well for this state of affairs.

Keywords: social activity, organization, training, organizational state, the effects of sports, Olsztyn province.

Arkadiusz PŁOMIŃSKI*
Eligiusz MAŁOLEPSZY**

Przyczynek do dziejów turystyki narciarskiej w województwie sieradzkim w latach 1975–1998

Streszczenie

Turystyka narciarska na obszarze województwa sieradzkiego w latach 1975–1998 była związana z dwoma organizacjami społecznymi: Polskim Towarzystwem Turystyczno-Krajoznawczym oraz Zrzeszeniem Ludowe Zespoły Sportowe. Upowszechnianiem turystyki narciarskiej w ramach Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w województwie sieradzkim zajmował się Klub Narciarski działający w strukturach Oddziału Towarzystwa w Zduńskiej Woli. W latach 1975–1998 członkowie Klubu Narciarskiego corocznie organizowali wyjazdy w góry na obozy narciarskie. Początkowo turnusy były organizowane w schroniskach krajowych. Po „otwarciu” granic w latach dziewięćdziesiątych XX wieku odbywały się w Czechosłowacji, a następnie w Czechach i Słowacji. Natomiast główną formą działalności Wojewódzkiego Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Sieradzu w zakresie upowszechnienia turystyki narciarskiej była organizacja i udział w imprezach turystycznych. W latach 1975–1998 członkowie zrzeszenia brali czynny udział w ogólnopolskich i międzynarodowych rajdach narciarskich, m.in.: Ogólnopolskim Narciarskim Rajdzie Chłopskim w Rajczy (od 1993 roku międzynarodowym) i Ogólnopolskim Podhalańskim Rajdzie Narciarskim LZS w Białym Dunajcu.

Słowa kluczowe: narciarstwo, turystyka, województwo sieradzkie.

Celem pracy jest przedstawienie rozwoju turystyki narciarskiej na obszarze województwa sieradzkiego w latach 1975–1998. W pracy zastosowano następujące metody badawcze: analizę źródeł historycznych, indukcję, dedukcję, syntezę oraz metodę porównawczą. Cezurę początkową pracy wyznacza 1975 rok, w którym weszła w życie reforma administracyjna o dwustopniowym podziale terytorialnym kraju. W wyniku reformy zostało utworzone województwo sie-

* Dr, Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie.

** Dr hab. prof. AJD, Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie.

radzkie¹. Cezurę końcową wyznacza 1998 rok, w którym zostało zlikwidowane województwo sieradzkie, a jego ziemie ponownie zostały włączone do województwa łódzkiego. Do przygotowania pracy zostały wykorzystane źródła archiwalne, drukowane, prasowe oraz literatura przedmiotu. Kwerenda materiałów źródłowych została przeprowadzona w Archiwum Państwowym w Łodzi Oddział w Sieradzu (Zespoły: Urząd Statystyczny w Sieradzu z lat 1975–1998, Urząd Wojewódzki w Sieradzu z lat 1975–1998) oraz w składnicach akt stowarzyszeń, towarzystw i organizacji społecznych prowadzących działalność turystyczną na obszarze województwa sieradzkiego.

Początki turystyki narciarskiej na ziemiach polskich datujemy na przełom XIX i XX wieku. Jednym z pionierów tej nowej formy turystyki był Stanisław Barabasz, który w 1894 roku przywiózł do Zakopanego pierwsze narty – skonstruowane przez siebie w Cieklinie². W tym samym roku Barabasz wraz z Janem Fischerelem odbył pierwszą historyczną wycieczkę narciarską w Tatry do Czarnego Stawu Gąsienicowego³. Rosnąca popularność i coraz większe grono sympatyków „białego szaleństwa” zaowocowały powstaniem organizacji i towarzystw społecznych propagujących narciarstwo. Były to m.in.: Polskie Towarzystwo Tatrzańskie (utworzone w 1873 roku jako Galicyjskie Towarzystwo Tatrzańskie), Karpackie Towarzystwo Narciarzy we Lwowie (utworzone 29 stycznia 1907 roku), Tatrzańskie Towarzystwo Narciarzy w Krakowie (statut Towarzystwa zatwierdzono 23 listopada 1910 roku) i Towarzystwo Krzewienia Narciarstwa (powstałe w 1932 roku)⁴. Ponadto upowszechnianie turystyki narciarskiej było jednym z aspektów działalności powstałego w 1867 roku Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Jak piszą Małgorzata i Aleksander Wiecheć,

Sokoli organizowali zbiorowe wycieczki górskie w zimie, dając początek turystyce narciarskiej [...]. Przykładem może być pierwsza wycieczka zimowa na Łomnicę w 1900 roku⁵.

¹ Województwo sieradzkie (1975–1998), utworzone na podstawie ustawy o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa, w skład którego weszły miasta: Sieradz, Błaszki, Łask, Poddębice, Szadek, Warta, Wieluń, Zduńska Wola i Złoczew, oraz gminy z powiatów: sieradzkiego, kaliskiego, łaskiego, łódzkiego, pączęńskiego, poddębickiego, tureckiego i wieluńskiego, obejmowało powierzchnię 4870 km², co stanowiło 1,56% powierzchni Polski.

² L. Rak, *Stanisław Barabasz – ojciec polskiego narciarstwa?*, [w:] L. Rak, E. Małolepszy (red.), *Narciarstwo polskie 1888–2008*, Jasło 2009, s. 21.

³ J. Gaj, *Dzieje turystyki w Polsce*, Warszawa 2008, s. 44.

⁴ J. Kapłon, *Karpackie Towarzystwo Narciarzy we Lwowie – zarys dziejów*, [w:] L. Rak, E. Małolepszy (red.), *Narciarstwo polskie 1888–2008*, Jasło 2009, s. 52–54, tegoż, *Tatrzańskie Towarzystwo Narciarzy w latach 1910–1951 – zarys dziejów*, [w:] L. Rak (red.), *Sporty zimowe w tradycji polskiej kultury fizycznej*, Częstochowa 2011, s. 47–49; W. Krygowski, *Dzieje Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa – Kraków 1988, s. 19–21; L. Rak, *Wybrane kierunki działalności Towarzystwa Krzewienia Narciarstwa w latach 1932–1939*, [w:] R. Urban, L. Nowak, A. Kowalczyk (red.), *Kultura fizyczna w czasach zaborów i w drugiej Rzeczypospolitej*, Gorzów Wielkopolski 2012, s. 105.

⁵ M. Wiecheć, A. Wiecheć, *Początki narciarstwa w „Sokole” w Polsce*, [w:] J. Rodziewicz-Gruhn, E. Małolepszy (red.), „Prace Naukowe WSP w Częstochowie. Seria: Kultura Fizyczna” z. 5, Częstochowa 2003, s. 62–64.

Istotne zmiany dotyczące funkcjonowania organizacji i towarzystw turystycznych nastąpiły po zakończeniu drugiej wojny światowej. Wprowadzenie w Polsce systemu totalitarnego uniemożliwiło reaktywowanie niektórych przedwojennych organizacji i towarzystw społecznych działających na polu kultury fizycznej i turystyki (m.in. Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”)⁶. Ponadto w 1950 roku (z inicjatywy Rady Turystycznej działającej przy Ministerstwie Komunikacji) Polskie Towarzystwo Krajoznawcze zostało połączone z Polskim Towarzystwem Tatrzańskim, tworząc Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (PTTK). Do nowo powstałego Towarzystwa przystąpiły również mniejsze organizacje turystyczne, m.in. Tatrzańskie Towarzystwo Narciarzy – którego rolę i tradycję w krzewieniu turystyki narciarskiej przejęła, działająca przy Zarządzie Głównym PTTK, Komisja Turystyki Narciarskiej⁷.

1 czerwca 1975 roku wprowadzono nowy dwustopniowy podział administracyjny Polski, tworząc 49 województw w miejsce dotychczasowych 17. Jednym z nowo powstałych województw było województwo sieradzkie. Kształt prawny reformie nadały dwie ustawy z 28 maja 1975 roku: o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. nr 16, poz. 89) i o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych (Dz. U. nr 16, poz. 91)⁸. W latach 1975–1998 działalność turystyczną na obszarze województwa sieradzkiego prowadziły: Automobilklub Sieradzki, oddziały Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, oddziały Towarzystwa Krzewienia Kultury Fizycznej, Oddział Wojewódzki Polskiego Towarzystwa Schronisk Młodzieżowych, Wojewódzkie Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe, Wojewódzkie Zrzeszenie Sportowe Spółdzielczości Pracy „Start” oraz organizacje młodzieżowe⁹. Ponadto działalność gospodarczą z zakresu turystyki na obszarze województwa sieradzkiego prowadziły: Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Turystyczne „Tursir”, oddziały Polskiego Biura Turystycznego „Orbis” i Ogólnokrajowej Spółdzielni Turystycznej „Gromada”, Wojewódzkie Biuro Turystyki Młodzieżowej „Juventur”, Biuro Usług Turystycznych i Rekreacyjnych Ośrodka Sportu i Rekreacji (OSiR) w Sieradzu, Biuro Obsługi Ruchu Turystycznego OSiR w Wieluniu oraz Biura Obsługi Ruchu Turystycznego PTTK w Sieradzu, Wieluniu, Łasku i Zduńskiej Woli¹⁰. Natomiast spośród ww. organi-

⁶ J. Gaj, K. Hądzelek, *Dzieje kultury fizycznej w Polsce*, Poznań 1997, s. 218.

⁷ J. Kapłon, *Tatrzańskie Towarzystwo Narciarzy...*, s. 56.

⁸ „Dziennik Ustaw” 1975, nr 17, poz. 92.

⁹ Archiwum Państwowe w Łodzi, Oddział w Sieradzu (APŁOS), Urząd Wojewódzki w Sieradzu z lat 1975–1998 (UWS), sygn. 1811, Informacja o stanie realizacji „Programu Rozwoju Kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki w Województwie Sieradzkim”, b. pag.; APŁOS, UWS, sygn. 1811, Ocena obsługi ruchu turystycznego i stanu bazy na terenie województwa sieradzkiego, b. pag.; APŁOS, UWS, sygn. 1811, Sprawozdanie z wykonania „Programu Rozwoju Kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki do 1985 roku”, b. pag.

¹⁰ APŁOS, UWS, sygn. 1811, Informacja o stanie realizacji „Programu Rozwoju Kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki w Województwie Sieradzkim”, b. pag.; APŁOS, UWS, sygn. 1811, Ocena obsługi ruchu turystycznego i stanu bazy na terenie województwa sieradzkiego, b. pag.

zacji upowszechnianiem turystyki narciarskiej zajmowały się: Oddział PTTK w Zduńskiej Woli i Wojewódzkie Zrzeszenie LZS w Sieradzu.

Początki narciarstwa w Zduńskiej Woli, jak pisze Jerzy Kozłowski,

[...] należy kojarzyć z próbami ślizgów młodzieży w okresie międzywojennym i czasie okupacji, na nartach wykonanych z różnych deszczulek, a nawet z klepek od beczek po śledziach¹¹.

Poprawa jakości sprzętu narciarskiego wśród zduńskowolskich narciarzy nastąpiła po zakończeniu drugiej wojny światowej. Wówczas to pozyskiwano narty wraz z innymi akcesoriami narciarskimi z magazynów ponemieckich zlokalizowanych przy ulicy Żołnierskiej oraz z siedziby organizacji Hitlerjugend przy ulicy Szkolnej nr 4¹². W kolejnych latach zaczęto organizować pierwsze grupowe wyjazdy „na narty” w góry (m.in. w 1947 roku Harcerski Chór Rewelersów obozował w Karpaczu i dokonał zjazdu ze Strzuchy Akademickiej przez Samotnię do świątyni Wang) oraz wycieczki i rajdy narciarskie w okolicach Zduńskiej Woli (Góry Czechowskie i Porębskie)¹³. Wszystkie wcześniejsze doświadczenia narciarskie oraz udział Ryszarda Lafery i Wojciecha Formańskiego w kursie narciarskim (8–21 stycznia 1967 roku w Turbaczu) zaowocowały powstaniem Klubu Narciarskiego działającego przy Oddziale PTTK w Zduńskiej Woli. Zebranie organizacyjne Klubu odbyło się 14 marca 1968 roku i wzięły w nim udział 23 osoby. Podczas zebrania prezesem Klubu Narciarskiego wybrano Wojciecha Formańskiego, sekretarzem Jerzego Kozłowskiego, a skarbnikiem Janusza Kalinowskiego¹⁴. W latach 1975–1998 członkowie Klubu Narciarskiego corocznie organizowali wyjazdy w góry na obozy narciarskie. Początkowo turnusy organizowano w schroniskach krajowych. W latach dziewięćdziesiątych XX wieku także w Czechosłowacji, a następnie w Czechach i Słowacji (tab. nr 1)¹⁵.

¹¹ J. Kozłowski, *Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (40-lecie Oddziału w Zduńskiej Woli). Klub Narciarski (30 lat narciarskiej emocji)*, Zduńska Wola 1996, b. pag.

¹² Sprzęt narciarski, znajdujący się w magazynach w Zduńskiej Woli w okresie drugiej wojny światowej, Niemcy rekwirowali w krajach okupowanej Europy. Gromadzone narty wraz z akcesoriami były przygotowywane (m.in. malowane na biało) dla żołnierzy Wehrmachtu walczących na wschodzie. Sprzęt był różnej wartości, od zwykłych nart wykonanych z drewna brzoźowego i grabowego aż po „hikory” robione przez wyspecjalizowane zakłady.

¹³ Składnica Akt Oddziału Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Zduńskiej Woli, *50 lat krzewienia patriotyzmu lokalnego PTTK w Zduńskiej Woli* – wydawnictwo okazjonalne (50 lat PTTK w Zduńskiej Woli), b. pag.

¹⁴ J. Kozłowski, *Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (40-lecie Oddziału w Zduńskiej Woli)...*, b. pag; tegoż, *Opowieści z miasta nad Brodnią*, Zduńska Wola 2005, s. 229.

¹⁵ *50 lat krzewienia patriotyzmu lokalnego PTTK w Zduńskiej Woli* – Wydawnictwo okazjonalne (50 lat PTTK w Zduńskiej Woli), b. pag.

Tabela 1. Turnusy wraz z uczestnikami organizowane przez Klub Narciarski Oddziału PTTK w Zduńskiej Woli w latach 1975–1996

Rok	Miejsce obozu narciarskiego	Uczestnicy
1975	Klimczok	A. i W. Formańscy, R. i Z. Laferowie, J. i N. Kalinowscy, J. Kozłowski, G. Kałużyńska
1976	Klimczok	A. i W. Formańscy, R. i Z. Laferowie, J. i N. Kalinowscy, J. Kozłowski, G. Kałużyńska, A. Błaszczyk
1977	Schronisko na Turbaczu	A. i W. Formańscy, R. i Z. Laferowie
1978	Samotnia	A., B. i W. Formańscy, R. Lafery, J. Kalinowski, J. Kozłowski, A. Zawadzki
1979	Schronisko na Stożku	A., J., W. i B. Formańscy, G. Kałużyńska, J. Chinalski, A. Błaszczyk, J. Kalinowski
1980	Wielkie Racza	A., B. i W. Formańscy, R. Lafery, T. Wijaszka, J. i N. Kalinowscy, J. Kozłowski, J. Chinalski, J. Salamonowicz, A. i M. Zawadzcy.
1981	Prehyba	R. Rosiński, J. Salamonowicz, A. Błaszczyk, J. Kozłowski, B. i W. Formańscy, R. i Z. Laferowie, J. i N. Kalinowscy, T. Wijaszka
1982	Błatnia	R. i Z. Laferowie, R. Rosiński, J. Kozłowski, J. i N. Kalinowski, A. i J. Wijaszka, R. Jakubek
1983	Schronisko na Hali Chochołowskiej	A. i M. Zawadzcy, R. Sokołowska, J. Kozłowski, B. i W. Formańscy, N. i J. Kalinowscy, T. R. Lafery, J. Salamonowicz
1984	Kalatówki	N. i J. Kalinowscy, R. i Z. Laferowie, R. Sokołowska, M. Kałużyńska, J. Mikołajczyk, J. Salamonowicz, K. i J. Kozłowsy
1985	Hala Szrenicka	R. i Z. Laferowie, R. Sokołowska, G. Kałużyńska, J. Chinalski, J. Kalinowski, M. Formański, J. Mikołajczyk, J. Kozłowski
1986	Przysłop pod Baranią Górą	R. i T. Laferowie, J. i N. Kalinowscy, I. i J. Chinalscy, R. Sokołowska, M. Kałużyńska, J. Mikołajczyk, M. Formański, J. Kozłowski
1987	Stożek	N. i J. Kalinowscy, R. i Z. Laferowie, A. Kowalik, M. Kałużyńska, J. Formański, R. Sokołowska, J. Mikołajczyk, J. Chinalski, J. Kozłowski, M. Niedźwiecki, J. Salamonowicz
1988	Rysianka	N. i J. Kalinowscy, R. i Z. Laferowie, A. i J. Kowalikowie, R. Sokołowska, M. Kałużyńska, E. Woźniak, M. Niedźwiecka, J. Kozłowski, J. Salamonowicz, T. Wijaszka, K. Ginda, J. Chinalski
1989	Barania Góra	N. i J. Kalinowscy, R. i Z. Laferowie, R. Sokołowska, M. Niedźwiecka, A. i M. Kałużyńscy, J. Salamonowicz, K. Samorek, T. Wijaszka, J. Kozłowski
1990	Hala Miziowa	R. Sokołowska, J. i J. Kalinowscy, Z. i R. Laferowie, T. Wijaszka, J. Salamonowicz, K. Somorek, J. Mikołajczyk, M. Niedźwiecka, J. Kozłowski

Tabela 1. Turnusy wraz z uczestnikami... (cd.)

Rok	Miejsce obozu narciarskiego	Uczestnicy
1991	Hala Miziowa	J. i J. Kalinowscy, Z. i R. Laferowie, M. Niedźwiecki, R. Sokołowska, T. i J. Wijaszkwie, J. Salamonowicz, K. Somorek, J. i B. Chinalscy, J. i A. Mikołajczykowie, R. Suwald, J. Kozłowski
1992	Spindlerovy Mlyn	T. i R. Laferowie, R. Sokołowska, J. i J. Kalinowscy, M. Niedźwiecki, J. Mikołajczyk, M. i J. Salamonowiczowie, A. i T. Wijaszkwie, R. Sokołowska
1993	Chopok	T. i R. Laferowie, R. Sokołowska, J. i J. Kalinowscy, T. Wijaszka, J. Salamonowicz, M. Formański
1994	Zieleniec	R. Sokołowska, J. i J. Kalinowscy, Z. i R. Laferowie, E. Niedźwiecka, J. Mikołajczyk, R. Rosiński, M. i T. Formańscy, A. Podkościelny
1995	Chata Vratna	J. i J. Kalinowscy, Z. i R. Laferowie, E. Niedźwiecka, R. Sokołowska, T. i J. Wijaszkwie, J. Salamonowicz, J. Mikołajczyk, A. Podkościelny
1996	Mala Morawska	T. i R. Laferowie, R. Sokołowska, J. i J. Kalinowscy, E. Niedźwiecka, T. i J. Wijaszkwie, M. i J. Salamonowiczowie, M. Somorek
1996	Zieleniec	A. i J. Mikołajczykowie, R. Rosiński, A. Podkościelny, J. i J. Kalinowscy, Z. i R. Laferowie, E. Niedźwiecka, R. Sokołowska, R. Rosiński

Źródło: J. Kozłowski, *Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (40-lecie Oddziału w Zduńskiej Woli)...*, b. pag.

Podczas obozów członkowie Klubu brali udział w kursach narciarskich, ogólnopolskich zlotach miłośników gór, organizowali zawody narciarskie, konkursy literackie, jak również omawiali sprawy związane z bieżącym funkcjonowaniem (m.in. ustalano wysokość składek członkowskich, dokonywano wyboru władz klubowych)¹⁶. W omawianym okresie pracami Klubu kierowali m.in.: Wojciech Formański, Janina Kalinowska, Janusz Kalinowski, Jerzy Kozłowski i Ryszard Lafery. Liczba członków Klubu Narciarskiego Oddziału PTTK w Zduńskiej Woli na przestrzeni dwudziestu trzech omawianych lat wykazywała tendencje zmienne. W latach 1975–1978 Klub Narciarski zrzeszał 14 członków¹⁷. W kolejnym roku (1979) liczba narciarzy zwiększyła się o jedną osobę –

¹⁶ J. Kozłowski, *Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (40-lecie Oddziału w Zduńskiej Woli)...*, b. pag.

¹⁷ APŁOS, Urząd Statystyczny w Sieradzu z lat 1975–1998 (dalej: USS), sygn. 185, Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego i działalności programowej i turystycznej Oddziału Okręgu PTKK w Sieradzu za 1975 rok, b. pag.; APŁOS, USS, sygn. 188, Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału

15 członków¹⁸. Lata osiemdziesiąte XX wieku przyniosły nieznaczny spadek liczby narciarzy należących do Klubu (1982 rok – 13 członków, 1983 – 13, 1984 – 13, 1986 – 14 i 1987 – 14)¹⁹. Wzrost liczby członków w porównaniu do lat wcześniejszych możemy zaobserwować w pierwszych latach transformacji ustrojowej (1991 rok – 21 członków, 1992 – 22 i 1993 – 21)²⁰. Tendencje wzrostowe były krótkotrwałe i już w następnych latach liczba narciarzy zrzeszonych w Klubie zmniejszyła się dwukrotnie (1994 rok – 12 członków, 1995 – 10)²¹. Natomiast ostatnie lata omawianego okresu to ponowny wzrost stanu osobowego Klubu. W latach 1996–1997 do Klubu Narciarskiego Oddziału PTKK w Zduńskiej Woli należało 14 członków²².

Turystyka narciarska w Ludowych Zespołach Sportowych (LZS) ziemi sieradzkiej swoje początki miała w latach pięćdziesiątych XX wieku. Wówczas to w LZS „Zduny” uprawiano narciarstwo nizinne z bazą na Porębskich Górach.

Wojewódzkiego PTKK w Sieradzu za 1976 rok, b. pag.; APŁOS, USS, sygn. 188, Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTKK w Sieradzu za 1977 rok, b. pag.; APŁOS, USS, sygn. 188, Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTKK w Sieradzu za 1978 rok, b. pag.

¹⁸ APŁOS, USS, sygn. 188, Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTKK w Sieradzu za 1979 rok, b. pag.

¹⁹ APŁOS, USS, sygn. 188, Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTKK w Sieradzu za 1982 rok, b. pag.; APŁOS, USS, sygn. 188, Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTKK w Sieradzu za 1983 rok, b. pag.; APŁOS, USS, sygn. 188, Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTKK w Sieradzu za 1984 rok, b. pag.; APŁOS, USS, sygn. 188, Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTKK w Sieradzu za 1986 rok, b. pag.; APŁOS, USS, sygn. 188, Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTKK w Sieradzu za 1987 rok, b. pag.

²⁰ APŁOS, USS, sygn. 188, Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału PTKK w Zduńskiej Woli za 1991 rok, b. pag.; APŁOS, USS, sygn. 188, Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału PTKK w Zduńskiej Woli za 1992 rok, b. pag.; APŁOS, USS, sygn. 188, Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału PTKK w Zduńskiej Woli za 1993 rok, b. pag.

²¹ APŁOS, USS, sygn. 188, Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału PTKK w Zduńskiej Woli za 1994 rok, b. pag.; APŁOS, USS, sygn. 188, Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału PTKK w Zduńskiej Woli za 1995 rok, b. pag.

²² APŁOS, USS, sygn. 188, Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału PTKK w Zduńskiej Woli za 1996 rok, b. pag.; APŁOS, USS, sygn. 188, Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału PTKK w Zduńskiej Woli za 1997 rok, b. pag.

Organizowano rajdy, zdobywając punkty na Nizinną Odznakę Narciarską. Inicjatorem i propagatorem tych działań był zduńskowolanin Jerzy Kozłowski²³. Adekwatnie do Zduńskiej Woli turystyka narciarska rozwijała się w sieradzkim LZS. Rada Powiatowa sieradzkiego LZS wraz z radami gminnymi z obszaru powiatu sieradzkiego organizowała rajdy i imprezy narciarskie, m.in. w 1972 roku zorganizowano zawody narciarskie i szkołę narciarską dla początkujących adeptów turystyki narciarskiej (Burzenin – 1972)²⁴. Ponadto członkowie LZS z powiatu sieradzkiego brali czynny udział w rajdach narciarskich, m.in. w 1970 roku drużyna „Komandos” z sieradzkiego LZS zajęła III miejsce w klasyfikacji końcowej rajdu turystyczno-narciarskiego rozgrywanego w Bieszczadach²⁵.

Istotny wpływ na rozwój turystyki narciarskiej w Zrzeszeniu LZS na obszarze województwa sieradzkiego miała reforma administracyjna z 1975 roku, która pociągnęła za sobą przeobrażenia organizacyjne w zakresie zarządzania kulturą fizyczną i turystyką na szczeblu wojewódzkim. W związku z dostosowaniem struktury organizacyjnej kultury fizycznej i turystyki do nowego podziału administracyjnego kraju, w dniu 7 sierpnia 1975 roku odbył się zjazd założycielski Wojewódzkiego Zrzeszenia LZS w Sieradzu²⁶. W strukturach wojewódzkich Zrzeszenia programowaniem i koordynowaniem zadań z zakresu rozwoju turystyki w środowisku wiejskim zajmowała się – działająca przy Radzie Wojewódzkiej LZS – Wojewódzka Komisja Turystyki Wiejskiej (WKTW). W strukturach WKTW na obszarze województwa sieradzkiego działały sekcje odpowiedzialne za rozwój poszczególnych form turystyki. Jedną z nowo powstałych sekcji była sekcja turystyki narciarskiej²⁷. Wojewódzka Komisja Turystyki Wiejskiej była również inicjatorem powstania wyciągu narciarskiego (typu orczykowego) w Strońsku (gmina Zapolice). Wyciąg, dzięki wsparciu finansowemu Wojewódzkiej Rady Związków Zawodowych w Sieradzu, został uruchomiony 31 stycznia 1980 roku. Oddanie do użytku wyciągu było dużym wydarzeniem dla pasjonatów narciarstwa i turystyki narciarskiej²⁸. Wyciąg użytkowany był tylko do końca lat osiemdziesiątych XX wieku, a ostatni jego element (koło zębate) został zdemontowany po likwidacji województwa sieradzkiego.

Główną formą działalności Wojewódzkiego Zrzeszenia LZS w Sieradzu w zakresie upowszechnienia turystyki narciarskiej była organizacja i udział w imprezach turystycznych. W latach 1975–1998 członkowie zrzeszenia brali udział w ogólnopolskich i międzynarodowych rajdach narciarskich, odnosząc

²³ J. Kozłowski, *Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze...*, b. pag.

²⁴ Kronika Rady Powiatowej Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Sieradzu z lat 1964–1975, b. pag.

²⁵ Tamże.

²⁶ „Głos Robotniczy” 1975, nr 174, s. 2.

²⁷ „Wiadomości Sportowe” 1980, nr 13, s. 6; Kronika Rady Wojewódzkiej Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Sieradzu 1975–1989, b. pag.

²⁸ Kronika Rady Wojewódzkiej Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Sieradzu 1975–1989, b. pag.

w nich wiele sukcesów²⁹. W lutym 1976 roku drużyna narciarzy WKTW (oparta na narciarzach LZS Burzenin) zajęła czwarte miejsce w klasyfikacji końcowej w centralnym rajdzie narciarskim rozgrywanym w Zakopanem³⁰. W omawianym okresie najpopularniejszą, a zarazem najważniejszą imprezą narciarską dla turystów z województwa sieradzkiego był Ogólnopolski Narciarski Rajd Chłopski odbywający się w Rajczy³¹. W latach 1975–1979 największy sukces narciarze z województwa sieradzkiego odnieśli w 1977 roku. W X (jubileuszowym) rajdzie na 42 startujące zespoły w klasyfikacji wojewódzkiej sieradzanie zajęli drugie miejsce, przegrywając tylko z drużyną gospodarzy – województwem bielskim³². Zwycięską drużynę tworzyły trzy zespoły reprezentujące: Ludowy Klub Sportowy i Turystyczny „Burza” Burzenin, WKTW Sieradz i LZS Sieradz „Komandosi”³³. Starty w latach osiemdziesiątych XX wieku reprezentanci województwa sieradzkiego rozpoczęli od zajęcia drugiego miejsca w klasyfikacji wojewódzkiej (1980 rok)³⁴. „Srebrne” miejsce wywalczyła 53-osobowa drużyna, podzielona na siedem zespołów 6-osobowych (startowały na trasach dwudniowych – 22 km) i dwa zespoły 5-osobowe (startowały na trasach jednodniowych – 12 km)³⁵. Jednak najbardziej owocne w sukcesy były lata 1986–1993, kiedy to województwo sieradzkie reprezentowały drużyny Zespołu Szkół Rolniczych (ZSR) z Sędziejowic³⁶. W latach 1988 (XX, jubileuszowy rajd), 1990 i 1992 województwo sieradzkie zwyciężyło w klasyfikacji wojewódzkiej³⁷. Natomiast w latach 1986, 1991 i 1993 województwo sieradzkie zajęło drugie miejsce w klasyfikacji województw³⁸. Ponadto w rywalizacji drużynowej narciarze

²⁹ Kronika Sekcji Turystycznej LZS przy Zespole Szkół Rolniczych w Sędziejowicach z lat 1990–1999, b. pag.; „Wiadomości Sportowe” 1986, nr 8, s. 2.

³⁰ Kronika Rady Wojewódzkiej Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Sieradzu 1975–1989, b. pag.

³¹ Ogólnopolski Narciarski Rajd Chłopski w Rajczy – początki rajdu sięgają 1947 roku, kiedy po raz pierwszy młodzież wiejska mieszkająca na obszarze Beskidu Żywieckiego spotkała się na imprezie turystycznej w Rajczy. W latach pięćdziesiątych XX wieku impreza nabrała rozmachu i urosła do rangi powiatowych i wojewódzkich mistrzostw. Od 1967 roku spotkaniom turystów wiejskich w Rajczy patronowała Rada Główna Zrzeszenia LZS, a impreza otrzymała rangę ogólnokrajową (od 1993 międzynarodową). W programie imprezy oprócz rajdów turystyczno-narciarskich znajdowały się inne imprezy, m.in.: slalom gigant, bieg płaski. Natomiast na zakończenie imprezy odbywał się tradycyjny festyn ludowy połączony z konkursami i występami regionalnych zespołów artystycznych.

³² „Głos Robotniczy” 1977, nr 48, s. 2.

³³ Kronika Rady Wojewódzkiej Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Sieradzu 1975–1989, b. pag.

³⁴ „Głos Robotniczy” 1980, nr 45, s. 2.

³⁵ Kronika Rady Wojewódzkiej Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Sieradzu 1975–1989, b. pag.

³⁶ „Nad Wartą” 1986, nr 10, s. 12; „Nad Wartą” 1989, nr 10, s. 12.

³⁷ Kronika Sekcji Turystycznej LZS przy Zespole Szkół Rolniczych w Sędziejowicach z lat 1985–1989, b. pag.; Kronika Sekcji Turystycznej LZS przy Zespole Szkół Rolniczych w Sędziejowicach z lat 1990–1999, b. pag.; „Wiadomości Sportowe” 1990, nr 7–8, s. 2; „Wiadomości Sportowe” 1992, nr 2, s. 16, 17.

³⁸ Kronika Sekcji Turystycznej LZS przy Zespole Szkół Rolniczych w Sędziejowicach z lat 1985–1989, b. pag.; Kronika Sekcji Turystycznej LZS przy Zespole Szkół Rolniczych w Sędziejowicach z lat 1990–1999, b. pag.

z Sędziejowic w 1986 i 1990 roku wywalczyli pierwsze miejsce, a w roku 1991 na podium stanęły aż dwie drużyny ZSR w Sędziejowicach – zajmując drugie i trzecie miejsce³⁹. Województwo sieradzkie było również reprezentowane na Ogólnopolskim Podhalańskim Rajdzie Narciarskim LZS (ZSR w Sędziejowicach). Rajd Podhalański był organizowany corocznie na trasach narciarskich w Białym Dunajcu, począwszy od 1996 roku. Najwyższą lokatę narciarze z województwa sieradzkiego wywalczyli w 1997 roku, zajmując 6 miejsce na 23 reprezentacje wojewódzkie. Najwyżej sklasyfikowanym zawodnikiem z sędziejowickiej drużyny był Robert Bednarek, który zajął drugie miejsce w rekreacyjnym torze przeszkód⁴⁰.

Na obszarze nizinnym i bez większych tradycji narciarskich, jakim było województwo sieradzkie, rozwój turystyki narciarskiej w latach 1975–1998 był uzależniony od pasji i zaangażowania amatorów „białego szaleństwa”. W okresie tym turystyka narciarska na obszarze województwa sieradzkiego była upowszechniana przez Klub Narciarski Oddziału PTTK w Zduńskiej Woli i Wojewódzkie Zrzeszenie LZS w Sieradzu. Przy czym członkowie Klubu Narciarskiego swoją działalność koncentrowali na organizacji corocznych wyjazdów w góry na obozy narciarskie. Początkowo turnusy były organizowane w schroniskach krajowych. Po otwarciu granic w latach dziewięćdziesiątych XX wieku odbywały się w Czechosłowacji a następnie w Czechach i Słowacji. Natomiast główną formą działalności Wojewódzkiego Zrzeszenia LZS w Sieradzu w zakresie upowszechnienia turystyki narciarskiej była organizacja i udział w ogólnopolskich i międzynarodowych rajdach narciarskich (turystyka kwalifikowana).

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Łodzi – Oddział w Sieradzu

Urząd Statystyczny w Sieradzu z lat 1975–1998

Urząd Wojewódzki w Sieradzu z lat 1975–1998

Składnica Akt Oddziału Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Zduńskiej Woli

II. Kroniki i księgi pamiątkowe

Kronika Rady Powiatowej Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Sieradzu z lat 1964–1975.

³⁹ „Nad Wartą” 1986, nr 10, s. 12; „Wiadomości Sportowe” 1986, nr 8, s. 2; „Wiadomości Sportowe” 1990, nr 7–8, s. 2.

⁴⁰ Kronika Sekcji Turystycznej LZS przy Zespole Szkół Rolniczych w Sędziejowicach z lat 1990–1999, b. pag.

Kronika Rady Wojewódzkiej Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Sieradzu 1975–1989.

Kronika Sekcji Turystycznej LZS przy Zespole Szkół Rolniczych w Sędziejowicach z lat 1985–1989.

Kronika Sekcji Turystycznej LZS przy Zespole Szkół Rolniczych w Sędziejowicach z lat 1990–1999.

III. Źródła drukowane

Informacja o stanie realizacji „Programu Rozwoju Kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki w Województwie Sieradzkim”.

Ocena obsługi ruchu turystycznego i stanu bazy na terenie województwa sieradzkiego.

Sprawozdanie z wykonani „Programu Rozwoju Kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki do 1985 roku”.

Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego i działalności programowej i turystycznej Oddziału Okręgu PTKK w Sieradzu za 1975 rok.

Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTKK w Sieradzu za 1976 rok.

Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTKK w Sieradzu za 1977 rok.

Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTKK w Sieradzu za 1978 rok.

Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTKK w Sieradzu za 1979 rok.

Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTKK w Sieradzu za 1982 rok.

Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTKK w Sieradzu za 1983 rok.

Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTKK w Sieradzu za 1984 rok.

Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTKK w Sieradzu za 1986 rok.

Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTKK w Sieradzu za 1987 rok.

Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału PTKK w Zduńskiej Woli za 1991 rok.

Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału PTKK w Zduńskiej Woli za 1992 rok.

Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału PTKK w Zduńskiej Woli za 1993 rok.

- Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału PTKK w Zduńskiej Woli za 1994 rok.
- Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału PTKK w Zduńskiej Woli za 1995 rok.
- Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału PTKK w Zduńskiej Woli za 1996 rok.
- Sprawozdanie zbiorcze ze stanu organizacyjnego oraz działalności programowej i turystycznej Zarządu Oddziału PTKK w Zduńskiej Woli za 1997 rok.

IV. Prasa

- „Głos Robotniczy”, Łódź 1975–1980
- „Nad Wartą”, Sieradz 1980–1998
- „Wiadomości Sportowe”, Warszawa 1975–1998

B. Literatura

- Chmiel A., *Turystyka w Polsce w latach 1945–1989*, Warszawa 2007.
- Domagała K., *Nasza mała ojczyzna. Popularna historia osady Skomlin i jej okolicy*, Skomlin 2007.
- Drażdzewski S., *Ludowe Zespoły Sportowe*, Warszawa 1974.
- Gaj J., *Dzieje turystyki w Polsce*, Warszawa 2008.
- Gaj J., *Zarys historii turystyki w Polsce*, Warszawa 2003.
- Gaj J., Hądzelek K., *Dzieje kultury fizycznej w Polsce*, Poznań 1997.
- Kapłon J., *Karpackie Towarzystwo Narciarzy we Lwowie – zarys dziejów*, [w:] L. Rak, E. Małolepszy (red.), *Narciarstwo polskie 1888–2008*, Jasło 2009.
- Kapłon J., *Tatrzańskie Towarzystwo Narciarzy w latach 1910–1951 – zarys dziejów*, [w:] L. Rak (red.), *Sporty zimowe w tradycji polskiej kultury fizycznej*, Częstochowa 2011.
- Krygowski W., *Dzieje Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego*, Warszawa – Kraków 1988.
- Kozłowski J., *Opowieści z miasta nad Brodnią, Zduńska Wola* 2005.
- Kozłowski J., *Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (40-lecie Oddziału w Zduńskiej Woli). Klub Narciarski (30 lat narciarskiej emocji)*, Zduńska Wola 1996.
- Małolepszy E., *Rola i znaczenie turystyki w działalności Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Polsce w latach 1989–2010*, [w:] T. Drozdek-Małolepsza, J. Rodziewicz-Gruhn (red.), *Z dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, t. 2, Częstochowa 2011.
- Mazur M., *50 lat LZS, Piotrków Tryb.* 1997.
- Mazur M., *Ludowe Zespoły Sportowe w regionie łódzkim w latach 1946–2006*, Radomsko 2006.
- Rak L., *Stanisław Barabasz – ojciec polskiego narciarstwa?*, [w:] L. Rak, E. Małolepszy (red.), *Narciarstwo polskie 1888–2008*, Jasło 2009.

- Rak L., *Wybrane kierunki działalności Towarzystwa Krzewienia Narciarstwa w latach 1932–1939*, [w:] R. Urban, L. Nowak, A. Kowalczyk (red.), *Kultura fizyczna w czasach zaborów i w drugiej Rzeczypospolitej*, Gorzów Wielkopolski 2012.
- Wiecheć M., Wiecheć A., *Początki narciarstwa w „Sokole” w Polsce*, [w:] J. Rodziewicz-Gruhn, E. Małolepszy (red.), „Prace Naukowe WSP w Częstochowie. Seria: Kultura Fizyczna”, z. 5, Częstochowa 2003.

Abstract

Contribution to the History of Ski Tourism in the Province of Sieradzkie in the Years 1975–1998

Ski tourism on the territory of the sieradzkie province in the years 1975–1998 was associated with two social organizations: Polish Tourist and Sightseeing Association and Association of Rural Sports Teams. As part of Polish Tourist and Sightseeing Association ski tourism in the province of sieradzkie was promoted by a Ski Club operating within the structures of the Association Branch in Zduńska Wola. In the years 1975–1998 each year members of the Ski Club organized trips to the mountains on ski camps. Initially, the stays were organized in national hostels. After the borders “opened” in 1990s they took place in Czechoslovakia and then in the Czech Republic and Slovakia. In turn, the main activity of the Provincial Association of Rural Sports Teams in Sieradz within the scope of promotion of ski tourism was organization of and participation in tourist events. In the years 1975–1998 the members of the association took an active part in all-Poland and international skiing rallies, among others.: All-Poland Peasants’ Skiing Rally in Rajcza (international since 1993) and LZS All-Poland Skiing Rally of Podhale in Biały Dunajec.

Keywords: skiing, tourism, Sieradz Voivodeship.

CZĘŚĆ II

**UWARUNKOWANIA ZDROWIA, POSTAWY
PROZDROWOTNE, WŁAŚCIWOŚCI
MORFOLOGICZNO-FIZJOLOGICZNE
ORGANIZMU W RÓŻNYCH OKRESACH
ONTOGENEZY**

Erika CHOVANOVÁ*

The Effect of Manipulative, Movement and Preparatory Sports Games on Correction of Behavior Disorders in Integrated Elementary School Pupils with ADHD

Abstract

Hyperactivity associated with lack of concentration poses a problem to teachers. This behavioral disorder, which affects school achievement, behavior and social relationships, requires specific educational approach. One of the possibilities of correcting such a disorder is through movement and physical activity, which is important not only for somatic development, but also for social development of children. At present, this issue is being discussed among experts in the field. The research was conducted in the school year 2012/2013. The sample consisted of 46 primary school teachers who taught at the first degree of elementary school. The teachers evaluated 123 integrated pupils aged 6 to 10. To assess behavioral disorders, we used Vanderbilt ADHD Diagnostic Teacher Rating Scale (VADTRS), a diagnostic tool used by teachers to identify children with ADHD. Arousing interest in physical activities, increasing their effectiveness and making these activities more esthetic had positive effect on children as shown by their interest in physical activities. The teachers confirmed *improvement in relationships with peers* (89.13%), *following directions/rules* (93.48%) and *disrupting classes* (86.96%). This study was supported by project VEGA 1/0769/13 "The Effectiveness of Specific Movement Reeducation Procedures on the Correction of Hyperkinetic Disorders of Prepubertal Children".

Keywords: primary symptoms of ADHD, children with behavior disorders, ISCED 1, hyperactivity, Vanderbilt ADHD Diagnostic Teacher Rating Scale.

Introduction

Hyperactivity associated with lack of concentration poses a problem to teachers. This behavior disorder has an undesirable effect on children's behav-

* University of Prešov, Faculty of Sports, Slovakia.

ior, which is viewed to be problematic. These signs increase the risk of teachers forming negative attitudes towards such children due to their disrupting and unpleasant behavior [6]. Therefore, hyperactive children tend to be subject to more criticism. This has negative effect on their self-assessment by increasing the risk of negative self-perception as an unacceptable, incapable and unsuccessful person. Behavior that serves as a defensive mechanism in a situation a child is unable to cope with in another way is often problematic and, from the viewpoint of others, inadequate, which may cause trouble. Hyperactive children tend to be anxious, suffer from self-talk, emit various sounds and often run around. They have trouble being at ease and being relaxed [10].

Motor responses of children diagnosed with ADHD are inadequate in their number, intensity and speed relative to stimulus. These children are evidently clumsy when engaging in visual and spatial cognitive tasks requiring fine motor skills. The decreased level of fine motor skills is to a large extent accompanied by inhibited gross motor functions. Body movements are often inaccurate, disorganized and irrelevant in relation to task or overall situation. As reported by several authors [1], [5], manifestations of hyperactivity are often visible.

This behavior disorder, which affects school achievement, behavior and social relationships, requires specific educational approach. ADHD syndrome can be treated. Borová et al. [3] reported that physical activities had positive effect on behavior of children diagnosed with ADHD (hyperactive children), behavior disorders due to the fact that such activities increase self-control and decrease impulsiveness, which leads to improved state of health.

Movement and physical activity are beneficial not only for somatic development of children, but also for their social development [6]. Movement may assist in coping with hyperkinetic disorder. The most appropriate type of movement for prepubertal children is playing games. Games help to develop mental maturity of children through obtaining new knowledge. Through play, children learn to direct their emotions and learn to be independent of their surroundings [12], [13]. Children also learn to establish contact with people at school by respecting teacher's authority and instructions. In addition to that, through playing games children form friendly and work relationships, learn to be part of a team, to behave honestly by exerting great volitional effort with a great deal of fantasy and ideas. They also learn to obey rules and acquire a variety of motor stereotypes they may use later in their life [19]. Manipulative, movement and preparatory sports games are an adequate emotional tool. Therefore, we assume that manipulative, movement and preparatory sports games can be an adequate tool for coping with difficulties associated with hyperkinetic disorder of integrated children within the educational process [17], [21].

Such knowledge has become challenging for specialists and educators who seek ways to increase the quality and outcomes of the educational process. The thematic unit "Manipulative, movement and preparatory sports games" allows

creative teaching. Creative teachers engage children in educational activities by proportionately implementing all types of movement games (jumping, chasing and hitting-a-target games, etc.) and also games designed to develop motor abilities of children. During the games that teachers apply, children use various sports and nontraditional equipment or ways of manipulating such equipment, by applying them in easy manipulative games. With integrated children, teachers make use of the effect of manipulative, movement and preparatory sports games on children's motor skills and correction of behavior disorders. These games are incorporated into the organizational structure of daily schedule in accordance with the National Education Program ISCED 1.

Manipulative, movement and preparatory sports games can increase self-control and decrease impulsiveness of integrated pupils with ADHD in the school setting. It may be assumed that according to reported evidence, this has become an issue, which has to be addressed in the school environment. A teacher is positive about having a group of good pupils in class. Therefore, teachers integrate less skilled children into regular student groups by quietly emphasizing strengths of the most gifted children in order to point to their exemplary behavior in all aspects of play [15], [16].

Material and methods

The purpose of the study was to determine the effect of manipulative, movement and preparatory sports games on the correction of behavior of integrated pupils diagnosed with ADHD in the school setting.

Hypothesis: We hypothesized that the effect of manipulative, movement and preparatory sports games, which attracted attention of pupils with behavior disorders, would lead to correction of behavior of integrated pupils with ADHD and that improved behavior would be confirmed by teachers in 3 subscales: *relationships with peers, following directions/rules* and *disrupting class*.

This study was supported by project VEGA 1/0769/13 "The Effectiveness of Specific Movement Reeducation Procedures on the Correction of Hyperkinetic Disorders of Prepubertal Children". The research was conducted in the school year 2012/2013. The sample consisted of 46 primary school teachers who taught at the first degree of elementary school. The teachers evaluated 123 randomly selected integrated pupils aged 6 to 10. Of these, 52 were girls (mean age 7.5 years) and 71 boys (mean age 6.8 years). Participation in the study was voluntary and anonymous. The questionnaire response rate was 100%. Data were collected under own supervision at particular schools after obtaining consent from school principals and teachers of particular subjects at each of the schools.

Description of methods

Vanderbilt ADHD Diagnostic Teacher Rating Scale (VADTRS) is a diagnostic tool used by teachers to identify children with ADHD [21]. The advantage of the scale is that it is easy to understand and to administer and can be clearly scored.

Psychometric properties of the scale used abroad are very good, the scale reliability ranges from $\alpha = 0.79$ for depression and anxiety to $\alpha = 0.91$ for symptoms [21].

To process collected data we compared relative frequencies between boys and girls to determine their interest in manipulative, movement and preparatory sports games.

Table 1. Vanderbilt ADHD Diagnostic Teacher Rating Scale “Classroom behavior”

Classroom behavior	Excellent	Above average	Average	Satisfactory	Unsatisfactory
Relationships with peers	1	2	3	4	5
Following directions	1	2	3	4	5
Distrupting class	1	2	3	4	5
Assignment completion	1	2	3	4	5
Organizational skills	1	2	3	4	5

Source: Wolraich et al. [21].

Specific educational procedures and work organization: modification of environment, placement of the student in the class, individual work pace and learning styles of pupils, instruction methods and approaches to educating pupils, assessment of behavior and study achievements.

In the thematic unit “Manipulative, movement and preparatory sports games (both traditional and nontraditional games)”, we wanted the children to develop practically all game skills, acquire correct technique of equipment manipulation and correct technique of game skills used in games during classes. The purpose was to teach children to use these game skill in various environments.

We focused on interconnecting theoretical knowledge and practice. The pupils memorized the names of games used during classes, applied and followed the game rules. The pupils also had knowledge about and could name game skills used when playing manipulative, movement and preparatory sports games. We also provided pupils with basic information on games and competitions, the relevance of competitiveness in sports and correct technique of particular game skills. The pupils acquired knowledge about both correct manipulation with exercise equipment and basic rules of applied games. We placed emphasis on the principles of acceptable behavior at sports events as well as on safety and hygiene-related principles during playing games.

Educational activities were proportionately incorporated into all types of movement games (jumping games, chasing games, hitting-a-target games, etc.) and also games designed to develop all motor abilities. During games, children used various types of both traditional and nontraditional equipment and applied ways of their manipulation when playing easy manipulative games. The movement games and exercises were used to refine motor skills and correct behavior disorders of integrated children.

Results and discussion

Boys and girls refined their games skills and learnt the names of games during classes. The children followed and respected established rules and developed their technique of equipment manipulation. The correct technique of game skills was refined through games played during classes. The respondents used acquired skills in various settings.

Teachers accepted the interest of integrated pupils in manipulative, movement and preparatory games and exercises (see Table 2 and 3). Teachers used Vanderbilt ADHD Diagnostic Teacher Rating Scale to identify children with ADHD. It is reported that exercise has positive emotional effect for boys and girls of all ages. The application of manipulative, movement and preparatory sports games and exercises improved “**classroom behavior**” for relationships with peers, following directions/rules and disrupting class.

The physical activities that children engaged in within the thematic unit “Manipulative, movement and preparatory sports games” (Traditional and non-traditional games) and which aroused interest of prepubertal children are presented in Tables 2 and 3. Data are classified according to the interest of children.

Mazal [14] and Majherová [13] state that the main characteristics of movement games are their attractiveness, spontaneity, active rest, development of motor abilities and motor skills, social empathy, morale, willpower and self-control. A positive finding was that both movement and sports games whose content makes them popular with children were popular with 100% boys. They are collective by promoting interpersonal relationships and by enabling children to apply their creativity. The role of educators is to support children’s joy of movement and their desire to exercise. If children like exercise and get immersed in exercise, then exercise becomes a permanent part of their lives. Among factors that may have positive effect on physical education process, provide exercise stimuli, increase interest, effectiveness and esthetic character are various non-traditional games as well as nontraditional exercise equipment [9]. A positive finding is that games with nontraditional equipment were popular with 76.38% boys. It definitely is an adequate form of attracting attention and increasing activity of boys. The relevance of competitiveness in sports and conduct at sports events

was accepted by 43.05% children. In total, 40.27% children followed safety and hygiene guidelines when playing games. The rules of game selection were used by 13.88% boys, which was lowest of all (see Table 2).

Table 2. Interest in manipulative, movement and preparatory sports games: Boys

Games	Boys	
	n	%
Movement games	71	100.00
Sports games	71	100.00
Games with nontraditional equipment	55	76.38
Manipulative games	50	69.44
Basic game skills	46	63.88
Relevance of competitiveness in sports	31	43.05
Conduct at sports events	31	43.05
Safety and hygiene during games	29	40.27
Game skills	26	36.11
Games in different settings	10	13.88
Rules of game selection	10	13.88

Note: n – sample size, % – percentage

Table 3. Interest in manipulative, movement and preparatory sports games: Girls

Games	Girls	
	n	%
Movement games	52	100
Sports games	50	96.15
Games with nontraditional equipment	51	98.08
Manipulative games	51	98.08
Basic game skills	43	82.69
Relevance of competitiveness in sports	38	73.08
Conduct at sports events	38	73.08
Safety and hygiene during games	52	100
Game skills	28	53.85
Games in different settings	26	50
Rules of game selection	26	50

Note: n – sample size, % – percentage

It may be assumed that consistent use of manipulative, movement and preparatory sports games, performing basic game skills in varying conditions, dif-

ferent ways of manipulating equipment when playing games in various settings and situations and the rules of selected games had positive effect on children's both physical and mental capacity.

All girls showed interest in playing movement games. Majority of girls were also interested in playing sports and manipulative games and games with nontraditional equipment. It should be noted that safety and hygiene during playing games were considered most important. Children were interested in basic game skills, relevance of competitiveness in sport and conduct at sports events. Similarly to boys, girls reported that they liked and were interested in performing these activities. The lowest percentage was found for popularity of game skills, games played in various settings and the rules of game selection (see Table 3).

Both girls and boys positively perceived the incorporation of manipulative, movement and preparatory sports games into the organizational structure of educational process. The comparison of genders showed dominance of girls. Almost identical percentages of girls and boys preferred movement games, sports games and game skills. In all the remaining domains, preferences were statistically different for girls (see Table 4).

Table 4. Statistical significance for difference in preferences between genders

	signif.
Movement games	0
Sports games	1.66
Games with nontraditional equipment	3.27**
Manipulative games	3.95**
Basic game skills	2.19*
Relevance of competitiveness in sports	3.24**
Conduct at sports events	3.24**
Safety and hygiene during games	6.83**
Game skills	1.9
Games in different settings	4.32**
Rules of game selection	4.32**

In education practice, implementation of games is important as games in general are highly emotional, promote team spirit, increase self-control and facilitate emotional satisfaction. In the sample studied, the implementation of games was supposed to decrease tension and aggressiveness, improve interpersonal relationships and physical and mental capacity. What we aimed for was to educate, bring up and create a community without either knowing or realizing it.

The third part of the Vanderbilt ADHD rating scale evaluates social behavior of children in school classes in five domains: *relationships with peers, following directions/rules, disrupting class, assignment completion* and *organizational*

skills. With regard to “classroom behavior”, we assessed relationships with peers, following directions/rules and disrupting class. The data related to these 3 questions are presented in Figures 1 to 3.

Do you think that manipulative, movement and preparatory sports games have positive effect on relationships with peers? (Figure 1)

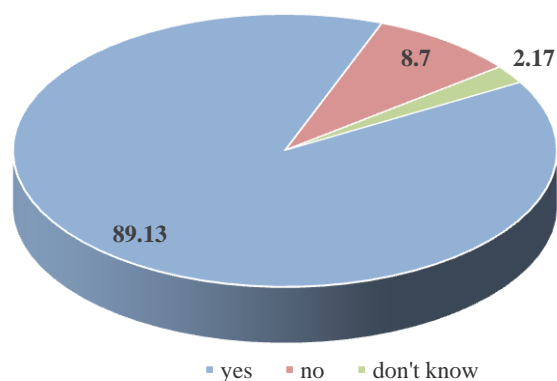

Figure 1. Relationships with peers (percentage)

In total, 89.13% teachers confirmed that manipulative, movement and preparatory sports games were appropriate physical activities the incorporation of which improved relationships with peers. As reported by Blahutková, Klenková, Zichová [2], integrated pupils with behavior disorders need to be treated with care. Teachers should not shout at children, but should assign children tasks that are easy to handle, show interest in children by using gentle touch and find an activity a child is good at and follow the principle – less and often is better.

Do you think that manipulative, movement and preparatory sports games have effect on following teacher’s directions and rules? (Figure 2)

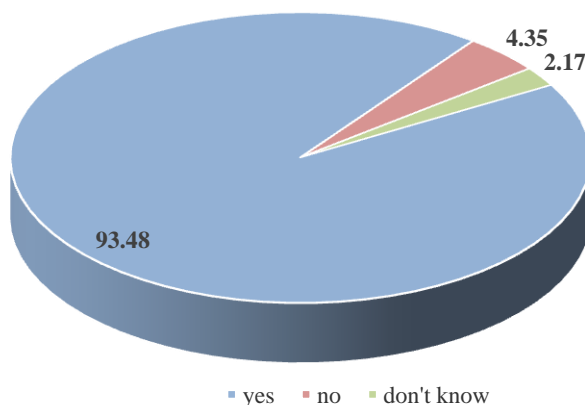

Figure 2. Following directions and rules (percentage)

The teachers accepted the evidence reported by Riefová [18] who believed in “uniform approach to children, mutual respect, helpfulness, mutual trust and support.” This led to improved interaction between teachers and their pupils. Pupils showed natural respect for teachers. This finding was reported by 93.48% teachers.

Do you think that disrupting class by integrated children with ADHD decreased through manipulative, movement and preparatory sports games? (Figure 3)

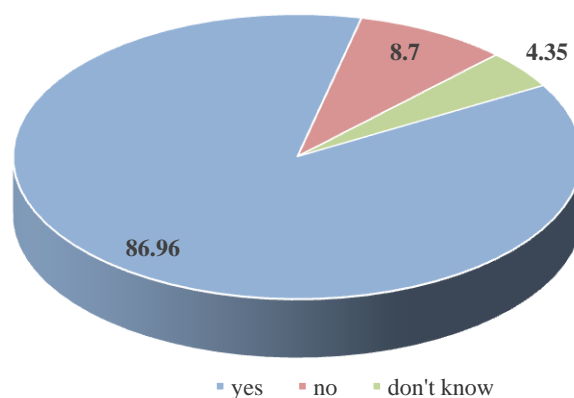

Figure 3. Disrupting class (percentage)

During school attendance, pupils should acquire social skills, learn to coexist with other people, to control their emotions, to perform in front of class, to conform to group goals, to accept full consequences of their actions within class, to cope with the group opinions about their own behavior, to experience the feeling of group cohesiveness and to learn to accept the assessment of their performances, etc. [20], [22]. The incorporation of manipulative, movement and preparatory sports games led to decline in disrupting class by integrated pupils diagnosed with ADHD. This decline was confirmed by 86.96% teachers, who noted that taking care of children with ADHD was demanding.

Conclusions

We have provided further evidence about the benefits of manipulative, movement and preparatory sports games for integrated children with behavior and hyperactivity disorders. It may be concluded that educational stimuli for children were provided and created. Arousing interest in physical activities, increasing their effectiveness and making these activities more esthetic had positive effect on children by correcting their behavior disorders as *classroom behavior* and *relationships with peers* improved. Integrated children with ADHD

started to *follow teacher's direction and rules* and *disrupting class* declined. Our hypothesis has been confirmed. We pointed to the benefits of movement for children and to the effect of movement on their mental and physical health. This shows that physical activity is irreplaceable throughout life. The study findings have shown that movement and creative and esthetic physical activities have positive effect on children with hyperkinetic disorder.

Recommendations for practice

We studied a serious issue of behavior and hyperactivity disorder. Therefore, educators should be able to integrate such children with behavior disorders into groups of pupils and make such children form a positive emotional attitude towards other children. Teachers should also know their needs and rates of interest in physical activities and use them to the favor of children.

References

- [1] Barkley R.A. (2006): *Attention deficit hyperactivity disorder: a handbook for diagnosis and treatment*. Guilford Press. New York.
- [2] Blahutková M., Klenková J., Zichová D. (2005): *Psychomotor games*. Masaryk University in Brno. Brno.
- [3] Borová B., et al. (2000): *Cvičení předškolních dětí a rodičů s dětmi*. Česká asociace Sport pro všechny. Praha.
- [4] Buková A. (2002): *Pohybová aktivita v spósobe života vysokoškólaáka*. [in:] *Pólstoletí tělesné výchovy na vysokých školách*. FTVS UK Praha. Praha, 162–167.
- [5] Drtílková I. (2007): *Hyperaktivní dítě: Vše, co potřebujete vědět o dítěti s hyperkinetickou poruchou (ADHD)*. Galén. Praha.
- [6] Dubayová T., Chovanová E. (2013): *Vanderbiltova posudzovacia škála – možnosť diagnostikovania žiaka s ADHD učiteľom a rodičom*. *Špeciálny Pedagóg: časopis pre špeciálno-pedagogickú teóriu a prax*, 59–62.
- [7] Durkáč P., Chovanová E. (2013): *Outdoorové aktivity v edukácii*. PU v Prešove, Fakulta športu. Prešov.
- [8] Goetz M., Uhlíková P. (2009): *ADHD poruch pozornosti s hyperaktivitou*. Galén. Praha.
- [9] Chovanová, E. (2005): *Rozvoj motoriky mentálne postihnutých detí na hodinách telesnej výchovy v špeciálnych základných školách*. [w:] *Príprava učiteľov elementaristov a európsky multikultúrny priestor: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Prešov 22.–23.6.2005*. Prešov, 183–188.

- [10] Khýr, M. *Porucha pozornosti a hyperaktivita*. [online]. Available at: <http://www.pppnj.adslink.cz/data/.../adhd.html> [cit. 2.04.2013].
- [11] Lenková R. (2013): *The rhythmic stimulation diagnostics capabilities for ten years old girls*. Scientific Review of Physical Culture. AWF. Rzeszow, 56–61.
- [12] Lenková R. (2013): *Vplyv pohybových aktivít s náplňou aerobik a cvičenia na fitloptách na životný štýl a zdravie vysokoškoláčok*. [w:] *Antropologicko-psychologicko-sociální aspekty podpory zdraví a výchovy ke zdraví*. Univerzita Palackého. Olomouc, 228–238.
- [13] Majherová M. (2011): *Edukačné modely zdravého životného štýlu na základných školách*. [w:] *Zborník Rekreačný šport, zdravie, kvalita života*. UPJŠ Košice. Košice, 189–196.
- [14] Mazal F. (2007): *Hry a hraní pohledem ŠVP*. Hanex. Olomouc.
- [15] Nemeč M. (2011): *Axiological structure of the ethical principle of fair play in the sports environment*. [w:] *Fair play education in schools: a shared responsibility: the 16th European fair play congress*. Czech Olympic Committee. Praha, 152–156.
- [16] Nemeč M. (2013): *Determinanty akceptácie etického princípu fair play v telesnej výchove a športe*. Šport a Rekreačia [elektronický zdroj]: zborník vedeckých prác. KTVŠ PF UKF. Nitra, 98–103.
- [17] Paclt I. et al. (2007): *Hyperkinetická porucha a poruchy chování*. Grada Publishing a.s. Praha.
- [18] Riefová S. (1999): *Nesoustředěné a neklidné dítě ve škole*. Portál. Praha.
- [19] Rovný M., Zdeněk, D. (1982): *Pohybové hry*. SPN. Bratislava.
- [20] Train A. (2001): *Nejčastější poruchy chování dětí*. Portál. Praha.
- [21] Wolraich M. et al. (2003): *Vanderbilt ADHD Diagnostic Teacher Rating Scale (VADTRS)*, American Academy of Pediatrics and National Initiative for Children's Healthcare Quality.
- [22] Zelinková O. (2009): *Poruchy učení*. Portál. Praha.

Streszczenie

Wpływ manipulacyjnych, ruchowych i przygotowawczych gier sportowych na poprawę zachowania uczniów integracyjnej szkoły podstawowej cierpiących na ADHD

Nadpobudliwość, związana z ciągłym rozpraszaniem uwagi, jest główną przeszkodą w pracy szkolnej. Zaburzenie zachowania, które wpływa na wyniki w nauce, zachowanie oraz relacje społeczne ucznia, wymaga szczególnego podejścia w edukacji. Jedną z metod poprawiania zachowania jest ruch i aktywność fizyczna. Ruch jest ważny nie tylko dla prawidłowego rozwoju fizycznego, lecz także dla rozwoju społecznego dziecka. Obecnie stanowi to znany problem.

Badania przeprowadzono w roku szkolnym 2012/2013. Grupa nauczycieli pierwszej klasy szkoły podstawowej w Preszowie składała się z 46 ankietowanych, którzy oceniali 123 integrowa-

nych uczniów szkół podstawowych. Zastosowaliśmy skalę Vanderbilt ADHD Diagnostic Teacher Rating Scale, VADTRS – narzędzie przeznaczone dla nauczycieli do orientacyjnej oceny dzieci z podejrzeniem ADHD.

Poprzez zwiększenie atrakcyjności, efektywności i estetyki aktywności ruchowej udało się nam pozytywnie wpłynąć na dzieci oraz ich akceptację takiej formy zajęć. Uzyskaliśmy korektę zaburzeń zachowania. Nauczyciele potwierdzili poprawę w *stosunkach między rówieśnikami* (89,13%), *szacunku dla nauczycieli* (93,48%) i *rozpraszaniu uwagi w klasie* (86,96%).

Kwestie te poruszane są w ramach programu grantowego VEGA nr 1/0769/13 „Skuteczność specyficznych reedukacyjnych metod ruchowych w poprawie zaburzeń nadpobudliwości u dzieci w młodszym wieku szkolnym”.

Słowa kluczowe: podstawowe objawy ADHD, dzieci z zaburzeniami zachowania, ISCED 1, nadpobudliwość, skala Vanderbilta – skala oceny ADHD dla nauczycieli.

Ivan UHER*, Anna PILIS**, Eva LITAVCOVÁ***

Functional Fitness, Quality of Life and Living in the Moment, Senior Population Study

Abstract

It is well known that our internal state affects our ability to perform everyday tasks. Some studies [6], [17] found that the admonition to live for a present is more important than we imagined. A human mind is a wandering mind, and a wandering mind is an unhappy mind [13]. The objective of the current study was to determine how living for a present relates to quality of life and functional fitness of senior cohorts ($n = 38$ F. mean age = 75,6 years ($SD \pm 9.4$)) that exercise regularly. Older adults completed a functional fitness test battery, quality of life and living for a present questionnaire. Living for a present was associated with age of participants, quality of life and BMI. No statistical significance was found between living for a present, functional fitness and medication use. The results support the role of living for a present as a correlate of age, BMI and quality of life. These data substantiate that living in a present could serve as an important course for better existence. In any means our study is not conclusive. Further study are needed to clarify this complex issue as living for a present no doubt represents.

Keywords: living for a present, functional fitness, quality of life domains, elderly women.

Introduction

Functional fitness

There is no doubt that the older population in our society is rapidly increasing. However the expected lifetime without long-standing illness and better quality of life increased only modestly. In number of developed countries older cohorts generate the highest health care expenditures. Although physical fitness traditionally has been associated more with younger age groups than with older

* ÚTVŠ UPJŠ Košice.

** Jan Długosz University in Czestochowa, Poland.

*** FMPU PU v Prešove.

people, it is most crucial during the later senior years. Older adults tend to be less active with advancing age, even though it is well known that physical activity is important for independent living, prevention of chronic health problems, and quality of life [9], [4]. An active lifestyle is important in preventing decreases in functional capacity and, indirectly quality of life [22], [18]. Brach et al. demonstrated a significant relation between physical activity during a 14-year period and current functional status in older women. Author claims that physical activity has a significant role in maintaining functional capacity. In addition to age, lessening of physical activity also contributes to the decline in functional capacity and quality of life. New evidence is accumulating that exercise had profound benefits for brain function. Physical activity improves cognition and might delay age-related memory decline [7], [11].

Living for present

Numbers of studies in psychology, economics, and behavioral neuroscience typically measure the effects of internal state on perception by manipulating specific factors such as arousal, attention, or motivation and comparing behavior performance between blocks of behavioral trials. Yet no study investigating living for a present as a correlate to quality of life. Beyond that, it is well known fact that our internal state affects our ability to perform even basic tasks. Behavioral studies are indicating that our minds wander away from present task as much as half the time [13]. Because fluctuations in cognitive factors such as attention, arousal, living for a present (LFP), or motivation are difficult to control or even measure, their effects on behavior have been difficult to assess. Fluctuations in internal state can in principle affect our behavior in systematic way. Authors [13] found that the participant's mind wandered frequently, and reported that their mind was wandering 47% of the time were contacted. Author claim, that when people said that their mind was wandering, they also said that they were less happy. No matter how hard subjects concentrate on a task at hand, their minds wander claims [20], [5]. Contrary [16] argue that "living for a present" may be impossible. The brain has to keep track of decisions and the outcomes they produce. Author predicted that neuronal correlated of meta – cognition resided in the same brain areas responsible for cognition in cortex – a part of the brain linked with personality expression, decision making, and social behavior.

Quality of life

It has been emphasized over and over that Quality of Life (QoL) is an extremely complex, abstract, and scattered concept difficult to define and has a high impact on research and practice [25]. QoL is a key concept in environmental, social, medical and psychological sciences, as well as in public policy and in the minds of the population at large, nevertheless, there is no consensus regarding the definition of QoL. In our study we employ [15], [2] models. Obviously, self-report is

the most direct measure for assessing subjective appraisal for any of the conditions present in QoL. QoL is mainly reduced to health, and several health measures have been taken as QoL measures. When several domains were considered, QoL was mostly reduced to the individual's subjective appraisal of those domains. However, none of above mentioned subjective examinations included living for a present as a QoL factor.

The objective of our study was to determine how living for a present relates to quality of life and functional fitness in community - dwelling older women. We hypothesized that living for a present would be significantly associated with functional fitness and QoL.

Methods

Subjects

The subjects ($n = 38$ F. mean age = 75,6 years (SD ± 9.4), were recruited from older adults living in the Košice municipality region. All of the adults were given information about the study. Older adult's volunteers who fit the inclusion criteria were evaluated. Inclusion criteria were: aged ≤ 60 years that were physically independent, community – dwelling, participating regularly in structural physical activity minimum for 5 years continuously.

Procedure

The functional fitness evaluation (SFT-test) [21] included the body mass index in kilograms per meter square of height (BMI kg/m^2), the "Chair stand test" for lower body strength, the "Arm curl test" as a general measure of upper-body strength, the "8-feet up-and-go test" for agility/dynamic balance. The "2-minute step test" as a measure of aerobic endurance. "Chair sit-and-reach test" to assess lower-body flexibility, particularly hamstring flexibility and "Back scratch test" to evaluate upper-body flexibility that measure especially shoulder flexibility. Before the (SFT-test) execution standard explanation was provided. The results were comparing to the normative and criterion standards created for different age groups in senior population.

The (QoL) questioner was measured by the medium of standardize most widely used Bref – World Health Organization Quality of Life Questioner (WHOQOL-BREF). The (WHOQOL-BREF) and its Czech version (WHOQOL-BREF) [8] are producing a quality of life profile. Test derives four domain scores (physical health, psychological, social relationships and environment). The four domain scores with total of 26 questions denote an individual's perception of quality of life in each particular domain. Domain scores are scaled in a positive direction (i.e. higher scores denote higher quality of life). The mean

score of items within each domain is used to calculate the domain score. Mean scores are then multiplied by 4 in order to make domain scores comparable with the scores used in the WHOQOL – 100 long version. The obtained scores were transformed to range between 4–20 comparable with the (WHOQOL-100). The questionnaire was self-administered with some interviewer – assistance.

The living for a present was assessed with non-standardize Living for Present (LFP) questioner. The total of 28 questions was focus on living for the moment. Domain scores are scaled in a positive direction Likert five point scale 1–5 (disagree, somewhat disagree, neither yes or no, somewhat agree, agree). The aggregated mean score was used to calculate overall score, higher scores represent better outcomes.

Statistical analysis

We used the Program Statistical (P. 12.0) for statistical analysis. The relationships between Living for a present, Functional fitness and Quality of Life were evaluated via regression Pearson correlation coefficient. Some demographic data (age, place of residence, marital status, education), (means \pm SD), and minimum – maximum values have been added. Other demographic characteristics are given as numbers and percentages.

Results

The selected characteristics of the subjects in the physically active group of women with a mean age 75.6 yrs. (SD \pm 9.4) are displayed in Table 1. Correlations in all twelve domains ($p < 0.05$) indicated that only two out of twelve domains were significantly correlated with living for a present. The findings are supportive of the position that participant's age and BMI measures play role in living for a present. Ad verso no association was found between living for a present in comparison with functional fitness in all SFT subtests, years of participation in regular exercise and medication usage.

Table 1. Association between living for a present and age, somatic parameters, BMI, SFT test, years of exercise and the use of medication.

Variables	Correlation (data) $p < ,05$ N=38							
	Age	Hight	Body Weight	BMI	Chair stand test	Arm curl test	2-min. step test	Chair sit – and – reach test
Living for a present	,4354*	,2978	-,1866	-,3514*	,0681	,1376	,0181	-,0232
	p=,006	p=,069	p=,262	p=,031	p=,685	p=,410	p=,914	p=,890

Table 1. Association... (cont.)

Variables	Correlation (data) p < ,05 N=38			
	Back scratch test	8-feet up – and – go test	Years of regular exercise	Medication use
Living for a present	,2428	,0947	,3036	-,3050
	p = ,142	p = ,572	p = ,064	p = ,063

* difference statistically significant; p<0.05

Pearson r correlation coefficient

Table 2. Association between living for a present and four WHOQOL-BREF domains

Variables	Correlation (data) p < ,05 N=38			
	Physical health	Psychological at- tributes	Social relationships	Environment
Living for a present	,2706	,4968*	,7411*	,4227*
	p = ,100	p = ,002	p = ,000	p = ,008

* difference statistically significant; p<0.05

Pearson r correlation coefficient

Table 2 displays the comparison between living for a present and four quality of life domains. As it can be seen, living for a present was significantly associated with all WHOQOL-BREF model construct excluding physical health, where we did not found statistical significance. In summary, being more physically active does not imply live more in the moment. Contrary psychological traits like (body image, feelings, self-esteem, beliefs, concentration), Environmental traits (safety and security, leisure activity, recreational opportunities, home environment) and Social relationships (personal relationships, social support) significantly correlates with living for a present.

Discussion

The findings of our study suggest that association exists between living in for a present age of the participants, quality of life and BMI. No statistical significance was found between living for a present and functional fitness, years of participation in regular exercise and the medication use.

Even though a causality cannot be assessed due to the cross-sectional design of the study, our results, showing that people with higher BMI, live less for a present than people with lower BMI values. Prior research has shown that the

prevalence of depression and depressive mood among people with higher BMI values is increased compared to the normal population of the same age [1], [10], [19]. Our results, are in line with these findings, as more we identify with our thinking, our likes and dislikes, judgments and interpretations the less we live in a present. Kolotkin et al. claim that progression to obesity would likely result in adverse effects on mental health. In summary, we found that quality of life is affected by increasing overweight levels, in the absence of overt obesity. Our study shows that overweight non-obese individuals also display impairment in quality of life. It is important therefore that such aspects are considered in the health management of overweight individuals, not only to improve health related and functional related fitness, but also to work on mental state (live for a present) that halt a consequent progression to obesity.

Older participants in our study were living more for a present than relatively younger participants. This finding may be due to two different reasons. First of all as we get older we focus our attention inwards (we have amply of time, have more experience, become less judgmental, enjoying more present experience, think less feel more and so forth) and that reality to some extent can contribute to living for a present or else more here and now. Secondly, older person are more likely to experience themselves as part of humanity, as part of a greater universe “one with everything”. In that respect may have less negative thoughts that in reality mostly concern the past or the future.

QoL is the product of the dynamic interaction between external conditions of and individual’s life and the internal perceptions of those conditions, where in our view live for a present plays crucial role. We understand that quality of life cannot be equated simply with the health status, life style, life satisfaction, mental state or well-being, we recognize of the multi-dimensional nature of quality of life. We believe and our results just prove that quality of life is dominantly influence by living in a present. Reminiscing, thinking ahead or daydreaming tends to make people miserable, even when they are thinking about something pleasant [13]. Human spend a lot of time thinking about what is not going on around them. Contemplating events that happened in the past, might happen in the future, or may never happen . Indeed, mind wandering appears to be the human brains default mode of operation [17], [24], [23]. In that respect mind wandering in general can be the cause, not the consequence of our unhappiness. In fact, how often our minds leave the present and where they tend to go is a better predictor of our happiness than the activities in which we are engaged. We are coming to the conviction that mind-wandering is a significant predictor of peoples happiness.

Even though, happiness may not be enough as a measure of quality of life as can be seen from the case of the ‘happy poor’. It is clear, though, that there is more to quality of life than just subjective attributes such as happiness or satisfaction. There are also objective qualities too, and some of these, such as suffi-

cient nutrition, a non-hazardous environment, and a long and healthy life are universally, or virtually universally uncontroversial as components of quality of life, that we are aware of.

In that context [12] argue, that people do not generally know how happy they are, and they must construct an answer to that question whenever it is raised. He claims that the starting point should not be people's subjective views about how happy they are but instead objective measures of those sensations that are associated with the real-time feeling of happiness in other words, objective happiness.

Despite above mentioned, we claim that the power to control our inner state is crucial on the way to happiness and quality of life. To accept what happen around us, to forgive, to seen from a higher perspective. There will be no good or bad in our life anymore. We have to realize that we are responsible for our inner state of being nobody else is. The moment we realize this we have broken the attachment and that is true happiness. Attention is the key to transformation. Attention does not mean that we start thinking about it. It means to just observe the emotion, to feel it fully, and so to acknowledge and accept it as it is. We should practice of body awareness that will bring inner peace and that bring above everlasting happiness and quality of life. Is there any scientific evidence of this? We should try it and we will be the evidence.

There are important differences in the design of our study and of other investigations conducted on the association between functional fitness and quality of life in the elderly population. We used performance based measures of physical function. This approach minimizes bias when studying an elderly population. Further, we analyzed the magnitude and significance of the association between each SFT sub-test and QoL domain parameters, rather than using complex summary measures of functional fitness and quality of life. The SFT test, QoL and LFP questionnaires were specifically selected with the aim of measuring the association between chosen domain, they are brief, simple to use, and do not require sophisticated tools to be measured or analyzed. Lastly there is no study interconnecting living for a present with quality of life and functional fitness.

Some weakness of our study have to be acknowledged: While our results cannot be generalized to populations with physical limitations, given that these individuals were excluded at baseline, they do apply to the majority of elderly who are independent and community based. Further our data are not able to assess causality of the association between living for a present, functional fitness, quality of life and the BMI. But they confirm the relationship and emphasized the influence of living in a moment on age of the participants, obesity and quality of life. Moreover living for a moment questionnaire needs to be standardized in order to demonstrate its relevance.

Conclusion

It has been known for a long time that our inner state influences our quality of life. We are conditions to believe that happiness comes with struggle. Contrary our position is that quality of life and happiness comes with our realization of what is and that we can found in the present. In order to understand this complex issue we will need a reliable instrument that can measure just that. Our findings give support to the notion that living for a present can be valuable indicator of happiness and better quality of life. Therefore, incorporating this domain to the prospective studies investigating happiness and quality of life can be valuable. From our perspective more research is needed to provide evidence that living for a present is crucial for happiness and quality of life.

Bibliography

- [1] Backenstrass M., Frank A., Joest K., Hingmann S., Mundt C., Kronmuller K.T. (2006): *A comparative study of nonspecific depressive symptoms and minor depression regarding functional impairment and associated characteristics in primary care*. Compr. Psychiatry, 47, 35–41.
- [2] Ballesteros R., Santacreu I.M. (2010): *Aging and quality of life*, [in:] Stone J.H., Blouin M. (eds.): *International Encyclopedia of Rehabilitation*.
- [3] Brach J.S., Fitzgerald S., Newman A.B., Kelsey S., Kuller L., VanSweearingen J.M., Kriska A.M. (2003): *Physical activity and functional status in community-dwelling older women*. Arch Inter. Med., 163, 2565–2571.
- [4] Brill P.A. (2004): *Functional fitness in older adults*. Human Kinetics, 12, 3–8.
- [5] Christoff K., Gordon A.M., Smallwood J., Smith R., Schooler J.W. (2009): *Experience sampling during fMRI reveals default network and executive system contributions to mind wandering*. Proc. Natl. Acad. Sci., 106, 8719–8724.
- [6] Cohen R. (2012): *When attention wanders*. Science Magazine, 338 (6103), 58–59.
- [7] Cotman C.W. (2007): *Exercise builds brain health. Key roles of growth factor cascades and inflammation*. Trends Neurosci, 30, 464–472.
- [8] Dragomirecka E., Bartoňová J. (2006): *World Health Organization Quality of Life Assessment*. Vydalo, Psychiatrické centrum Praha, 87–90.
- [9] Hardman A.E., Stensel D.J. (2003): *Ageing, therapeutic exercise and public health*. [in:] *Physical activity and health. The evidence explained*. Routledge Taylor and Francis Group, London, 241–54.
- [10] Herva A., Laitinen J., Miettunen J., Veijola J., Karvonen J.T., Laksy K., Koukamaa M. (1966): *Obesity and depression: results from the longitudinal Northern Finland. Birth Cohort Study*. Int. J Obes., 30, 520–527.

- [11] Hillman C.H. (2008): *Be smart, exercise your heart: exercise effects on brain and cognition*. Nat. Rev. Neurosci., 9, 58–65.
- [12] Kahneman A., Tversky A. (1999): *Choices, Values and Frames*. (Edu.) New York. Cambridge University Press and the Russell Sage Foundation.
- [13] Killingsworth M.A., Gilbert D.T. (2010): *A wandering mind is a unhappy mind*. Science, 330–332.
- [14] Kolotkin R.L., Meter K., Williams G.R. (2001): *Quality of life and obesity*. Obes. Rev., 2, 219–229.
- [15] Lawton M.P. (1991): *A multidimensional view of quality of life in frail elders*. [in:] Birren E. (ed.): *The concept of quality of life in the frail elderly*. San Diego: Academic Press, 3–27.
- [16] Middlebrooks P. G., Sommer M. A. (2012): *Neuronal Correlates of Metacognition in Primate Frontal Cortex*. Neuron, 75 (3), 517–522.
- [17] Nauert, R. (2010): *Live in the moment or be unhappy*. Psy.D., 12–17.
- [18] Nemček D. (2010): *Úroveň vybraných pohybových schopností žien v staršom veku*. Bratislava, SZRTVŠ, 115–118.
- [19] Potašová A., Golecká L. (2003): *Ako zvládať nepríjemnosti*. Program na podporu akomodačnej flexibility, inšpirovaný zásadami pozitívneho poradenstva a prevencie depresí. Ústav experimentálnej psychológie SAV, Bratislava.
- [20] Raichle M.E., MacLeod A.M., Snyder A.Z., Powers W.J., Gusnard D.A., Shulman G.L. (2001): *A adult mode of brain function*. Proc. Natl. Sci., 98, 676–682.
- [21] Rikli B., Jones J. (2013): *Senior Fitness Test Manual – 2 Edition*. Pub. Human Kinetics, 13, 200–203.
- [22] Spirduso W.W., Francis K.L., MacRae P.G. (2005): *Physical dimensions of aging*. 2th edition. Human Kinetics, 373–277.
- [23] Šulc I. (2010): *Obezita – zmeny somatických parametrov u žien*. In Telesná výchova, šport, výskum na univerzitách. Bratislava, 238–242.
- [24] Šulc I. (2012): *Vplyv životného štýlu poslucháčov*. UPJŠ Košice na zmenu telesnej hmotnosti a kvalitu zdravia. In Od výskumu k praxi. Bratislava, 298–302.
- [25] Walker A. (2005): *A European Perspective on quality of life in old age*. European Journal of Aging, 2, 2–13.

Streszczenie

Sprawność funkcjonalna, jakość życia i życie w terażniejszości, studium populacji seniorów

Powszechnie wiadomo, że nasz wewnętrzny stan psychiczny wpływa na nasze zdolności do wykonywania czynności życia codziennego. Niektóre badania [6], [17] wskazują, że życie w terażniejszości jest o wiele ważniejsze, niż dotychczas sądzono. Ludzki umysł jest błędzący, kon-

templując wydarzenia z przeszłości, a także z przyszłości, narażony jest na koszty emocjonalne i dlatego może być nieszczęśliwy [13]. Celem pracy było określenie, w jaki sposób terażniejszość życia koreluje z jakością życia i wydolnością fizyczną seniorów ($n = 38$ kobiet), średni wiek = 75,6 lat ($SD \pm 9,4$), którzy regularnie ćwiczą. Osoby badane wykonywały test zdolności fizycznej, wypełnili kwestionariusz o jakości życia i o życiu w terażniejszości. Nasze badania pokazują korelację między terażniejszością, wiekiem, jakością życia i BMI. Między życiem w terażniejszości, wydolnością fizyczną i używaniem leków nie stwierdziliśmy statystycznej istotności. Wyniki tych badań wskazują, że życie w terażniejszości może odegrać ważną rolę w utrzymaniu ogólnej jakości życia. W każdym razie, nasze wyniki nie są jednoznaczne. W przyszłości konieczne będzie przeprowadzenie podobnych badań w celu dalszego wyjaśnienia kompleksowych relacji między życiem w terażniejszości, jakością życia i wydolnością fizyczną.

Słowa kluczowe: seniorska populacja, wydolność fizyczna, jakość życia, czynności dnia codziennego, życie w terażniejszości, populacja kobiet, korzyści zdrowotne.

Karol PILIS^{*}, Michał ZYCH^{**}, Krzysztof STEC^{**}, Anna PILIS^{**},
Witold JARMOŁOWICZ^{**}, Wiesław PILIS^{***}, Cezary MICHALSKI^{*},
Katarzyna KACZMARZYK^{****}

Masa ciała a wskaźniki wagowo-wzrostowe otyłych mężczyzn

Streszczenie

W prezentowanych badaniach postanowiono zbadać różnice somatyczne u mężczyzn z nadwagą i różnymi stopniami otyłości oraz określić zależności pomiędzy masą ciała (Mc) a wiekiem i wysokością ciała (Wc) oraz wskaźnikami Queteleta, BMI, Rohrera i smukłości.

Badaniu poddano 131 mężczyzn z nadwagą i otyłością. U badanych rejestrowano wiek, Mc i Wc oraz wyliczono cztery wskaźniki wagowo-wzrostowe. Badanych podzielono na cztery grupy – w zależności od wskaźnika BMI, oraz pięć grup w zależności od wieku.

Wyniki: W grupach zależnych od BMI odnotowano istotne różnice w zakresie wszystkich analizowanych zmiennych. Natomiast grupy wiekowe różniły się wiekiem i wskaźnikami wagowo-wzrostowymi. Mc mężczyzn niepodzielonych na grupy korelowała z wiekiem i wszystkimi zmiennymi somatycznymi. Ponadto stwierdzono, że podział badanych według wskaźnika BMI ujawnił największą wartość prognostyczną Wc, wskaźnika Queteleta i BMI względem Mc mężczyzn. Podział na grupy wiekowe ujawnił wysoką wartość prognostyczną wskaźnika Queteleta i BMI u mężczyzn w wieku od 19 do 62 lat, a wskaźnika Rohrera i Smukłości u mężczyzn w wieku poniżej 59 lat, w stosunku do Mc.

Wnioski: Uzyskane wyniki wykazały istotną przydatność wskaźników wagowo-wzrostowych w odniesieniu do Mc mężczyzn z nadwagą i otyłością niezależnie od ich wieku, jak i po dokonaniu podziału wiekowego badanych.

Słowa kluczowe: otyłość, mężczyźni, zmienne somatyczne, masa ciała, wskaźniki wagowo-wzrostowe.

* Dr, Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii Akademii im. J. Długosza w Częstochowie.

** Mgr, Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii Akademii im. J. Długosza w Częstochowie.

*** Prof. dr hab., Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii Akademii im. J. Długosza w Częstochowie, Instytut Fizjoterapii Państwowej Medycznej Wyższej Szkoły Zawodowej w Opolu.

**** Lek. med., Klinika i Katedra Klatki Piersiowej, Samodzielny Publiczny Szpital Kliniczny nr 1 im. prof. Stanisława Szyszko Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach.

Wstęp

Współcześnie otyłość i nadwaga stanowią jeden z najważniejszych problemów zdrowotnych w skali światowej. Wraz ze wzrostem masy tkanki tłuszczowej ciała nie tylko pogarsza się jakość życia, ale również zwiększa się ryzyko wystąpienia wielu chorób [12]. Ponadto u osób otyłych ze względu na zwiększoną masę ciała obserwuje się ograniczenie ruchomości stawowej, czego skutkiem jest obniżenie zdolności motorycznych, tj.: szybkości, gibkości i wytrzymałości. Ograniczona akceptacja społeczna względem ludzi otyłych dodatkowo zwiększa bezczynność ruchową oraz jej negatywne następstwa, a wśród nich zmniejszenie wydolności fizycznej, prowadzące w konsekwencji do eliminacji ze sportu wyczynowego oraz ograniczonego udziału w rekreacji ruchowej [9].

W zależności od wieku i płci, w stanie otyłości modyfikacji ulegają parametry fizjologiczne ludzkiego ciała, tj.: masa ciała, masa tkanki tłuszczowej, beztłuszczowa masa ciała, zawartość wody w organizmie, utrata względnej masy mięśniowej. Zmiany te mogą być skutkiem m.in. endokrynnego działania komórek tłuszczowych [5], [8]. Obecnie tkanka tłuszczowa nie jest już postrzegana wyłącznie jako magazyn energii, ale również jako organ dokrewny będący źródłem adipokin wpływających na homeostazę organizmu [14]. Udowodniono, że zmiany sekrecji hormonów spowodowane dojrzewaniem, reprodukcją i starzeniem się organizmu mają wpływ na masę ciała [2]. Najprostszymi i najczęściej stosowanymi metodami diagnostycznymi otyłości są pomiary antropometryczne, a wśród nich masa ciała (M_c) i wysokość ciała (W_c) [10].

Celem prezentowanej pracy było zbadanie różnic somatycznych występujących u mężczyzn z nadwagą i różnymi stopniami otyłości, oraz zależności pomiędzy ich M_c a wiekiem i zmiennymi somatycznymi takimi, jak W_c oraz wskaźniki: Queteleta, BMI, Rohrera i smukłości.

Material i metody

W badaniu wzięło udział 131 mężczyzn z nadwagą i otyłością. Rejestrowano u nich: wiek, M_c i W_c . W oparciu o otrzymane dane wyliczono wskaźniki Queteleta (M_c/W_c), BMI (M_c/W_c^2), Rohrera (M_c/W_c^3) i smukłości ($W_c/\sqrt[3]{M_c}$). Na podstawie wskaźnika masy ciała BMI wykazano, że 23 mężczyzn miało nadwagę (BMI 25–29,9 kg/m²), 60 – otyłość I° (BMI 30–34,9 kg/m²), 33 – otyłość II° (BMI 35–39,9 kg/m²), 15 – otyłość III° (BMI > 40 kg/m²). Badani mężczyźni zostali również podzieleni względem wieku na pięć grup (I grupa 19–28,9 lat, n=30; II grupa 29–38,9 lat, n=58; III grupa 39–48,9 lat, n=22; IV grupa 49–58,9 lat, n=14; V grupa > 59 lat, n=7). Otrzymane wartości poddano analizie statystycznej przy użyciu programu SPSS Statistics 20. Poza wyliczeniem średnich arytmetycznych (\bar{x}) i odchyłeń standardowych ($\pm SD$) poszczególnych

zmiennych, porównań międzygrupowych dokonywano za pomocą jednoczynnikowej analizy wariancji (ANOVA), stosując test post hoc Tuckeya. Ponadto wyliczono współczynniki korelacji liniowej „r” Pearsona, współczynniki determinacji R^2 , opisano równania regresji oraz wykreślono proste regresji pomiędzy Mc, a wiekiem i zmiennymi somatycznymi u wszystkich mężczyzn łącznie. Współczynniki korelacji liniowej „r” Pearsona zostały wyliczone także w obrębie poszczególnych grup. Za istotne statystycznie przyjmowano wartości przy $p < 0,05$.

Wyniki

Charakterystykę badanych mężczyzn, podzielonych na grupy według wskaźnika BMI, zawarto w tabeli 1. Analiza wariancji wykazała istotny efekt główny różnic w zakresie wieku ($p < 0,01$), Wc ($p < 0,05$), Mc oraz wskaźników: Queteleta, Rohrera, BMI i smukłości ($p < 0,001$). Dodatkowo analiza post hoc wykazała istotne statystycznie różnice pomiędzy wszystkimi grupami ($p < 0,001$) w zakresie Mc oraz wskaźników Queteleta, BMI i Rohrera. Ponadto istotne różnice występowały pomiędzy grupą 1 i 3 ($p < 0,05$) w zakresie wieku, pomiędzy grupą 1 i 4 oraz 2 i 4 ($p < 0,05$) w zakresie Wc, jak również pomiędzy grupami: 1 i 2 ($p < 0,05$), 1 i 3 ($p < 0,001$), 1 i 4 ($p < 0,001$), 2 i 3 ($p < 0,05$), 2 i 4 ($p < 0,001$) oraz 3 i 4 ($p < 0,05$) w odniesieniu do wskaźnika smukłości.

Tabela 1. Charakterystyka badanych grup mężczyzn podzielonych według wskaźnika BMI

Grupa	wiek [l]		Mc [kg]		Wc [m]		Wskaźnik Queteleta [g/cm]		Wskaźnik BMI [kg/m ²]		Wskaźnik Rohrera [g/cm ³]		Wskaźnik smukłości [cm/ ³ √kg]	
	x	SD	x	SD	x	SD	x	SD	x	SD	X	SD	x	SD
1 n=23	29,78	9,50	90,00	9,01	1,79	0,06	502,40	35,86	28,11	1,53	1,57	0,09	39,92	0,82
2 n=60	36,35	10,45	104,80	8,36	1,80	0,07	581,74	30,52	32,34	1,53	1,80	0,12	38,19	0,88
3 n=33	39,76	11,23	118,14	9,44	1,77	0,06	665,55	35,63	37,53	1,52	2,12	0,11	36,16	0,62
4 n=15	37,93	9,14	126,81	13,60	1,75	0,07	722,96	46,58	41,28	1,25	2,36	0,08	34,86	0,39
F	4,379		62,828		2,686		165,819		321,191		209,457		183,633	
p <	0,006		0,001		0,049		0,001		0,001		0,001		0,001	

1. Mc – masa ciała (*body mass*), 2. Wc – wysokość ciała (*height*), 3. Wskaźnik Queteleta (*Quetelet index*), 4. Wskaźnik BMI (*Body Mass Index*), 5. Wskaźnik Rohrera (*Rohrer index*), 6. Wskaźnik smukłości (*slim index*).

Jednoczynnikowa analiza wariancji w grupach wiekowych badanych mężczyzn, wykazała także istnienie efektu głównego różnic odnośnie: wieku,

wskaźnika Rohrera i smukłości ($p < 0,001$) oraz wskaźnika Queteleta ($p < 0,05$) i wskaźnika BMI ($p < 0,01$). W porównaniach międzygrupowych przy użyciu testu post hoc odnotowano istotne różnice pomiędzy wszystkimi grupami ($p < 0,001$) w zakresie wieku oraz grupami I i III, I i IV, I i V ($p < 0,05$) w zakresie wskaźników: BMI, Rohrera i smukłości (tab. 2).

Tabela 2. Charakterystyka grup wiekowych badanych mężczyzn

Grupa	wiek [l]		Mc [kg]		Wc [m]		Wskaźnik Queteleta [g/cm]		Wskaźnik BMI [kg/m ²]		Wskaźnik Rohrera [g/cm ³]		Wskaźnik smukłości [cm/ ³ kg]	
	x	SD	x	SD	x	SD	x	SD	x	SD	x	SD	x	SD
I n=30	23,93	3,09	101,35	15,20	1,79	0,07	564,54	78,85	31,49	4,40	1,76	0,26	38,63	1,85
II n=58	33,26	3,06	109,70	15,01	1,80	0,07	609,26	74,95	33,89	4,20	1,89	0,26	37,70	1,68
III n=22	42,50	3,00	109,99	13,31	1,76	0,06	625,31	66,16	35,59	3,57	2,03	0,22	36,76	1,31
IV n=14	52,93	2,52	112,40	13,56	1,77	0,04	635,82	77,75	35,99	4,62	2,04	0,28	36,76	1,72
V n=7	60,57	0,79	108,61	10,54	1,75	0,05	619,36	47,51	35,35	2,22	2,02	0,12	36,75	0,74
F	404,628		2,216		2,357		3,404		4,592		5,186		5,840	
p <	0,001		0,071		0,057		0,011		0,002		0,001		0,001	

1. Mc – masa ciała (*body mass*), 2. Wc – wysokość ciała (*height*), 3. Wskaźnik Queteleta (*Quetelet index*), 4. Wskaźnik BMI (*Body Mass Index*), 5. Wskaźnik Rohrera (*Rohrer index*), 6. Wskaźnik smukłości (*slim index*).

Wykazano istotną statystycznie dodatnią korelację pomiędzy Mc a wiekiem ($p < 0,05$), Wc, wskaźnikiem Queteleta, Rohrera, BMI, oraz ujemną korelację względem wskaźnika smukłości ($p < 0,001$) wszystkich mężczyzn badanych łącznie (tab. 3 i tab. 4). Ponadto stwierdzono znamienne korelację pomiędzy Mc mężczyzn z nadwagą i wszystkimi stopniami otyłości a Wc oraz wskaźnikiem Queteleta ($p < 0,001$). U mężczyzn z nadwagą i III⁰ otyłości stwierdzono dodatnią korelację pomiędzy Mc a wskaźnikiem BMI ($p < 0,001$). Korelacja pomiędzy Mc a wskaźnikiem BMI u badanych z otyłością I⁰ utrzymywała się na poziomie istotności $p < 0,05$, a u badanych z otyłością II⁰ na poziomie $p < 0,01$. Dodatkowo u mężczyzn z III⁰ otyłości wykazano dodatnią korelację Mc ze wskaźnikiem smukłości ($p < 0,05$).

Analiza statystyczna grup wiekowych badanych mężczyzn wykazała wysoką współzależność pomiędzy wskaźnikami Queteleta i BMI u mężczyzn we wszystkich grupach wiekowych oraz wskaźnikami Rohrera i smukłości u mężczyzn w wieku poniżej 59 lat a Mc. Ponadto stwierdzono istotną współzależność Wc i Mc u mężczyzn we wszystkich grupach wiekowych, za wyjątkiem tych pomiędzy 49 a 58,9 rokiem życia (tab. 4). Także masa ciała badanych mężczyzn powyżej 59 lat pozostawał w istotnej dodatniej korelacji z ich wiekiem.

Tabela 3. Wartości współczynnika korelacji liniowej „r” Pearsona pomiędzy Mc a wiekiem i innymi wskaźnikami somatycznymi wszystkich mężczyzn łącznie i poszczególnych grup podzielonych według wskaźnika BMI

Zmienne somatyczne	wiek [l]	Wc [m]	Wskaźnik Queteleta [g/cm]	Wskaźnik BMI [kg/m ²]	Wskaźnik Rohrera [g/cm ³]	Wskaźnik smukłości [cm/ ³ √kg]
Całość (n=131)	0,186*	0,388***	0,958***	0,827***	0,649***	-0,650***
BMI 25,0–29,9 (n=23)	0,223	0,836***	0,960***	0,689***	0,122	-0,130
BMI 30,0–34,9 (n=60)	-0,124	0,820***	0,903***	0,320*	-0,242	0,244
BMI 35,0–39,9 (n=33)	-0,121	0,865***	0,947***	0,538**	-0,135	0,138
BMI >40,0 (n=15)	0,083	0,972***	0,986***	0,741***	-0,474	0,494*

* p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001

1. Mc – masa ciała (*body mass*), 2. Wc– wysokość ciała (*height*), 3. Wskaźnik Queteleta (*Quetelet index*), 4. Wskaźnik BMI (*Body Mass Index*), 5. Wskaźnik Rohrera (*Rohrer index*), 6. Wskaźnik smukłości (*slim index*).

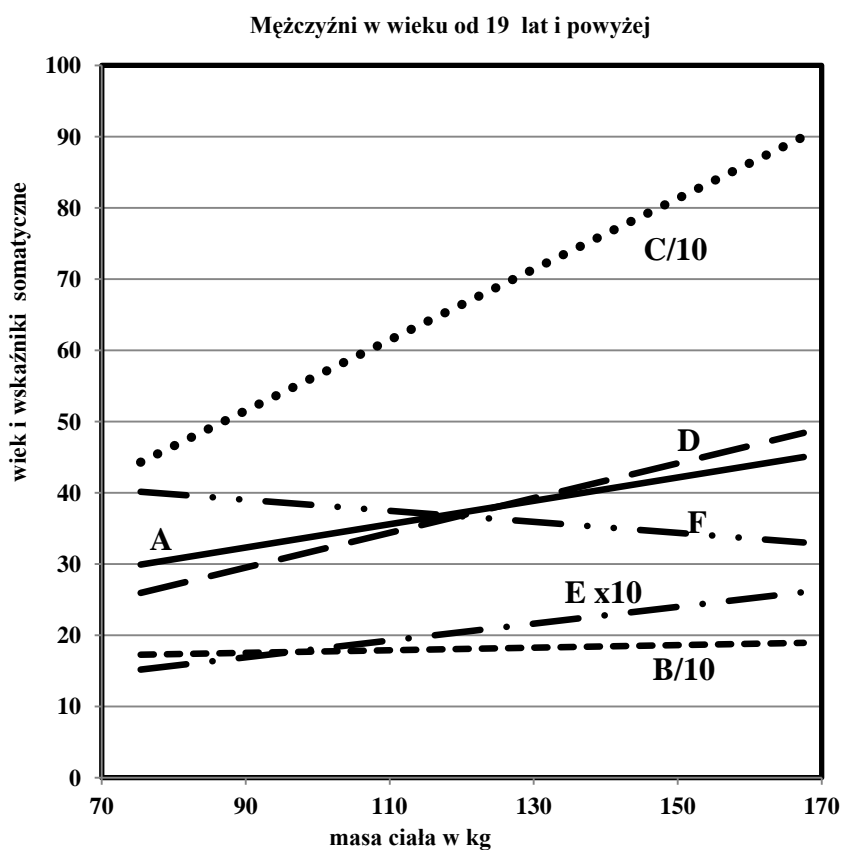
Tabela 4. Wartości współczynnika korelacji liniowej Pearson’a pomiędzy Mc a wiekiem i zmiennymi somatycznymi dla wszystkich mężczyzn łącznie i poszczególnych grup wiekowych

Zmienne somatyczne	wiek [l]	Wc [m]	Wskaźnik Queteleta [g/cm]	Wskaźnik BMI [kg/m ²]	Wskaźnik Rohrera [g/cm ³]	Wskaźnik smukłości [cm/ ³ √kg]
Całość (n=131)	0,186*	0,388***	0,958***	0,827***	0,649***	-0,650***
19–28,9 lat (n=30)	0,228	0,425*	0,966***	0,860***	0,707***	-0,708***
29–38,9 lat (n=58)	0,012	0,453***	0,950***	0,788***	0,570***	-0,575***
39–48,9 lat (n=22)	0,118	0,530**	0,964***	0,824***	0,594***	-0,588***
49–58,9 lat (n=14)	-0,468	0,045	0,980***	0,926***	0,855***	-0,852***
>59 lat (n=7)	0,702*	0,787*	0,971***	0,929***	0,437	-0,419

* p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001

1. Mc – masa ciała (*body mass*), 2. Wc– wysokość ciała (*height*), 3. Wskaźnik Queteleta (*Quetelet index*), 4. Wskaźnik BMI (*Body Mass Index*), 5. Wskaźnik Rohrera (*Rohrer index*), 6. Wskaźnik smukłości (*slim index*).

Na rycinie 1 przedstawiono proste regresji pomiędzy Mc a wiekiem i zmiennymi somatycznymi dla wszystkich mężczyzn łącznie. Współczynniki determinacji R^2 wykazują, że wielkość Mc najlepiej odwzorowuje wskaźnik Queteleta ($R^2=0,9177$). Oznacza to, że wielkość Mc warunkowana jest owym wskaźnikiem w 91,77%. Dalsze wartości współczynników determinacji R^2 wykazują, że wielkość Mc warunkowana była wskaźnikiem BMI w 68,45%, wskaźnikiem smukłości w 42,23%, wskaźnikiem Rohrera w 42,08%, Wz w 15,28%, a wiekiem w 4,37%.

- A. masa ciała/wiek $y = 0,1639x + 17,555$ $R^2 = 0,0437$
 B. masa ciała/wysokość ciała $y = 0,182x + 158,9$ $R^2 = 0,1528$
 C. masa ciała/wsk. Queteleta $y = 4,965x + 68,413$ $R^2 = 0,9177$
 D. masa ciała/BMI $y = 0,2438x + 7,5654$ $R^2 = 0,6845$
 E. masa ciała/wsk. Rohrera $y = 0,0118x + 0,6284$ $R^2 = 0,4208$
 F. masa ciała/ wsk. smukłości $y = -0,0774x + 45,969$ $R^2 = 0,4223$

Ryc. 1. Wykresy prostych regresji ilustrujące zależności pomiędzy Mc i wiekiem, Wc , wskaźnikami Queteleta, BMI, Rohrera i smukłości badanych mężczyzn

Dyskusja

Wraz z wiekiem zmianom ulega skład ciała organizmu człowieka. Pomiędzy 20–70 rokiem życia masa tkanki mięśniowej stopniowo zmniejsza się, a tkanki tłuszczowej rośnie [8]. Potwierdzeniem tego są wyniki uzyskane przez Jacksona i wsp. [6]. Autorzy ci przeprowadzili badania w grupie 7265 nieotyłych mężczyzn, u których zaobserwowano wzrost wartości wskaźnika BMI, masy tkanki tłuszczowej, jak i procentowej zawartości tkanki tłuszczowej w organizmie osób w wieku od 20 do 80 lat. Stwierdzono także zmniejszenie masy tkanki beztłuszczowej ciała u mężczyzn po 47 roku życia. Wysoce istotną statystycznie dodatnią korelację pomiędzy Mc a wiekiem wszystkich badanych mężczyzn, zaobserwowano także w przeprowadzonych przez nas badaniach (tab. 3). Świadczyć to może o postępującym z wiekiem stopniowym zwiększaniu masy tkanki tłuszczowej. Przyczyną takiego stanu może być dodatni bilans energetyczny, spowodowany ograniczeniem aktywności fizycznej albo nadmiarem spożywanych pokarmów, lub zachodzące z wiekiem zmiany w gospodarce hormonalnej organizmu, tj.: niskie stężenia testosteronu w osoczu i obniżone stężenie globulin, wiążących hormony płciowe (sex hormone binding globulin – SHBG). Towarzyszące otyłości zmniejszenie stężenia testosteronu w osoczu przedstawili Camacho i wsp. [1]. U objętych badaniem 2736 mężczyzn (40–79 lat), wykazali oni zwiększenie stężenia hormonów płciowych po redukcji masy ciała o około 14%. Ponadto według Kelly i Jones [7] suplementacja testosteronu znalazła zastosowanie w leczeniu otyłych mężczyzn, powodując zmniejszenie ilości tkanki tłuszczowej szczególnie w otyłości aneroidalnej, kiedy to obserwowano poprawę wrażliwości na insulinę i polepszenie tolerancji glukozy. Powstałe na skutek wieku i otyłości zmiany składu ciała ujemnie wpływają na jakość życia i wydolność fizyczną. Według Hoppsa i Caimia [4] aktywność fizyczna skutecznie zapobiega rozwojowi otyłości. Autorzy ci twierdzą, iż trening aerobowy poprawia profil lipidowy i wrażliwość na insulinę, natomiast trening oporowy zwiększa beztłuszczową masę ciała, korzystnie wpływa też na przemianę materii, tolerancję glukozy i gęstość kości.

Analiza wyników wykazała, że Mc całej grupy badanych mężczyzn łącznie wysoce dodatnio koreluje ($p < 0,001$) ze Wc i wskaźnikami Queteleta, Rohrera, BMI, a ujemnie ze wskaźnikiem smukłości (tab. 3). Zależność tę zaobserwowano także w grupie nieotyłych mężczyzn badanych przez Rysiewskiego i Książyka [13]. Autorzy ci wskazali, że siła związku korelacyjnego Mc i wskaźników wagowo-wzrostowych maleje wraz ze wzrostem potęgi, do której podnoszona jest Wc. Wyniki te zdają się również pokrywać z otrzymanymi przez nas współczynnikami determinacji R^2 , wykazującymi, że wielkość Mc najsilniej warunkowana była wskaźnikiem Queteleta, następnie BMI i Rohrera (ryc. 1). Wysoką wartość prognostyczną w określeniu Mc za pomocą wskaźników Queteleta przy $p < 0,001$, oraz BMI przy $p < 0,05 - p < 0,001$, wykazano w grupach mężczyzn

z nadwagą i różnymi stopniami otyłości (tab. 3). Dodatkowo stwierdzono przydatność w ocenie M_c wskaźników: Queteleta i BMI we wszystkich grupach wiekowych, a wskaźnika Rohrera i smukłości u mężczyzn w wieku 19–58,9 lat (tab. 4). Ścisła korelacja M_c ze wskaźnikami wagowo-wzrostowymi została potwierdzona wcześniej w badaniach własnych w grupie kobiet i mężczyzn z nadwagą i otyłością [11]. Analiza wyników wykazała użyteczność W_c do oceny M_c zarówno w grupach mężczyzn z nadwagą i różnymi stopniami otyłości (tab. 3, $p < 0,001$), jak również w grupach mężczyzn w wieku od 19 do 48,9 lat oraz powyżej 59 lat (tab. 4). Wraz z wiekiem siła korelacji M_c i W_c malała. Zależność tę potwierdzili Freedman i wsp. [3], wykazując, że najsilniejszą korelację pomiędzy tymi zmiennymi można zaobserwować u osób w wieku poniżej 12 lat. Otrzymane wyniki wykazały także dodatnią korelację pomiędzy M_c a wartością wskaźnika smukłości u mężczyzn z III⁰ otyłości. Omawiana korelacja wykazuje odwrotny przebieg, niż odnotowano dla wszystkich badanych łącznie. Podobne nietypowe współzależności omawianych zmiennych uzyskano w przeprowadzonych wcześniej badaniach własnych w grupie kobiet i mężczyzn [11]. Wynika stąd, że istotny wzrost masy ciała może znacząco zniekształcać wartości zmiennych somatycznych i ich wzajemne relacje.

Wnioski

- Celem dokładnego śledzenia zmian masy ciała mężczyzn z nadwagą i różnymi stopniami otyłości zasadnymi wydają się być analizy somatyczne dokonywane w grupach zależnych od wielkości BMI i wieku, bowiem badani przy tak dokonanych podziałach nie byli jednorodni i znacząco różnili się.
- Zgodnie z ogólnie przyjętym dogmatem, mówiącym o postępującym wraz z wiekiem wzroście M_c i ilości tkanki tłuszczowej, stwierdzono, że M_c zależna jest od wieku mężczyzn z nadwagą i różnymi stopniami otyłości. Szczegółowe analizy pokazują natomiast, że wielkość nadwagi i otyłości mężczyzn jest niezależna od ich wieku.
- Wielkość M_c u wszystkich mężczyzn analizowanych łącznie istotnie koreluje z wiekiem, W_c oraz ze wskaźnikami wagowo-wzrostowymi, tj.: Queteleta, BMI, Rohrera i smukłości. Przy różnych stopniach otyłości najściślej z M_c koreluje W_c , wskaźnik Queteleta i BMI. Zależności te sugerują przydatność stosowania omawianych zmiennych somatycznych w ocenie masy ciała otyłych mężczyzn.
- M_c u mężczyzn w wieku od 19 do 62 lat określają dobrze wskaźniki: Queteleta i BMI, natomiast u mężczyzn poniżej 59 lat wskaźniki Rohrera i smukłości.
- Najwyższą wartość prognostyczną w ocenie masy ciała przy nadwadze i różnych stopniach otyłości mężczyzn będących w różnym wieku wykazuje wskaźnik Queteleta.

Piśmiennictwo

- [1] Camacho E., Huhtaniemi I., O'Neil T. (2013): *Age-associated changes in hypothalamic-pituitary-testicular function in middle-aged and older men are modified by weight change and lifestyle factors: longitudinal results from the European Male Ageing Study*. Eur. J. Endocrinol., 168 (3), 445–455.
- [2] Demissie M., Milewicz A. (2003): *Zaburzenia hormonalne w otyłości*. Diabetologia Praktyczna, 4 (3), 207–209.
- [3] Freedman D., Thornton J.C., Mei Z., Wang J., Dietz W.H., Pierson R.N., Horlick M. (2004): *Height and Adiposity among Children*. Obesity research, 12 (5), 846–853.
- [4] Hoppes E., Caimi G. (2011): *Exercise in obesity management*. J. Sports Med. Physical Fitness, 51 (2), 257–282.
- [5] Hu F. (2008): *Measurements of Adiposity and Body Composition*. [w:] *Obesity. Epidemiology*, red. F. Hu, Oxford University Press, New York, 64–69.
- [6] Jackson A., Janssen I., Sui X. (2012): *Longitudinal changes in body composition associated with healthy ageing: men, aged 20–96 years*. Br. J. Nutr., 107 (7), 1085–1091.
- [7] Kelly D., Jones T. (2013): *Testosterone: a metabolic hormone in health and disease*. J. Endocrinol., 217, 25–45.
- [8] Kotwas M., Mazurek A., Wrońska A., Kmiec Z. (2008): *Patogeneza i leczenie otyłości u osób w podeszłym wieku*. Forum Medycyny Rodzinnej, 2 (6), 435–444.
- [9] Mizera K., Pilis W., Pilis K. (2012): *Otyłość, jej leczenie i zapobieganie*. Zeszyty Naukowe, Almamater, Szkoła Wyższa, 1, 113–136.
- [10] Must A., Anderson S. (2010): *Childhood Obesity: Definition, Classification and Assessment*. [w:] *Clinical Obesity in Adults and Children. 3rd ed.* red. P. Kopelman, Wiley-Blackwell, London, 15–25, 375–392.
- [11] Pilis A., Zych M., Nagalewska Ż., Pilis K., Jarmołowicz W., Stec K., Michalski C., Pilis W. (2013): *Somatyczne uwarunkowania otyłości kobiet i mężczyzn*. Streszczenia IV Zjazd Polskiego Towarzystwa Badań nad Otyłością Zawiercie, 12–14 września 2013 roku. Endokrynologia, Otyłość i Zaburzenia Przemiany Materii, 9 (3), 136.
- [12] Rybicka I., Szuliński M. (2012): *Wymierne korzyści z redukcji masy ciała w terapii otyłości – badania własne*. Forum Zaburzeń Metabolicznych, 3(4), 140–146.
- [13] Rysiewski H., Książek J. (2009): *Wskaźniki wagowo-wzrostowe: próba konfrontacji oczekiwań auksologicznych z rzeczywistością formalno-matematyczną*. Pediatria współczesna. Gastroenterologia, Hepatologia i Żywnienie Dziecka, 11 (1), 13–17.

- [14] Skowrońska B., Fichna M., Fichna P. (2005): *Rola tkanki tłuszczowej w układzie dokrewnym*. Endokrynologia, Otyłość i Zaburzenia Przemiany Materii, 1 (3), 21–29.

Abstract

Body Mass and Mass-Height Indexes in Obese Men

Introduction: In the present study it was investigated the somatic differences in men with various degrees of overweight and obesity, and determine the relationship between body weight (Bw) and age, body height (Bh), such indices indices as Quetelet, BMI, Rohrer and slim.

Material and Methods: In the group of 131 overweight and obese men age, Bw and Bh were recorded and the four weight-height indices weight-height indices were calculated. The subjects were also divided into four groups depending on their BMI index and into five groups depending on their age.

Results: Significant differences in all analyzed variables were found in the group dependent on the BMI. In contrast, the age groups differed in age and weight-height indices weight-height indices. Men Bw not divided into the groups correlated with age and all somatic variables. Moreover, in BMI depended groups were observed the highest prognostic value of Bh, Quetelet and BMI indices indices in relation to Bw of men. Breakdown by the age revealed a high prognostic value of Quetelet and BMI indices indices in men aged 19 to 62 years, and Rohrer and slim indices indices in men aged less than 59 years in relation to Bw.

Conclusions: The results showed significant usefulness of the weight-height indices indices in relation to the Bw of overweight and obese men, regardless of their age, and also according to the age distribution of the respondents.

Keywords: obesity, men, somatic variables, body weight, weight-height indices.

Ryszard ASIENKIEWICZ*
Artur WANDYCZ**

Zróźnicowanie oraz współzależność cech somatycznych i zdolności motorycznych dzieci zamieszkujących środowiska o różnym stopniu zurbanizowania

Streszczenie

Celem pracy jest ukazanie różnic oraz wzajemnych związków zachodzących pomiędzy cechami morfologicznymi a wybranymi zdolnościami motorycznymi w zespołach chłopców, i dziewcząt, w aspekcie wielkości zamieszkiwanego środowiska.

Materiał stanowią wyniki badań 161 uczniów w wieku 12 lat zamieszkujących dwa różne pod względem urbanizacji środowiska (małe miasta i wsie) leżące w powiecie nowosolskim, województwo lubuskie. Zgodnie z zasadami w antropometrii wykonano pomiary wysokości i masy ciała, na podstawie których wyliczono wskaźnik smukłości. Sprawność motoryczną scharakteryzowano wybranymi próbami wchodzącymi w skład testu Ludwika Denisiuka oraz Międzynarodowego Testu Sprawności Fizycznej, które dotyczyły pomiaru siły ramion, siły eksplozywnej kończyn dolnych, zwinności, gibkości i siły mięśni brzucha. Zebrany materiał poddano analizie statystycznej, wyliczając przeciętne cechy wraz z ich uzupełnieniami. Współzależność pomiędzy uzyskanymi wynikami prób motorycznych a parametrami morfologicznymi oceniono współczynnikiem korelacji Pearsona oraz równaniami regresji liniowej.

Na podstawie przeprowadzonej analizy statystycznej stwierdzono:

1. Wielkość zamieszkiwanego środowiska wyraźnie różnicuje zespoły chłopców i dziewcząt w wieku 12 lat pod względem cech somatycznych i zdolności motorycznych. W porównaniu do środowiska wiejskiego, uczniowie wychowujący się w miastach są przeciętnie wyżsi i ciężsi. Dziewczeta z miast w porównaniu do rówieśniczek ze wsi uzyskują przeciętnie lepsze wyniki w próbach siły ramion, gibkości i sile mięśni brzucha, a niższe w sile eksplozywnej kończyn dolnych i zwinności. Chłopcy zamieszkujący miasta w porównaniu z kolegami ze środowiska wiejskiego charakteryzują się wyższym poziomem rozwoju motorycznego uzyskując przeciętnie lepsze wyniki we wszystkich wybranych próbach motorycznych. Odnotowane różnice mię-

* Prof. nadzw. dr hab., Uniwersytet Zielonogórski.

** Dr, Uniwersytet Zielonogórski.

dzy średnimi arytmetycznymi cech morfofunkcjonalnych, porównywanych zespołów obu środowisk są w większości statystycznie nieistotne (oprócz siły eksplozywnej kończyn dolnych, zwinności, gibkości).

2. Odnotowano niewielki dymorfizm badanych cech. Zespoły dziewcząt zamieszkujące środowiska miejskie i wiejskie są przeciętnie wyższe i smuklejsze od chłopców, przy różnicach statystycznie nieistotnych. Zespół chłopców zamieszkujący środowisko wiejskie w porównaniu z dziewczętami uzyskuje przeciętnie lepsze wyniki w próbach siły ramion, siły eksplozywnej kończyn dolnych i sile mięśni brzucha, a niższe w zwinności i gibkości, przy różnicach (w większości) statystycznie istotnych. W odniesieniu do środowiska miejskiego, dziewczęta uzyskują istotnie lepsze wyniki w gibkości, a niższe w sile ramion, sile eksplozywnej kończyn dolnych, zwinności i sile mięśni brzucha.
3. W zespole dziewcząt zamieszkujących miasta, w porównaniu z rówieśniczkami ze środowisk wiejskich, odnotowano istotnie silniejsze związki korelacyjne wyników prób sprawności motorycznej z cechami budowy ciała. W odniesieniu do chłopców stwierdzono odwrotną sytuację – silniejsza współzależność wybranych prób sprawności motorycznej z cechami somatycznymi charakteryzuje zespoły wiejskie.

Słowa kluczowe: młodzież szkolna, rozwój fizyczny, sprawność motoryczna, korelacje, charakterystyka porównawcza.

Wstęp

Fenotypowy obraz osobnika w trakcie rozwoju zależy od genotypu, który w sposób bezpośredni i niezmienny determinuje cechy jakościowe, jak również od czynników środowiskowych, które modyfikująco wpływają na cechy ilościowe stanowiące wypadkową oddziaływania czynników endo- i egzogennych [18], [42]. Czynniki egzogenne (biogeograficzne i społeczno-kulturowe) szczególnie silnie oddziałują w okresie progresywnego rozwoju, charakteryzującego się zwiększoną ekosenytywnością.

W Polsce nadal obserwujemy różnice między warstwami społecznymi poszczególnych regionów, które znajdują odzwierciedlenie antropologiczne w gradientach społecznych cech somatycznych i sprawności motorycznej (między innymi [2]–[7], [10], [13]–[15], [17]–[22], [25], [27], [36], [37]). Występujące nierówności można opisać różnymi zmiennymi społecznymi, wśród których najczęściej wymienia się obok poziomu wykształcenia rodziców, zamożności, liczebności rodziny, urbanizację miejsca zamieszkania. Należy podkreślić, że żadna z wymienionych zmiennych nie wpływa na rozwój biologiczny osobnika w sposób bezpośredni. Ich różnicujące działanie realizuje się za pośrednictwem innych czynników, takich jak sposób żywienia, praca fizyczna, choroby, stresy psychoneurologiczne.

Z badań ogólnopolskich wynika, że najwyższe wskaźniki rozwoju fizycznego i motorycznego charakteryzują dzieci i młodzież inteligentną, mających rodziców z wyższym wykształceniem i mieszkających w dużym mieście [6], [13], [26]. Poziom wykształcenia rodziców i stopień urbanizacji środowiska zamieszkania należy traktować jako wskaźniki informujące o wielorakich powiązaniach

społeczno-ekonomicznych, które wpływają na rozwój osobniczy. Przewęda twierdzi, że sprawność fizyczna człowieka zależy w większym stopniu od czynników kulturowych niż bytowych [27]. Uważa on, że stymulatorów sprawności należy doszukiwać się głównie w sferze świadomości, motywacji i hierarchii wartości.

W okresie progresywnego rozwoju, sprawność motoryczna dzieci i młodzieży jest szczególnie silnie związana z rozwojem biologicznym. Dlatego też od wielu lat prowadzone są badania nad określeniem siły i kierunku związku pomiędzy zdolnościami motorycznymi a cechami somatycznymi, głównie w środowiskach miejskich lub wiejskich. Mniej jest natomiast prac, które dotyczyłyby analiz środowisk małomiasteczkowych i wiejskich. Powyższe uwagi stały się impulsem dla określenia celu pracy, którym jest ukazanie zróżnicowania oraz wzajemnych związków zachodzących pomiędzy cechami morfologicznymi a wybranymi zdolnościami motorycznymi w zespołach chłopców i dziewcząt, w aspekcie wielkości zamieszkiwanego środowiska.

Material i metoda

Badania przeprowadzono w roku akademickim 2009/2010 w ramach szkolnych zajęć wychowania fizycznego prowadzonych przez słuchaczy studiów podyplomowych. Objęto nimi 161 uczniów w wieku 12 lat zamieszkujących dwa różne – pod względem urbanizacji – środowiska (małe miasta i wsie), leżące w powiecie nowosolskim (województwo lubuskie). Na przeprowadzenie badań uzyskano zgodę rodziców oraz dyrektorów szkół.

Na poczet prezentowanej pracy przyjęto hipotezę, że wielkość zamieszkiwanego środowiska wyraźnie różnicuje poziom wykształcenia cech somatycznych i zdolności motorycznych 12-letnich chłopców i dziewcząt.

Poziom rozwoju somatycznego badanych oceniono na podstawie pomiarów wysokości i masy ciała oraz wskaźnika smukłości. Pomiarów cech wykonano zgodnie z obowiązującymi zasadami w antropometrii, opisanymi przez Drozdowskiego [12]. Sprawność motoryczną scharakteryzowano wybranymi próbami wchodzącymi w skład testu Denisiuka [11] oraz Międzynarodowego Testu Sprawności Fizycznej [12], które dotyczyły: rzutu piłką lekarską (siła ramion), skoku w dal z miejsca (siła eksplozywna kończyn dolnych), biegu wahadłowego 4 × 10 m (zwinność), skłonu tułowia w przód (gibkość) i siadów z leżenia w czasie 30 sek. (siła mięśni brzucha).

Zebrany materiał poddano analizie statystycznej, wyliczając przeciętne cechy wraz z ich uzupełnieniami [1]. Istotność różnic między przeciętnymi porównywanych cech określono testem t-Studenta. Dymorfizm płciowy analizowanych cech przedstawiono wskaźnikiem Mollisona na rycinach 1–2. Współzależność wyników prób motorycznych z parametrami morfologicznymi oceniono współczynnikiem korelacji Pearsona oraz równaniami regresji liniowej. Równania re-

gresji dla korelacji istotnych przedstawiają ryciny 3–16. Do obliczenia i prezentacji graficznej wykorzystano arkusz kalkulacyjny Excel oraz pakiet statystyczny Statistica. Wyniki badań własnych odniesiono porównawczo do populacji chłopców i dziewcząt wschodniego regionu Polski (obejmującego województwa podlaskie, lubelskie i podkarpackie), zamieszkujących środowiska małomiasteczkowe i wiejskie [40]. Wyniki badań przedstawiono w tabelach 1–5 i graficznie na rycinach 1–16.

Wyniki

Zespoły chłopców i dziewcząt zamieszkujących małe miasta w porównaniu do rówieśników ze środowisk wiejskich są przeciętnie wyższe, cięższe oraz smuklejsze, przy różnicach statystycznie nieistotnych (tab. 1). Większe zróżnicowanie analizowanych cech (na podstawie współczynnika zmienności) odnotowano wśród chłopców wiejskich oraz u dziewcząt z małych miast.

Porównując zespoły chłopców obu środowisk, przeciętnie wyższy poziom zdolności kondycyjnych i koordynacyjnych charakteryzuje mieszkańców z małych miast. Różnice statystycznie istotne między średnimi arytmetycznymi stwierdzono w zwinności i gibkości.

W odniesieniu do dziewcząt (tab. 2), istotnie wyższe wyniki w sile eksplozywnej kończyn dolnych oraz zwinności uzyskały dziewczęta ze środowisk wiejskich, a niższe w próbach oceniających siłę ramion, gibkość i siłę mięśni brzucha (przy różnicy statystycznie istotnej).

Tabela 1. Charakterystyka liczbowa cech somatycznych i sprawności motorycznej badanych zespołów chłopców

Cecha, wskaźnik	Miasto (N-57)			Wieś (N-30)			d
	M	SD	V	M	SD	V	
Chłopcy							
Wysokość ciała	151,78	6,49	4,28	151,15	6,93	4,58	0,63
Masa ciała	44,96	7,51	16,70	44,63	8,12	18,19	0,33
Wskaźnik smukłości	42,88	1,98	4,62	42,86	1,99	4,64	0,02
Siła ramion	5,58	1,25	22,40	5,34	1,09	20,41	0,24
Siła kończyn dolnych	165,20	17,30	10,47	162,40	19,20	11,82	2,80
Zwinność	12,07	0,89	7,37	12,50	0,94	7,52	-0,43*
Gibkość	1,14	4,09	358,77	-0,70	4,00	571,43	-1,84*
Siła mięśni brzucha	25,70	3,40	13,23	25,40	2,90	11,42	0,30

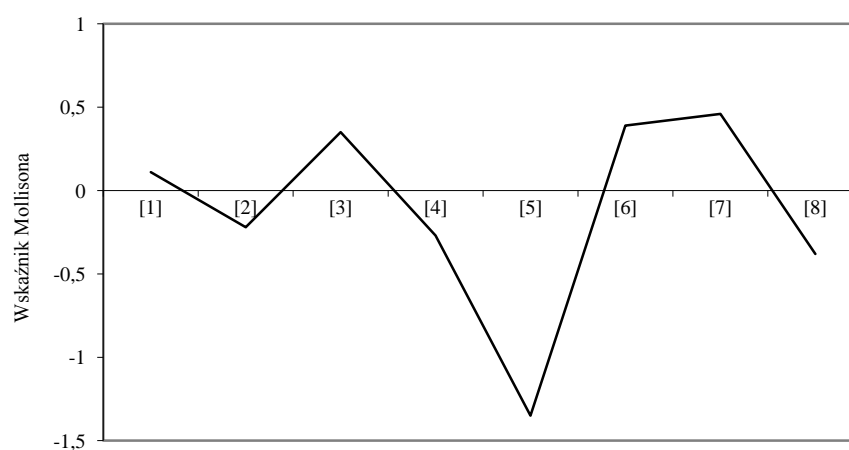
* – istotność na poziomie 0,05

Tabela 2. Charakterystyka liczbowa cech somatycznych i sprawności motorycznej badanych zespołów dziewcząt

Cecha, wskaźnik	Miasto (N-46)			Wieś (N-28)			d
	M	SD	V	M	SD	V	
Dziewczęta							
Wysokość ciała	152,48	7,12	4,67	151,89	5,08	3,34	0,59
Masa ciała	43,33	8,11	18,72	41,96	7,16	17,06	1,37
Wskaźnik smukłości	43,57	1,75	4,02	43,24	2,42	5,60	0,33
Siła ramion	5,24	1,16	22,14	4,94	1,07	21,66	0,30
Siła kończyn dolnych	141,9	22,0	15,50	152,1	15,5	10,19	-10,2*
Zwinność	12,42	0,67	5,39	11,93	0,70	5,87	0,49**
Gibkość	3,02	3,58	118,54	2,51	2,89	115,14	0,51
Siła mięśni brzucha	24,40	2,50	10,25	21,70	3,00	13,82	2,70**

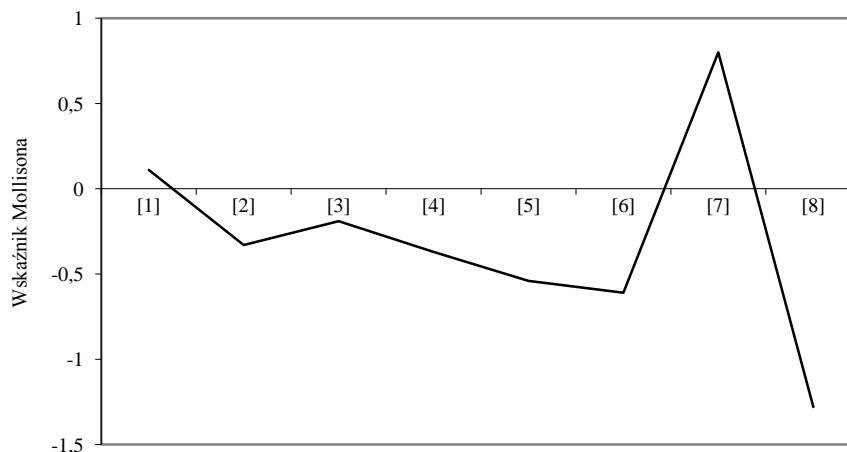
* – istotność na poziomie 0,05; ** – istotność na poziomie 0,01

Dymorfizm płciowy wyraźnie zaznacza się (przekraczając wartość 0,5 SD i 1 SD) wśród uczniów małych miast jedynie w sile eksplozywnej kończyn dolnych, natomiast w środowiskach wiejskich w sile mięśni brzucha, gibkości, zwinności i sile eksplozywnej kończyn dolnych (ryc. 1–2).

[1] – wysokość ciała; [2] – masa ciała; [3] – wskaźnik smukłości; [4] – siła ramion; [5] – siła eksplozywna kończyn dolnych; [6] – zwinność; [7] – gibkość; [8] – siła mięśni brzucha

Ryc. 1. Dymorfizm płciowy cech morfofunkcjonalnych zespołów zamieszkujących środowisko miejskie

[1] – wysokość ciała; [2] – masa ciała; [3] – wskaźnik smukłości; [4] – siła ramion; [5] – siła eksplozywna kończyn dolnych; [6] – zwinność; [7] – gibkość; [8] – siła mięśni brzucha

Ryc. 2. Dymorfizm płciowy cech morfofunkcjonalnych zespołów zamieszkujących środowisko wiejskie

Tabela 3. Wartości współczynników korelacji liniowej Pearsona pomiędzy cechami somatycznymi a wynikami prób sprawności motorycznej badanych chłopców i dziewcząt

Cecha, wskaźnik	Chłopcy			Dziewczęta		
	B-v	Masa ciała	Wskaźnik smukłości	B-v	Masa ciała	Wskaźnik smukłości
Miasto						
Czas biegu zwinnościowego	-0,08	0,07	-0,17	-0,16	0,14	0,04
Odległość rzutu piłką lekarską	0,57*	0,58*	-0,19	0,46*	0,56*	-0,35*
Odległość skoku w dal	0,33*	0,23	0,02	0,07	0,02	0,04
Skłon tułowia w przód	0,13	0,17	-0,12	0,36*	0,36*	-0,18
Siła mięśni brzucha	0,35*	0,19	0,09	0,08	0,11	-0,08
Wieś						
Czas biegu zwinnościowego	-0,38*	-0,05	-0,23	-0,04	0,35	-0,41*
Odległość rzutu piłką lekarską	0,77**	0,64*	-0,15	0,13	0,42*	-0,37
Odległość skoku w dal	0,58*	0,34	0,06	0,08	-0,11	0,18
Skłon tułowia w przód	0,12	-0,12	0,28	0,23	0,01	0,13
Siła mięśni brzucha	0,42*	0,16	0,17	-0,32	-0,15	-0,03

* – $p < 0,05$; ** – $p < 0,01$

W tabeli 3 zestawiono współczynniki korelacji cech morfologicznych z wynikami prób sprawności motorycznej. Graficzne obrazy równań regresji dla istotnych korelacji przedstawiają ryciny 3–16. Uzyskane wyniki wskazują na wielokierunkowe związki wybranych parametrów somatycznych, wskaźnika smukłości z poziomem zdolności motorycznych badanych uczniów. Największa siła determinująca poziom rozwoju wybranych zdolności motorycznych wystąpiła w przypadku wysokości ciała, nieco mniejsza w korelacji z masą ciała, a najsłabsze związki wykazuje wskaźnik proporcji ciała (smukłości). Porównując relacje wysokości i masy ciała ze zdolnościami motorycznymi wśród chłopców, najwyższe, istotne, dodatnie współczynniki korelacji odnotowano dla siły ramion, siły eksplozywnej kończyn dolnych i siły mięśni brzucha, natomiast w zespołach dziewcząt dla siły ramion i gibkości. W zespołach chłopców i dziewcząt ze środowisk wiejskich odnotowano ujemne istotne związki korelacyjne wysokości ciała i wskaźnika smukłości z czasem biegu zwinnościowego. W odniesieniu do dziewcząt z małych miast stwierdzono istotną ujemną korelację wskaźnika smukłości z odległością rzutu piłką lekarską.

Tabela 4. Charakterystyka porównawcza wysokości i masy ciała oraz wskaźnika smukłości zespołów miejskich

Cecha, wskaźnik	Powiat nowosolski (województwo lubuskie)			Wschodni region Polski (województwa podlaskie, lubelskie, podkarpackie)			d
	M	SD	V	M	SD	V	
Chłopcy							
Wysokość ciała	151,78	6,49	4,28	152,67	7,67	5,02	-0,89
Masa ciała	44,96	7,51	16,70	43,69	8,29	18,97	1,27
Wskaźnik smukłości	42,88	1,98	18,61	43,51	2,11	4,85	-0,63*
Dziewczęta							
Wysokość ciała	152,48	7,12	4,67	152,03	7,78	5,12	0,45
Masa ciała	43,33	8,11	18,72	41,44	7,73	18,65	1,89
Wskaźnik smukłości	43,57	1,75	4,02	44,19	2,35	5,32	-0,62

* – istotność na poziomie 0,05

Istotne współzależności cech somatycznych badanych zespołów chłopców i dziewcząt z wynikami prób motorycznych opisano równaniami regresji i przedstawiono graficznie (ryc. 3–16). Odnotowano zależność wprost proporcjonalną wysokości ciała zespołów 12-letnich chłopców i dziewcząt z uzyskiwanymi wynikami w sile ramion, sile eksplozywnej kończyn dolnych i sile mięśni brzucha – informującą, że wraz ze wzrostem parametru somatycznego zwiększają się odległości rzutu, skoku i liczba skłonów tułowia. Natomiast w odniesieniu do czasu biegu stwierdzono korelację odwrotnie proporcjonalną – wskazującą na

obniżanie zwinności wraz ze zwiększaniem wysokości ciała. Wskaźnik smukłości dziewcząt i chłopców zamieszkujących środowiska wiejskie i miejskie wykazuje zależność odwrotnie proporcjonalną ze zwinnością – informując, że wraz z leptosomizacją (smukleniem budowy ciała) skraca się czas biegu.

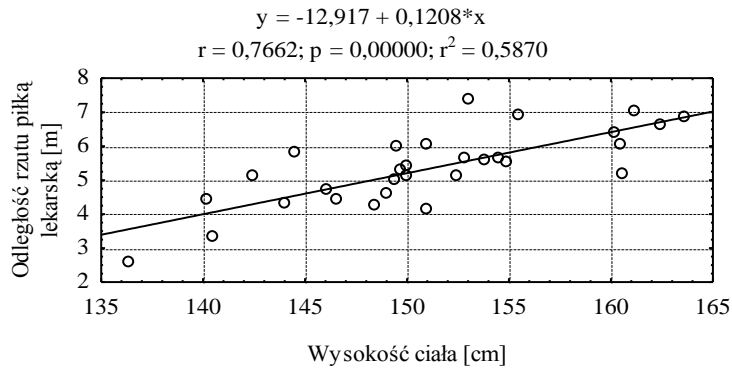
Jak wynika z tabeli 4, zespół 12-letnich chłopców zamieszkujących miasta powiatu nowosolskiego w porównaniu z rówieśnikami z miast wschodniego regionu Polski jest przeciętnie niższy, cięższy oraz wyróżnia się tęszą budową ciała. Różnicę statystycznie istotną odnotowano tylko we wskaźniku smukłości porównywanych zespołów. Dziewczeta w wieku 12 lat, zamieszkujące miasta województwa podlaskiego, lubelskiego i podkarpackiego, relatywnie do rówieśniczek z miast powiatu nowosolskiego (województwo lubuskie) są przeciętnie niższe, lżejsze i smuklejsze, przy różnicach statystycznie nieistotnych.

Tabela 5. Charakterystyka porównawcza wysokości i masy ciała oraz wskaźnika smukłości zespołów wiejskich

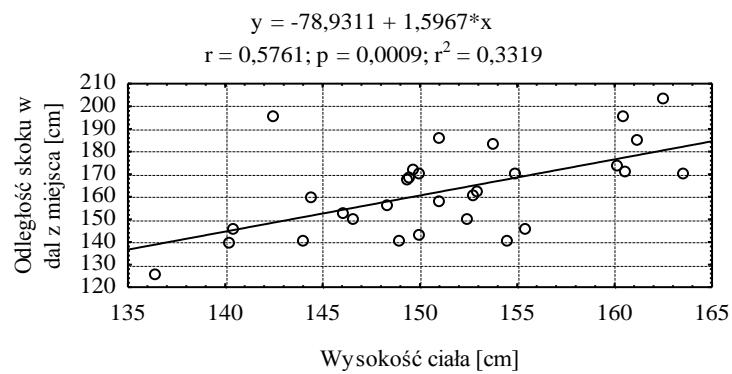
Cecha, wskaźnik	Powiat nowosolski (województwo lubuskie)			Wschodni region Polski (województwa podlaskie, lubelskie, podkarpackie)			d
	M	SD	V	M	SD	V	
Chłopcy							
Wysokość ciała	151,15	6,93	4,58	151,67	7,74	5,10	-0,52
Masa ciała	44,63	8,12	18,19	42,50	7,81	18,38	2,13
Wskaźnik smukłości	42,86	1,99	4,64	43,69	2,09	4,78	-0,83*
Dziewczeta							
Wysokość ciała	151,89	5,08	3,34	152,67	7,44	4,87	-0,78
Masa ciała	41,96	7,16	17,06	41,59	8,07	19,40	0,37
Wskaźnik smukłości	43,24	2,42	5,60	44,33	2,34	5,28	-1,09*

* – istotność na poziomie 0,05

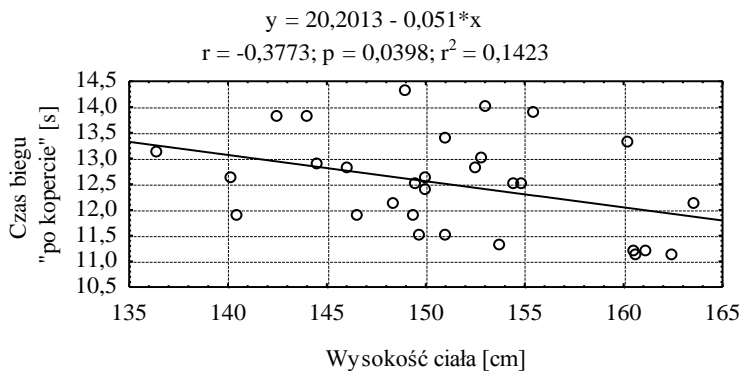
Zespoły 12-letnich chłopców i dziewcząt, zamieszkujących środowisko wiejskie powiatu nowosolskiego, w porównaniu z rówieśnikami i rówieśniczkami wschodnich regionów Polski są przeciętnie niżsi, ciężsi oraz charakteryzują się istotnie tęszą budową ciała (tab. 5).

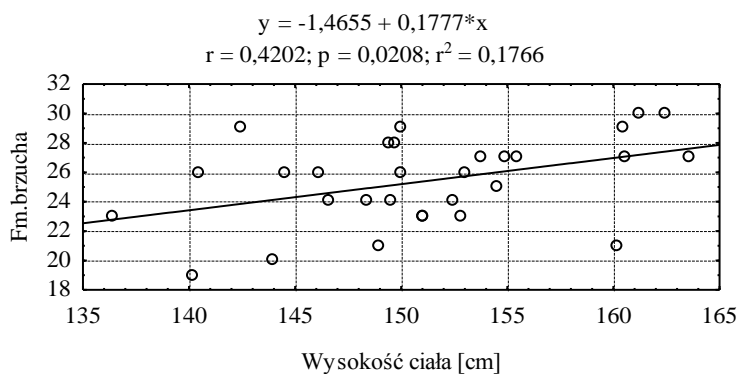
Ryc. 3. Graficzny obraz zależności odległości rzutu piłką lekarską od wysokości ciała w zespole chłopców pochodzących ze wsi

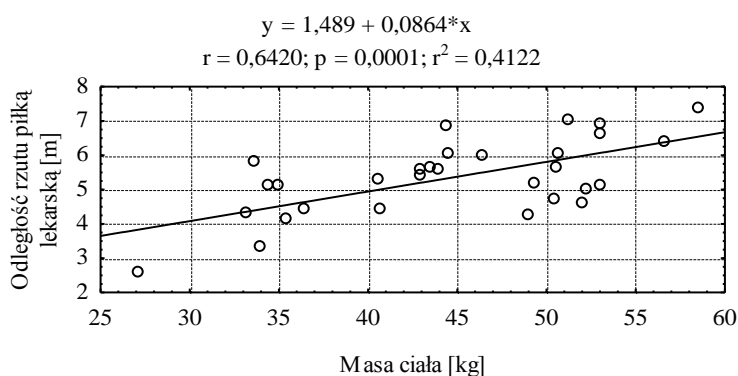
Ryc. 4. Graficzny obraz zależności odległości skoku w dal z miejsca od masy ciała w zespole chłopców pochodzących ze wsi

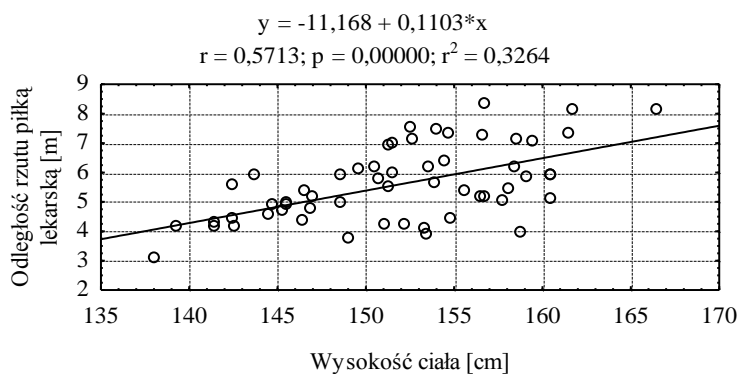
Ryc. 5. Graficzny obraz zależności czasu biegu „po kopercie” od wysokości ciała w zespole chłopców pochodzących ze wsi

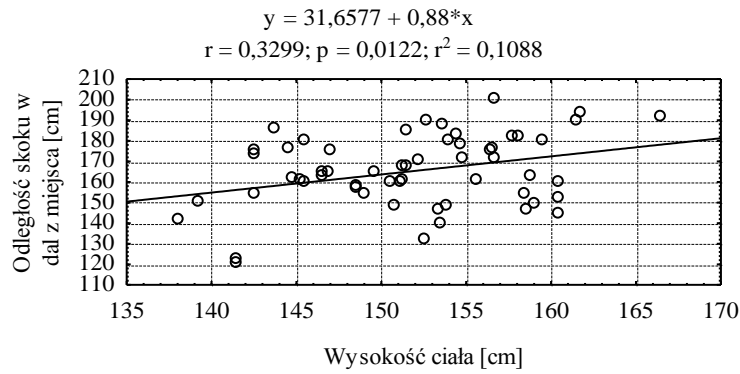
Ryc. 6. Graficzny obraz zależności siły mięśni brzucha w od wysokości ciała w zespole chłopców pochodzących ze wsi

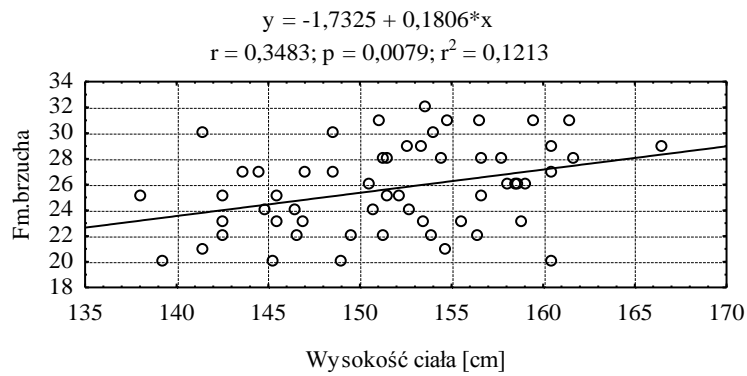
Ryc. 7. Graficzny obraz zależności odległości rzutu piłką lekarską od masy ciała w zespole chłopców pochodzących ze wsi

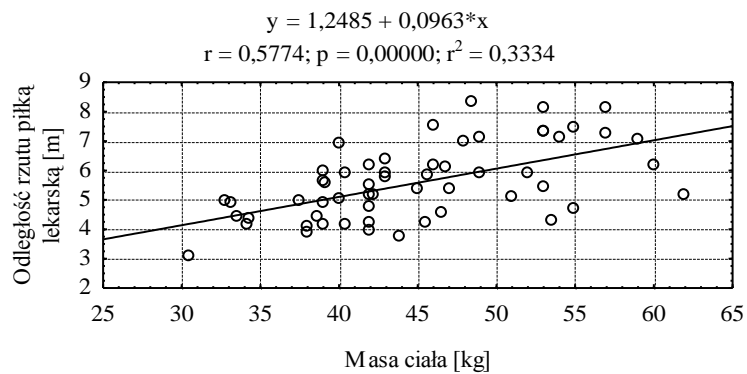
Ryc. 8. Graficzny obraz zależności odległości rzutu piłką lekarską od wysokości ciała w zespole chłopców pochodzących z miasta

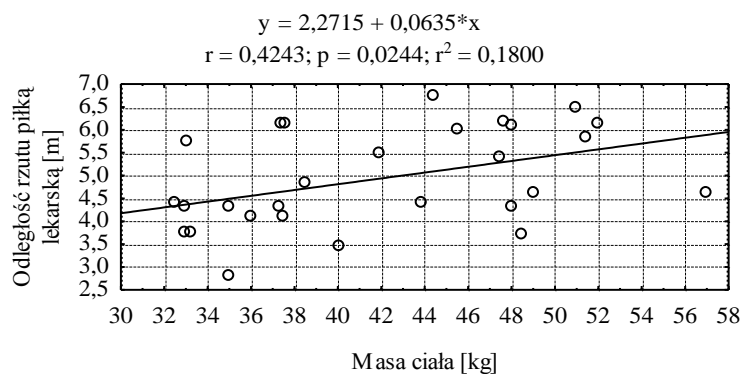
Ryc. 9. Graficzny obraz zależności odległości skoku w dal od wysokości ciała w zespole chłopców pochodzących z miasta

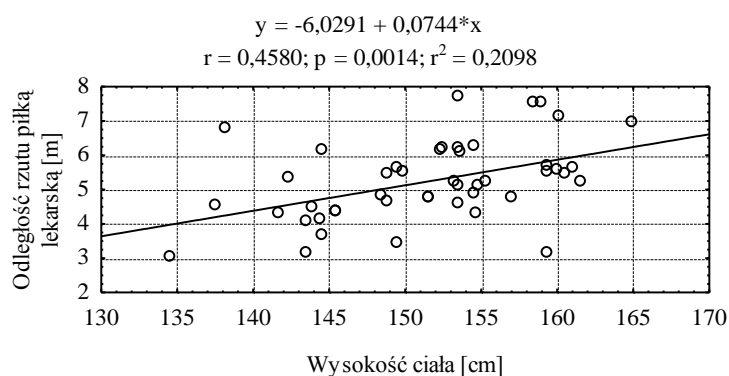
Ryc. 10. Graficzny obraz zależności siły mięśni brzucha od wysokości ciała w zespole chłopców pochodzących z miasta

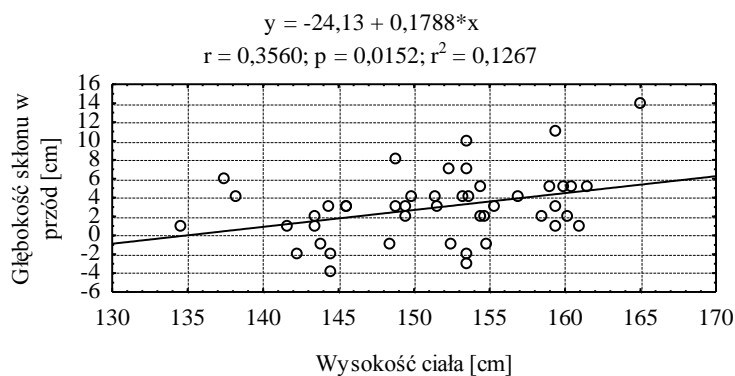
Ryc. 11. Graficzny obraz zależności odległości rzutu piłką lekarską od masy ciała w zespole chłopców pochodzących z miasta

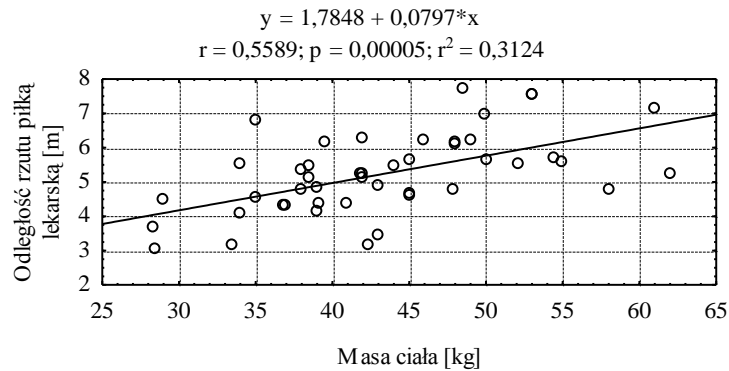
Ryc. 12. Graficzny obraz zależności odległości rzutu piłką lekarską od masy ciała w zespole dziewcząt pochodzących ze wsi

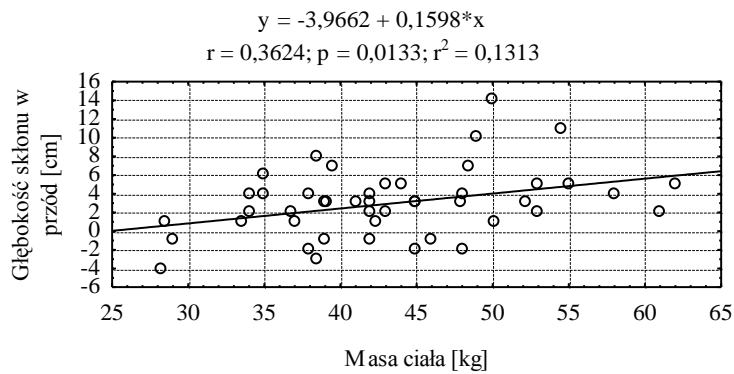
Ryc. 13. Graficzny obraz zależności odległości rzutu piłką lekarską od wysokości ciała w zespole dziewcząt pochodzących z miasta

Ryc. 14. Graficzny obraz zależności głębokości skłonu w przód od masy ciała w zespole dziewcząt pochodzących z miasta

Ryc. 15. Graficzny obraz zależności odległości rzutu piłką lekarską od masy ciała w zespole dziewcząt pochodzących z miasta

Ryc. 16. Graficzny obraz zależności głębokości skłonu w przód od masy ciała w zespole dziewcząt pochodzących z miasta

Dyskusja

Zagadnienia dotyczące środowiskowego zróźnicowania rozwoju fizycznego dzieci i młodzieży w różnych okresach ontogenezy, a także związków cech somatycznych z wynikami prób motorycznych posiadają bogate piśmiennictwo. Wyniki badań prowadzonych w różnych regionach Polski jednoznacznie wskazują, że jednym z czynników (obok wykształcenia rodziców, zamożności rodziny, liczby dzieci w rodzinie) najbardziej różnicującym rozwój fizyczny dzieci i młodzieży jest stopień urbanizacji miejsca zamieszkania. Potwierdzono wielokrotnie wyższy poziom rozwoju biologicznego populacji dzieci i młodzieży miejskiej w porównaniu do wiejskiej (między innymi [9], [37], [15], [17], [20], [34], [39], [41]). O utrzymujących się środowiskowych różnicach w rozwoju fi-

zycznym populacji dzieci i młodzieży informują także wyniki badań trendu se-kularnego prowadzonych przez Hulanicką i wsp. [13], Bielickiego i wsp. [6], Saczuka [35], Wilczewskiego [40]. Pojawiają się także opracowania mówiące o zmniejszaniu różnic w wielkościach morfologicznych dziewcząt i chłopców zamieszkujących różne pod względem urbanizacji środowiska, co jest odzwier-ciedleniem poprawy warunków życia, szczególnie w środowisku wiejskim. Inte-resujące są wyniki badań środowiskowych uwarunkowań zmian rozwoju fizycz-nego i motorycznego dzieci i młodzieży wschodnich regionów Polski – badań prowadzonych w latach 2005–2007 pod kierunkiem Wilczewskiego – wskazuja-ce na osłabianie wpływu miejsca zamieszkania na rozwój wysokości ciała. Od-notowano wyższe przeciętne wysokości ciała 10–11-letnich chłopców oraz dziewcząt w wieku 12 i 17 lat, zamieszkujących środowiska wiejskie, w porów-naniu do rówieśników z miast [40].

Wyniki badań auksologicznych populacji dzieci i młodzieży województwa podkarpackiego w wieku 3–20 lat prowadzone w latach 2011–2012 wskazują na utrzymujące się wyraźne zróżnicowanie środowiskowe [38]. Standaryzowane wysokość i masa ciała chłopców i dziewcząt zamieszkujących duże miasta, w porównaniu do rówieśników pozostałych kategorii środowisk (duże miasto, małe miasto, wieś), są w większości istotnie wyższe w analizowanym okresie ontogenezy. Różnice międzypłciowe dotyczące wysokości ciała informują, że chłopcy są istotnie wyżsi od dziewcząt w środowisku wiejskim w wieku 13–20 lat, małych miast (14–20 lat), miast średniej wielkości (3–5, 8–9 i 14–20 lat) oraz dużych miast (3–4, 14–20 lat). W odniesieniu do masy ciała, chłopcy są istotnie ciężsi od dziewcząt w środowisku wiejskim (w wieku 3, 8–9, 12–20 lat), małych miast (w wieku 3, 8–9 i 14–20 lat), miast średniej wielkości (3–4, 13–20 lat) oraz dużych miast (wiek 3, 9 i 14–20 lat).

Nowacka-Dobosz [23], prowadząc badania dotyczące urbanizacyjnych róż-nic w rozwoju morfofunkcyjnym dzieci i młodzieży szkolnej, stwierdziła, że środowisko wielkomiejskie porównywanych województw (wielkopolskiego, świętokrzyskiego i lubelskiego) jest mniej sprzyjające dla rozwoju siły i wy-trzymałości, a korzystniejsze dla szybkości, szczególnie w okresie prepubertal-nym i pubertalnym. W odniesieniu do dzieci młodszych i dojrzewających ko-rzystniejszym środowiskiem dla rozwoju jest małe miasto i wieś.

Wyniki badań kondycyjnych zdolności motorycznych dzieci rzeszowskich potwierdzają wyraźne zróżnicowanie środowiskowe [8]. Dziewczęta 12-letnie zamieszkujące małe miasta, w porównaniu z rówieśniczkami ze środowisk wiej-skich, przeciętnie uzyskiwały lepsze wyniki w sile statycznej (wyznaczonej zwi-sem na drążku, na ugiętych ramionach) i w wytrzymałości (określonej czasem biegu wahadłowego w narastającym tempie), a niższe w sile eksplozywnej koń-czyn dolnych (skok w dal z miejsca). W odniesieniu do chłopców w tym samym wieku, większą wytrzymałością i siłą eksplozywną wyróżniali się mieszkańcy wsi, natomiast mniejszą siłą statyczną.

Wyniki analiz środowiskowych uwarunkowań rozwoju fizycznego i motorycznego wskazują [30]–[31], że młodzież z małych miast relatywnie do środowisk wiejskich wyróżnia się większymi parametrami morfologicznymi, jest przeciętnie wyższa i cięższa, dodatkowo chłopcy charakteryzują się dłuższymi kończynami dolnymi w stosunku do wysokości ciała, a dziewczęta wyróżniają się bardziej szczupłą sylwetką. Rówieśnicy zamieszkujący wsie (szczególnie pod koniec okresu dojrzewania) cechują się bardziej umięśnioną sylwetką, większymi obwodami pasa i bioder, natomiast dziewczęta szerszym nadgarstkiem. Potwierdzono szybsze dojrzewanie płciowe młodzieży mieszkającej w małych miastach, relatywnie do rówieśników ze środowisk wiejskich. W sprawności motorycznej odnotowano wyższy poziom rozwoju siły eksplozywnej kończyn górnych i tułowia mieszkańców miast, a niższy siły ścisku ręki. Dziewczęta miejskie w porównaniu z wiejskimi wyróżniały się wyższym poziomem rozwoju motorycznego, uzyskując w większości lepsze wyniki. Półtorak [31], prowadząc badania wśród młodzieży zamieszkującej różne pod względem urbanizacyjnym środowiska (małe miasto, wieś), potwierdził większy wpływ wysokości i masy ciała na kształtowanie siły eksplozywnej mięśni kończyn górnych i tułowia (ocenianej odległością rzutu piłką lekarską). Wykazane związki mają charakter prostoliniowy – wraz ze zwiększaniem parametrów morfologicznych rośnie siła. Z kolei Przewęda i Dobosz [29] wykazali, że wysokość i masa ciała wpływają dodatkowo tylko na wyniki prób charakteryzujących się szybkością i siłą. Z badań nad strukturą motoryczności wynika, że masa ciała zawierająca komponent masy mięśniowej należy do podstawowych predyspozycji siłowych [24], [37]. Podkreślić należy badania zróżnicowania zdolności motorycznych dzieci szkolnych w odniesieniu do płci oraz komponentów ciała [32]–[33], [43].

Opisane zależności w ogólnych tendencjach są zgodne z prawidłowościami przebiegu ontogenezy. Podobne zależności wśród dzieci i młodzieży szkolnej zaobserwowali Przewęda [26] w badaniach ogólnopolskich, Osiński [25] w poznańskim, Żak [44] w populacji krakowskiej, Cieśla [7] w kieleckiej, Asienkiewicz i Kordel w populacji zielonogórskiej [3], [16].

W prezentowanej pracy potwierdzono hipotezę o środowiskowym zróżnicowaniu poziomu wykształcenia cech somatycznych i zdolności motorycznych 12-letnich chłopców i dziewcząt zamieszkujących powiat nowosolski. Należy podkreślić, że czynnik urbanizacyjny nie różnicuje istotnie wielkości somatycznych porównywanych zespołów. W zdolnościach motorycznych, wielkość zamieszkiwanego środowiska istotnie różnicuje zwinność i gibkość (chłopcy) oraz siłę kończyn dolnych, zwinność i siłę mięśni brzucha (dziewczęta). Odnotowane wyniki nie potwierdzają prezentowanych w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku oraz w pierwszej dekadzie XXI wieku rezultatów o dominującym profilu zwinnościowo-szybkościowym w środowisku miejskim, a siłowo-wytrzymałościowym w wiejskim [28]–[29], [3].

Stwierdzenia

1. Wielkość zamieszkiwanego środowiska wyraźnie różnicuje zespoły chłopców i dziewcząt w wieku 12 lat pod względem cech somatycznych i zdolności motorycznych. W porównaniu do środowiska wiejskiego, uczniowie wychowujący się w miastach są przeciętnie wyżsi i ciężsi. Dziewczęta z miast, w porównaniu do rówieśniczek ze wsi, uzyskują przeciętnie lepsze wyniki w próbach siły ramion, gibkości i sile mięśni brzucha, a niższe w sile eksplozywnej kończyn dolnych i zwinności. Chłopcy zamieszkujący miasta, w porównaniu z kolegami ze środowiska wiejskiego, uzyskują przeciętnie lepsze wyniki we wszystkich wybranych próbach motorycznych. Odnotowane różnice między średnimi arytmetycznymi cech morfofunkcjonalnych porównywanych zespołów obu środowisk są w większości statystycznie nieistotne (oprócz siły eksplozywnej kończyn dolnych, zwinności, gibkości).
2. Odnotowano niewielki dymorfizm badanych cech. Zespoły dziewcząt zamieszkujących środowiska miejskie i wiejskie są przeciętnie wyższe i smuklejsze od chłopców, przy różnicach statystycznie nieistotnych. Zespół chłopców zamieszkujących środowisko wiejskie w porównaniu z dziewczętami uzyskuje przeciętnie lepsze wyniki w próbach siły ramion, siły eksplozywnej kończyn dolnych i sile mięśni brzucha, a niższe w zwinności i gibkości, przy różnicach (w większości) statystycznie istotnych. W odniesieniu do środowiska miejskiego, dziewczęta uzyskują istotnie lepsze wyniki w gibkości, a niższe w sile ramion, sile eksplozywnej kończyn dolnych, zwinności i sile mięśni brzucha.
3. W zespole dziewcząt zamieszkujących miasta, w porównaniu z rówieśniczkami ze środowisk wiejskich, odnotowano istotnie silniejsze związki korelacyjne wyników prób sprawności motorycznej z cechami budowy ciała. W odniesieniu do chłopców stwierdzono odwrotną sytuację, silniejsza współzależność wybranych prób sprawności motorycznej z cechami somatycznymi charakteryzuje zespoły wiejskie.

Literatura

- [1] Arska-Kotlińska M., Bartz J., Wieliński D. (2002): *Wybrane zagadnienia statystyki dla studiujących wychowanie fizyczne*. AWF. Poznań.
- [2] Asienkiewicz R. (2005): *Z badań związków cech somatycznych i sprawności motorycznej dzieci Zielonej Góry*. [w:] Rodziewicz-Gruhn J., Małolepszy E. (red.): *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Seria: Kultura Fizyczna*, 6, s. 119–127.
- [3] Asienkiewicz R. (2007): *Ontogenetyczna zmienność rozwoju fizycznego i motorycznego chłopców i dziewcząt w wieku 5–14 lat (na przykładzie populacji Zielonej Góry)*. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra.

- [4] Asienkiewicz R. (2013): *Środowiskowe uwarunkowania rozwoju biologicznego i motorycznego dziewcząt gimnazjalnych*. [w:] Zboina B. (red.): *Zdrowie i dobrostan. Dobrostan, umysł i uroda*. Wydawnictwo Naukowe NeuroCentrum, 3, s. 9–27.
- [5] Bielicki T. (1992): *Nierówności społeczne w Polsce w ocenie antropologa*. Nauka Polska, 3, s. 3–18.
- [6] Bielicki T., Szklarska A., Welon Z., Brajczewski C. (1997): *Nierówności społeczne w Polsce: Antropologiczne badania poborowych w trzydziestoleciu 1965–1995*. Monografie Zakładu Antropologii PAN. Wrocław.
- [7] Cieśla E. (2000): *Związki zdolności motorycznych z wybranymi cechami somatycznymi u chłopców w wieku 7–19 lat*. Scripta Periodica, vol. III, 2, suppl. 1, s. 552–557.
- [8] Cieszkowski S., Lenik J., Lenik P. (2006): *Dystanse środowiskowe wybranych kondycyjnych zdolności motorycznych dzieci rzeszowskich w wieku 7–15 lat*. Przegląd Naukowy Kultury Fizycznej Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2. Rzeszów, s. 146–152.
- [9] Chrzastek-Spruch H., Dobosz-Latańska C. (1973): *Rozwój fizyczny dzieci szkolnych kilku wybranych wsi województwa lubelskiego i z Lublina*. Wychowanie Fizyczne i Higiena Szkolna, 10, s. 26–29.
- [10] Dencikowska A. (2010): *Somatyczne uwarunkowania poziomu sprawności fizycznej chłopców w wieku pokwitania*. [w:] Buśko K., Charzewska J., Kaczanowski K. (red.): *Współczesne metody badań aktywności, sprawności i wydolności fizycznej człowieka*. AWF. Warszawa, s. 91–104.
- [11] Denisiuk L. (1969). *Opis testów motorycznych oraz metody przeprowadzania prób i oceny wyników*. [w:] *Rozwój sprawności motorycznej dzieci i młodzieży w wieku szkolnym*. PZWS. Warszawa, s. 74–83.
- [12] Drozdowski Z. (1998): *Antropometria w wychowaniu fizycznym*. AWF. Poznań.
- [13] Hulaniczka B., Brajczewski C., Jedlińska W., Sławińska T., Waliszko A. (1990): *Duże miasto – małe miasto – wieś. Różnice w rozwoju fizycznym dzieci w Polsce*. Zakład Antropologii PAN. Wrocław.
- [14] Jopkiewicz A. (2000): *Dziecko Kieleckie. Normy rozwoju fizycznego*. Instytut Technologii Eksploatacji w Radomiu, WSP w Kielcach. Kielce – Radom.
- [15] Jopkiewicz A. (2000): *Różnice społeczne w wysokości i masie ciała dzieci i młodzieży szkolnej na Kielecczyźnie*. [w:] Jopkiewicz A. (red.): *Auksologia a promocja zdrowia*. Polska Akademia Nauk-Oddział w Krakowie, Kielce-Towarzystwo Naukowe. Kielce, 2, s. 31–45.
- [16] Kordel K. (2009): *Związki cech somatycznych z wybranymi zdolnościami motorycznymi chłopców w wieku 11–13 lat*. [w:] Rodziewicz-Gruhn J., Małolepszy E. (red.): *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Seria: Kultura Fizyczna*, 7, s. 149–158.

- [17] Malinowski A., Asienkiewicz R., Tatarczuk J., Stuła A., Wandycz A. (2005): *Dziecko Lubuskie*. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra.
- [18] Malinowski A. (2007): *Auksologia. Rozwój osobniczy człowieka w ujęciu biomedycznym*. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra.
- [19] Mleczko E. (1991): *Przebieg i uwarunkowania rozwoju funkcjonalnego dzieci krakowskich między 7 a 14 rokiem życia*. Wydawnictwo Monograficzne AWF. Kraków, 44.
- [20] Mleczko E. (2000): *Wpływ czynników społeczno-ekonomicznych na różnicowanie poziomu rozwoju morfologicznego dzieci i młodzieży z Małopolski*. [w:] Jopkiewicz A. (red.): *Auksologia a promocja zdrowia*. Polska Akademia Nauk – Oddział w Krakowie, Kieleckie Towarzystwo Naukowe, 2, s. 95–108.
- [21] Mucha D., Knapik H. (2006): *Zależności pomiędzy podstawowymi cechami budowy ciała a siłą eksplozywną kończyn dolnych młodzieży w czasie pokwitania*. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio D. Medicina*, vol. LX, suppl. XVI, N. 5. Lublin, s. 73–75.
- [22] Niewiadomska M. (2006): *Ocena i porównanie sprawności siłowej i ilości tkanki tłuszczowej u chłopców z różnych środowisk*. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio D. Medicina*, vol. LX, suppl. XVI, N. 5. Lublin, s. 174–176.
- [23] Nowacka-Dobosz S. (2006): *Urbanizacyjne różnice w rozwoju somatycznym i motorycznym młodzieży szkolnej*. *Wychowanie Fizyczne i Sport*, 50(1), s. 37–44.
- [24] Osiński W. (1988): *Ontogenetyczna zmienność oraz morfologiczne uwarunkowania siły mięśniowej i jej wartości względnej*. *Wychowanie Fizyczne i Sport*, 3, s. 49–61.
- [25] Osiński W. (1988): *Wielokierunkowe związki zdolności motorycznych i parametrów morfologicznych. Badania dzieci i młodzieży wielkomiejskiej z uwzględnieniem poziomu stratyfikacji społecznej*. Monografie, 261. AWF. Poznań.
- [26] Przewęda R. (1985): *Uwarunkowania poziomu sprawności fizycznej polskiej młodzieży szkolnej*. AWF. Warszawa.
- [27] Przewęda R. (1996): *Środowiskowe uwarunkowania motoryczności człowieka*. [w:] Osiński W. (red): *Motoryczność człowieka – jej struktura, zmienność i uwarunkowania*. Monografie AWF. Poznań, s. 161–174.
- [28] Przewęda R., Trześniowski R. (1992): *Przemiany sprawności fizycznej młodzieży w Polsce*. *Wychowanie Fizyczne i Sport*, 4, s. 3–16.
- [29] Przewęda R., Dobosz J. (2003): *Kondycja fizyczna polskiej młodzieży*. AWF. Warszawa.
- [30] Półtorak W. (2007): *Środowiskowe uwarunkowania rozwoju morfofunkcjonalnego młodzieży w okresie pokwitania*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego. Rzeszów.

- [31] Półtorak W. (2006): *Wzajemne uwarunkowania rozwoju somatycznego i motorycznego młodzieży w okresie pokwitania w środowisku małego miasta i wsi*. Przegląd Naukowy Kultury Fizycznej Uniwersytetu Rzeszowskiego, 1. Rzeszów, s. 49–61.
- [32] Rosiński J. (2007): *Zróźnicowanie płciowe zdolności motorycznych a wskaźnik względnej masy ciała u dzieci w wieku 11–13 lat*. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio D. Medicina, vol. LXII, suppl. XVIII, N. 7. Lublin, s. 121–127.
- [33] Rosiński J. (2006): *Wskaźnik względnej masy ciała BMI a sprawność motoryczna młodzieży w wieku 11–13 lat*. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio D. Medicina, vol. LX, suppl. XVI, N. 6. Lublin, s. 371–379.
- [34] Saczuk J., Wilczewski A., Wasiluk A. (2008): *Rozwój fizyczny i sprawność fizyczna dziewcząt oraz chłopców z województwa podlaskiego (charakterystyka i normy rozwoju)*. Monografie i Opracowania. AWF w Warszawie, Zamiejscowy Wydział Wychowania Fizycznego w Białej Podlaskiej, 3.
- [35] Saczuk J. (2012): *Trendy sekularne i gradienty społeczne w rozwoju biologicznym dzieci i młodzieży ze Wschodniej Polski na tle zmian środowiskowych w latach 1986–2006*. Monografie i Opracowania, AWF w Warszawie, Wydział Wychowania Fizycznego i Sportu. Biała Podlaska, 11.
- [36] Szklarska A. (1998): *Spoleczne różnice w sprawności fizycznej dzieci i młodzieży w Polsce*. Monografie Zakładu Antropologii PAN, 17. Wrocław.
- [37] Szopa J., Arlet T. (1989): *Rozwój fizyczny i motoryczny dzieci nowosądeckich między 7 a 14 rokiem życia z uwzględnieniem stratyfikacji społecznej*. AWF. Kraków, 37.
- [38] Wandycz A. (2014): *Dziecko Podkarpackie. Standardy rozwojowe wysokości i masy ciała*. Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego. Zielona Góra.
- [39] Wilczewski A. (1987): *Rozwój fizyczny młodzieży białkopodlaskiej na tle rówieśników z innych regionów kraju*. Wychowanie Fizyczne i Sport, 1, s. 47–64.
- [40] Wilczewski A. (2013): *Czy dystanse środowiskowe w rozwoju dzieci i młodzieży ze wschodniego regionu Polski ulegają zmianie?* AWF w Warszawie, Wydział Wychowania Fizycznego i Sportu w Białej Podlaskiej. Biała Podlaska.
- [41] Wolański N., Lasota A. (1965): *Rozwój fizyczny dzieci i młodzieży wiejskiej w wieku 2–20 lat na tle rozwoju ich rówieśników z miasta*. Prace i Materiały Naukowe Instytutu Matki i Dziecka, 5, s. 261–265.
- [42] Wolański N. (2005): *Rozwój biologiczny człowieka. Podstawy auksologii, gerontologii i promocji zdrowia*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa.
- [43] Zieniewicz A., Popławska H. (2000): *Związki pomiędzy sprawnością fizyczną i wybranymi cechami somatycznymi u dziewcząt i chłopców*. [w:] Skład

M. (red.): *Wybrane wskaźniki rozwoju biologicznego dziewcząt i chłopców wiejskich z Podlasia*. IWFIS. Biała Podlaska, s. 213–256.

[44] Żak S. (1991): *Zdolności kondycyjne i koordynacyjne dzieci i młodzieży z populacji wielkomiejskiej na tle wybranych uwarunkowań somatycznych i aktywności ruchowej*. AWF. Kraków.

Abstract

Diversity and Interdependence of Somatic and Motor Skills of Children Living in the Areas of Various Degrees of Urbanization

The aim of this paper is to show the differences and inter-relationships between morphological features and selected motor abilities in groups of boys and girls in terms of the size of the inhabited environment.

The research was conducted among 161 students aged 12 years living in two differently urbanized environments (small towns and villages), located in the district of Nowa Sól, lubuskie voivodeship. Following the principles of anthropometry the children's body height and weight were measured and the slenderness ratio was calculated. Their motor fitness was characterised by means of selected trials included in Ludwik Denisiuk's Test and the International Physical Fitness Test, that is measuring the strength of the arms, lower limbs explosive strength, agility, flexibility and the strength of abdominal muscles. The collected material was analysed statistically by calculating the average characteristics and their supplements. The correlation between the results of motor tests and morphological parameters was assessed with the Pearson correlation coefficient and linear regression equations.

After the statistical analysis it has been found that:

1. The size of the inhabited environment clearly differentiates the groups of boys and girls aged 12 years in terms of their somatic and motor features. Compared to the rural environment, the students in towns are on average taller and heavier. Compared to their peers from rural areas, the girls in towns gain on average better results in the arm strength, flexibility and strength of the abdominal muscles tests, but worse results in the lower limbs explosive strength and agility tests. Compared to the boys from rural areas, those living in towns are characterized by a higher level of motor development and get better results on average in all selected trials. The observed differences between the arithmetic means of the morphofunctional characteristics of the compared groups are mostly statistically insignificant (except for lower limbs explosive strength, agility, flexibility).
2. Small dimorphism of the studied features has been observed. The groups of girls living in urban and rural environment are on average taller and more slender than boys at the differences statistically insignificant. In comparison to girls, the group of boys living in the rural environment achieves better results on average in the arm strength, explosive strength of the lower limbs and abdominal muscle strength tests, but worse results in the agility and flexibility trials at the differences (mostly) statistically significant. In relation to the urban environment, the girls have significantly better results in the flexibility test, and worse in the arm strength, explosive strength of lower limbs, agility and the strength of the abdominal muscles tests;
3. In comparison to the girls from rural areas, the ones living in towns have revealed significantly stronger correlations between motor performance test results and their body building. With regard to the boys, the situation is opposite: there is a stronger correlation of selected motor test results with somatic features among the boys living rural areas.

Keywords: school youth, physical development, motor abilities, correlation, comparative description.

Joanna RODZIEWICZ-GRUHN*
Joanna POŁACIK**

Poziom wybranych cech somatycznych, subiektywnej oceny zdrowia i sprawności fizycznej u studentów Instytutu Kultury Fizycznej i Turystyki Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie

Streszczenie

Celem pracy było określenie poziomu podstawowych cech somatycznych, zdrowia i sprawności fizycznej kobiet i mężczyzn studiujących na kierunku turystyka i rekreacja; przedstawienie wyników badanej grupy na tle danych młodzieży studiującej na wychowaniu fizycznym i innych kierunkach w Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Badania realizowano w maju 2012 roku i objęto nimi 65 studentów kierunku turystyka i rekreacja (41 kobiet i 24 mężczyzn). Badania dotyczące grup odniesienia były realizowane w 2010 roku. Przed przystąpieniem do badania studentom rozdano kwestionariusze ankiety, które zawierały pytania dotyczące samooceny zdrowia i sprawności fizycznej. Następnie przystąpiono do wykonania podstawowych pomiarów antropometrycznych: wysokości i masy ciała. Uzyskane dane opracowano statystycznie.

Badani studenci kierunku turystyka i rekreacja oceniają poziom swojego zdrowia i sprawności fizycznej na poziomie dobrym i bardzo dobrym. Nie odnotowano istotnych różnic w średnich wartościach wysokości, masy i wskaźnika BMI badanych studentek i studentów turystyki i rekreacji, wychowania fizycznego i z innych kierunków studiów w AJD w Częstochowie.

Słowa kluczowe: studenci, samoocena, zdrowie, sprawność fizyczna.

* Dr, Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie.

** Mgr, Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie.

Wstęp

Od kilkunastu lat odnotowuje się coraz większe zainteresowanie badaniami nad stanem zdrowia, sprawności fizycznej czy budowy somatycznej ludzi w różnym wieku. Szczególny nacisk kładzie się na badanie populacji ludzi młodych, u których nie zakończył się jeszcze proces progresywnego wzrostu organizmu.

Na uzyskane przez studentów wartości wysokości i masy ciała miały wpływ warunki społeczno-ekonomiczne (rodzaj środowiska społecznego – w tym zwyczaje i tradycje, wielkość i stopień urbanizacji zamieszkiwanej aglomeracji, wielkość oraz zamożność rodziny, warunki mieszkaniowe, wykształcenie rodziców), sposób odżywiania, uprawianie aktywności fizycznej. W związku z tym obserwuje się zróżnicowanie młodzieży pochodzącej z różnych obszarów kraju, wychowujących się w różnym środowisku naturalnym czy rodzinnym.

Najczęściej kontrolowanymi w trakcie rozwoju fizycznego są wysokość i masa ciała. Ich prawidłowe wartości odnotowywane w poszczególnych okresach życia są wykładnią dobrego lub bardzo dobrego stanu zdrowia. Warto pamiętać, że jeszcze ważniejszym miernikiem zdrowia są odpowiednie proporcje wagowo-wzrostowe. Dlatego też bardzo ważne wydaje się podejmowanie badań ukazujących występowanie nieprawidłowych proporcji wagowo-wzrostowych. Szczególnie niebezpieczna dla zdrowia i jakości życia jest nadwaga i otyłość. W wielu krajach na przełomie XX i XXI wieku zaobserwowano, że odsetek dzieci i młodzieży z nadwagą i otyłością wzrasta w zastraszającym tempie [5], [13], [14]. W Polsce nadal utrzymuje się trend wskazujący na wzrost częstotliwości występowania nadwagi i otyłości w różnych grupach wieku [7], [21].

Wskaźnikiem, który obecnie jest najczęściej wykorzystywany dla oceny odchyleń w masie ciała, jest wskaźnik BMI. Kategorie wskaźnika BMI informują o prawidłowej masie ciała lub wskazują na niedowagę lub nadwagę czy otyłość [18].

Innym wskaźnikiem, który określa charakter budowy ciała, jest wskaźnik smukłości, według którego możemy zakwalifikować badaną osobę do kategorii budowy smukłej, średniej lub tęgiej [22].

Stan zdrowia oraz poziom sprawności fizycznej jednostki może być oceniany w dwojaki sposób: obiektywnie lub subiektywnie. Zdaniem Jopkiewicza i Suligi [12], bardzo dobrym i coraz częściej wykorzystywanym miernikiem określającym stan zdrowia i poziom sprawności fizycznej jest ich samoocena. Subiektywna ocena obu tych kryteriów jest jedną z podstawowych metod umożliwiających uzyskiwanie wiedzy dotyczącej kondycji zdrowotnej współczesnej młodzieży [12].

Oceny zdrowia człowieka można dokonać na podstawie pozytywnych bądź negatywnych mierników zdrowia populacji. Pozytywne mierniki zdrowia to prawidłowe wartości podstawowych cech somatycznych: wysokości, masy ciała, proporcji wagowo-wzrostowych, a także sprawności i wydolności fizycznej [12], [25], natomiast negatywne mierniki zdrowia dają nam obraz zdrowia poprzez pryzmat zachorowalności na różne choroby.

Ważnym jest też uczestnictwo w systematycznej aktywności ruchowej, które ma wpływ na stan zdrowia i sprawność fizyczną. Studenci z Akademii Wychowania Fizycznego posiadają przeważnie wyższy poziom sprawności fizycznej, wyżej oceniają ją i korzystniej postrzegają swoje zdrowie w porównaniu do studiujących na kierunkach humanistycznych, medycznych i innych.

Interesujące wydało się poznanie właściwości budowy ciała i podejścia do problemu zdrowia młodzieży studiującej na kierunku turystyka i rekreacja, którą z racji przyszłego zawodu powinna cechować odpowiednia prezencja, kondycja zdrowotna i sprawność fizyczna.

Cel badań

Za główny cel niniejszej pracy uznano określenie poziomu podstawowych cech somatycznych oraz samooceny zdrowia i sprawności fizycznej kobiet i mężczyzn studiujących na kierunku turystyka i rekreacja, przedstawienie ich na tle danych młodzieży studiującej na wychowaniu fizycznym i innych kierunkach w Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie oraz w innych ośrodkach akademickich. Ponadto zainteresował nas problem, czy różnice w poziomie cech somatycznych i proporcji wagowo-wzrostowych kobiet i mężczyzn studiujących turystykę i rekreację oraz inne kierunki studiów różnią się w sposób statystycznie istotny. Chciano również odpowiedzieć na pytanie, czy występują różnice w częstotliwości występowania nadwagi i otyłości wśród studiujących turystykę i rekreację oraz na innych kierunkach studiów.

Material i metody

Badania realizowano w listopadzie 2013 i objęto nimi 65 studentów kierunku turystyka i rekreacja (41 kobiet i 24 mężczyzn) – grupa I. Badania dotyczące grup odniesienia były realizowane w 2010 roku. Grupę odniesienia stanowili studenci wychowania fizycznego – grupa II, natomiast III grupa to reprezentanci różnych kierunków studiów, z których zdecydowana większość (81,2% kobiet i 86,1% mężczyzn) to studenci pedagogiki, politologii, filologii polskiej, angielskiej, germańskiej, historii, filozofii, administracji, pozostali (18,8% kobiet i 13,9% mężczyzn) to studenci matematyki, fizyki, chemii, informatyki, ochrony środowiska, biotechnologii.

Przed przystąpieniem do badania studentom rozdano kwestionariusze ankiety, które zawierały pytania dotyczące m.in. samooceny zdrowia i sprawności fizycznej. Przy samoocenie zdrowia i sprawności fizycznej zastosowano następujące kategorie: bardzo dobra, dobra, przeciętna, zła, nie mam zdania.

Następnie przystąpiono do wykonania podstawowych pomiarów antropometrycznych – wysokości i masy ciała. Pomiaru cech somatycznych dokonano zgodnie z instrumentarium i techniką pomiarów [16]. Wyniki posłużyły do obliczenia wskaźnika BMI. Wartość wskaźnika określono według wzoru [19]:

$$\text{BMI} = \frac{\text{masa ciała [kg]}}{\text{wysokość ciała [m]}^2}$$

Wskaźnik smukłości ciała badanych wyliczono na podstawie wysokości i masy ciała za pomocą następującego wzoru [22]:

$$\text{WS} = \frac{\text{wysokość ciała [cm]}}{\sqrt[3]{\text{masa ciała [kg]}}}$$

Dane somatyczne badanych opracowano statystycznie, wyliczając: średnią arytmetyczną (\bar{X}), odchylenie standardowe (SD). Wartości cech somatycznych i wskaźników proporcji ciała studiujących turystykę i rekreację unormowano na średnią i odchylenie standardowe studiujących wychowanie fizyczne i inne kierunki [10].

Dla oceny odpowiedzi respondentów wyliczono wskaźniki procentowe.

W celu określenia istotności związku między badanymi cechami użyto testu zgodności Chi-kwadrat (χ^2) Pearsona, przyjmując następujące poziomy istotności oraz ich oznaczenia: * – $p \leq 0,05$ (statystycznie istotna zależność); ** – $p \leq 0,01$ (wysoko istotna statystyczna zależność); *** – $p \leq 0,001$ (bardzo istotna statystyczna zależność).

Za pomocą testu t – Studenta zweryfikowano istotność różnic w średnich arytmetycznych wysokości i masy ciała, wskaźników BMI i smukłości u studiujących turystykę i rekreację oraz wychowanie fizyczne i inne kierunki.

Do obliczeń statystycznych wykorzystano wersję próbną programu Statistica 10. Zebrane i opracowane dane przedstawiono w tabelach i na wykresach.

Wyniki badań

Studentki z kierunku turystyka i rekreacja charakteryzowały się niższymi wartościami średniej arytmetycznej wysokości ciała w porównaniu do studentek wychowania fizycznego oraz innych kierunków, lecz stwierdzone różnice nie były istotne statystycznie (tab. 1). Analiza wartości średnich masy ciała wskazuje, że studentki z turystyki i rekreacji posiadały zbliżoną masę ciała do studentek z wychowania fizycznego i wyższą w porównaniu do studiujących na pozostałych kierunkach, lecz stwierdzone różnice nie były istotne statystycznie. Średnia wartość wskaźnika BMI studentek z I grupy ($21,96 \pm 3,85$) była nieznacznie wyższa w porównaniu do studiujących wychowanie fizyczne ($21,35 \pm 2,32$) oraz inne kierunki ($20,97 \pm 3,31$), lecz stwierdzone różnice w średnich nie były staty-

stycznie istotne (tab. 1). W zakresie wartości średnich wskaźnika smukłości nie odnotowano większego zróżnicowania, można jednakże zauważyć, że studentki turystyki i rekreacji cechuje bardziej tęga budowa w porównaniu do studentek z grupy II i III. Nie odnotowano jednak statystycznej istotności w obrębie wartości średnich wskaźnika smukłości.

Tabela 1. Charakterystyka cech morfologicznych badanych studentek

KOBIECY								
Kierunek	Turystyka i rekreacja (I)		Wychowanie fizyczne (II)		Inne kierunki (III)		Wartości unormowane	
Cecha:	\bar{X}	SD	\bar{X}	SD	\bar{X}	SD	I–II	I–III
B-v	164,12	6,28	166,37	6,93	165,74	5,57	–0,33	–0,29
Masa ciała	59,13	10,75	59,2	8,77	57,69	10,12	–0,008	0,14
Wskaźnik BMI	21,96	3,85	21,35	2,32	20,97	3,31	0,26	0,30
Wskaźnik smukłości	42,38	2,47	42,82	1,62	43,11	2,06	–0,27	–0,35

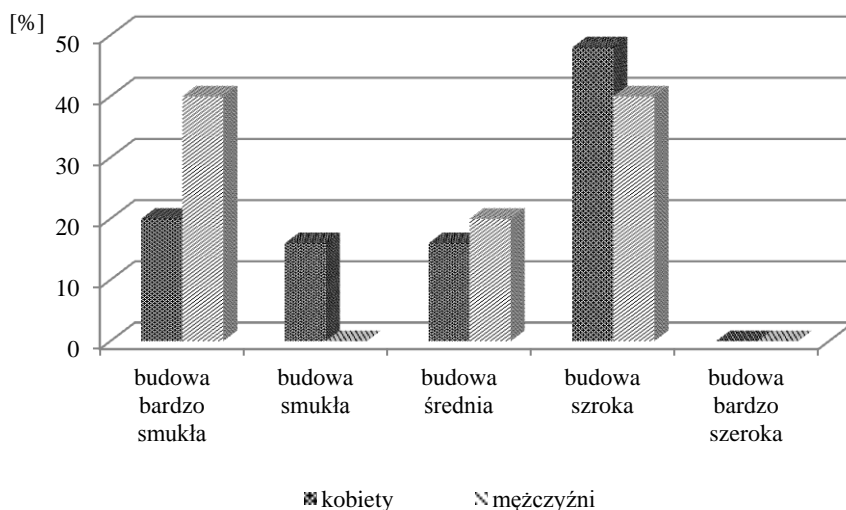
Tabela 2. Charakterystyka cech morfologicznych badanych studentów

MĘŻCZYŹNI								
Kierunek	Turystyka i rekreacja (I)		Wychowanie fizyczne (II)		Inne kierunki (III)		Wartości unormowane	
Cecha:	\bar{X}	SD	\bar{X}	SD	\bar{X}	SD	I–II	I–III
B-v	180,40	7,96	179,87	5,96	180,06	4,41	0,09	0,08
Masa ciała	73,51	6,80	75,68	11,35	70,38	9,43	–0,19	0,33
Wskaźnik BMI	22,61	1,90	23,36	3,04	21,71	2,88	–0,25	0,31
Wskaźnik smukłości	43,10	1,59	42,70	1,86	43,75	1,87	0,22	0,53

W tabeli 2 przedstawiono analizę porównawczą cech somatycznych studentów. Studiujący turystykę i rekreację charakteryzowali się większymi średnimi wartościami wysokości ciała oraz mniejszymi przeciętnymi wielkościami masy ciała w porównaniu do studiujących wychowanie fizyczne, lecz różnice w średnich nie były statystycznie istotne. Cechowały ich również nieznacznie mniejsze średnie wartości wysokości ciała i większe przeciętne wartości masy ciała w porównaniu do studentów z pozostałych kierunków, lecz różnice te nie były statystycznie istotne. Średnia wskaźnika BMI studiujących turystykę i rekreację ($22,61 \pm 1,91$) była wyższa od studiujących inne kierunki ($21,71 \pm 2,88$) i niższa

w porównaniu z badanymi z wychowania fizycznego ($23,36 \pm 3,04$), lecz zaobserwowane różnice nie były istotne statystycznie. Przeciętna wskaźnika smukłości wyliczona dla mężczyzn z turystyki i rekreacji wskazuje, że wśród badanych z tego kierunku jest więcej studentów o smukłej budowie, w porównaniu z wychowaniem fizycznym, lecz mniej cechujących się tą budową w porównaniu z pozostałymi kierunkami. W obrębie średnich wartości wskaźnika smukłości nie odnotowano statystycznie istotnych różnic.

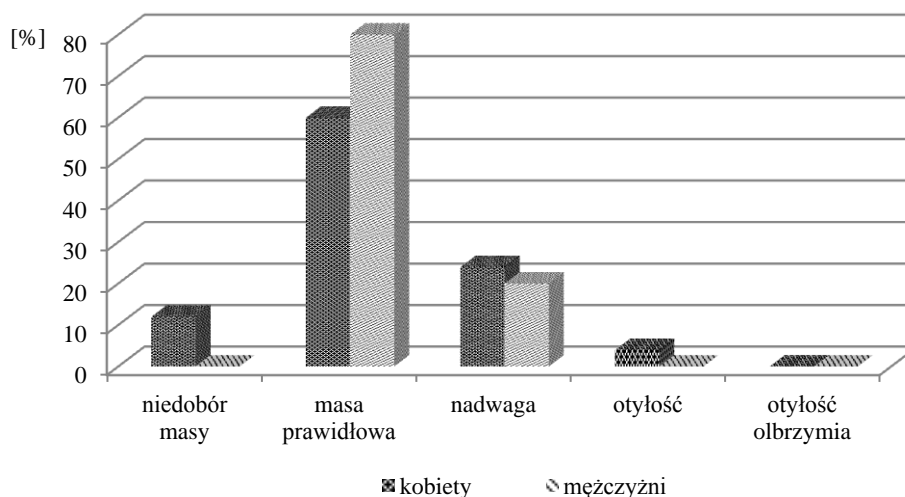
Analiza średniej wskaźnika smukłości wskazuje, iż największy odsetek (48%) studentek turystyki i rekreacji stanowią kobiety o budowie szerokiej. Budowa bardzo smukła cechuje 20% studentek tego kierunku, natomiast budowę smukłą oraz średnią posiada po 16% badanych. Wśród mężczyzn dominującą grupę stanowią studenci o budowie bardzo smukłej oraz bardzo szerokiej (po 40%), budowę średnią posiada 20% badanych (ryc. 1).

Ryc. 1. Wskaźnik smukłości studentek i studentów turystyki i rekreacji (%)

Analiza wskaźnika BMI wskazuje, iż większość kobiet i mężczyzn z turystyki i rekreacji posiada prawidłową masę ciała (60% studentek i 80% studentów). Jedynie wśród kobiet odnotowano osoby o niedoborze masy ciała (12%) oraz otyłości (4%). Nadwagą charakteryzowało się 24% kobiet i 20% mężczyzn (ryc. 2).

W tabelach 3 i 4 przedstawiono średnie wartości cech somatycznych i wskaźnika BMI badanych studentów turystyki i rekreacji na tle danych występujących u reprezentantów innych uczelni.

Ryc. 2. Wskaźnik BMI studentek i studentów turystyki i rekreacji (%)

Tabela 3. Zestawienie porównawcze cech somatycznych studentek.

KOBIECY							
Cecha		Wysokość ciała (B-v)		Masa ciała		Wskaźnik BMI	
Uczelnia/kierunek	autor	\bar{X}	SD	\bar{X}	SD	\bar{X}	SD
AJD Częstochowa / turystyka i rekreacja	Badania własne [2014]	164,12	6,28	59,13	10,75	21,96	3,85
badania ogólnopolskie / młodzież akademicka	Czarny [2007]	166,12	0,45	58,4	2,1	22,81	0,36
AJD Częstochowa / studenci I i II roku	Rodziewicz-Gruhn i Wojtyła [2010]	164,98	6,22	57,35	7,27	—	—
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach / fizjoterapia	Cieśla [2009]	165,94	6,06	57,67	8,01	20,92	2,49
Uniwersytet Rzeszowski / wychowanie fizyczne	Czarny [2007]	168,2	6,1	60,0	7,4	21,2	2,1
Uniwersytet Zielonogórski / wychowanie fizyczne	Asienkiewicz [2006]	167,41	4,97	60,06	5,14	21,44	1,84

Tabela 4. Zestawienie porównawcze cech somatycznych studentów

MĘŻCZYŹNI							
Cecha		Wysokość ciała (B-v)		Masa ciała		Wskaźnik BMI	
Uczelnia/kierunek	autor	\bar{X}	SD	\bar{X}	SD	\bar{X}	SD
AJD Częstochowa / turystyka i rekreacja	Badania własne [2014]	180,4	7,96	73,51	6,8	22,61	1,9
badania ogólnopolskie/ młodzież akademicka	Czarny [2007]	180,71	2,28	74,5	3,1	21,15	0,68
AJD Częstochowa / studenci I i II roku	Rodziewicz-Gruhn i Wojtyna [2010]	179,09	6,56	73,96	11,4	—	—
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach / fizjoterapia	Cieśla [2009]	176,74	6,82	71,83	10,7	22,92	2,63
Uniwersytet Rzeszowski / wychowanie fizyczne	Czarny [2007]	177,4	7,4	70,6	10,0	22,3	2,3
Uniwersytet Zielonogórski / wychowanie fizyczne	Asienkiewicz [2006]	182,21	7,91	77,35	8,78	23,27	1,88

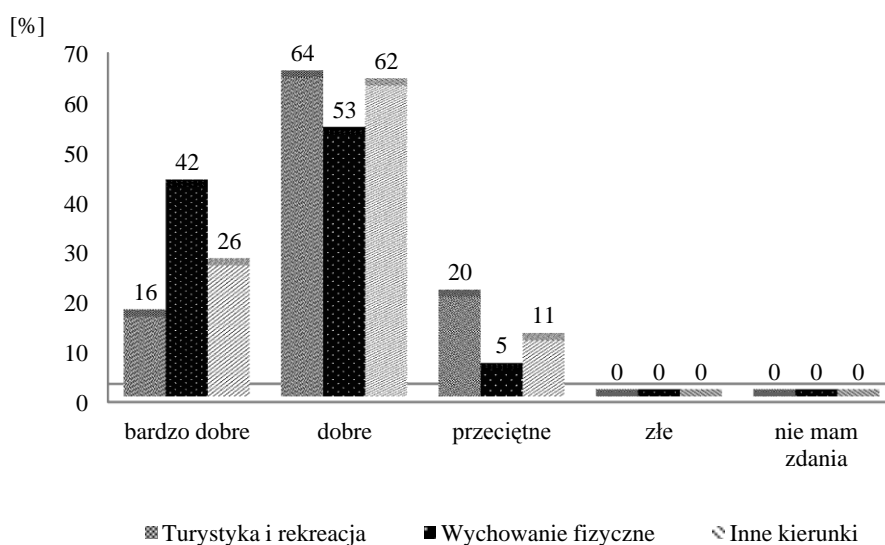
Badane studentki charakteryzowały się podobną średnią wysokości ciała w porównaniu do studentek z AJD badanych w latach 2007/2008 [18] i z Uniwersytetu w Kielcach [8]. Były niższe w porównaniu do kobiet studiujących wychowanie fizyczne z UZ [1] i UR [9] oraz fizjoterapię w UJK [8]. Średnie wartości masy ciała u studiujących na kierunku turystyka i rekreacja były zbliżone do kobiet z kierunków wychowanie fizyczne. Można jednak zauważyć, że wartości średnie wskaźnika BMI były nieznacznie wyższe w porównaniu do kobiet studiujących wychowanie fizyczne w UZ i UR [1], [9] (tab. 3).

Studentów z kierunku turystyka i rekreacja charakteryzują w stosunku do studiujących w UR [9], UJK w Kielcach [8] oraz w AJD, badanych w latach 2007/2008 [17], wyższe przeciętne wartości wysokości ciała. Z porównania średnich arytmetycznych masy ciała wynika, że badani mężczyźni uzyskali zbliżone wartości do odnotowanych u studentów AJD badanych w roku 2007/2008 [17] i wyższe od studentów z Rzeszowa [9] i Kielc [8]. Średnie wartości wskaźnika BMI były niższe od występujących u studentów z Kielc [8] i Zielonej Góry [1] oraz zbliżone do średnich wartości tego wskaźnika u studentów rzeszowskich i populacji studentów z badań ogólnopolskich [9] (tab. 4).

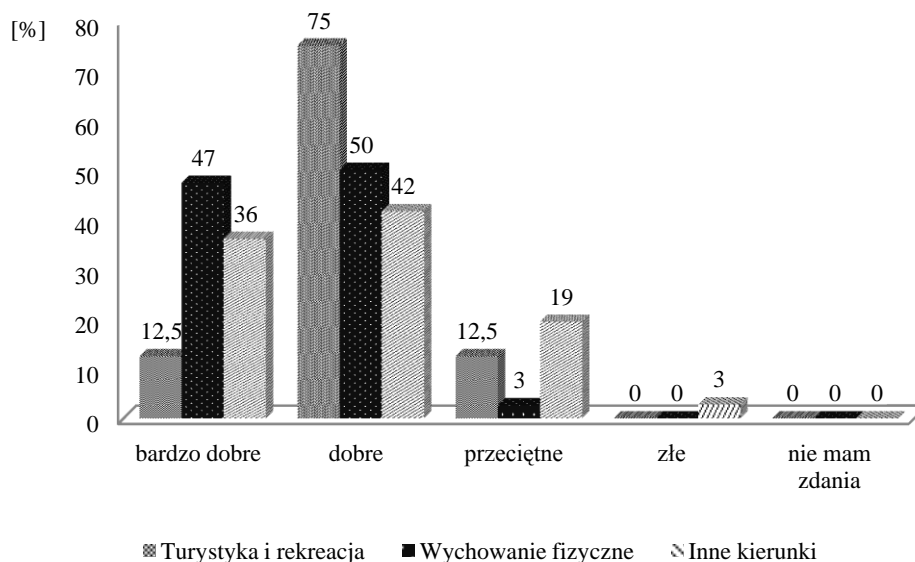
Na rycinach 3–4 oraz 5–6 przedstawiono wyniki samooceny zdrowia i sprawności fizycznej studiujących turystykę i rekreację, na tle wychowania fizycznego i innych kierunków.

Respondenci, niezależnie od płci oraz kierunku studiów, swój stan zdrowia oceniali najczęściej na poziomie dobrym (ryc. 3 i 4). Wśród studiujących turystykę i rekreację odnotowano najniższe odsetki oceniających swoje zdrowie na poziomie bardzo dobrym (16% kobiet i 12,5% mężczyzn), w porównaniu do grupy II (wychowanie fizyczne) i III (inne kierunki). Odsetek kobiet z kierunku turystyka i rekreacja oceniających swoje zdrowie na poziomie dobrym (64%) był zbliżony do występującego w grupie III (62%) i nieznacznie wyższy niż w grupie II (53%). Na poziomie dobrym swoje zdrowie oceniało 75% mężczyzn z turystyki i rekreacji, 50% z wychowania fizycznego i 42% z innych kierunków. Co piąta studentka z turystyki i rekreacji i co dziesiąty student z tego kierunku oceniali swoje zdrowie jako przeciętne (ryc. 3 i 4).

Przeprowadzona analiza współzależności pomiędzy kierunkiem podejmowanych studiów a poziomem samooceny stanu zdrowia u kobiet ($\chi^2=5,198600$, $p=0,26752$), jak i mężczyzn ($\chi^2=9,194327$, $p=0,16294$) nie wykazała statystycznie istotnych zależności.

Ryc. 3. Samoocena zdrowia studentek (%)

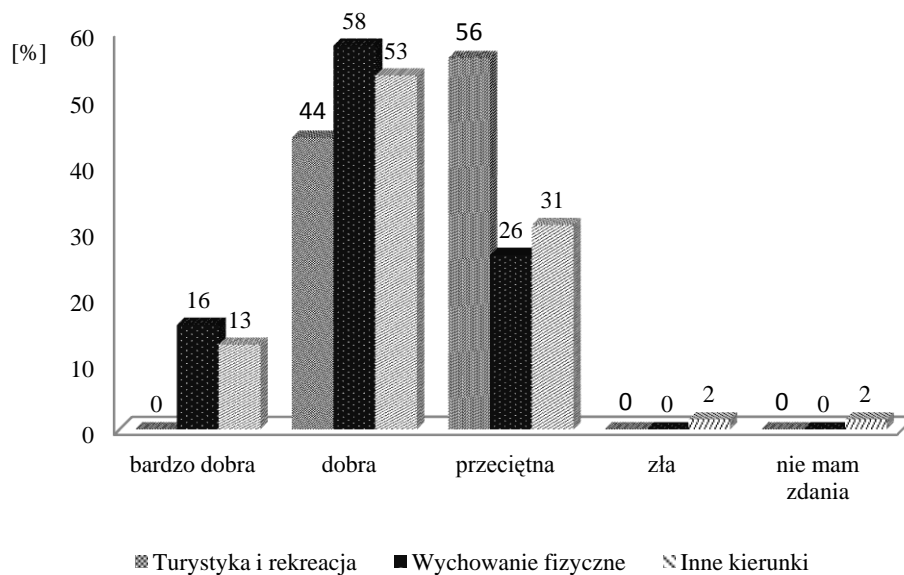
Ryc. 4. Samooceny zdrowia studentów (%)

Na rycinach 5 i 6 przedstawiono samoocenę sprawności fizycznej badanych studentek oraz studentów. Można zauważyć, że studentki i studenci z turystyki i rekreacji oceniają swoją sprawność gorzej od studiujących wychowanie fizyczne.

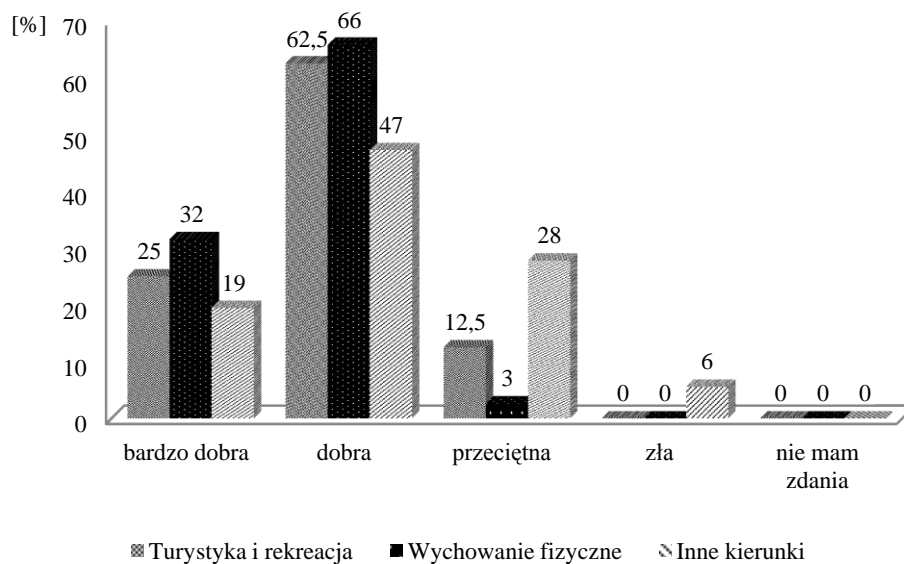
Na poziomie bardzo dobrym deklarowało swoją sprawność 25% studentów z turystyki, 32% z wychowania fizycznego i 19% z innych kierunków. Odsetek studentów turystyki i rekreacji (62,5%) oceniających swą sprawność fizyczną jako dobrą był nieco niższy od stwierdzonego u studentów wychowania fizycznego (66%) i wyższy od odnotowanego u studentów z innych kierunków (47%). Co dziesiąty student z turystyki oceniał swoją sprawność na poziomie przeciętnym.

Analiza współzależności wykazała, iż wśród badanych mężczyzn, pomiędzy kierunkiem podejmowanych studiów a samooceną sprawności fizycznej występuje statystycznie istotna ($\chi^2 = 13,22906$, $p = 0,03954$) zależność.

Żadna z kobiet studiujących turystykę i rekreację nie określiła swojej sprawności fizycznej w kategoriach bardzo dobrych. Studentki z tego kierunku w większości oceniały swoją sprawność jako przeciętną (56%) i dobrą (44%) (ryc. 5 i 6). Nie odnotowano statystycznych współzależności między kierunkiem studiów a poziomem samooceny sprawności fizycznej ($\chi^2 = 9,509489$, $p = 0,30115$).

Ryc. 5. Samoocena sprawności fizycznej studentek (%)

Ryc. 6. Samoocena sprawności fizycznej studentów (%).

Dyskusja

Wyniki badań młodzieży akademickiej wykazywały zróżnicowanie budowy somatycznej młodzieży w zależności od typu uczelni, kierunku studiów czy regionu, w którym studiowała [1], [2], [3], [4], [8], [9], [11], [17], [20].

Występujące różnice w wysokości i masie ciała między studium turystyką i rekreacją a pozostałymi kierunkami nie były istotne statystycznie. U studentek z AJD odnotowano mniejsze przeciętne wartości masy i wysokości ciała w odniesieniu do studentek wychowania fizycznego z Rzeszowa [9] oraz Zielonej Góry [1]. Badanych studentów z turystyki i rekreacji cechowały mniejsze średnie wartości wysokości i masy ciała od stwierdzonych u studentów wychowania fizycznego z UZ [1]. W porównaniu do studentów z Rzeszowa [9] charakteryzowali się większą wysokością, i masą ciała.

Najlepszym odzwierciedleniem proporcji wagowo-wzrostowych jest wskaźnik BMI. Kobiety z turystyki i rekreacji charakteryzują się większą średnią wskaźnika BMI, w porównaniu do występującego u pozostałych badanych z AJD oraz studentek wychowania fizycznego z Rzeszowa [9] i Zielonej Góry [1]. W przypadku mężczyzn, średnia wartość tego wskaźnika jest niższa od studiujących wychowanie fizyczne oraz od stwierdzonych u studiujących wychowanie fizyczne w Zielonej Górze [1], wyższa natomiast w porównaniu ze studentami innych kierunków na AJD oraz od odnotowanych u studentów z Rzeszowa [9].

Niepokojący jest jednak fakt, że co piąty student oraz co piąta studentka kierunku turystyka i rekreacja posiada nadwagę. Ponadto u 4% kobiet odnotowuje się otyłość.

Z przeglądu badań dotyczących samooceny zdrowia wśród młodzieży akademickiej wynika, że większość z nich ocenia swoje zdrowie na poziomie dobrym [4], [6], [11], [13], [16], [19]. Podobnie postrzega je młodzież akademicka studiująca w AJD w Częstochowie [17], [22], [23].

Z punktu widzenia pożądanego predyspozycji związanych z wykonywaniem przyszłego zawodu, studenta turystyki i rekreacji powinien cechować dobry stan zdrowia oraz wysoki poziom sprawności fizycznej. Nie bez znaczenia jest to, w jaki sposób same osoby oceniają swoje zdrowie i sprawność fizyczną.

Program studiów kierunku turystyka i rekreacja zawiera przedmioty, na podstawie których studenci mogą pozyskać wiedzę na temat korzystnego wpływu aktywności i sprawności fizycznej na zdrowie. Uczestniczą oni w zajęciach wychowania fizycznego i innych zajęciach usprawniających. Można zatem oczekiwać, że będą korzystnie oceniać swoje zdrowie i sprawność fizyczną w porównaniu do studentów z kierunków społeczno-humanistycznych czy ścisłych.

Uzyskane wyniki wskazują, że zdecydowanie wyższy odsetek respondentów z turystyki i rekreacji, w porównaniu do grup z wychowania fizycznego czy z innych kierunków, ocenia swoje zdrowie i sprawność fizyczną na poziomie przeciętnym. Jest to niepokojący fakt, ze względu na to, że studium turystykę

i rekreację jako przyszli promotorzy zdrowia powinni prezentować wyższy poziom samooceny.

Uzyskane wyniki potwierdziły, że kobiety oceniają swoje zdrowie i sprawność fizyczną gorzej niż mężczyźni [11], [13], [17].

Wnioski

1. Nie odnotowano istotnych statystycznie różnic w wysokości i masie ciała oraz wskaźnikach wagowo-wzrostowych występujących u kobiet i mężczyzn studiujących turystykę i rekreację oraz inne kierunki.
2. Niepokoi fakt większej częstotliwości osób z dużą masą ciała i nadwagą u studentów turystyki i rekreacji oraz z wychowania fizycznego w porównaniu do studiujących na innych kierunkach.
3. Młodzież studiująca turystykę i rekreację gorzej ocenia swoje zdrowie i sprawność niż rówieśnicy z wychowania fizycznego oraz pozostałych kierunków.

Piśmiennictwo

- [1] Asienkiewicz R. (2006): *Rozwój fizyczny studentów i studentek III roku wychowania fizycznego Uniwersytetu Zielonogórskiego*. [w:] Umiastowska D. (red.): *Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku*. 10. cz. 1. Szczecin, s. 230–235.
- [2] Asienkiewicz R., Biczysko G., Tatarczuk J. (2010): *Charakterystyka porównawcza zróżnicowania morfologicznego i typologicznego młodzieży akademickiej w Polsce (na przykładzie studentów i studentek wychowania fizycznego)*, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Seria: Kultura Fizyczna, 10, s. 153–170.
- [3] Asienkiewicz R., Tatarczuk J. (2009): *Charakterystyka somatotypologiczna studentek i studentów I roku pedagogiki i wychowania fizycznego w świetle metody Heath – Carter (na przykładzie rzeszowskiej WSP)*, [w:] Umiastowska D. (red.): *Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku*. 13. Szczecin, s. 72–384.
- [4] Bajorek W., Król P., Rzepko M., Kiesznowska J. (2010): *Samoocena zdrowia studentów*, [w:] Barabasz Z., Zadarko E. (red.): *Aktywność przez całe życie. Zdrowie i sprawność studentów pod kontrolą*. Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Krośnie. Krosno, s. 267–282.
- [5] Celi F., Bini V., De Gorgi G., Molinari D., Faroni F., Di Stefano G., Bacosi M.L., Seriola M.G., Contessa G., Falorni A. (2003): *Epidemiology of overweight and obesity among school children and adolescents in three provinc-*

- es of central Italy, 1993–2001: study of potential influencing variables.* European Journal of Clinical Nutrition, 57, s. 1045–1051.
- [6] Chmara-Pawlińska R., Rodziewicz-Gruhn J. (2005): *Subiektywne mierniki stanu zdrowia studentek Uniwersytetu Opolskiego.* [w:] Rodziewicz-Gruhn J., Małolepszy E. (red.): *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Seria: Kultura Fizyczna, 6.* Częstochowa, s. 155–160.
- [7] Chrzanowska M., Gołąb S., Żarów R., Sobiecki J., Matusik S. (2002): *Trendy w otluszczeniu ciała oraz występowanie nadwagi i otyłości u dzieci i młodzieży Krakowa w ostatnim trzydziestoleciu.* *Pediatr. Pol.*, 2, s. 113–119.
- [8] Cieśla E. (2009): *Kształtowanie się poziomu rozwoju fizycznego i sprawności motorycznej a aktywność fizyczna studentów fizjoterapii wydziału nauk o zdrowiu UJK w Kielcach oraz ich wybrane zachowania prozdrowotne.* [w:] Głuszka S. (red.): *Studia medyczne.* 16. Kielce, s. 21–28.
- [9] Czarny (2007): *Badania zmienności budowy somatycznej i sprawności motorycznej młodzieży akademickiej w Polsce.* Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego. Rzeszów.
- [10] Gowarzewska W. (1989): *Wybrane metody statystyczne i ich zastosowanie w Kulturze Fizycznej.* Wyd. AWF Katowice. Katowice 1989.
- [11] Jopkiewicz A. (2006): *Społeczna i antropologiczna charakterystyka studentów Akademii Świętokrzyskiej.* Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej. Kielce, s. 19–74.
- [12] Jopkiewicz A., Suliga E. (2005): *Biomedyczne podstawy rozwoju i wychowania.* Radom – Kielce, s. 17–46, 163–177.
- [13] Kowalski M. (2003): *Zachowania prozdrowotne oraz postrzeganie zdrowia przez młodzież akademicką Uniwersytetu Zielonogórskiego (komunikat z badań).* [w:] Rodziewicz-Gruhn J. (red.): *Biokulturowe uwarunkowania rozwoju, sprawności i zdrowia.* Wydawnictwo WSP Częstochowa. Częstochowa, s. 459–467.
- [14] Livingstone B. (2000): *Epidemiology of childhood obesity in European Journal of Pediatrics,* 159, (Suppl 1), s. 14–34.
- [15] Lobstein T., Rugby N., Leach R. (2005): *Obesity in Europe – 3 International Obesity Task Force March.* (15) Brussels.
- [16] Martin R. (1928): *Lehrbuch der Anthropologie Bd. 2,* erw. 2. Auflage; Gustav Fischer Verlag. Stuttgart.
- [17] Nowak M. (1998): *Samoocena zdrowia i sprawności fizycznej młodzieży uczącej się i studiującej.* [w:] Umiastowska D. (red.): *Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku.* Materiały Naukowe. 3. Uniwersytet Szczeciński Instytutu Kultury Fizycznej. Szczecin, s. 395–400.
- [18] Rodziewicz-Gruhn J., Wojtyła J. (2010): *Charakterystyka morfologiczna i społeczna oraz kondycja zdrowotna studentów Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie.* [w:] Umiastowska D. (red.): *Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku.* 14. Szczecin, s. 183–192.

- [19] Sobiecki J., Cadel K. (2010): *Wskaźniki antropologiczne*, [w:] Gołąb S., Chrzanowska M.: *Przewodnik do ćwiczeń z antropologii*. AWF Kraków, s. 19–27.
- [20] Skorupka E. (2001): *Młodzież akademicka Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Zielonej Górze w świetle samooceny aktywności i sprawności fizycznej*. [w:] Umiastowska D. (red.): *Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku*. 6. Szczecin, s. 497–504.
- [21] Tatarczuk J. (2002): *Charakterystyka porównawcza struktury somatycznej i typologicznej słuchaczy I roku kierunków pedagogicznych i wychowania fizycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie*. [w:] *Ontogeneza i promocja zdrowia w aspekcie medycyny, antropologii i wychowania fizycznego*. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra, s. 369–373.
- [22] Wawrzyniak G. (1997): *Normy wybranych cech somatycznych kandydatów na studia wychowania fizycznego*. Skrypty 134. AWF.
- [23] Wilczewski A., Popławska H., Dmitruk A. (2006): *Kształtowanie się wartości wskaźnika masy ciała oraz występowanie nadwagi i otyłości u dzieci i młodzieży z terenów wschodniej Polski*. [w:] Charzewska J., Bergman P., Kaczanowski K., Piechaczek H. (red.): *Otyłość epidemią XXI wieku*. Warszawa, s. 42–53
- [24] Wojtyna J., Rodziewicz-Gruhn J., Rak L. (2007): *Biospołeczne aspekty oceny własnego zdrowia i sprawności fizycznej studentek Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie w okresie dorastania*, [w:] Umiastowska D. (red.): *Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku*. 11. Szczecin, s. 135–142.
- [25] Wojtyna J., Rodziewicz-Gruhn J., Rak L. (2007): *Samoocena stanu zdrowia i sprawności fizycznej studentów w aspekcie uwarunkowań biologicznych i społeczno-ekonomicznych*. [w:] Śladkowski W. (red.): *Promocja zdrowia w różnych okresach życia. Międzynarodowa Konferencja Naukowa*. Lublin, s. 132–137.
- [26] Wolański N. (2005): *Rozwój biologiczny człowieka*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, s. 27–230.
- [27] Woynarowska B. (2010): *Zdrowie i wybrane problemy zdrowotne dzieci i młodzieży*. [w:] Woynarowska B., Kowalewska A., Izdebski Z., Komosińska K.: *Biomedyczne podstawy kształcenia i wychowania*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, s. 232–246.

Abstract

Level of Selected Somatic, Subjective Assessment of Health and Physical Fitness of Students of the Institute of Physical Culture and Tourism of JDU Czestochowa

The purpose of this study was determining the level of basic somatic and self-assessment of health and physical fitness of female and male students of Tourism and Recreation; presentation of the results concerning the studied group in comparison to the data concerning young people studying Physical Education and other fields of study at the Jan Dlugosz University in Czestochowa. The study was carried out in the month of May 2012 and involved 65 students of Tourism and Recreation (41 females and 24 males). The studies concerning reference groups were carried out in 2012. Before starting the study, a survey questionnaire was distributed among the students. It contained questions concerning their self-assessment of their health, fitness. The next step was taking the basic anthropometric measurements: body height and mass.

The students of Tourism and Recreation who participated in the study estimate their health and physical fitness as being good and very good. There were not any significant differences in average values of body height, mass and the BMI index of the participating Tourism and Recreation, Physical Education and other fields of study students of JDU in Czestochowa.

Keywords: students, height, body mass, self-assessment, health, physical fitness.

CZEŚĆ III
REKREACJA FIZYCZNA I TURYSTYKA

Daniel BAKOTA*

Trasy turystyczno-rekreacyjne i dydaktyczne w obrębie Częstochowy na przełomie XX i XXI wieku

Streszczenie

Celem pracy jest ukazanie istniejących w obrębie Częstochowy tras turystyczno-rekreacyjnych i dydaktycznych, jak również trasy opracowanej przez autora niniejszego artykułu. W pracy, mającej charakter poglądowy, omówiono cztery szlaki piesze (Szlak Orlich Gniazd, Szlak Jury Wieluńskiej, Szlak Walki 7 Dywizji Piechoty i Szlak im. druha Zygmunta Łęskiego), dziewięć szlaków rowerowych (Jurajski Szlak Rowerowy Orlich Gniazd, Jurajski Szlak Rowerowy im. Zygmunta Krasieńskiego, Jurajski Szlak Rowerowy Olsztyński, Jurajski Szlak Rowerowy „Dębówcówka”, Szlak Krzepicki, Szlak Działoszyński, Szlak wokół Gór Sokolich, Rowerowy Szlak Lubliniecki i Szlak Rowerowy Przełomu Warty), szlak wodny Warty i jeden szlak samochodowy – Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego. Ponadto omówiono ścieżki dydaktyczne oraz ścieżki rekreacyjne przebiegające przez Częstochowę. Przy omawianiu szlaków turystycznych autor skupił się przede wszystkim na ich przebiegu, bez większego omawiania tego, co można zobaczyć, podążając nimi.

Słowa kluczowe: Częstochowa, turystyka, rekreacja, szlaki turystyczne, ścieżki dydaktyczne, ścieżki rekreacyjne.

Wprowadzenie

Częstochowa, uznawana za jeden z czterech ośrodków pielgrzymkowych świata, nie musi być kojarzona tylko z Jasną Górą. Mieszkańcy miasta (i nie tylko) mogą poznać wiele innych walorów, które są owocem przeszłości historycznej. Poznanie to ułatwić mogą istniejące (i nowo powstające) trasy turystyczno-rekreacyjne. Dlatego też omówienie tychże tras stanowi główny cel pracy. Są to

* Dr, Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie.

zarówno trasy piesze, rowerowe, jak i kajakowe. Przemierzając nimi, można zapoznać się z licznymi walorami antropogenicznymi. Ważnym czynnikiem wpływającym na atrakcyjność turystyczną Częstochowy są też liczne walory przyrodnicze, z którymi można się zapoznać, podążając pieszo, m.in.: Aleja Brzozowa (ul. Bialska, dzielnica Parkitka), Las Aniołowski i parki podjasnogórskie (park im. Stanisława Staszica i park 3 Maja).

Podstawową metodą badawczą, którą wykorzystano przy pisaniu niniejszej pracy była analiza materiałów źródłowych. Ponadto zastosowano metodę syntetyczną, indukcyjną i dedukcyjną. Wyszukiwano następujące problemy badawcze:

- Jakie trasy turystyczno-rekreacyjne i dydaktyczne przebiegają w obrębie Częstochowy?
- Czy istnieją jeszcze zakątki Częstochowy, przez które można by było prowadzić trasę turystyczno-rekreacyjną?

1. Szlaki turystyczne

Częstochowa z racji tego, że jest położona na Wyżynie Małopolskiej i znajduje się na przejściu Jury Wieluńsko-Częstochowskiej w Jurę Krakowsko-Częstochowską, stała się miastem, w którym początek bierze – albo przebiega w jego okolicy – wiele szlaków turystycznych: Szlak Orlich Gniazd (szlak czerwony) – jest to szlak pieszy, bierze swój początek w Krakowie i przez Morsko, Bobolice, Mirów, Złoty Potok, rezerwat Sokole Góry, Olsztyn, Kusięta Nowe, Złotą Górę prowadzi do Starego Rynku w Częstochowie; Szlak Jury Wieluńskiej (szlak czerwony) – szlak pieszy, jest przedłużeniem Szlaku Orlich Gniazd. Bierze początek w Częstochowie na Starym Rynku i przez Częstochowę-Aniołów (stacja PKP), Mstów, Kolonię Borowno, Kruszyń, Ważne Młyny, Wąsosz prowadzi do Wielunia; Szlak Walki 7 Dywizji Piechoty (szlak zielony) – szlak pieszy, rozpoczyna się w Kręciwilku i przez Skrajnicę, Sokole Góry, Biskupice, Zrębice, Krasawę, Siedlec Janowski prowadzi do Złotego Potoku¹. Pieszy jest także liczący ok. 8 km – Szlak im. druha Zygmunta Łęskiego (Częstochowa – Olsztyn, szlak żółty).

Przez Częstochowę przebiega także kilka szlaków rowerowych. Izabella Sowier-Kasprzyk, w swojej publikacji pt. *Rozwój turystyki rowerowej w północnej części Jury Krakowsko-Częstochowskiej*, poświęca uwagę 7 szlakom, tj.:

- Jurajski Szlak Rowerowy Orlich Gniazd (szlak czerwony) – najbardziej popularny i najdłuższy tego typu szlak w Polsce (wiedzie z Częstochowy do Krakowa, liczy 188 km). W Częstochowie szlak ten ma 5 km (przebieg: **Stary Rynek – ul. Mirowska – ul. Hektarowa – Olsztyn – Złoty Potok – Ogrodzieniec – Kraków**);

¹ B. Snoch, *Mała encyklopedia Częstochowy*, Częstochowa 2002, s. 170.

- Jurajski Szlak Rowerowy im. Zygmunta Krasińskiego (szlak zielony) – prowadzi z Częstochowy do Myszkowa i liczy 70 km. Na terenie miasta przebiega na długości 7 km (przebieg: **Stary Rynek – ul. Mirowska – ul. Dzielna – ul. Sporna – lewy brzeg Warty – ul. Zawodziańska – ul. Mstowska – ul. Wodociągowa** – Mstów – Janów – Żarki – Myszków);
- Jurajski Szlak Rowerowy Olsztyński (szlak czarny) – liczy 78 km. W Częstochowie szlak ten przebiega na długości 6,5 km (przebieg: **PKP Częstochowa-Raków – ul. Rejtana – aleja Pokoju – ul. Wojciecha Korfatego – Kręciwilk** – Odrzykoń – Skrajnica – Olsztyn – Zrębice – Piasek – Julianka – Przyrów – Święta Anna – Lipnik – Żuraw – Małusy – Srocko – Mirów);
- Jurajski Szlak Rowerowy „Dębówcówka” (szlak niebieski) – prowadzi z Częstochowy do Poraja (liczy 15,5 km). Na terenie miasta szlak ma dł. 1 km (przebieg: **ul. Bugajska** – Korwinów – Dębowiec – Choroń – Poraj);
- Szlak Krzepicki (szlak czarny) – wiedzie z Częstochowy do Krzepic (liczy 44 km). W Częstochowie szlak ten ma 9 km (przebieg: **promenada Czesława Niemena – Las Aniolowski – ul. Sosabowskiego – ul. Michałowskiego – ul. Dmowskiego – ul. Traugutta – ul. Kaspra del Buffalo** – Biała – Kłobuck – Złochowice – Opatów – Iwanowice – Krzepice);
- Szlak Działoszyński (szlak czerwony) – prowadzi z Częstochowy do Działoszyna (ma 48 km). Na terenie miasta szlak ma dł. 6 km (przebieg: **promenada Czesława Niemena – Las Aniolowski – ul. Sosabowskiego – ul. Michałowskiego – ul. św. Brata Alberta – ul. Narcyzowa – ul. Ludowa – ul. Młodości** – Czarny Las – Miedźno – Zawady – Lindów – Działoszyn);
- Szlak wokół Gór Sokolich (szlak zielony) – przebiega z Częstochowy do Olsztyna i liczy 34 km. W Częstochowie szlak ten przebiega na długości 2,5 km (przebieg: **Kręciwilk – Mirów – stara droga – ul. Bugajska (wiadukt)** – Sokole Góry – Biskupice – Zrębice – Turów – Kusięta – Olsztyn)².

Oprócz powyższych szlaków rowerowych, których łączna długość na terenie Częstochowy wynosi 37 km, można wymienić jeszcze dwa: Rowerowy Szlak Lubliniecki, który zaczyna się przy zbiorniku Bałtyk w dzielnicy Lisiniec (ok. 48 km) oraz Szlak Rowerowy Przełomu Warty (dł. 31,5 km) – przebiega z Częstochowy do rynku we Mstowie³.

Innym ciekawym szlakiem, który przebiega z Częstochowy do Mstowa, jest – Szlak wodny Warty. Rozpoczyna się w Częstochowie, na zachodnim brzegu rzeki (przy ul. Rzecznej). W trakcie spływu, biorąc pod uwagę teren Częstochowy, mija się: Zakład Wodociągów Miejskich; hotel „Ibis”; most trasy szybkiego ruchu DK-1; miejsce, gdzie Kucelinka wpada do Warty; hotel „Scout”; zbrocza Złotej Góry; górę Kamień (oddalona od rzeki o 650 m); górę Rodzik; górę Skal-

² I. Sowier-Kasprzyk, *Rozwój turystyki rowerowej w północnej części Jury Krakowsko-Częstochowskiej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Hotelarstwa i Turystyki w Częstochowie”, nr 2, Częstochowa 2008, s. 45–47.

³ Tamże, s. 45.

ki; górę Sołek; a następnie dociera się do „jazu” w Mirowie (5 m przed jazem należy zatrzymać się i wysiąść na lewym brzegu rzeki i ok. 60 m przenieść kajak, po czym ponownie go zwodować). Kolejnym interesującym punktem spływu jest Brama Mirowska (wyodrębniona jest przez dwa ostańce: od północy przez Skalę Balikową, a od południa przez skałki Jaś i Małgosia). Za koniec pierwszego etapu spływu uznaje się ośrodek jezdziecki TKKF „Pegaz”, w okolicy którego znajduje się uroczysko Gąszczyk wchodzące w skład wzgórza określonego nazwą: Przeprośna Górka. Po ponownym zwodowaniu kajaka opuszczamy tereny wchodzące w skład miasta. Kolejnymi miejscowościami na trasie są Jaskrów i Mstów (kończymy w nim spływ)⁴.

Na uwagę zasługuje także Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego. Jest to szlak samochodowy, który tworzy 36 obiektów związanych m.in. z górnictwem, hutnictwem i kolejnictwem. Swoją początek szlak bierze w Częstochowie i obejmuje trzy miejskie obiekty: Muzeum Produkcji Zapalek, Muzeum Historii Kolei i Muzeum Górnictwa Rud Żelaza⁵.

2. Ścieżki dydaktyczne

Największym kompleksem zieleni urządzonej na terenie Częstochowy, w którym przebiega przyrodnicza ścieżka dydaktyczna, jest Las Aniołowski. Zajmuje on obszar ponad 65,5 ha. Zlokalizowany jest pomiędzy dwoma dzielnicami: Północ i Wyczerpy (rozciega się od wałów Dwernickiego na południu do ul. Sojczyńskiego-Warszyca na północy). Ścieżka składa się z 21 przystanków tematycznych.

Przebieg ścieżki: przystanek 1 – „Rola lasu”; przystanek 2 – „Budowa warstwowa lasu”; przystanek 3 – „Drzewostan Lasu Aniołowskiego, drzewa liściaste i iglaste”; przystanek 4 – „Siewki i nasiona”; przystanek 5 – „Podszyt”; przystanek 6 – „Runo leśne w Lesie Aniołowskim”; przystanek 7 – „Bluszcz pospolity”; przystanek 8 – „Ściółka leśna i jej rola”; przystanek 9 – „Ogień w lesie oraz inne zagrożenia”; przystanek 10 – „Murszejące drzewo”; przystanek 11 – „Ekosystem leśny”; przystanek 12 – „Kręgowce”; przystanek 13 – „Ssaki Lasu Aniołowskiego”; przystanek 14 – „Ptaki Lasu Aniołowskiego”; przystanek 15 – „Gady i płazy Lasu Aniołowskiego”; przystanek 16 – „Bezkřogowce”; przystanek 17 – „Owady Lasu Aniołowskiego”; przystanek 18 – „Ślimaki, pajęczaki i inne bezkręgowce występujące w Lesie Aniołowskim”; przystanek 19 – „Ptaki pozostające lub przylatujące na zimę”; przystanek 20 – „Skrzynki lęgowce” i przystanek 21 – „Niezwyczajne przystosowania zwierząt”⁶.

⁴ E. Trzeciak (red.), *Szlak wodny Warty: Częstochowa – Mstów*, Częstochowa 2009, s. 25–37.

⁵ *Szlak Zabytków Techniki. Mapa Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego*, Katowice 2013.

⁶ *Las Aniołowski. Przewodnik po przyrodniczej ścieżce edukacyjnej*, Częstochowa 2009, s. 3, 5.

Kolejną przyrodniczą ścieżką dydaktyczną w Częstochowie, znajdującą się w dzielnicy Parkitka (przy ul. Białskiej), jest Aleja Brzozowa. Ścieżka ma ok. 2,5 km długości. Jej początek znajduje się u zbiegu ul. Białskiej i ul. Sikorskiego (początek wyznacza tablica informacyjna). Ostatnia z tablic edukacyjnych – 14 – mieści się przy skrzyżowaniu ul. Białskiej z ul. Zakopiańską. Ścieżkę zaprojektowano w celu rozpropagowania wśród dzieci, młodzieży, ale również i dorosłych, walorów przyrodniczych i krajobrazowych ww. Alei Brzozowej.

Ryc. 1. Aleja Brzozowa – plan przyrodniczej ścieżki dydaktycznej

Źródło: *Aleja Brzozowa. Przewodnik po przyrodniczej ścieżce dydaktycznej dla średniozaawansowanych i zaawansowanych*, Częstochowa 2007, s. 4.

Przebieg ścieżki: przystanek 1 – „Słów kilka o Alei Brzozowej”; przystanek 2 – „Co dają nam zadrzewienia w krajobrazie?”; przystanek 3 – „Co warto wiedzieć o brzozie brodawkowatej...”; przystanek 4 – „Poznajemy pozostałe brzozy rodzime”; przystanek 5 – „Dalecy krewni”; przystanek 6 – „Historia życia pew-

nej brzozy”; przystanek 7 – „Co daje nam brzoza, a co dawała naszym przodkom...”; przystanek 8 – „Niecو więcej informacji o brzozie w medycynie”; przystanek 9 – „Trzy słowa o drewnie brzozowym”; przystanek 10 – „Co śpiewa w konarach drzew Alei Brzozowej...”; przystanek 11 – „Skrzydłaci rezydenci”; przystanek 12 – „Zdrowotne problemy brzozy, potrafi leczyć, ale i sama choruje”; przystanek 13 – „Co gryzie brzozę...?” i przystanek 14 – „Drzewa nie śmiecą”⁷ (zob. ryc. 1).

Przykładem ścieżki edukacyjnej może być także opracowana przez nauczycieli geografii trasa w dzielnicy Lisiniec (ma ok. 5 km). Nauczyciele pracowali pod kierunkiem Bożeny Dobosik – doradcy metodycznego geografii w Samorządowym Ośrodku Doskonalenia w Częstochowie. Trasa składa się z siedmiu stanowisk dydaktycznych: cmentarz św. Rocha (stanowisko 1); cmentarz ewangelicko-augsburski i ul. św. Rocha (stanowisko 2); park Lisiniec – stawy Adriatyk, Bałtyk i Pacyfik oraz ich otoczenie (stanowisko 3–5); skrzyżowanie ul. Wręczyckiej i Wielkoborskiej (stanowisko 6) oraz cmentarz komunalny i jego otoczenie (stanowisko 7)⁸.

3. Ścieżki rekreacyjne

3.1. Ścieżka wokół Złotej Góry

Atrakcją tej ścieżki, położonej w kamieniołomie „Emilia”, jest m.in. Park Miniatur Sakralnych, w którym mieści się statua Jana Pawła II (jej wysokość wynosi 13,5 m). Jej przebieg jest następujący:

- **I wariant** – od parkingu dochodzimy ścieżką, która wiedzie wzdłuż górnego brzegu kamieniołomu (wzdłuż ulicy Kusieckiej), a następnie, podążając ulicą Kusiecką aż do ulicy Srebrnej, mamy – wzdłuż całej drogi – widok na Częstochowę.
- **II wariant** – nie dochodzimy do parkingu, tylko na skrzyżowaniu ścieżki i drogi schodzimy w dół, na dno kamieniołomu, i ścieżką dochodzimy do ulicy Marmurowej, Ceglanej i Złotej, lub przed ulicą Marmurową skręcamy ścieżką w prawo i wchodzimy pod górę do ul. Kusieckiej i następnie podążamy do ulicy Srebrnej. Do ścieżki na dnie kamieniołomu można też dojść ze ścieżki wzdłuż górnej krawędzi kamieniołomu, jeśli skręcimy w lewo w dół tuż przed ulicą Kusiecką.

⁷ *Aleja Brzozowa. Przewodnik po przyrodniczej ścieżce dydaktycznej dla średniozaawansowanych i zaawansowanych*, Częstochowa 2007, s. 1–47.

⁸ B. Dobosik, *Opis stanowisk dydaktycznych w dzielnicy Lisiniec*, [w:] B. Dobosik (red.), *Zadania dydaktyczne dla nauczycieli prowadzących edukację przyrodniczą w dzielnicy Lisiniec w Częstochowie*, Częstochowa 2007, s. 4–5.

- **III wariant** – od parkingu, szeroką ścieżką na wschód, podążamy w stronę ulicy Mirowskiej. Przemierzając tę trasę, mijamy pagórek, na którym mieszczą się resztki prywatnego wapiennika. Następnie docieramy do Rodzinnego Ogródka Działkowego „GWAREK”, skąd w lewo – wzdłuż ulicy Mirowskiej – podążamy do szczytu Złotej Góry, na której stoi krzyż i tablica informacyjna upamiętniająca istniejący w tym miejscu podczas II wojny światowej obóz jeniecki (Warthelager)⁹.

3.2. Ścieżka w dolinie Warty na odcinku Częstochowa – Mirów

Trasa przebiegająca w dolinie Warty składa się z trzech części: Częstochowa – Mirów, Mirów – Jaskrów i Jaskrów – Mstów. Z racji tego, że tematem przewodnim pracy są trasy turystyczno-rekreacyjne w obrębie Częstochowy, to na szczególną uwagę zasługuje przede wszystkim pierwszy odcinek tej trasy: Częstochowa – Mirów¹⁰.

Punkt startowy mieści się przy kościele św. Jana z Dukli (Zawodzie). Z centrum miasta do tego punktu można dotrzeć pieszo (1,1 km) albo skorzystać z komunikacji miejskiej (nr 11, 13, 18, 28, 31 i 33). Należy wtedy wysiąść koło rynku Gabriela Narutowicza. Trasa prowadzi wschodnim zboczem Złotej Góry aż na jej północną część wierzchołkową (jej wysokość wynosi ok. 270 m n.p.m.). Połą drogą ze Złotej Góry zmierzamy w kierunku zabudowań Zawodzia. Idąc ul. Mangonową i Srebrną, docieramy do oczyszczalni ścieków „Warta”. W jej pobliżu znajdują się osadniki oczyszczalni, wśród których usytuowane są utwardzone alejki, którymi zmierzamy na zachód do góry Skalki. Z wysokiego wału przeciwpowodziowego, który zabezpiecza wieś Komorniki i osadniki oczyszczalni przed zalaniem, można podziwiać pierwszą bramę Mirowskiego Przełomu Warty – tzw. Bramę Warty (tworzą ją dwa wzgórza – góra Sołek i góra Skalki)¹¹.

Na wschód od góry Skalki położony jest Popławski Dół. W odległości 1 km od Popławskiego Dołu (na wschód), idąc wzdłuż Warty, docieramy do skarpy w Mirowie. Ten odcinek kończy się na moście w Mirowie, którym przechodzimy na drugą stronę rzeki i kierując się czerwonymi znakami Szlaku Jury Wieluńskiej, wracamy do Częstochowy. Po drodze mijamy łąkowe zbiorowiska zastępcze i docieramy do wzgórza określanego górą Sołek. Z tego punktu roztacza się widok na rozlewiska Wyczerp i Aniołowa, na wzgórze Skalki i Górę Ossona, ale także na kominy Fortum S.A. i dwie wieże archikatedry św. Rodziny. Pod zachodnim zboczem góry Sołek zaczynają się podmokłe łąki Wyczerp. Kolejnym punktem podróży jest góra Rodzik (wysokość 250 m n.p.m.). Idąc wzdłuż

⁹ M. Głowacki, *Tajemnice Złotej Góry*, [w:] M. Antoniewicz, G. Majkowski (red.), „Ziemia Częstochowska”, nr 39, Częstochowa 2013, s. 110, 112.

¹⁰ S. Cabała, C. Gębicki, K. Pierzgałski, J. Zygmunt, *Mirowski Przełom Warty. Przewodnik przyrodniczy*, Częstochowa 2007, s. 6.

¹¹ Tamże, s. 24–27.

starorzecza, dochodzimy do lasu, który na znacznej powierzchni zachował charakter łągu wierzbowo-topolowego. Ostatnim punktem naszej wędrówki jest góra Kamień (Aniołów)¹².

Kilka słów należy poświęcić także drugiemu odcinkowi: Mirów – Jaskrów, ponieważ swój początek ma jeszcze w granicach Częstochowy. Na uwagę zasługuje Brama Mirowska i ośrodek jeździecki TKKF „Pegaz”, w okolicy którego mieści się uroczysko Gąszczyk. Wchodzi ono w skład wzgórze, które określa się nazwą Przeprośna Górka¹³ (zob. ryc. 2).

Ryc. 2. Plan ścieżki w dolinie Warty na odcinku Częstochowa – Mirów

Źródło: S. Cabała, C. Gębicki, K. Pierzgałski, J. Zygmunt, *Mirowski Przełom Warty. Przewodnik przyrodniczy*, Częstochowa 2007, s. 23.

¹² Tamże, s. 28–43.

¹³ Tamże, s. 47–51.

3.3. Ścieżka od Aresztu Śledczego na Zawodziu do zbiorników wodnych przy Hucie Częstochowa (ścieżka przebiega wzdłuż Warty)

Ścieżka została opracowana przez autora pracy. Jej długość wynosi ok. 6 km. Punkt startowy znajduje się przy Areszcie Śledczym na wschodnim brzegu Warty, a końcowy przy zbiornikach wodnych Huty Częstochowa (na mapie zaznaczono dodatkowo trasę od zbiorników do linii tramwajowej. Innym środkiem transportu pozwalającym dotrzeć do centrum miasta są autobusy MPK odjeżdżające z przystanku Kucelin-Huta – są to autobusy nr 13, 19, 28).

Atrakcją dla spacerowiczów na samym starcie jest Areszt Śledczy (nr 1 na mapie)¹⁴, znajdujący się na wschodnim brzegu Warty (warto nadmienić, że od samego początku idziemy ok. 5 km nasypem, na którym znajduje się przystosowana do spacerów i jazdy rowerowej ścieżka – na samym początku krótki odcinek jest brukowany, natomiast pozostały odcinek jest utwardzony). Kilkanaście metrów od Aresztu Śledczego znajduje się plac Katyński¹⁵ (nr 2 na mapie), po przeciwnej stronie którego mieści się Galeria Jurajska¹⁶ (nr 3 na mapie). Podążając dalej wzdłuż Warty, docieramy do kanału Kohna¹⁷ (nr 4 na mapie). Po pokonaniu kilkuset metrów docieramy do mostu, nad którym przebiega trasa szybkiego ruchu (DK-1). Zaznaczyć jednak należy, że ok. 100 m przed mostem do Warty wpada rzeka Stradomka. Po przejściu pod mostem po prawej stronie mijamy budynki Polontexu¹⁸ (nr 5 na mapie). Podążając dalej, przez cały czas na zachodnim brzegu Warty zarysowują się zabudowania przemysłowe. Kilkaset metrów (ok. 700–800) przed zejściem ze ścieżki utwardzonej na zwykłą wydeptaną dróżkę spotykamy na rzece zachowany fragment torowiska. Spoglądając na lewo, widać stadion miejski. Chcąc zejść z utwardzonej ścieżki, musimy przejść przez tory, które nie są już eksploatowane (wykorzystywane były do transporto-

¹⁴ Początki aresztu, biorąc pod uwagę jego obecną lokalizację i kształt, sięgają 1931 r. Jako Więzienie Państwowe zastąpił on areszt, tzw. odwach, który mieścił się od I połowy XIX w. w ratuszu. Wieloletni spór, jaki toczyły władze miejskie i więzienne, doprowadził do tego, że przeniesiono więzienie do budynków elektrowni mieszczących się u zbiegu ulic Olsztyńskiej i Mirowskiej (Zawodzie). Z racji tego, że areszt mieścił się nad Wartą, to często określa się go jako „wczasy nad Sekwaną”. Zob. <http://www.sw.gov.pl/pl/okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-katowice/areszt-sledczy-czestochowa/> [stan z 10.01.2014].

¹⁵ Jest to miejsce pamięci osób, które z regionu częstochowskiego zostały pomordowane w 1940 r. w ZSRR z rozkazu Stalina (w Charkowie, w Katyniu, Miednoje i Twerze). Miejsce to powstało pod patronatem Lecha Kaczyńskiego w 2010 r. (w 70. rocznicę zbrodni katyńskiej). Każdej osobie poświęcony został dąb i imienna tabliczka. W 2010 r. posadzono 70 dębów, a w 2011 r. kolejnych 12. Kilka dni po katastrofie lotniczej w Smoleńsku zamontowano także na placu tablicę, która upamiętnia ofiary katastrofy. <http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/28816, czestochowa-plac-katynski.html> [stan z 10.01.2014].

¹⁶ Centrum handlowe, które otwarto 3 października 2009 r. Na terenie galerii znajduje się ponad 200 sklepów, kino Cinema City i liczne kawiarnie i restauracje.

¹⁷ Jest to zlikwidowany kanał rzeczny, płynący dawniej przez Stare Miasto.

¹⁸ Producent przędz, tkanin i firan.

wania surowki do huty). Po przekroczeniu torów ok. 1 km pozostaje nam do pokonania, żeby dotrzeć do dwóch zbiorników wodnych Huty Częstochowa. Obok zbiorników, na zachodnim brzegu Warty, znajdują się budynki spółki Rurexpol (nr 6 na mapie), specjalizującej się w produkcji rur stalowych.

Ryc. 3. Przebieg trasy od Aresztu Śledczego do zbiorników wodnych przy Hucie Częstochowa

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie

Na terenie Częstochowy istnieje (lub przebiega przez nią) kilka tras turystyczno-rekreacyjnych (szlaki piesze, rowerowe, wodny, jak i samochodowy – Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego). W obrębie miasta zlokalizowane są też przyrodnicze ścieżki dydaktyczne (np. zawierająca 21 przystanków tematycznych ścieżka w Lesie Aniołowskim). Poza tym opracowane są dla czynnie spędzających czas wolny ścieżki rekreacyjne (ścieżka wokół Złotej Góry, ścieżka w dolinie Warty na odcinku Częstochowa – Mirów i stworzona przez autora pracy ścieżka od Aresztu Śledczego na Zawodziu do zbiorników wodnych przy Hucie Częstochowa).

Oprócz istniejących tras turystyczno-rekreacyjnych i dydaktycznych można jeszcze opracować kilka innych, które mogą przyczynić się do poznania najciekawszych zakątków miasta, a także służyć rekreacji. Powinna być podjęta inicjatywa w kierunku stworzenia kilku tras spacerowych po mieście, jak to uczynił np. leżący w województwie śląskim Racibórz. Pobudziłoby to mieszkańców, nie tylko miasta, do aktywnego spędzania czasu wolnego i poznania przy tym walorów turystycznych miasta.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła drukowane

Szlak Zabytków Techniki. Mapa Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego, Katowice 2013.

II. Strony internetowe

<http://www.sw.gov.pl/pl/okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-katowice/areszt-sledczy-czestochowa/> [stan z 10.01.2014]

<http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/28816,czestochowa-plac-katynski.html> [stan z 10.01.2014]

B. Literatura

I. Publikacje

Aleja Brzozowa. Przewodnik po przyrodniczej ścieżce dydaktycznej dla średnio-zaawansowanych i zaawansowanych, Częstochowa 2007.

Cabała S., Gębicki C., Pierzgański K., Zygmunt J., Mirowski *Przełom Warty. Przewodnik przyrodniczy*, Częstochowa 2007.

Dobosik B. (red.), *Zadania dydaktyczne dla nauczycieli prowadzących edukację przyrodniczą w dzielnicy Lisiniec w Częstochowie*, Częstochowa 2007.

- Głowacki M., *Tajemnice Złotej Góry*, [w:] Antoniewicz M., Majkowski G. (red.), „Ziemia Częstochowska”, nr 39, Częstochowa 2013, s. 105–114.
- Las Aniołowski. Przewodnik po przyrodniczej ścieżce edukacyjnej*, Częstochowa 2009.
- Snoch B., *Mała encyklopedia Częstochowy*, Częstochowa 2002.
- Sowier-Kasprzyk I., *Rozwój turystyki rowerowej w północnej części Jury Krakowsko-Częstochowskiej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Hotelarstwa i Turystyki w Częstochowie”, nr 2, Częstochowa 2008, s. 41–50.
- Trzeciak E. (red.), *Szlak wodny Warty: Częstochowa – Mstów*, Częstochowa 2009.

Abstract

Tourist, Recreation and Educational Routes within Częstochowa at the Turn of the 20th and 21st Centuries

The aim of this paper is to present tourist, recreation and educational routes existing within Częstochowa, as well as the route developed by the author of this article. In this paper, intended for information purposes only, the following trails have been discussed: four hiking trails (Trail of the Eagles' Nests, Wieluń Jurassic Trail, Trail of 7th Infantry Division Battle, Scout Zygmunt Załęski Trail), nine cycling trails (Jurassic Eagles' Nests Cycling Trail, Zygmunt Krasieński Jurassic Cycling Trail, Olsztyn Jurassic Cycling Trail, „Dębowcówka” Jurassic Cycling Trail, Krzepice Trail, Działoszyn Trail, Trail around Falcon Mountains, Lubliniec Cycling Trail and Gorge of The Warta River Cycling Trail), Water Trail of the Warta River and one car trail – Trail of Technology Monuments of the Silesian Province. In addition, educational and recreation trails running across Częstochowa have been discussed. When discussing the tourist trails the author focused primarily on their course, without much discussion of what you can see by following them.

Keywords: Częstochowa, tourism, recreation, tourist trails, educational nature trails, recreational trails.

CZEŚĆ IV
BIOGRAMY, DYSKUSJE, POLEMIKI,
RECENZJE, PRZEGLĄD WYDAWNICTW,
SPRAWOZDANIA

Piotr RYMARCZYK
Jerzy KOSIEWICZ

Filozoficzne i religijne przesłania wychowania fizycznego w starożytnych Indiach

[rec.] Suresh H. Deshpande, *Physical Education in Ancient India
(From Vedic Period to Early Medieval Period)*, Principal Degree College
of Physical Education, H.V.P.M., Amravati 2013, ss. 430

Physical Education in Ancient India autorstwa Suresha H. Deshpande to monografia opisująca historię wychowania fizycznego w Indiach, ze szczególnym uwzględnieniem jego religijno-filozoficznych podstaw. Autor w swym dziele przedstawia dzieje opisywanej sfery życia społecznego, począwszy od jej początków w czasach powstawania literatury wedyjskiej – a więc w drugim tysiącleciu p.n.e. – aż do 1200 r. n.e. Pierwsze wydanie wspomnianej pracy ukazało się w 1992 r., a w 2013 r. książka została wznowiona nakładem Principal Degree College of Physical Education, H.V.P.M. Amravati. Jest to pierwsza i jedyna monografia przedstawiająca wskazaną w tytule problematykę w sposób syntetyczny, całościowy, a przy tym wysoce kompetentny.

Autor przedstawiane przez siebie dzieje dzieli na 3 okresy – wedyjski (do 1000 r. p.n.e.), epicki (od 1000 r. p.n.e. do 200 r. n.e.) i wczesnośredniowieczny (od 200 r. n.e. do 1200 r. n.e.) – opisując formy wychowania fizycznego charakterystyczne dla każdego z nich. Uwzględnia przy tym, przynajmniej w przypadku dwóch ostatnich spośród wymienionych okresów, stratyfikacyjne uwarunkowania owego wychowania (w przypadku okresu wedyjskiego pominięcie tej kwestii można prawdopodobnie uznać za usprawiedliwione ze względu na relatywny egalitaryzm wedyjskiego społeczeństwa, jak i na skąpość źródeł). Dla okresu epickiego i wczesnośredniowiecznego charakterystyczny był podział hinduskiego społeczeństwa na cztery podstawowe kasty – braminów (kapłanów), kszatrijów (wojowników, władców), wajśjów (kupców, rolników, rzemieślników) i siudrów (robotników). Jak można się dowiedzieć z pracy Desh-

pande, zgodnie z panującymi ówczesnie normami kulturowo-religijnymi, edukacja – w tym wychowanie fizyczne – była uważana za dopuszczalną i pożądaną jedynie w przypadku trzech pierwszych z owych kast, przybierając przy tym dostosowany do ich funkcji profil. Jednakże, jak zauważa autor, w rzeczywistości z pewnymi formami wychowania fizycznego mieliśmy do czynienia również w przypadku części siudrów. Spośród siudrów – jak i spośród ludności niemieszczącej się w ramach głównych kast – rekrutowali się bowiem wykonawcy takich związanych ze sferą kultury fizycznej zawodów, jak tancerze, akrobaci czy zapaśnicy, i nie ulega wątpliwości, że odgrywanie wspomnianych ról zawodowych wymagało wcześniejszego przeszkolenia.

Kolejnym, po stratyfikacji, czynnikiem społecznym wpływającym na formy wychowania fizycznego, który Autor omawianej pracy bierze pod uwagę, są wzorce genderowe. Deshpande wskazuje na rozmaite ograniczenia, jakim podlegało kształcenie kobiet – związane m.in. z rozpowszechnieniem się zalecanego przez teksty religijne wzorca wydawania za mąż dziewczynek już w wieku 8–12 lat. Jednocześnie wymienia jednak przykłady wskazujące, że niekiedy kobiety mogły zdobywać wykształcenie – w tym także w zakresie wychowania fizycznego.

Praca Deshpande oparta jest na bogatej literaturze źródłowej pochodzącej z opisywanych czasów. Jest to tym bardziej godne uznania, iż chodzi tu w znacznej mierze o teksty praktycznie nieznane i niedostępne zachodnim czytelnikom – i zapewne nigdy dotąd nie analizowane pod kątem ich związków ze sferą kultury fizycznej. Pionierski charakter pracy i fakt, że jej Autor wkracza na ścieżki nie badane dotąd przez przedstawicieli społecznych nauk o sporcie, sprawia natomiast, że odwołania do współczesnej literatury przedmiotu odgrywają w omawianej monografii relatywnie mniejszą rolę.

Zagadnieniem, które zasługuje na odrębne potraktowanie – i któremu Deshpande poświęca w swej pracy wiele uwagi – jest kwestia tego, co określane jest mianem filozoficznych podstaw wychowania fizycznego. W rozdziałach poświęconych wspomnianemu zagadnieniu widać wyraźny zamysł polemiczny. Autor przeciwstawia się rozpowszechnionym w pracach zachodnich uczonych wyobrażeniom na temat indyjskiej kultury jako lekceważącej materialną rzeczywistość i nastawionej na bierną kontemplację, dowodząc, że założenia tradycyjnych indyjskich systemów światopoglądowych są zgoła inne. Afirmacja rzeczywistości duchowej ma bowiem iść w nich w parze z docenieniem znaczenia rzeczywistości materialnej – w tym również aksjologicznej istotności ciała. Wychowanie fizyczne w starożytnych i średniowiecznych Indiach było według Deshpande oparte na afirmacji trzech podstawowych wartości: Bala (siła i sprawność fizyczna), Krida (wartości hedonistyczne) i Śarira (wartości estetyczne). W ramach tej trójcy najistotniejszą rolę miała – wedle autora – odgrywać Bala. Siła i sprawność były bowiem postrzegane jako niezbędna podstawa prawego działania. Stąd sile wolnej od pożądań i namiętności przypisywano boski charakter. Autor dowodzi również, że systemy światopoglądowe starożytnych i śre-

dniowiecznych Indii stwarzały podatny grunt do afirmacji cielesnych przyjemności i cielesnego piękna, odwołując się w tym celu m.in. do pojawiającej się w upanisadach koncepcji braku jakościowej różnicy między przyjemnościami fizycznymi a duchowymi.

Przedstawiane przed Deshpande tezy zasługują na uwagę, gdyż podważają niektóre stereotypowe wyobrażenia na temat indyjskiej kultury. Na uwagę zasługuje też fakt, że Autor pisząc o filozoficznych podstawach edukacji w badanym okresie, odwołuje się w dużej mierze do dzieł o charakterze religijnym, takich jak wedy, czy poematów epickich, takich jak *Mahabharata* i *Ramajana*. Wskazuje to na daleko idące przemieszczenie filozofii i religii charakterystyczne dla wszystkich filozofii o wydźwięku religijnym – w tym także dla tej, która konstituowała kulturowe podstawy wychowania fizycznego w Indiach.

Physical Education in Ancient India z pewnością nie jest pracą pozbawioną mankamentów. Tym niemniej budząca szacunek erudycja Autora, wybitnego znawcy w dziedzinie klasycznej literatury indyjskiej, sprawia, że stanowi ona nieocenione źródło informacji dla czytelników zainteresowanych dziejami kultury fizycznej spoza zachodniego kręgu cywilizacyjnego.

Tomasz JUREK

[rec.] Stanisław Zaborniak, *Z tradycji lekkoatletyki w Polsce w latach 1919–1939*

(t. 1: *Podstawy rozwoju*, Rzeszów 2011, ss. 278; t. 2: *Powstanie i działalność Polskiego Związku Lekkiej Atletyki*, Lublin 2011, ss. 355; t. 3: *Zasięg społeczny*, Rzeszów 2011, ss. 487; t. 4: *Mistrzostwa Polski Mężczyzn w latach 1920–1939*, Rzeszów 2012, ss. 395; t. 5: *Lekkoatletyczne mistrzostwa Polski kobiet w latach 1922–1939*, Rzeszów 2012, ss. 256; t. 6: *Udział lekkoatletów i lekkoatletek w międzynarodowej rywalizacji sportowej*, Rzeszów 2011, ss. 411)

Dotychczas tylko piłka nożna doczekała się multimedialnej encyklopedii, obrazującej rozwój tej dyscypliny na świecie i w Polsce na przestrzeni niemal 150 lat. Wielotomowa encyklopedia piłkarska Fuji nie jest już osamotniona, bowiem dołączyło do niej sześciotomowe, bardzo obszerne dzieło znanego lekkoatlety, świetnego trenera i zasłużonego działacza, a obecnie cenionego historyka kultury fizycznej i zarazem profesora tytularnego Uniwersytetu Rzeszowskiego – Stanisława Zaborniaka.

Na przestrzeni zaledwie dwóch lat (2011–2012) ukazało się aż 6 tomów książki, starannie opublikowanych pod wspólnym tytułem *Z tradycji lekkoatletyki w Polsce w latach 1919–1939*. W poszczególnych częściach rzeszowski historyk i wybitny znawca lekkoatletyki ukazał „królową sportu” na budzącej uznanie łącznej liczbie 2182 stron. Kolejno, w logicznym porządku, przywołał tradycje „ćwiczeń prostych” i przedstawił podstawy organizacyjne rozwoju tytułowej dyscypliny w Polsce, a następnie zasięg społeczny oraz osiągnięcia sportowe w wymiarze lokalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym.

Genezę tej dyscypliny na świecie i na ziemiach polskich, jej tradycje pod zaborami oraz uwarunkowania organizacyjne lekkoatletyki w Polsce do 1939 roku zawiera tom I. Składa się z trzech rozdziałów głównych, zapoczątkowanych rozdziałem wprowadzającym, zawierającym genezę i tradycje lekkoatletyki na

świecie i w Polsce do 1919 roku. W dwóch następnych częściach zapoznajemy się z ekonomicznymi, gospodarczo-politycznymi, organizacyjnymi i materialnymi uwarunkowaniami rozwoju lekkoatletyki w II Rzeczypospolitej. Na podkreślenie zasługuje nowatorski podrozdział ukazujący ewolucję opieki medycznej nad sportowcami w Polsce, a także podrozdział charakteryzujący wydawnictwa prasowe i publikacje z zakresu lekkoatletyki.

Działalność Polskiego Związku Lekkoatletyki obrazuje tom II, składający się z czterech rozdziałów. Kolejno poznajemy przebieg zjazdów PZLA i władze Związku (rozdział I), działalność sportową i środowisko sędziowskie (rozdział II), działalność promocyjną i upowszechniającą „królową sportu” (rozdział III), a także aktywność PZLA na arenie międzynarodowej, na forum Międzynarodowej Amatorskiej Federacji Lekkoatletycznej oraz Europejskiej Amatorskiej Federacji Lekkoatletycznej. Dotąd powyższe zagadnienia wycinkowo i tylko okazjonalnie gościły na kartach opracowań historycznych.

Szeroki zasięg społeczny znalazł swoje odbicie w tomie III, najobszerniejszym w omawianym sześcioksięgu, podzielonym na dziesięć rozdziałów. Autor zasadnie ukazał lekkoatletykę w strukturach Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” (rozdział I), Akademickiego Związku Sportowego (rozdział II), wojskowych klubów sportowych (rozdział III), policyjnych klubów sportowych (rozdział IV), organizacji paramilitarnych (rozdział V), ruchu robotniczego (rozdział VI), szkolnictwa (rozdział VII), organizacji młodzieżowych (rozdział VIII), Okręgowych Związków Lekkiej Atletyki i klubów sportowych (rozdział IX) oraz w działalności mniejszości narodowych – niemieckiej, ukraińskiej i żydowskiej (rozdział X). Na uwagę szczególnie zasługuje ostatnia część, pierwszy raz ukazująca rozwój lekkoatletyki wśród mniejszości narodowych, stanowiących trzecią część ludności II Rzeczypospolitej.

Opis mistrzostw Polski mężczyzn (MPM) wypełnia tom IV, strukturalnie powiązany z rodzajem mistrzostw. Kolejno zostały omówione następujące mistrzostwa kraju mężczyzn: indywidualne MPM (rozdział I), przełajowe MPM (rozdział II), MP w biegu na 3000 m z przeszkodami (rozdział III), MPM w 5-boju (rozdział IV), MPM w 10-boju (rozdział V), MP w maratonie (rozdział VI), MPM w chodzie sportowym (rozdział VII), zimowe lekkoatletyczne MPM (rozdział VIII), drużynowe MP (rozdział IX). Nigdy wcześniej nie dokonano tak obszernej analizy krajowych mistrzostw mężczyzn.

Bliźniacza tematyka gości w tomie V, poświęconym lekkoatletycznym mistrzostwom Polski kobiet. Już skromniejsze ramy objętościowe książki pośrednio świadczą o mniejszym zasięgu tej dyscypliny wśród kobiet i zarazem postępującej wówczas emancypacji lekkoatletycznej. Tom dzieli się na pięć części, zgodnie z charakterem mistrzostw. Kolejno zostały ukazane: indywidualne MP (rozdział I), kobiece MP w pięcioboju (rozdział II), MP kobiet w biegach przełajowych (rozdział IV) oraz zimowe lekkoatletyczne MP kobiet. Księga zawiera wiele pionierskich ustaleń i, podobnie jak poprzedni tom, imponuje bogactwem wyników.

Monumentalne opracowanie S. Zaborniaka wieńczy tom VI, omawiający udział polskich lekkoatletów we współzawodnictwie międzynarodowym i wkład Polski do światowego dziedzictwa lekkoatletycznego do 1939 roku. Możemy zatem dowiedzieć się o występach Polaków i Polek w krajowych i zagranicznych mityngach międzynarodowych (rozdział I i II), meczach międzypaństwowych (rozdział III), udziale w igrzyskach olimpijskich (rozdział IV), starcie polskich lekkoatletek w Światowych Igrzyskach Kobiety (rozdział V) oraz uczestnictwie w mistrzostwach Europy (rozdział VI). Autor odkrył wiele dotąd nieznanych kart z zagranicznego dorobku polskiej lekkoatletyki.

Warto podkreślić, że każdy tom został zaopatrzony we wstęp, zakończenie, pełną bibliografię, indeks nazwisk, wykaz skrótów, wykaz tabel, a także streszczenie w języku angielskim. Stanowi oddzielne recenzowane opracowanie. W sześciotomowej pracy S. Zaborniaka znajduje się aż 3516 przypisów, potwierdzających benedyktyńską pracę autora. Można stwierdzić, że tak obszerna publikacja o charakterze monograficznym, kreśląca dzieje jednej dyscypliny, dotąd w Polsce nie ukazała się. Pionierski charakter lekkoatletycznej sagi podkreślają tysiące szczegółowych informacji i niezwykle interesujących faktów. Praca zawiera bardzo wiele ilustracji, w postaci imponującej liczby 2379 fotografii oraz wielu pożytecznych tabel. Została starannie wydana, co poświadcza atrakcyjna i trwała okładka, ciekawa aranżacja wnętrza poszczególnych tomów oraz wysokiej próby papier.

Można dyskutować z autorem o formie niektórych, nadto kronikarskich, fragmentów, ale ta praca broni się sama, ukazuje bowiem polską lekkoatletykę tak obszernie i nowatorsko, jak nikt wcześniej nie zdołał dokonać.

Eligiusz MAŁOLEPSZY

IV Konferencja Polskiego Towarzystwa Nauk Społecznych o Sporcie

W dniach 5–6 września 2014 r. w murach Akademii Wychowania Fizycznego (AWF) im. Bronisława Czecha w Krakowie odbyła się IV Konferencja Naukowa Polskiego Towarzystwa Nauk Społecznych o Sporcie (PTNSS). Organizatorem konferencji była Katedra Humanistycznych Podstaw Turystyki Wydziału Turystyki i Rekreacji AWF w Krakowie oraz PTNSS. Tematem przewodnim konferencji był „Sport i turystyka w zwierciadle wartości społecznych”. W konferencji uczestniczyli przedstawiciele różnych ośrodków naukowych w Polsce, m.in. AWF w Krakowie, AWF w Poznaniu, AWF w Warszawie, AWF we Wrocławiu, Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie (AJD), Akademii Pomorskiej w Słupsku, Uniwersytetu Łódzkiego (UŁ), Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Rzeszowskiego (UR), Uniwersytetu Ekonomicznego (UE) w Krakowie, Uniwersytetu Medycznego (UM) w Łodzi, Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego (UWM) w Olsztynie, Politechniki Opolskiej (PO), Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej (PWSZ) w Koninie, Państwowej Szkole Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej (PSWPJPII), Wyższej Szkoły im. Bogdana Jańskiego (WSBJ) w Warszawie, Europejskiego Instytutu Dydaktyki Zawodowej (EIDZ) w Sopocie.

Uroczystego otwarcia IV Konferencji Naukowej Polskiego Towarzystwa Nauk Społecznych o Sporcie dokonali dr hab. Maria Zowisło (przewodnicząca Komitetu Naukowego Konferencji, AWF Kraków) i prof. dr hab. Jerzy Kosiewicz (prezes PTNSS).

W pierwszej części konferencji, którą prowadziła dr hab. Maria Zowisło, odbyła się uroczystość przyznania honorowego członkostwa PTNSS Profesorom: prof. dr. hab. ks. Stanisławowi Kowalczykowi i prof. dr. hab. Kazimierzowi Obodyńskiemu. Dwie laudacje na cześć uhonorowanych wygłosił prof. dr hab. Jerzy Kosiewicz (AWF Warszawa). W tej części wykład inauguracyjny pt. *Sport i sztuka – zbliżenia i różnice* zaprezentował prof. dr hab. Jerzy Kosiewicz.

W części plenarnej, prowadzonej przez prof. dr. hab. Józefa Lipca, wygłoszono trzy referaty. Dr hab. Marek Kazimierczak (AWF Poznań) przedstawił referat pt. *Etyczny wymiar społeczno-kulturowych przewartościowań w turystyce sportowej*; wystąpienie prof. dr. hab. Andrzeja Pałuckiego (AWF Wrocław) dotyczyło *Pedagogiki kultury sportowej – tożsamości naukowej*, natomiast dr hab. Maria Zowisto poruszyła problem *Dom i świat. Na ścieżkach współczesnych nomadów*. Wykład inauguracyjny, jak również referaty zaprezentowane w sesji plenarnej, poruszyły rozległą problematykę nauk społecznych odnoszących się do sportu i turystyki, jak również były doskonałym wprowadzeniem do kolejnych punktów konferencji – obrad w poszczególnych sekcjach.

Z uwagi na liczbę uczestników oraz zakres tematyczny poszczególnych referatów obrady konferencji realizowano w następujących sekcjach: filozofii sportu, historii kultury fizycznej i sportu, pedagogiki sportu, socjologii sportu oraz sekcji historii, organizacji i zarządzania sportem.

Sekcję filozofii sportu prowadzili m.in. dr hab. Tomasz Sahaj (AWF Poznań) i dr hab. Tomasz Michaluk (AWF Wrocław). Uczestnicy sekcji wygłosili 9 referatów. Dr Tomasz Michaluk przedstawił referat nt. *Pragmatyczno-fenomenologiczna metodologia w badaniach kultury fizycznej i sportu*; dr Joanna Femiak (AWF Warszawa) poruszyła zagadnienie nauk o kulturze fizycznej w kontekście koncepcji podmiotu poznania; dr Mirosław Mylik (WSBJ Warszawa) odniósł się do kwestii kultury fizycznej i zmian społecznych; mgr Jakub Michalczenia (UWM Olsztyn) zaprezentował referat pt. *Sport jako praca. Ujęcie Ernesta Jüngera*; dr Jakub Mosh (AWF Warszawa) przedstawił pracę *Między ideą a rzeczywistością – asymetryczna natura współczesnego sportu*; dr Katarzyna Salamon-Krakowska i dr Robert Dobrowolski (AWF Wrocław) przygotowali wystąpienie pt. *O potrzebie somaestetycznej edukacji*; dr hab. Tomasz Sahaj przedstawił sylwetkę Andrzeja Bobkowskiego, natomiast dr Agnieszka Zalewska-Meler (AP Słupsk) zaprezentowała referat pt. *Język dziennikarstwa sportowego i jego struktury znaczeniowe*.

Dość liczny udział prelegentów był w sekcji historii kultury fizycznej i sportu. W ramach sekcji wygłoszono 14 referatów. Sekcji przewodniczyli m.in. prof. dr hab. Józef Bergier (PSWPJPII), dr hab. Dobiesław Dudek (AWF Kraków), dr hab. Eligiusz Małolepszy (AJD Częstochowa), dr Artur Kurek (AWF Kraków). Część zaprezentowanych prac dotyczyła dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce w okresie do 1918 r. Dr hab. Dobiesław Dudek odniósł się w swoim referacie do *Podstaw prawnych Zrzeszeń Sportu Piłki Nożnej w Galicji*. Dr Artur Kurek (AWF Kraków) przedstawił *Powstanie Krajowego Związku Turystycznego w Krakowie w 1906 r. Postać Profesora Maxa Guttmana propagatora Krakowskiego Parku dra Henryka Jordana* przybliżyła dr Małgorzata Jacko (AWF Kraków). W kolejnym referacie dr Julian Jaroszewski (PWSZ Kolin) zaprezentował początki ruchu turystycznego i krajoznawstwa w Łodzi do 1918 r. Znaczna część wystąpień dotyczyła okresu po 1918 r. Dr hab. Maciej

Łuczak (AWF Poznań) przedstawił referat pt. *Z dziejów szermierki sportowej na szable w Wielkopolsce w latach 1919–2013*. Wystąpienie to odnosiło się do syntezy dziejów tej broni na obszarze Wielkopolski, począwszy od okresu odzyskania niepodległości przez Polskę po okres transformacji ustrojowej w Polsce. Tematyka kilku referatów dotyczyła okresu międzywojennego. Dr hab. Eligiusz Małolepszy ukazał *Kulturę fizyczną i turystykę w działalności Wiejskich Uniwersytetów Ludowych w II Rzeczypospolitej*. W programach kursów Wiejskich Uniwersytetów Ludowych w Polsce międzywojennej wiele uwagi przywiązywano do działalności w ramach poszczególnych form uczestnictwa w kulturze fizycznej, jak również w turystyce. Dr Teresa Drozdek-Małolepsza przedstawiła *Sport kobiet w Polsce w świetle czasopisma „Przegląd Sportowy” (1926)*. W latach dwudziestych XX w. nastąpił w Polsce rozwój struktur organizacyjnych i wzrastał poziom sportu kobiet. W kolejnym wystąpieniu dr Maciej Baraniak przybliżył *Zarys historii sportu mniejszości żydowskiej w Polsce w okresie dwudziestolecia międzywojennego*. Dr Sławomir Dorocki oraz mgr Paweł Brzegowy (UP Kraków) wygłosili referat nt. *Zarys działalności sportowo-turystycznej w Krynicy Zdroju po roku 1918 i jej wpływ na kształtowanie się uzdrowiskowego klastra turystycznego*, natomiast mgr Kamil Potruski (UW Warszawa) *Zagospodarowanie turystyczne Warszawy i okolic w okresie międzywojennym*. Jedyнным wystąpieniem odnoszącym się do okresu II wojny światowej był referat dr. Wiesława Pięty (AJD Częstochowa) nt. *Tenis stołowy w czasie II wojny światowej na dawnych ziemiach II RP i w obozach jenieckich*.

Na konferencji zaprezentowano także prace poruszające problematykę kultury fizycznej i turystyki w okresie Polski Ludowej oraz Polski w okresie transformacji ustrojowej (po 1989 r.). Mgr Fryderyk Sosnowski (AJD Częstochowa) ukazał *Piśmiennictwo z zakresu turystyki i rekreacji w Polsce w dekadzie Edwarda Gierka*. Referat mgr. Arkadiusza Płomińskiego (AJD Częstochowa) dotyczył problematyki *Sportu w szkolnictwie w województwie sieradzkim w latach 1975–1998*. W dwóch kolejnych referatach przybliżono działalność Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe. Dr Rafał Szubert (AWF Poznań) ukazał *Ludowe Zespoły Sportowe w Południowej Wielkopolsce w latach 1946–1989*, natomiast wystąpienie dr. Daniela Bakoty, dr. hab. Eligiusza Małolepszego, mgr. Arkadiusza Płomińskiego dotyczyło problematyki *Sportu w działalności Śląskiego Wojewódzkiego Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Katowicach w latach 1999–2013*.

Obradom kolejnej sekcji – historii, organizacji i zarządzania sportu – przewodniczyli dr Agnieszka Zalewska-Meler i dr Joanna Femiak. Dr Jerzy Chełmecki (AWF Warszawa) poruszył zagadnienie *Społecznych uwarunkowań powoływania stowarzyszeń sportowych w Warszawie na przełomie XIX i XX w.* Przybliżył podstawy prawne powstawania w Warszawie stowarzyszeń sportowych w okresie zaborów. W kolejnych wystąpieniach mówcy przedstawili następujące referaty: dr Barbara Pędraszewska-Sołtys (AWF Warszawa), *Imprezy*

sportowe dla młodzieży elementem promocji sportu masowego; dr Gabriel Szajna (UR), *Motywy i uwarunkowania wyboru szermierki przez polskich szpadzistów*; dr Andrzej Smoleń (AWF Warszawa), *Ocena kondycji finansowej zawodowych klubów piłki nożnej w Polsce na podstawie modeli dyskryminacyjnych*; mgr Paweł Zembura (AWF Warszawa), *Przywiązywanie kibica do podmiotów sportu jako mediator relacji pomiędzy motywami a chęcią konsumpcji sportu*.

Sekcję pedagogiki sportu prowadzili dr hab. Jacek Wilczyński i dr hab. Maciej Luczak. Wygłoszone referaty w sekcji odnosiły się nie tylko do pedagogiki sportu, lecz także pedagogiki innych form uczestnictwa w kulturze fizycznej, m.in.: dr Agnieszka Smrokowska-Reichmann (AWF Kraków) przedstawiła referat pt. *Pedagogika przeżyć z osobami niepełnosprawnymi intelektualnie w perspektywie aksjologicznej*; mgr Katarzyna Kąkol (AWF Kraków) wygłosiła pracę nt. *Miejsce edukacji przygotowawczej w naukach o kulturze fizycznej*; dr hab. Marta Koszczyk (AWF Wrocław) i prof. dr hab. Tadeusz Koszczyk (AWF Wrocław) zaprezentowali referat pt. *Edukacja fizyczna ucznia późnej dorosłości a jego tożsamość cielesna*. Z kolei dr Piotr Łapiński (CZSW) zaprezentował pracę pt. *Resocjalizacyjna przydatność zajęć z obszaru turystyki w opinii wychowawców penitencjarnych*.

Najliczniejszą – w trakcie obrad konferencji – była sekcja socjologii sportu. Uczestnicy sekcji wygłosili 19 referatów. Przewodniczącymi sekcji socjologii sportu byli m.in. dr Jerzy Chelmecki, dr Joanna Poczta (AWF Poznań), dr hab. Zygmunt Kruczek, dr Jakub Mosh, dr Katarzyna Myśliwska, dr Katarzyna Salamonska-Krakowska, dr Agnieszka Smrokowska-Reichmann i dr Anna Ostrowska-Tryzno (AWF Warszawa). Część wygłoszonych referatów odnosiła się do zagadnień aktywności sportowej. Dr hab. Tadeusz Huciński zaprezentował pracę *IMOPEKSIS – psychospołeczna metoda wzajemnych oddziaływań doskonalenia i kształcenia zawodnika oraz zespołu w koszykówce*; Katarzyna Bieniek i dr hab. Jacek Wilczyński przedstawili referat pt. *Oceny postawy ciała juniorów reprezentacji Polski w piłce ręcznej*; dr Małgorzata Tomecka w swoim wystąpieniu odniosła się do *Rywalizacji sportowej w świetle wartości społecznych*; dr Jacek Olszewski-Strzyżowski i dr Remigiusz Drożdż ukazali pracę *Wpływ aktywności fizycznej na styl życia maratończyków*; wystąpienie dra Tomasza Bohdana (PO) odnosiło się do przedstawienia postaci *Juliusza Steckiego – legendy opolskiego dziennikarstwa sportowego*.

Osobna grupa referatów dotyczyła różnych aspektów turystyki. Dr Matylda Siwek przedstawiła pracę pt. *Cele, motywy oraz wartości realizowane poprzez turystykę przyjazdową do Krakowa w drugiej połowie XIX w. i początkach XX w.*; dr Joanna Poczta w wygłoszonym referacie ukazała *Wpływ eventów sportowych na rozwój turystyki w regionie*; Przedstawiciele AWF w Krakowie – mgr Patrycja Czech i dr hab. Zygmunt Kruczek wygłosili referat pt. *Formy kształcenia i certyfikacji animatorów czasu wolnego w kontekście sektorowej ramy kwalifikacji w turystyce*. Problematyka *Społecznych wartości zamków na Wyżynie Kra-*

kowsko-Częstochowskiej w kontekście rozwoju krajoznawstwa i turystyki podniesiona została w wystąpieniu Dominika Ciarkowskiego (UE w Krakowie). Dr Joanna Poczta i mgr Ewa Malchrowicz-Moško (AWF Poznań) w wygłoszonym referacie odniosły się do zagadnienia *Turystyki sportowej na obszarach wiejskich – nisza do zagospodarowania*. Z kolei dr Bartosz Szczechowicz (AWF Kraków) odniósł się w referacie do *Identyfikacji wartości społecznych sportu poprzez badanie znaczeń i konsumenckich ocen imprez turystycznych – aspekty metodologiczne*. W ramach obrad sekcji wygłoszono dwa referaty odnoszące się do problematyki aktywności sportowej osób niepełnosprawnych. Dr Jakub Niedbalski (UŁ) przedstawił pracę nt. *W kierunku urzeczywistniania idei integracji osób niepełnosprawnych – rola sportu w przeciwdziałaniu wykluczeniu i społecznej marginalizacji*, natomiast mgr Anna Szczygielska-Babiuch i Agnieszka Stopa (AWF Kraków) referat nt. *Bariery do podejmowania aktywności przez osoby niepełnosprawne na przykładzie narciarstwa alpejskiego*. Cztery referaty dotyczyły problematyki aktywności sportowo-rekreacyjnej oraz stylu życia. Problematykę *Aktywności sportowo-rekreacyjnej jako wartości w spektrum zajęć wolnoczasowych młodzieży szkolnej wybranych krajów alpejskich* przedstawił dr Zygmunt Sawicki; dr Katarzyna Myśliwska (AWF Kraków) zaprezentowała referat nt. *Wskaźniki aktywności sportowo-rekreacyjnej*. W dwóch kolejnych wystąpieniach, prof. dr hab. Józef Bergier (PSWPJPII) ukazał *Aktywność fizyczną i odżywianie w stylu życia studentów Ukrainy*, natomiast dr Jakub Ryszard Stempień (UM w Łodzi), *Jogging w Polsce – między rozrywką, modą a stylem życia*. Ponadto w sekcji zaprezentowała referat mgr Patrycja Czech (AWF Kraków) nt. *Wiedza, umiejętności, kwalifikacje animatora czasu wolnego w świetle teorii i praktyki* oraz dr Anna Ostrowska-Tryzno (AWF Warszawa) pracę pt. *Czas wolny przedsiębiorców i kadry zarządzającej w Polsce*.

W programie konferencji organizatorzy zaplanowali dwie wycieczki, których celem było zwiedzanie miasta Krakowa (w oparciu o dwie ścieżki tematyczne). Część uczestników konferencji, pod kierunkiem dr Kazimierzy Orzechowskiej-Kowalskiej, odbyła wycieczkę „Śladami miejsc chrześcijańskich i żydowskich po krakowskim Kazimierzu”; natomiast druga grupa – pod kierunkiem dr. Artura Kurka – odbyła wycieczkę „Błonia krakowskie – centrum rozwoju sportu i rekreacji w Krakowie i w Polsce. Spacer śladami historii”.

Efektom obrad IV Konferencji PTNSS będzie monografia zawierająca najlepsze prace uczestników konferencji. Kolejna – V Konferencja PTNSS nt. „Sport i turystyka w świetle nauk społecznych: historia, stan obecny i wyzwania”, zostanie zorganizowana przez PTNSS i Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie (Zakład Humanistycznych i Teoretycznych Podstaw Kultury Fizycznej i Turystyki i Zakład Praktyki Wychowania Fizycznego i Sportu) w dniach 7–9 września 2015 r. Odbędzie się ona w Złotym Potoku koło Częstochowy. W imieniu organizatorów serdecznie zapraszam do wzięcia udziału w konferencji.

Eligiusz MAŁOLEPSZY
Daniel BAKOTA

Jubileusz 10-lecia Instytutu Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie (2004–2014)

Początki kształcenia kadr w zakresie kultury fizycznej w Akademii im. Jana Długosza (AJD) w Częstochowie sięgają 1985 r. W roku akademickim 1985/1986 na Wydziale Humanistyczno-Pedagogicznym powołano 3-letni fakultet wychowania fizycznego – jako specjalność dodatkową dla studentów studiów stacjonarnych. Należy zaznaczyć, iż ta forma kształcenia uruchomiona została z inicjatywy Zakładu Biomedycznych Podstaw Rozwoju i Wychowania.

W 1989 r., z inicjatywy prof. dr. hab. Wiesława Pilisa, powstał Zakład Kultury Fizycznej (ZKF). W zakresie działalności Zakładu, w roku akademickim 1989/1990 uruchomiono studia na kierunku pedagogika ze specjalnością wychowanie fizyczne (WF). Pierwsi absolwenci kierunku ukończyli studia w roku akademickim 1994/1995. Ta forma kształcenia – przede wszystkim nauczycieli wychowania fizycznego – została zakończona w roku akademickim 2010/2011. Mury AJD opuścili ostatni absolwenci pedagogiki ze specjalnością WF.

Zgodnie z zarządzeniem wewnętrznym R0210/1/2004 JM Rektora Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie (poprzednia nazwa AJD) z dnia 9 stycznia 2004 r. nastąpiła zmiana w strukturze Wydziału Pedagogicznego (ZKF wchodził w skład Wydziału Pedagogicznego), która weszła w życie w dniu 23 lutego 2004 r. (począwszy od semestru letniego roku akademickiego 2003/2004). Zakład Kultury Fizycznej został przekształcony w Instytut Kultury Fizycznej (IKF). Dyrektorem IKF został prof. dr. hab. W. Pilis. W strukturze IKF funkcjonowały trzy zakłady: Zakład Teoretycznych Podstaw Kultury Fizycznej, Zakład Nauk Biologicznych i Medycznych oraz Zakład Praktyki Wychowania Fizycznego i Sportu.

Z inicjatywy pracowników IKF, w roku akademickim 2006/2007 uruchomiono studia niestacjonarne I stopnia (3-letnie) na kierunku wychowanie fizycz-

ne. Począwszy od roku akademickiego 2007/2008, realizowano studia w trybie stacjonarnym i niestacjonarnym. W ramach kształcenia na specjalności nauczycielskiej studenci kierunku wychowanie fizyczne mogli wybrać specjalności: pedagogika wczesnoszkolna, przyroda oraz wiedza o społeczeństwie. Pierwsi absolwenci tego kierunku ukończyli studia w roku akademickim 2009/2010. W kolejnym roku akademickim – 2010/2011 – studia licencjackie na kierunku wychowanie fizyczne ukończyło 79 osób.

W roku akademickim 2010/2011 w ramach IKF uruchomiono studia stacjonarne i niestacjonarne II stopnia (2-letnie – magisterskie) na kierunku wychowanie fizyczne oraz studia stacjonarne I stopnia (3-letnie) na kierunku turystyka i rekreacja. Począwszy od semestru letniego roku akademickiego 2010/2011, dla studentów II stopnia na kierunku wychowanie fizyczne obok specjalności nauczycielskiej uruchomiono specjalność instruktor sportu. Studenci kierunku turystyka i rekreacja w toku studiów mogą w ofercie kształcenia skorzystać z następujących specjalności: obsługa ruchu turystycznego, odnowa psychosomatyczna i instruktor rekreacji ruchowej. W roku akademickim 2014/2015 uruchomiono kolejny kierunek studiów I stopnia (3-letnie) – fizjoterapię.

W marcu 2011 r. podjęto decyzję o przekształceniu IKF w Instytut Kultury Fizycznej i Turystyki (IKFiT). W ramach IKFiT działały następujące zakłady: Zakład Humanistycznych i Teoretycznych Podstaw Kultury Fizycznej i Turystyki, Zakład Nauk Biologicznych i Medycznych, Zakład Praktyki Wychowania Fizycznego i Sportu oraz Zakład Turystyki i Rekreacji. Ostatnia zmiana w nazwie Instytutu nastąpiła od dnia 1 października 2014 r. Instytut Kultury Fizycznej i Turystyki został przekształcony w Instytut Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii (IWFTiF). W strukturze IWFTiF działają następujące jednostki: Zakład Humanistycznych i Teoretycznych Podstaw Kultury Fizycznej i Turystyki, Zakład Nauk Biologicznych i Medycznych, Zakład Praktyki Wychowania Fizycznego i Sportu, Zakład Turystyki i Rekreacji oraz Zakład Fizjoterapii. Oferta dydaktyczna IWFTiF obejmuje trzy kierunki studiów: *wychowanie fizyczne* (studia stacjonarne i niestacjonarne I i II stopnia), *turystyka i rekreacja* (studia stacjonarne i niestacjonarne I stopnia) oraz *fizjoterapia* (studia stacjonarne i niestacjonarne I stopnia).

Wieloletnim kierownikiem ZKF, a następnie dyrektorem IKF był prof. dr hab. W. Pilis. Od 1 września 2008 r. do października 2010 r. funkcję dyrektora pełnił dr Janusz Wojtyna, natomiast od listopada 2010 r. do 31 sierpnia 2014 r. funkcję tę sprawowała dr Joanna Rodziewicz-Gruhn. Z kolei od 1 września 2014 r. stanowisko dyrektora powierzono dr. hab. Jackowi Wąsikowi. Jego zastępcami zostali dr Cezary Michalski (ds. dydaktycznych) i dr Teresa Drozdek-Małołepsza (ds. nauki).

W IKF wg stanu na 2008 r. zatrudnionych było 12 pracowników naukowo-dydaktycznych. Trzy lata później (2011) w Instytucie zatrudnionych było 24 pracowników naukowo-dydaktycznych, w tym dwóch profesorów, siedmiu dok-

torów habilitowanych, dziesięciu doktorów i pięciu magistrów. Według stanu na 1 grudnia 2014 r. w IWFTiF zatrudnionych było 36 nauczycieli akademickich, w tym 22 w pełnym wymiarze czasu pracy (jeden profesor, dziewięciu doktorów habilitowanych, siedemnastu doktorów oraz dziewięciu magistrów).

Na bazę dydaktyczną IWFTiF składają się: sale dydaktyczne, laboratorium, sale seminaryjne, pracownie komputerowe, 2 sale sportowe (w tym sala specjalistyczna do podnoszenia ciężarów), pomieszczenia na pomoce dydaktyczne i sprzęt sportowy w budynku przy al. Armii Krajowej 13/15 oraz kompleks Akademickiego Centrum Sportowego (ACS) usytuowany przy ul. Zbierskiego 6, w skład którego wchodzi hale sportowe, sala aerobiku, sala fitness, sala do tenisa stołowego, siłownia, sala konferencyjna, sauna i gabinety odnowy biologicznej.

W IWFTiF prowadzone są badania naukowe w odniesieniu do różnych aspektów nauk o kulturze fizycznej. Badaniami naukowymi w zakresie dziejów kultury fizycznej i turystyki zajmują się: dr hab. prof. AJD Eligiusz Małolepszy, dr Daniel Bakota, dr Teresa Drozdek-Małolepsza, dr Artur Kita, dr Arkadiusz Płomiński, dr Leon Rak i mgr Krzysztof Kościański. Główne tematy badawcze w tym zakresie obejmują: dzieje kultury fizycznej i turystyki na wsi w Polsce do 1939 r. (tematyką tą zajmuje się dr hab. prof. AJD E. Małolepszy); wychowanie fizyczne i sport kobiet w Polsce w latach 1919–1939 (dr T. Drozdek-Małolepsza); dzieje Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Polsce i w krajach słowiańskich; sport i turystykę na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej (dr T. Drozdek-Małolepsza, dr hab. prof. AJD E. Małolepszy); dzieje narciarstwa w Polsce i na świecie (dr L. Rak); działalność Krajowego Zrzeszenia „Ludowe Zespoły Sportowe” (dr hab. prof. AJD E. Małolepszy, dr D. Bakota, dr A. Płomiński, dr A. Kita); dzieje piłki nożnej kobiet w Polsce do 2010 r. (dr A. Kita); dzieje kultury fizycznej i turystyki na ziemi częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej (dr hab. prof. AJD E. Małolepszy); dzieje kultury fizycznej i turystyki w województwie częstochowskim w latach 1975–1998 (dr D. Bakota); dzieje kultury fizycznej i turystyki w województwie sieradzkim w latach 1975–1998 (dr A. Płomiński). W Instytucie były też prowadzone badania naukowe odnoszące się do jakości kształcenia na kierunku wychowanie fizyczne w AJD; w zakresie teorii wychowania fizycznego (dr Teresa Banaszkiwicz, dr T. Drozdek-Małolepsza, dr C. Michalski).

Z zakresu nauk biologiczno-medycznych badania prowadzi m.in. zespół prof. dr. hab. W. Pilisa (należą do niego: dr Karol Pilis, dr C. Michalski, mgr Anna Pilis, mgr Michał Zych, mgr Krzysztof Stec, mgr Jakub Jelonek). Zespół zajmuje się adaptacją organizmu poddawanego treningowi siłowemu i wytrzymałościowemu z dokładną oceną stosowanej diety. Badania dotyczą także sportu wyczynowego na różnym poziomie przygotowania. Część badań odnosi się do osób otyłych i ujmuje znaczenie aktywności ruchowej i rodzaju stosowanej diety w niwelacji tej dysfunkcji organizmów badanych. Ponadto prowadzone badania określają zdolność wysiłkową, sprawność układu krążenia i oddychania, analizują jakość stosowanej diety oraz oceniają funkcje nerek.

Zainteresowania naukowe pracowników IWFTiF skupiają się również wokół takich problemów badawczych, jak: optymalizacja ruchów, poprawa efektywności techniki uderzeń, opis kinetyczny sztuk walki oraz inne aspekty dotyczące sztuk i sportów walki (dr hab. prof. AJD J. Wąsik); geografia, ochrona środowiska, turystyka i krajoznawstwo (dr hab. prof. AJD Mariusz Rzętała); obszary wiejskie jako obszary potencjalnie turystyczne, obszary górskie, polityka regionalna i lokalna, zagospodarowanie infrastrukturalne, produkt turystyczny obszaru, ekonomiczno-społeczne i przyrodnicze aspekty rozwoju miast i regionów (dr hab. prof. AJD Dorota Chudy-Hyski); pedagogika kultury fizycznej, profilaktyka społeczna oraz polityka publiczna i problematyka uzależnień dzieci i młodzieży (dr hab. prof. AJD Arkadiusz Marzec); rola czynników psychologicznych w terapii zespołów bólowych i rehabilitacji oraz w szeroko pojętym rozwoju człowieka, w funkcjonowaniu psychofizycznym i społecznym, w zdrowiu i chorobie (dr Dorota Ortenburger).

Od 1997 r. ukazuje się czasopismo naukowe „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna”. Dotychczas ukazało się XIII tomów czasopisma. W latach 1997–2013 było redagowane przez dr J. Rodziejewicz-Gruhn i dr. hab. prof. AJD E. Małolepszego. Począwszy od 2014 r. redaktorem naczelnym czasopisma został dr hab. prof. AJD E. Małolepszy. W 2012 r. czasopismo znalazło się na liście B Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (MNiSW). W wyniku ewaluacji czasopism za rok 2013 (w wykazie czasopism punktowanych MNiSW z 17 grudnia 2013 r.) uzyskało 4 punkty. Drugim czasopismem naukowym wydawanym w Instytucie jest „Physical Activity Review”, którego redaktorem naczelnym jest dr hab. prof. AJD J. Wąsik.

W Instytucie działają dwa studenckie koła (kluby) naukowe: Studenckie Koło Naukowe Fizjologii Stosowanej (powstało w 2009 r. z inicjatywy prof. dr. hab. W. Pilisa) i Studencki Klub Naukowo-Turystyczno-Krajoznawczy (SKNTK) „Voyage” (zebranie założycielskie odbyło się 15 grudnia 2011 r.). Inicjatorem powołania SKNTK „Voyage” był dr A. Kita.

Warto nadmienić, że studenci – głównie turystyki i rekreacji – uczestniczą w różnych wyjazdach mających charakter dydaktyczny, np. 18 października 2013 r. i 24 października 2014 r. uczestniczyli w Targach Turystycznych TOUR SALON w Poznaniu; w dniach 6–8 marca 2014 r. wzięli udział w Międzynarodowych Targach Turystycznych w Berlinie (oprócz uczestnictwa w targach studenci zobaczyli też najciekawsze zabytki Berlina, m.in. pozostałości muru berlińskiego, Bramę Brandenburską, Checkpoint Charlie, Aleksanderplatz, Reichstag i pałac w Charlottenburgu), a w dniach 19–23 listopada 2014 r. przebywali w Wilnie (oprócz uczestnictwa w III Międzynarodowej Konferencji Naukowej nt. „Geography: Science and Education” organizowanej przez Uniwersytet Pedagogiczny w Wilnie, studenci zwiedzili m.in. Wzgórze Giedymina z Basztą, Ratusz Wileński, Rynek Starego Miasta, Pałac Prezydencki, Ostrą Bramę z Kaplicą i cudownym obrazem Najświętszej Marii Panny – Matki Boskiej Miłosier-

nej, Litewskie Muzeum Narodowe i cmentarz na Rossie). Studenci turystyki i rekreacji uczestniczyli też i w innych wyjazdach, w ramach zajęć dydaktycznych. Byli m.in. w Sztolni Czarnego Pstrąga i Kopalni Srebra w Tarnowskich Górach (grudzień 2012 r.); w JuraParku w Krasiejowie (17 października 2013 r.); w Agrogospodarstwie „Pod Skalką” w Przybynowie (maj 2014 r.); w Międzynarodowym Porcie Lotniczym w Krakowie-Balicach (27 listopada 2014 r.) i w Kopalni Soli w Wieliczce (5 grudnia 2014 r.).

Do najważniejszych sukcesów sportowych studentów AJD, odniesionych w latach 2004–2014, należy zaliczyć m.in.: wicemistrzostwo świata w Muay Thai Krzysztofa Ciecziury (2008 r.); złote medale Marty Jeż w mistrzostwach świata w racketlonie (2008–2010); brązowe medale Katarzyny Ostapskiej i Sandry Spyry w młodzieżowych mistrzostwach Europy w podnoszeniu ciężarów (2010 r.); mistrzostwo świata Aleksandry Nowak w taekwon-do ITF (2011 r.); dwukrotne drużynowe akademickie mistrzostwo Europy w tenisie stołowym kobiet (2008 i 2010 r.); wicemistrzostwo świata we freestyle football w kategorii routine Adriana Franca (2014 r.) oraz złoty medal Martyny Klekot w akademickich mistrzostwach świata w kolarstwie (lipiec 2014 r.). Na uwagę zasługuje również Jakub Błaszczkowski (student turystyki i rekreacji), który z „Borussią” Dortmund w sezonie 2012/2013 i 2013/2014 zdobył Superpuchar Niemiec, a w sezonie 2012/2013 awansował do finału Ligi Mistrzów. Sukcesem było też zdobycie w listopadzie 2014 r. złotego medalu na akademickich mistrzostwach świata w podnoszeniu ciężarów w Chiang Mai przez pracownika Instytutu – mgr. Łukasza Grełę.

Wybrane publikacje naukowe i dydaktyczne pracowników Instytutu Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii (autorstwo lub współautorstwo prac):

a) monografie

- Bakota D., *Sport w województwie częstochowskim w latach 1975–1998*, Częstochowa 2013, ss. 461.
- Chudy-Hyski D., *Uwarunkowania turystycznego kierunku rozwoju górskich obszarów wiejskich Polski*, „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich”, nr 1, Polska Akademia Nauk Oddział w Krakowie, Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi, Kraków 2009, ss. 309.
- Chudy-Hyski D., Ząbek S., *Business & SPA megatrend rynku turystycznego XXI wieku*, Katowice 2013, ss. 124.
- Chudy-Hyski D., Żemła M. (red.), *Turystyka bardziej przyjazna. Wybrane zagadnienia minimalizacji negatywnego wpływu turystyki na środowisko przyrodnicze. Skrypt*, Katowice 2013, ss. 250.

- Drozdek-Małolepsza T. (red.), *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Częstochowie w latach 1906–2006*, Częstochowa 2009, ss. 165.
- Drozdek-Małolepsza T. (red.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce. Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w.*, t. 1, Częstochowa 2011, ss. 335.
- Drozdek-Małolepsza T., Rodziewicz-Gruhn J. (red.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce. Kultura fizyczna i turystyka w Polsce w latach 1989–2010. Teoretyczne i praktyczne uwarunkowania kultury fizycznej i turystyki*, t. 2, Częstochowa 2011, ss. 257.
- Karpuszenko E., Marzec A., *Sport w resocjalizacji nieletnich*, Częstochowa 2008, ss. 140.
- Kita A., *Geneza i rozwój piłki nożnej kobiet w Polsce do 2010 roku*, Tarnowskie Góry 2014, ss. 464.
- Kita A., *Uczniowski Klub Sportowy „GOL” Częstochowa. Geneza i rozwój kobiecej drużyny piłkarskiej (1996–2008)*, Muzeum Częstochowskie 2010, ss. 189.
- Ortenburger D., *Psychofizjologiczne uwarunkowania bólu i jego leczenie*, wyd. II rozszerzone i zmodyfikowane, Częstochowa 2003, ss. 223.
- Ortenburger D., *Czynniki psychologiczne w bólu przewlekłym*, Częstochowa 2008, ss. 236.
- Małolepszy E., *Kultura fizyczna i przysposobienie wojskowe w Częstochowie i w powiecie częstochowskim w latach 1918–1939*, Częstochowa 1996, ss. 163.
- Małolepszy E., Pawluczuk Z. (red.), *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867–1997*, Częstochowa 2001, ss. 300.
- Małolepszy E., *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 2004, ss. 244.
- Małolepszy E., Sętowski J. (red.), *Działalność Szkolnego Związku Sportowego w Częstochowie w latach 1953–2003*, Częstochowa 2006, ss. 233.
- Marzec A., Grochulska M., Pluskota M., *Zrozumieć wykluczenie społeczne*, Warszawa 2014, ss. 193.
- Marzec A., Karpuszenko E., Motow-Czyż M., *Inclusion – Oriented activities to support the excluded: Polish and Slovak dimensions*, Warszawa 2012, ss. 277.
- Marzec A., *Prevention care social recovery in 21st century*, Warszawa 2008, ss. 109.
- Rak L., Małolepszy E. (red.), *Narciarstwo polskie 1888–2008*, Jasło 2009, ss. 181.
- Rak L. (red.), *Sporty zimowe w tradycji polskiej kultury fizycznej*, Częstochowa 2011, ss. 202.
- Rzętała M., *Funkcjonowanie zbiorników wodnych oraz przebieg procesów limnicznych w warunkach zróżnicowanej antropopresji na przykładzie regionu górnośląskiego*, Katowice 2008, ss. 172.

b) artykuły w czasopismach naukowych

- Bakota D., *Turystyka w województwie częstochowskim w latach 1975–1998 (na przykładzie wybranych towarzystw i organizacji sportowych, społecznych*

- i młodzieżowych*), „Zeszyty Naukowe Almajer Szkoła Wyższa z siedzibą w Warszawie”, nr 2(71), Warszawa 2014, s. 147–164.
- Bakota D., *Wychowanie fizyczne i sport w szkolnictwie w województwie częstochowskim w latach 1975–1998*, [w:] K. Rędziński, M. Łapot (red.), „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Seria: Pedagogika”, t. 21, Częstochowa 2012, s. 525–535.
- Bakota D., *Działalność Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego i Polskiego Towarzystwa Schronisk Młodzieżowych na polu turystyki szkolnej w województwie częstochowskim w latach 1975–1998*, [w:] D. Umiasłowska (red.), „Aktywność Ruchowa Ludzi w Różnym Wieku”, nr 1–4(17–20), Szczecin 2013, s. 13–20.
- Drozdek-Małolepsza T., *Women’s Word Games (1922–1934)*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna”, t. 13, nr 1, Częstochowa 2014, s. 59–73.
- Jaguś A., Rzętała M.A., Rzętała M., *Water storage possibilities in Lake Baikal and in reservoirs impounded by the dams of the Angara River cascade*, *Environ. Earth Sci.* 2014, s. 1–8.
- Grieb P., Kłapcińska B., Smol E., Pilis T., Pilis W., Sadowska-Krepa E., Sobczak A., Bartoszewicz Z., Neuman J., Stańczak K., Langfort J., *Long-term consumption of a carbohydrate-restricted diet does not include deleterious metabolic effects*, „Nutrition Research” 2008, nr 28, s. 825–833.
- Kita A., *Geneza i rozwój Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu w latach 1974–2012*, [w:] J. Rodziewicz-Gruhn, E. Małolepszy (red.), „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Seria: Kultura Fizyczna”, z. 11, Częstochowa 2012, s. 53–65.
- Langfort J., Czarnkowski D., Pilis W., Wójcik B., Górski J., *Effect of various types of exercise training on 5’-Nucleotidase and Adenosine Deaminase activities in rat heart: influence of a single bout of endurance exercise*, „Biochem. Mol. Med.” 1996, nr 59, s. 29–32.
- Małolepszy E., Drozdek-Małolepsza T., *Kultura fizyczna i turystyka w województwie poleskim w latach 1921–1939. Zarys problematyki*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 2014, nr 41, s. 126–142.
- Małolepszy E., Płomiński A., *Sport i turystyka w działalności Świętokrzyskiego Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w latach 1999–2012*, „Zeszyty Naukowe Almajer Szkoła Wyższa z siedzibą w Warszawie”, nr 2 (71), Warszawa 2014, s. 197–212.
- Małolepszy E., Płomiński A., *Kultura fizyczna i turystyka w szkołach rolniczych oraz w działalności Wiejskich Uniwersytetów Ludowych w II Rzeczypospolitej*, [w:] K. Rędziński, M. Łapot (red.), „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Seria: Pedagogika”, t. 22, Częstochowa 2013, s. 467–477.

- Marzec A., *Role of family in establishment of recreational behaviour patterns in children and young people*, „Family Pedagogy” 2014, nr 4, s. 105–117.
- Niewiadomski W., Pilis W., Laskowska D., Gąsiorowska A., Cybulski G., *Effects of a brief Valsalva manoeuvre on hemodynamic response to strength exercises*, „Clin. Physiol. Funct. Imaging” 2012, nr 32, s. 145–157.
- Niewiadomski W., Pilis A., Kwiatkowska D., Gąsiorowska A., Cybulski G., Strasz A., Charzewski J., Langfort J., *Hemodynamic effects of strength exercise*, „J. Hum. Kinetics” 2007, nr 18, s. 45–62.
- Niewiadomski W., Pilis A., Strasz A., Laskowska D., Gąsiorowska A., Pilis K., Cybulski G., *In aged men, central vessel transmural pressure is reduced by brief Valsalva manoeuvre during strength exercise*, „Clin. Physiol. Imaging” 2014, May; nr 34 (3), s. 191–198.
- Ortenburger D., *Biopsychospołeczny model leczenia bólu. Gdy medycznym sposobom towarzyszy psychoterapia i pomoc psychologiczna*, „Rehabilitacja Medyczna” 2011, nr 15 (4), s. 35–44.
- Pilis A., Pilis K., Michalski C., Jelonek J., Pilis W., *Ocena sposobu żywienia i stanu odżywienia członków kadry narodowej w podnoszeniu ciężarów i studentów wychowania fizycznego*, „Żywnienie Człowieka i Metabolizm” 2011, nr 4 (39), s. 225–236.
- Pilis K., Jelonek J., Pilis A., Michalski C., Pilis W., Mizera K., *Sposób żywienia członków Polskiej Kadry Narodowej w chodzie sportowym – krótkie doniesienie*, „Medycyna Sportowa” (Polish Journal of Sports Medicine), 2013, nr 29 (1), s. 63–71.
- Pilis K., Michalski C., Zych M., Pilis A., Jelonek J., Kaczmarzyk A., Pilis W., *A nutritional evaluation of dietary behaviour in various professional sports*, „Rocz. Państw. Zakł. Hig.” 2014, nr 65 (3), s. 227–234.
- Pilis W., Langfort J., Piłśniak A., Pyzik M., Błasiak M., *Plasma lactate dehydrogenase and creatine kinase after anaerobic exercise*, „Int. J. Sports Med.” 1988, nr 9 (2), s. 102–103.
- Pilis W., Stec K., Zych M., Pilis A., *Health benefits and risk associated with adopting of vegetarian diet*, „Rocz. Państw. Zakł. Hig.” 2014, nr 65 (1), s. 9–14.
- Pilis W., Zarzeczny R., Langfort J., Kaciuba-Uściłko H., Nazar K., Wojtyna J., *Anaerobic threshold in rats*, „Comp. Biochem. Physiol.” 1993, nr 106A, s. 285–289.
- Płomiński A., *Działalność Wojewódzkiego Zrzeszenia Sportowego Spółdzielczości Pracy „Start” w Sieradzu w latach 1976–1992*, [w:] D. Umiastowska (red.), „Aktywność Ruchowa Ludzi w Różnym Wieku”, nr 1–4(17–20), Szczecin 2013, s. 67–76.
- Płomiński A., Małolepszy E., *Tourism in the Activities of the Association of Popular Sports and Athletics Clubs in the Macro-region of Łódź in the years 1975 – 1998. An Outline*, „Scientific Review of Physical Culture”, vol. 3, no. 2, Rzeszów 2013, s. 271–290.

- Płomiński A., Bakota D., *Wybrane uwarunkowania rozwoju kultury fizycznej w województwie sieradzkim w latach 1975–1998*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Seria: Kultura Fizyczna”, t. 13, nr 1, Częstochowa 2014, s. 125–138.
- Rzętała M., *Ocena znaczenia turystyczno-rekreacyjnego zbiorników wodnych (na przykładzie regionu górnośląsko-strawskiego)*, [w:] *Kształtowanie środowiska geograficznego i ochrona przyrody na obszarach uprzemysłowionych i zurbanizowanych*, nr 39, Katowice – Sosnowiec 2008, s. 94–105.
- Wąsik J., *The structure of the roundhouse kick on the example of a European Champion of taekwon-do*, „Archives of Budo” 2010, nr 6 (4), s. 211–216.
- Wąsik J., *Kinematic analysis of the side kick in taekwon-do*, „Acta of Bioengineering and Biomechanics” 2011, nr 13 (4), s. 71–75.
- Wąsik J., *Kinematics and kinetics of taekwon-do side kick*, „Journal of Human Kinetics” 2011, nr 30, s. 13–20.
- Wąsik J., *The structure and influence of different flying high front kick techniques on the achieved height on the example of taekwon-do athletes*, „Archives of Budo” 2012, nr 8 (1), s. 45–50.
- Wąsik J., Shan G., *Factors influencing the effectiveness of axe kick in taekwon-do*, „Archives of Budo” 2014, nr 10, s. 29–36.
- Zarzewny R., Kłapcińska B., Wąs R., Pilis K., Manowska B., Pilis W., *Wydolność fizyczna I-ligowych piłkarzy nożnych w różnych okresach treningowych*, „Medycyna Sportowa” 2007, nr 2 (6), s. 95–98.

c) publikacje jako rozdziały w monografii

- Chudy-Hyski D., *Relacje pomiędzy turystyką a środowiskiem*, [w:] D. Chudy-Hyski i M. Żemła (red.), *Turystyka bardziej przyjazna. Wybrane zagadnienia minimalizacji negatywnego wpływu turystyki na środowisko przyrodnicze*. Skrypt, Katowice 2013, s. 9–38.
- Chudy-Hyski D., *Development trends of modern hospitality*, [w:] *Демидовские чтения – Тула, 2013: Экономика и образование*, Материалы ежегодной научно-практической конференции с международным участием (27 сентября 2013 г.), Тульский институт управления и бизнеса им. Н.Д. Демидова, Тула, Россия 2013, s. 339–343.
- Chudy-Hyski D., *Tourist clusters as a form of cooperation and competition*, [w:] *Works of the international scientific-practical conference „Auezov Readings – 12: The role of regional university in science, education and culture innovative directions development”*. Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, M. Auezov South Kazakhstan State University, Шымкент 2014, s. 134–136.
- Chudy-Hyski D., Крутиков В.К., Зайцев Ю.В., *Государственная поддержка туризма: положительная практика польши*, [w:] *Национальная инновационная система: лучшие региональные практики*, Материалы

второй заочной научно-практической конференции с международным участием (30–30 мая 2014 года), Под редакцией В.К. Крутиков, Негосударственное Образовательное Учреждение Высшего Профессионального Образования Институт Управления, бизнеса и Технологий, Калуга 2014, s. 88–94.

Drozdek-Małołepsza T., *Women's Sports in National Minorities in Poland in the Years 1919–1939*, [w:] T. Jurek, S. Wassong (eds.), *Transnational Aspects of European Sport History*, Gorzów Wlkp. 2009, s. 249–261.

Kita A., *Uwarunkowania prawno – organizacyjne rozwoju piłki nożnej kobiet w Polsce (1981–2010)*, [w:] L. Nowak, P. Pieczyński, R. Urban (red.), *Kultura fizyczna w Polsce Ludowej i w Trzeciej Rzeczypospolitej*, Gorzów Wlkp. 2012, s. 291–302.

Kita A., *Zarys dziejów piłki nożnej kobiet na świecie do 2009 roku*, [w:] E. Widadawska, K. Kowal (red.), *Wielowymiarowość i perspektywy nauki za progiem XXI wieku*, cz. 3: *Na ścieżkach historii*, rozdz. 3: *Z dziejów kultury fizycznej*, Częstochowa 2012, s. 135–152.

Małołepszy E., *The Policy of the Government of the Second Republic of Poland as Regards Physical Training and Sports Practiced by the Population Living in the Country*, [w:] G. Gori, T. Terret (eds.), „Sport and Education in History”, Vol. 12, Sankt Augustin 2005, s. 330–333.

Ortenburger D., Szerla M., *The problem of disability in the course of chronic pain syndrome from the pain syndrome from the physician's and the psychologist's perspectives*, [w:] K. Janowski, S. Steuden (red.), *Biopsychosocial aspects of health and disease*, Vol. 1, Lublin 2009, s. 139–146.

Ortenburger D., *Psychoterapia osób cierpiących z powodu bólu*, [w:] L. Grzesiuk, H. Suszek (red.), *Psychoterapia. Problemy pacjentów*, t. 5, Warszawa 2011, s. 203–230.

Rak L., *Zasięg społeczny narciarstwa w Polsce w latach 1919–1939*, [w:] D. Dudek (red.), *Polska kultura fizyczna i turystyka w czasach zaborów i II RP*, Kraków 2009, s. 251–264.

Rak L., *The European ski expert contribution to development of Polish skiing to 1939*, [w:] T. Jurek, S. Wassong (eds.), *Transnational Aspects of European Sport History*, Gorzów Wlkp. 2009, s. 230–237.

Rak L., *Uwarunkowania organizacyjne i personalne reaktywacji i działalności Polskiego Związku Narciarskiego w latach 1945–1948*, [w:] L. Nowak, R. Urban (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, Gorzów Wlkp. 2014, s. 261–270.

d) prace dydaktyczne

Berezińska D., Kita A., Małołepszy E., *Historia architektury i sztuki. Przewodnik bibliograficzny dla studentów kierunku turystyka i rekreacja oraz studentów kierunków artystycznych*, Częstochowa 2012, ss. 46.

-
- Drozdek-Małolepsza T., Płomiński A., Małolepszy E., *Przewodnik bibliograficzny z dziejów turystyki i rekreacji (Świat, Europa i Polska)*, Częstochowa 2013, ss. 63.
- Głazyrina L., Rak L., Bakota D., *Piłka ręczna – podręcznik dla studentów kierunku wychowanie fizyczne*, Mińsk 2010, ss. 72.
- Jaguś A., Rzętała M., *Kształcenie terenowe w zakresie geografii i ochrony środowiska (na przykładzie Pienin)*, Bielsko-Biała – Sosnowiec 2009, ss. 212.
- Małolepszy E., Płomiński A., Bakota D., *Podstawy turystyki. Przewodnik bibliograficzny dla studentów*, Częstochowa 2013, ss. 41.
- Rzętała M., Jaguś A., *Polskie akweny i wodospady* (zdjęcia: Agnieszka i Włodek Bilińscy), Katowice 2008, ss. 64.

INFORMACJE DLA AUTORÓW

1. „Prace Naukowe AJD w Częstochowie. Kultura Fizyczna” ukazują się jako półrocznik. Publikacje powinny dotyczyć problemów badawczych, którymi zajmują się nauki o kulturze fizycznej (historia, teoria i socjologia kultury fizycznej, problemy rozwoju fizycznego, sprawności i wydolności fizycznej, turystyki i rekreacji, zdrowia i edukacji prozdrowotnej).
2. Publikujemy prace eksperymentalne, przeglądowe, doniesienia i artykuły polemiczne – w języku polskim i językach obcych, po uzyskaniu pozytywnej recenzji.
3. Procedura recenzowania materiałów autorskich publikowanych w „Pracach Naukowych Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” jest dostosowana do wytycznych MNiSW „Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce” oraz „Kodeksu etyki pracownika naukowego”. Pierwszym etapem recenzowania nadesłanych prac jest recenzja wstępna dokonywana przez Redakcję czasopisma. Na tym etapie praca poddawana jest ocenie pod względem jej zgodności z profilem czasopisma, zachowania wymogów redakcyjnych obowiązujących w wydawnictwie oraz ogólnej poprawności językowej. Tekst spełniający wymogi recenzji wstępnej otrzymuje kod identyfikacyjny i zostaje skierowany do dwóch recenzentów będących specjalistami z zakresu nauk o kulturze fizycznej. Zgodnie z zasadą „double-blind review process”, recenzenci, jak i autorzy, pozostają wobec siebie anonimowi. Recenzenci swoją opinię o pracy przedstawiają, wypełniając formularz recenzji.
4. Redakcja „Kultury Fizycznej”, dbając o rzetelność w nauce, wdraża zapory „ghostwriting” oraz „guest authorship”. Autorzy są zobowiązani do przedstawienia oświadczenia dotyczącego rzetelności nadesłanych prac, a w przypadku artykułów opracowanych przez kilku autorów – do ujawnienia wkładu poszczególnych osób w powstanie pracy. Wszelkie wykryte przypadki nierzetelności naukowej będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.).
5. Autor artykułu jest zobowiązany poinformować Redakcję o źródłach finansowania publikacji, jeżeli nadesłana praca powstała dzięki dofinansowaniu instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń lub innych podmiotów („financial disclosure”).
6. Objętość nadsyłanych tekstów nie może przekraczać 15 stron (w tym tabele, wykresy, przypisy, bibliografia). Dokument powinien być napisany w formacie A4 standardowego maszynopisu (1800 znaków na stronie, marginesy: górny i dolny – 25 mm, lewy – 35 mm). Zaleca się stosowanie kroju Times New Roman, 12 punktów, odstęp 1,5 wiersza.
7. Pracę należy przesłać w wersji elektronicznej w edytorze Word 6.0 lub Word 7.0 (w formacie doc) z dwoma egzemplarzami wydruku. Praca powinna zawierać: a) imię i nazwisko autora lub autorów; b) tytuł naukowy oraz afiliację; c) tytuł publikacji; d) streszczenie pracy; e) słowa kluczowe pracy; f) dodatkowo w języku angielskim: tytuł pracy, streszczenie, słowa kluczowe ($\frac{1}{2}$ strony); 7) adres kontaktowy, nr telefonu, e-mail.
8. W razie umieszczenia w pracy rycin, tabel itp. pochodzących z opracowań zamieszczanych w innych czasopismach lub publikacjach książkowych, autor ma obowiązek uzyskania zgody na ich wykorzystanie.

9. Tabele i materiał ilustracyjny (ryciny, wykresy, fotografie) należy zamieścić w osobnych plikach i dokładnie opisać. Miejsca ich wstawienia zaznaczyć na prawym marginesie wydruku tekstu.
- a) Stopień pisma w tabeli powinien wynosić 9 p, zaś szerokość tabeli nie może przekraczać 125 mm. Nie stosuje się innego formatowania tabeli niż siatka. Tytuł umieszcza się nad tabelą. Przypisy do tabeli umieszcza się bezpośrednio pod nią. W tabeli nie zostawia się pustych rubryk.
- Obowiązują następujące znaki umowne:
- pauza (—) – zjawisko nie występuje,
zero (0) – zjawisko istnieje, jednakże w ilościach mniejszych od liczb, które mogą być wyraźnie uwidocznionymi w tabeli znakami cyfrowymi,
kropka (.) – zupełny brak informacji lub brak informacji wiarygodnych,
znak x – wypełnienie rubryki ze względu na układ tabeli jest niemożliwe lub niecelowe,
„w tym” – oznacza, że nie podaje się wszystkich składników sumy.
- b) Wykresy należy sporządzać za pomocą programów Microsoft Office (Excel, Microsoft Graph). Szerokość wykresu nie może przekraczać 125 mm. Numer i tytuł wykresu zapisuje się nad wykresem. Wykresy sporządzane innymi programami i wklejane jako rysunki muszą spełniać następujące kryteria:
- minimalna rozdzielczość to 300 dpi,
 - dane i opisy zamieszczone na wykresie muszą być zapisane Times New Roman w stopniu 9 p.,
 - nie należy projektować trójwymiarowych wykresów, które będą nieczytelne; zaleca się wykresy czarno-białe (desenie), jednowymiarowe,
 - nie stosuje się obramowań pola wykresu ani obramowań legendy,
 - nie stosuje się tła innego niż białe,
 - nie powtarza się tytułu wykresu ani zapisu „Źródło:...” na obszarze kreślenia.
- c) Wielkość ilustracji musi być dostosowana do formatu B5. Minimalna rozdzielczość ilustracji to 300 dpi.
10. Zasady opisów bibliograficznych:
- a) W części pierwszej, z zakresu humanistycznych i teoretycznych podstaw kultury fizycznej, należy stosować przypisy dolne; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii nie są numerowane);
- przykładowe przypisy: J. Nawrocki, J. Mrzygłód, *W szczęku stalowych kling*, Warszawa 1957, s. 114–119; Z. Dziubiński (red.), *Kultura somatyczna kleryków*, Warszawa 1996, s. 18; M. Ponczek, *Związki Kościoła Katolickiego z „Sokołem” Ziemi Łódzkiej do 1939 r.*, [w:] A. Nowakowski (red.), *Studia z historii i organizacji kultury fizycznej*, Częstochowa 1997; J. Konopnicki, *Wychowanie fizyczne w gimnazjum wołyńskim*, „Kultura Fizyczna” 1956, nr 3, s. 175–177.
 - przykładowe opisy bibliograficzne: Barabasz S., *Wspomnienia narciarza*, Zakopane 1914; Mroczko L. (red.), *Maków Podhalański*, Kraków 1978; Chelmecki J., Wilk S., *Wybrane czynniki społeczno-polityczne kształtowania modelu organizacyjnego kultury fizycznej w Polsce Ludowej*, [w:] *Wybrane problemy organizacji kultury fizycznej w Polsce. Z warsztatów badawczych*, Warszawa 1987; Hądzelek K., *Wychowanie fizyczne na ziemiach polskich przed odzyskaniem niepodległości*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1993, nr 4.
- b) W części drugiej numer pozycji bibliograficznej podajemy w nawiasie kwadratowym wewnątrz tekstu głównego; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii są numerowane w nawiasach kwadratowych). Przykład opisów bibliograficznych:
- [1] Pilicz S. (1988): *Zmiany sekularne w rozwoju fizycznym i sprawności ruchowej studentów polskich*. Wychowanie Fizyczne i Sport, 4, s. 3–12; [2] Tatarczuk J. (2002): *Charakterystyka porównawcza struktury somatycznej i typologicznej słuchaczy I roku kierunków pedagogicznych i wychowania fizycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie*. [w:]

Malinowski A., Tatarczuk J., Asienkiewicz R. (red.): *Ontogeneza i promocja zdrowia w aspekcie medycyny, antropologii i wychowania fizycznego*. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra, s. 369–373; [3] Wawrzyniak G. (1997): *Normy wybranych cech somatycznych kandydatów na studia wychowania fizycznego*. AWF. Poznań.

11. Termin składania prac do kolejnych numerów upływa 31 stycznia (pierwszy półrocznik) i 31 maja (drugi półrocznik) 2015 r.

Prace należy nadsyłać na adres redaktora naczelnego, redaktorów naukowych i sekretarza redakcji:

Eligiusz Małolepszy (e.malolepszy@ajd.czest.pl)

Joanna Rodziewicz-Gruhn (j.rodziewicz@ajd.czest.pl)

Teresa Drozdek-Małolepsza (t.drozdek-malolepsza@ajd.czest.pl)

Arkadiusz Płomiński (a.plominski@wp.pl)

Instytut Kultury Fizycznej i Turystyki

al. Armii Krajowej 13/15

42-200 Częstochowa

tel. (34) 365-59-83

Redaktor naczelny informuje, że każdy numer czasopisma będzie umieszczany również na stronie internetowej Biblioteki Głównej AJD w Częstochowie, w wersji elektronicznej.